АБУЗӘР ХӘЛӘФОВ
РАСИМ КАЗЫМОВ
ЕЛМАН БӘДӘЛОВ

АРХИВ

КИТАБХАНА ИШЧИСИНИН МӘ'ЛУМАТ КИТАБЫ

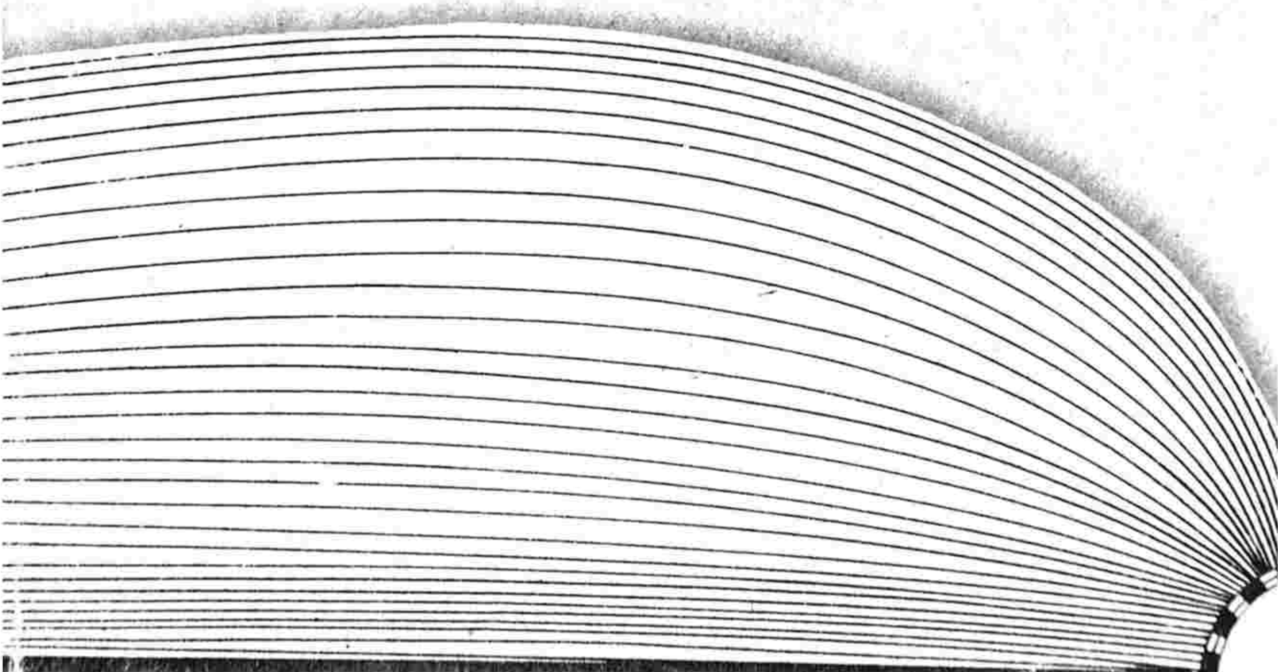

1986
374

АБУЗӘР ХӘЛӘФОВ
РАСИМ КАЗЫМОВ
ЕЛМАН БӘДӘЛОВ

473
Х-50

КИТАБХАНА ИШЧИСИНИН МӘ'ЛУМАТ КИТАБЫ

53269
Контрольный экземпляр
Азербайджанская республиканская БИБЛИОТЕКА им. М.Ф. Ахундова
53306

АЗӘРБАЈЧАН ДӨВЛӘТ НӘШРИЈЈАТЫ
Бакы — 1986

47 я 23

02
Х49

Әсәрә Азәрбајҹан ССР Мәдәнијјәт Назирлији
Баш Китабхана мүфәттишлијинин рәиси *ФАИГ ӘЛИЈЕВ*
рә'ј вермишдир

Хәләфов А. А., Казымов Р. Ә., Бәдәлов Е. М.

Х 49 Китабхана ишчисинин мә'лумат китабы. Б.: Азәрнәшр, 1986.—287 с.

Мә'лумат китабы китабхана ишчиләри, али вә орта ихтисаслы китабханачы кадрлары һазырлајан тәдрис мүәссисәләринин тәләбә вә мүәллимләри үчүн нәзәрдә тутулмушдур.

$$Х\ \frac{4403040000-71}{М-651-85}\ 161-85 \qquad 02$$

© Азәрнәшр, 1986.

МУГӘДДИМӘ

Сов.ИКП XXVII гурултајынын сәнәдләриндә—Сов.ИКП Програмынын јени редаксијасында, 1986—1990-чы илләрдә вә 2000-чи иләдәк олан дөврдә ССРИ-нин игтисади вә социал инкишафынын әсас истигамәтләриндә мәдәни гуручулуғун мүһүм саһәси олан китабхана ишинин сосиалист принсипләринә әсасланан јени инкишаф јоллары мүәјјән едилмишдир. Өлкәмиздә китабхана ишинин сүр'әтли инкишафы, ССРИ-дә јеткин китабханачылыг нәзәријјәсинин вә методикасынын мејдана кәлмәсинә, формалашмасына сәбәб олмушдур.

Совет китабханашүнаслыг фикри өзүнүн бүтүн инкишаф мәрһәләләриндә сосиализм ҹәмијјәтиндә китабхана иши һаггында Ленин тә'лиминә әсасланмыш, онун идеја вә бахышларындан чыхыш едәрәк китабхана ишини мөвҹуд тарихи шәраитә хас олан, өлкәдә һәлл едилән сијаси, игтисади вә мәдәни вәзифәләрлә әлагәдар олараг ичтимаи һадисә кими өјрәнмиш вә сәҹијјәләндирмишдир.

Инкишаф етмиш сосиализм шәраитиндә Сов.ИКП вә Совет дөвләти өлкәнин сосиал инкишафында, јени инсанын тәрбијә едилиб јетишдирилмәсиндә, елми-техники тәрәггидә китабхана ишинә бөјүк әһәмијјәт верир. Мәһз буна көрәдир ки, сон дөврдә китабхана ишинә даир чох бөјүк сијаси вә мәдәни әһәмијјәтә малик олан партија вә дөвләт сәнәдләри гәбул едилмишдир. Бу сәнәдләр ичәрисиндә Сов.ИКП МК-нын 1974-чү илин мајында гәбул етдији «Зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә вә елми-техники тәрәггидә китабханаларын ролуну артырмаг һаггында» гәрары вә 1984-чү илин мартында ССРИ Али Советн Рәјасәт Һеј'әтинин фәрманы илә тәсдиг едилмиш «ССРИ-дә китаб-

хана иши һаггында Әсаснамә» хүсуси әһәмијјәт кәсб едир вә бөјүк бир дөвр үчүн ССРИ-дә әһалијә китабхана хидмәтинин инкишаф перспективләрини мүәјјәнләшдирир. Бу тарихи сәнәдләрдә китабханалар идеоложи, мәдәни-маариф вә елми информасија идарәләри кими гијмәтләндирилмиш, чәмијјәтин сосиал инкишафында онларын бөјүк ролу бир даһа гејд едилмишдир.

«ССРИ-дә китабхана иши һаггында Әсаснамә»дә көстәрилир ки, ССРИ-дә китабханалар онларын фондларына дахил олан китаблардан, дикәр мәтбуат әсәрләриндән, әлјазмаларындан, видеојазылардан, сәс јазыларындан вә башга материаллардан ичтимаи гајдада истифадә олунмасыны тәшкил едән идеоложи, мәдәни-маариф вә елми информасија идарәләридир.

Чап әсәрләринин вә дикәр сәнәдләрин китабханаларда топланмыш зәнкин фондларынын чәмијјәт үчүн бөјүк тарихи, елми вә мәдәни әһәмијјәти вардыр. Китабхана фонду мәдәнијјәтин «гызыл фонду» олуб, бәшәријјәт тәрәфиндән әсрләр боју топланмыш интеллектуал хәзинәдир.

Һазырда ССРИ китабханаларында мүһафизә олунан 5 милјарда јахын чап әсәри вә мүхтәлиф сәнәдләр мүстәсна гијмәтә малик үмумхалг сәрвәтидир. Лакин китабхана фондларынын јарадылмасы китабхана ишинин әсасыны тәшкил етсә дә һәлә онун ичтимаи ролуну мүәјјән етмир. Китабхана ишинин мәзмуну, онун идеја-тәрбијәви истигамәти чәмијјәтдә мүталиә просеси илә бағлыдыр.

ССРИ дүнјада илк өлкәдир ки, бурада мүталиә ичтимаи характер алмыш вә күтләви шәкилдә јајылмышдыр. Совет һакимијјәти илләриндә өлкәмиздә чап әсәрләриндән ичтимаи истифадә бәргәрар олду, ајры-ајры шәхсләрин ихтијарында олан китабханалар халгын малына чеврилди, јени инсанын мә'нәви симасынын формалашмасында коммунист тәрбијәсинин тә'сирли васитәләриндән бири олду.

Өлкәмиздә инкишаф етмиш сосиализм гуручулуғу тәчрүбәси көстәрир ки, сијаси, тәсәррүфат вә мәдәни вәзифәләр јеринә јетирилдикчә совет адамынын мә'нәви аләми дурмадан зәнкинләшир, кениш күтләләрин китаба, мүталиәјә олан марағы артыр вә онлар китабханаларын охучуларына чеврилирләр. Бурадан да китаб сәрвәтләриндән истифадә етмәјин әсас базасы кими китабханаларын сосиал ролуну артырмаг, онларын тәблиғатчылыг фәалијјәтини јүксәлтмәк кими мүһүм вәзифәләр ирәли кәлир. Өлкәдә китабхана ишинин тәкмилләшдирилмәси вә даһа да инкишаф етдирилмәси китабханачы кадрлардан кениш идеја-сијаси вә мәдәни көрүш даирәсинә, дәрин вә һәртәрәфли пешә билијинә, педагожи вә психоложи иш вәрдишләринә малик олмағы тәләб едир. Совет мәдәнијјәт ишчиләринин габагчыл дәстәләриндән бири олан китабханачылар әдәбијјатын сечилмәсиндә охучулара фәал көмәк көстәрир, китаб сәрвәтләрини күтләләр арасында кениш јајыр, милјонларла адамын мүталиәсинә рәһбәрлик едирләр. Өз нәчиб ишләри илә кетдикчә даһа бөјүк ичтимаи нүфуз газанан китабханачылар инкишаф етмиш сосиализм чәмијјәтинин тәкмилләшдирилмәси мәрһәләсиндә зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә вә елми-техники тәрәггинин сүр'әтләндирилмәсиндә фәал иштирак едирләр.

Мүасир мәрһәләдә сон дәрәчә мүрәккәбләшмиш олан китабхана-библиографија просесләринин идарә едилмәси китабхана ишчисиндә кениш ичтимаи-сијаси көрүш даирәсинин формалашмасыны, онларын китабханашүнаслыг вә библиографијаја даир дәрин нәзәри вә практики биликләрлә силаһланмасыны тәләб едир. Китабхана ишинә аид мејдана кәлмиш мүасир ән'әнә вә мејлләрә, габагчыл иш тәчрүбәсинә һәртәрәфли вә дәриндән јијәләнмәк һәр бир китабхана ишчисинин борчу вә вәзифәсидир.

Кениш китабхана ичтимаијјәтинә тәгдим едилән бу китабын әсас мәгсәди республикамызын чохминли китабхана мүәссисәләринә мүасир совет китабханашүнаслығынын әлдә етдији наилијјәтләри ашыламаг, китабхана иши просесинә даир мөвчуд нәзәри вә методики мүддәалар, төвсијәләр

вә габагчыл иш үсуллары һаггында мә'лумат вермәкдән ибарәтдир. Китаб һазырланаркән китабхана ишинә аид јазылмыш монографијалардан, елми-методики әдәбијјатдан, дәрслик вә дәрс вәсаитләриндән, китабханаларын габагчыл иш тәчрүбәсинә даир јазылардан, мүхтәлиф тә'лимат, әсаснамә вә с. материаллардан истифадә едилмишдир. Материалларын системләшдирилмәси вә шәрһиндә күтләви китабханаларын, даһа доғрусу Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләринин еһтијач вә тәләбаты әсас көтүрүлмүшдүр.

Китабхана ишинин ајры-ајры просесиндән бәһс едән бөлмәләрдә, мүвафиг саһәләрдә тәтбиг едилән мүтәрәгги иш үсулларынын изаһына хүсуси јер верилмишдир.

Мүасир китабханашүнаслыг вә библиографија биликләринә даир китабхана ишчиләринә комплекс шәкилдә мә'лумат вермәкдә илк тәшәббүс олан бу китаб, шүбһәсиз гүсурсуз дејилдир. Мүәллифләр китаб һаггында өз мүлаһизәләрини билдирән бүтүн охучулара әввәлчәдән миннәтдардырлар.

I. В. И. ЛЕНИН ВӘ КИТАБХАНА ИШИ

ССРИ-дә китабхана гуручулуғунун бүтүн тарихи В. И. Ленинин ады илә ајрылмаз сурәтдә бағлыдыр. В. И. Ленинин әсәрләриндә, мәгаләләриндә, мә'рузә вә чыхышларында, гејдләриндә, онун тәшәббүсү илә, һәмчинин өзүнүн иштиракы илә һазырланан партија вә дөвләт сәнәдләриндә китабхана ишинин нәзәријјә вә тәчрүбәсинин мүхтәлиф саһәләринә даир бөјүк нәзәри вә практик әһәмијјәтә малик идејалар, фикирләр вә тәклифләр вардыр.

В. И. Ленин китабхана ишини мәдәни ингилабын ајрылмаз һиссәси кими гијмәтләндирир, онун нүмунәви тәшкилини үмуми мәдәнијјәтин мүһүм көстәричиси һесаб едирди.

Н. К. Крупскаја јазырды: «Китабхана ишинин нә дәрәчәдә гајдаја салынмасы әсасында Илич мәдәнијјәтин сәвијјәси һаггында фикир јүрүдүрдү; китабхана иши онун нәзәриндә үмуми мәдәнилијин көстәричиси иди»[1].

Китабхана ишинә даир Ленин идејалары вә бахышлары совет китабханашүнаслығынын елми-нәзәри вә методоложи әсасларыны тәшкил едир, китабханачылыг елмини ингилаби мүддәаларла зәнкинләшдирир. Бу идеја вә бахышларын ССРИ-дә вә гардаш сосиалист өлкәләриндә һәјата кечирилмәси XX әср китабханачылыг фикринин инкишафына бөјүк тә'сир көстәрмишдир.

ССРИ-нин вә гардаш сосиалист өлкәләринин китабхана гуручулуғу тәчрүбәсинин үмумиләшдирилмәси мүһүм әһәмијјәт кәсб едир.

В. И. Ленинин әсәрләриндә китабханачылыг иши мөвчуд тарихи шәраитлә әлагәдар чәмијјәтин сијаси, игтисади вә мәдәни вәзифәләриндән асылы олан бүтөв ичтимаи һадисә кими сәчијјәләндирилмишдир. Мәсәләнин бу чүр

---

[1] *Н. К. Крупскаја.* О библиотечном деле. М., 1957, с. 331.

гојулушу китабханачылыг ишинин тәчрид едилмиш шәкилдә инкишаф етмәдијини, онун ичтимаи инкишафын үмуми ганунларына табе олдуғуну, чәмијјәтин сосиал, игтисади вә мәдәни һәјатынын үзви һиссәси кими елми чәһәтдән әсаслaндырмышдыр. Буна көрә дә китабхана ишинә даир Ленин идејаларынын вә бахышларынын һәртәрәфли өјрәнилмәси онун маариф, мәдәнијјәт, мәдәни ингилаб вә мәтбуат һаггында тә'лиминин комплекс шәкилдә ардычыл сурәтдә өјрәнилмәсини тәләб едир. Бу чүр өјрәнмә исә китабханашүнаслығы бир чох елмләрлә (фәлсәфә, тарих, сосиолокија, психолокија, педагокика, библиографија, информатика вә с.) әлагәләндирир, онун елми-тәдгигат објектини кенишләндирир, елми нәтичәләри вә төвсијәләри даһа да зәнкинләшдирир.

Дүнјада елә бир дөвләт башчысы, елә бир мүтәфәккир вә алим јохдур ки, о китаб вә китабхана ишинә, онун чәмијјәтдәки ролуна В. И. Ленин гәдәр бөјүк диггәт јетирмиш вә гијмәтләндирмиш олсун. Белә бир факты гејд етмәк кифајәтдир ки, 1977-чи илдә В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасынын бурахдығы «В. И. Ленин вә китабхана иши» мәчмуәсинә китабхана ишинин мүхтәлиф мәсәләләринә һәср едилмиш 300-ә јахын сәнәд дахил едилмишдир. Бу сәнәдләрин һәр бири ингилаб даһисинин китабхана ишинә вердији бөјүк гијмәтин парлаг тәзаһүрүдүр. Бу зәнкин хәзинәнин диггәтлә тәдгиг едилиб өјрәнилмәси дөврүмүзүн мүһүм мәсәләләриндән биридир. В. И. Ленинин мә'налы һәјатынын өјрәнилмәси нәтичәсиндә мә'лум олмушдур ки, китаб ону бүтүн өмрү боју мүшајиәт етмиш, онун дәјишмәз јол јолдашы олмушдур. В. И. Ленинин һарада олмасындан асылы олмајараг, истәр һәбсханада, истәр сүркүндә, истәрсә дә мүһачирәтдә китабханаларла әлагә јаратмыш, өзүнә лазым олан китабы әлдә етмәјә мүвәффәг олмушдур. В. И. Ленин Русијанын вә харичи өлкәләрин 200-дән артыг шәһәриндә вә јашајыш мәнтәгәсиндә јашамыш, демәк олар ки, бөјүк чәтинликлә дә олса бунларын һамысында олан ичтимаи вә шәхси китабханаларла әлагә јаратмаға, онларын фондундан истифадә етмәјә мүвәффәг олмушдур.

В. И. Ленинин әсәрләринин там күллијјатынын әдәбијјат көстәричисиндә 20 дилдә 16 мин китаб, мәгалә, дөври нәшрләр, сәнәдләр вә мәктубларын ады чәкилир. Бунлардан 12 мини рус дилиндә, 4 мини исә харичи дилләдир[1]. Бу гәдәр әдәбијјатын өјрәнилиб, ондан истифадә едилмәси һәр адама мүјәссәр ола билмәз. Мәһз В. И. Ленин кими бөјүк даһи белә бир ишин өһдәсиндән кәлмәјә гадир олмушдур.

В. И. Ленинин Русијада вә харичи өлкәләрдә истифадә етдији китабханалара нәзәр салсаг, бизә бир охучу кими онун зәһмәткешлији, аз мүддәт ичәрисиндә бөјүк мигдарда әдәбијјатдан истифадә етмәк бачарығы мә'лум олар.

Һәлә ушаг јашларындан онун дүнјакөрүшүнүн формалашмасында атасы Илја Николајевич Улјановун шәхси китабханасынын бөјүк ролу олмушдур. Улјановлар аиләсиндә ушагларын мүталиәсинә бөјүк һәссаслыг вә диггәт көстәрилирди.

Ленин ушаглыг вә кәнчлик илләриндә истифадә етдији атасынын шәхси китабханасы өз тәркибинә көрә олдугча зәнкин китабхана иди. Китабханада мүхтәлиф елм саһәләринә аид олан гијмәтли китаблар топланмышды. Китабханада рус классикләринин вә харичи өлкәләрин көркәмли јазычыларынын әсәрләринин топланмасы В. И. Ленинин мүталиә даирәсини хејли кенишләндирмишди.

В. И. Ленин Казан университетинин тәләбәси оларкән университет китабханасынын охучусу олмуш, бурада бир чох гијмәтли әсәрләрлә таныш олмушду. Казандан сонра Самараја кәлән Ленин бурада илк марксист дәрнәјини тәшкил етди. Дәрнәјин кизли китабханасында К. Марксын «Капитал», «Фәлсәфә јохсуллуғу», К. Маркс вә Ф. Енкелсин «Коммунист Партијасынын Манифести», Ф. Енкелсин «Ан-

[1] *Ю. П. Шарапов.* Ленин как читатель. М., 1976, с. 6.

ти-Дүринг», «Инкилтәрәдә фәһлә синфинин вәзијјәти» вә с. әсәрләри вар иди.

В. И. Ленин 1889-чу илдән 1893-чү илә кими Самара Үмуми Китабханасындан вә һәмчинин јерли «Благородного Собиранаја»нын китабханасындан истифадә едирди.

Бу дөврдә В. И. Ленин Русија китабханаларындан: Москва Румјантсев Музеји Китабханасындан (индики В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасы), Петербург Үмуми Китабханасындан (индики М. Ј. Салтыков Шедрин адына Гырмызы Әмәк Бајрағы орденли Ленинград Үмуми Китабханасы), Петербург «Көнүллү игтисад» Чәмијјәтинин Китабханасындан, Русија Елмләр Академијасынын Китабханасындан, Петербург Университетинин Китабханасындан истифадә **етмишдир.**

В. И. Ленинин елми фәалијјәтиндә Петербург Үмуми Китабханасынын чох бөјүк ролу олмушдур. О, 1883-чү илин декабрындан 1895-чи илә гәдәр бу китабхананын даими охучусу олмуш, китабхананын онларла китабындан вә дөври нәшрләриндән истифадә етмишдир. 1895-чи илин декабрында В. И. Ленин башда олмагла «Фәһлә синфинин азадлығы уғрунда мүбаризә иттифагы»нын үзвләри һәбс едилмишди. Ленин һәбсханада оларкән «Русијада капитализмин инкишафы» әсәри үзәриндә ишләмәјә башламышды. Бу барәдә В. И. Ленинин биохроникасында гысача олараг көстәрилир: «2 (14) јанвар 1896 вә 14 (26) феврал 1897-чи илләр арасында Ленин һәбсханада «Русијада капитализмин инкишафы» әсәринин әлјазмасы үзәриндә ишләмәк үчүн һәфтәдә ики дәфә она лазым олан китаблары алыр: онун үчүн әдәбијаты А. И. Улјанова-Јелизарова Петербург китабханаларындан әлдә едирди»[1].

Анна Илинична күнләрлә Петербург китабханаларынын каталоглары, картотекалары вә библиографик вәсаитләри

[1] *Владимир Ильич Ленин.* Биографическая хроника. т. I. М., 1970, с. 1.

илә таныш олур вә бунларын көмәји илә В. И. Ленинә лазым олан әдәбијјаты, о чүмләдән надир китаблары белә тапыб көндәрмәјә мүвәффәг олурду.

1897-чи илдә В. И. Ленин үч ил мүддәтинә Шәрги Сибирә, Шушенскоје кәндинә сүркүн едилир. В. И. Ленин Сибирдә оларкән јерли китабханалардан истифадә етмәклә јанашы, өзү дә бөјүк шәхси китабхана јаратмаға мүвәффәг олмушдур. В. И. Ленинин Сибирдә истифадә етдији китабханалардан бири мәшһур Краснојарски тачири вә китаб һәвәскары Г. В. Јудинин китабханасы иди. Бу китабхана илә танышлығы барәдә Ленин анасына көндәрдији мәктубда јазырды: «Дүнән нәһајәт, бураның мәшһур китабханасына—Јудинин китабханасына кедә билдим; о мәни сәмими гаршылады вә өз китабханасыны мәнә көстәрди. О мәнә бурада мәшғул олмаға да ичазә верди, зәннимчә, бу мәнә мүјәссәр олачагдыр»[1]. Јудинин китабханасындан башга Ленин Сибирдә Краснојарск шәһәр китабханасындан вә А. М. Мартјоновун Јерли Өлкәшүнаслыг Музеји Китабханасындан истифадә етмишдир. О, Мартјонов Музеји Китабханасындан фәлсәфә, статистика илә јанашы Пушкинин, Гоголун вә Некрасовун китабларыны көтүрмүшдүр.

В. И. Ленин Шушенскоје кәндинә кәлдикдән сонра бүтүн шәһәр китабханалары илә әлагәси кәсилдији үчүн гоһумлары вә танышлары васитәсилә Москва, Петербург вә дикәр шәһәр китабханалары илә әлагә јаратмаға олдугча бөјүк әһәмијјәт верирди. Онун бу дөвр һәјаты илә таныш оларкән мә'лум олур ки, о, анасына, бачысына вә Н. К. Крупскаја јаздығы мәктубларда китаблар, каталоглар, библиографик вәсаитләр көндәрилмәсини хаһиш едирди. В. И. Ленин 1897-чи илдә анасына вә бачысына мәктубда јазырды: «Мән даим Москва китабханасындан истифадә етмәк барәсиндә дүшүнүрәм: сиз бу чәһәтдән бир шеј дүзәлдә билмисинизми, јә'ни бир ичтимаи китабханаја јол тапа

[1] *В. И. Ленин.* Әсәрләринин там күллијјаты, 55-чи чилд, сәһ. 26.

билмисинизми?»[1]. Бөјүк чәтинликлә дә олса В. И. Ленин өз мәгсәдинә наил олмуш, анасынын, бачысынын, Н. К. Крупскаја вә дикәр јолдашларын көмәји илә санки Шушенскоје илә Петербург вә Москва арасында китаблардан, журналлардан, каталоглардан ибарәт бир көрпү салынмышды.

В. И. Ленин Шушенскоједә галдығы мүддәтдә 1000 нүсхә китабы олан зәнкин шәхси китабхана јаратмаға мүвәффәг олмушду. Бу китабхананын фонду заманын бүтүн тәләбләринә чаваб верирди. Китабхананын фондунда китабларла јанашы дөври мәтбуатын топланмасы онун әһәмијјәтини даһа да артырырды. Ағыр сүркүн шәраитиндә белә бир зәнкин, јахшы комплектләшдирилмиш елми китабхананын јарадылмасы анчаг Ленинә мүјәссәр ола биләрди. Мәһз бунлар В. И. Ленинә Сибирдә 30 әсәр јазмаға вә «Русијада капитализмин инкишафы» кими фундаментал әсәри баша чатдырмаға имкан вермишди.

В. И. Ленинин Русијада галмасы кетдикчә чәтинләширди. Ингилаби ишдә бөјүк рол ојнадығыны һисс едән чар һөкумәти нә јолла олурса-олсун ону мәһв етмәјә чалышырды. Әлбәттә, белә бир шәраитдә Русијада галмаг мүмкүн дејилди. Мәчбуријјәт гаршысында галан В. И. Ленин 1900-чү ил ијул ајынын 16-да харичә кетмәли олур вә беләликлә дә онун мүһачирәт илләри башланыр.

В. И. Ленин харичдә оларкән Русија илә әлагә сахлајыр, кетдикчә јүксәлмәкдә олан ингилаби һәрәката башчылыг едирди. Ленинин гоһумларына јаздығы мәктублардан мә'лум олур ки, харичдә олдуғу мүддәтдә өз елми иши үчүн Русијадан мүнтәзәм олараг китаблар истәмишдир. О, харичдә даим Русијада чыхан јени әдәбијјаты изләјир, рус дөври мәтбуатыны охујур, Русија китабханаларындан истифадә едирди.

В. И. Ленин харичдә оларкән дүнјанын ән гәдим вә зәнкин үмуми китабханалары сајылан Британија Музеји Китабханасындан, Парис Милли Китабханасындан, Берлин Үмуми Китабханасындан, Ченеврә, Берн, Сүрих, Копенһакен, Стокһолм, Краков вә с. китабхана вә гираәтханаларындан истифадә етмишдир.

[1] *В. И. Ленин.* Әсәрләринин там күллијјаты, 55-чи чилд, сәһ. 46.

Н. К. Крупскаја өз хатирәләриндә јазырды ки, 1902—1903-чү илләрдә биз Лондонда јашајаркән В. И. Ленин вахтынын јарысыны Британија Музеји Китабханасында кечирирди[1]. О һәмчинин 1908-чи илдә «Материализм вә емпириокритисизм» әсәрини баша чатдырмаг үчүн бу китабханадан истифадә етмишдир. В. И. Ленин Британија Музеји Китабханасыны дүнјанын ән зәнкин китабханасы кими јүксәк гијмәтләндирир, китабханада охучулара хидмәт ишинин, мә'лумат ишинин нүмунәви тәшкил едилдијини гејд едирди.

1903-чү илдә В. И. Ленин Ченеврәјә кәлдикдән сонра «Общества чтенија»нын китабханасындан истифадә етмәјә мүвәффәг олмушду. Бурада охучулара хидмәт шәраити олдугча әлверишли иди. В. И. Ленинин сәрәнчамына ајрыча бир кабинет верилмишди.[2] Ленин сонралар дәфәләрлә Ченеврәдә китабхана ишинин јахшы тәшкил едилдијини гејд етмишди. В. И. Ленин Ченеврәдә олдуғу заман онун тәшәббүсү илә 1904-чү илдә РСДФП архив вә китабханасы тәшкил едилди. О өзү бу китабханаја 200 нүсхә китаб вермишди. В. И. Ленин һәмчинин Г. А. Куклинин китабханасынын формалашмасына јахындан көмәк етмиш вә узун мүддәт һәмин китабханадан истифадә етмишдир. В. И. Ленинин харичдә истифадә етдији бөјүк китабханалардан бири дә Парис Милли Китабханасы олмушдур. Китабханадан истифадә гајдаларында мөвчуд олан бүрократик гајдалар Ленини наразы салмышды. О, 1914-чү илин апрелиндә Краковдан анасына көндәрдији мәктубда бу мәсәләјә тохунараг јазыр-

[1] В. И. Ленин и книга, М., 1964, с. 309.
[2] Јенә орада, с. 310.

ды: «Үмумиjjәтлә, бизим бу шәһәримиз нә гәдәр әлдән-аjагдан узаг, нә гәдәр тәнһа олса да, мән һәр һалда Парисә нисбәтән бурадан даһа чох разыjам. Орада колонија һәјатынын гарышыглығы һәдсиз иди, әсәбләр jаман позулурду, һәм дә әбәс jерә. Парисдә ишләмәк намүнасибдир, Bibliotheque nationale*-да (Милли китабхана. Ред.) ишләр пис гурулмушдур,—биз дөнә-дөнә Ченеврәни хатырлаjардыг; орада jахшы ишләмәк олурду, китабхана әлверишли иди, jашаjыш нисбәтән сакит вә долғун кечирди»[1].

В. И. Ленинин мүһачирәт һәjатынын тәдгиг едилиб өjрәнилмәси көстәрир ки, онун һәjаты һәмишә китабла, китабханаларла бағлы олмушдур. Китаба jүксәк гиjмәт верән В. И. Ленин өз идеjа әлеjһдарларына гаршы мүбаризә апаркән китабдан кәскин бир силаһ кими истифадә едирди.

В. И. Ленин һәлә ингилабдан әввәл китабхана ишинин демократикләшдирилмәсинә вә халга хидмәт едән китабханалар ачылмасына хүсуси әһәмиjjәт верирди. О, өз әсәрләриндә чар һөкумәтинин халг маарифи саһәсиндәки сиjасәтини чидди тәнгид едир, мәдәни-маариф мүәссисәләриндән халг күтләләринин шүурланмасында, мәдәни сәвиjjәсинин jүксәлдилмәсиндә истифадә едилмәсини лазым билирди.

В. И. Ленин һәлә 1905-чи илдә jазмыш олдуғу «Партиjа тәшкилаты вә партиjа әдәбиjjаты» мәгаләсиндә китабханаларын вә гираәтханаларын партиjалы олмасы принсипини ирәли сүрмүшдүр. В. И. Ленин jазырды: «Нәшриjjатлар вә анбарлар, мағазалар вә гираәтханалар, китабханалар вә мүхтәлиф китаб тичарәти—бүтүн бунлар партиjалы олмалы, һесабат вермәлидир».[2] Бу мәгаләдә ирәли сүрүлән әсас принсипләр о дөврдә Русиjада китабхана ишинин кәләчәк инкишафында чох мүһүм рол оjнады. Партиjа китабханалары вә демократик руһлу халг китабханалары партиjалылыг принсипини башлыча принсип кими гәбул етди.

[1] *В. И. Ленин.* Әсәрләринин там күллиjjаты, 55-чи чилд, сәһ. 403—404.

[2] *В. И. Ленин.* Әсәрләринин там күллиjjаты, 12-чи чилд, сәһ. 108.

Биринчи Рус ингилабынын мәғлубиjjәтиндән сонра өлкәдә иртича күчләнди, бүтүн демократик әһвали-руһиjjәли маариф вә мәдәни-маариф очаглары чар сензурасы тәрәфиндән тә'гиб едилир вә бағланырды. Белә бир ағыр сензура шәраитиндә мәдәни-маариф мүәссисәләринин демократикләшдирилмәси уғрунда ардычыл мүбаризәни башда В. И. Ленин олмагла болшевикләр партиjасы апарырды. Бу ишдә легал болшевик гәзетләри олан «Звезда» вә «Правда» хүсуси рол оjнаjыр, өз сәһифәләриндә китабханаларын вә гираәтханаларын ачыначаглы вәзиjjәтинә даир мәгаләләр дәрч едир, онларын демократикләшдирилмәсини тәләб едирдиләр.

Бу дөврдә В. И. Ленин чар һөкумәтинин мәдәниjjәт, маариф вә китабхана иши саһәсиндәки сиjасәтини чидди сурәтдә тәнгид едир, мәдәни-маариф мүәссисәләринин халг күтләләринин үзүнә ачыг олмасыны, онларын ишинин демократик әсаслар үзәриндә гурулмасыны тәләб едирди.

В. И. Ленин 1913-чү илдә jаздығы «Халг маарифи үчүн нәләр етмәк олар» мәгаләси китабхана ишинин демократикләшдирилмәсиндә чох мүһүм һадисә олду. В. И. Ленин бу мәгаләсиндә китабхана ишини халг маарифинин әсас саһәләриндән бири кими гиjмәтләндирмиш, өлкәнин мәдәни инкишафында елмин, маарифин һәгиги мә'нада jүксәлдилмәсиндә онун бөjүк әһәмиjjәтә малик олдуғуну геjд етмишдир. В. И. Ленин бу мәгаләсиндә һаглы олараг көстәрирди ки, китабхананын әһәмиjjәти, гиjмәти, «ифтихар вә шәрәфи» онун олдугча надир китаб фондуна, гәдим әлjазмаларына малик олмасында деjилдир, китабхананын әсас гиjмәти, кениш халг күтләләринә хидмәт етмәсиндә, китабханаjа чохлу охучу чәлб едилмәсиндә вә онлара нә гәдәр китаб верилмәсиндәдир.

В. И. Ленин jазыр: «... үмуми китабхананын ифтихар вә шәрәфини орадакы надир китабларын саjында деjил, XVI

әсрдә нәшр едилмиш филан гәдәр китаб вә ја X әсрдән галма филан гәдәр әлјазмасы олмасында дејил, китабларын *халг ичәрисиндә нә гәдәр кениш* дөвр етмәсиндә көрүрләр. Китабханаја нә гәдәр јени охучу чәлб едилмәсиндә, тәләб олунан китабларын нә гәдәр тез тапылыб охучуја верилмәсиндә, евдә охумаг үчүн нә гәдәр китаб пајланмасында, китабханадан китаб көтүрүб охумаг ишинә нә гәдәр ушаг чәлб едилмәсиндә көрүрләр...»[1]. Һәмчинин В. И. Ленин Русија китабханаларындан истифадә гајдаларында чидди гүсур, јүз чүр рәсмијјәтчилик вә манеәләр олдуғуну чидди тәнгид едирди. Даһа сонра мәгаләдә Нју-Јорк Үмуми Китабханасынын 1911-чи илдәки фәалијјәти тәһлил едилир, китабхананын иши Русија китабханалары илә мүгајисә едилир вә бу саһәдә Русија китабханаларынын ачыначаглы вәзијјәти көстәрилирди.

В. И. Ленин мәгаләдә китабхана шәбәкәләринин планаујғун јерләшдирилмәсинә, үмуми китабханаларын шәһәрләрдә кениш шө'бәләринин јарадылмасына, китабханаларын охучулара јахынлашдырылмасына, китабханада охучулара хидмәт ишинин јенидән гурулмасына хүсуси әһәмијјәт вермишдир.

В. И. Ленинин бу мәгаләсиндә ирәли сүрүлән китабханаларын үмуми ачыг олмасы, әһалијә хидмәт етмәк үчүн кениш китабхана шәбәкәси јарадылмасы, охучуја хидмәт ишиндә һәр чүр рәсмијјәтчилијин арадан галдырылмасы идејасы о дөврдә китабхана ишинин демократикләшдирилмәси, үмумхалг китабханаларынын јарадылмасы саһәсиндә чох бөјүк әһәмијјәтә маликдир.

Һәлә ингилабдан әввәл В. И. Ленин тәрәфиндән ирәли сүрүлән китабхана ишини демократик әсаслар үзәриндә јенидән гурмаг програмы вә Русијанын һәр јериндә кениш китабханалар шәбәкәси јаратмаг арзусу өз реал һәллини Бөјүк

[1] *В. И. Ленин.* Әсәрләринин там күллијјаты, 23-чү чилд, сәһ. 383—384.

Октјабр сосиалист ингилабынын гәләбәсиндән сонра тапа билмишдир. Ингилаб халг маарифи вә мәдәнијјәтин бүтүн саһәләринин, о чүмләдән мәдәни-маариф мүәссисәләринин јенидән гурулмасы үчүн һәртәрәфли шәраит јаратды. Мәдәнијјәт очагларынын мүһүм саһәләриндән бири олан китабханалар үмумхалг, үмумдөвләт әһәмијјәти кәсб едәрәк ингилаби јолла јенидән гурулду.

Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабынын гәләбәсиндән сонра В. И. Ленин бөјүк дөвләт ишләри илә јанашы, китабхана иши илә дә мәшғул олмаға вахт тапырды О, тәблиғат-тәшвигат, сијаси-маариф ишиндә китабханаларын бөјүк ролуну гејд едир, бу мәсәләјә даир хүсуси дөвләт тәдбирләринин һәјата кечирилмәсини тәләб едирди. А. В. Луначарски көстәрир ки, «Гыш сарајы алынан кечә В. И. Ленин мәни јанына чағырыб деди: «Мән китабханалара бөјүк әһәмијјәт верирәм. Бу ишин үзәриндә сиз өзүнүз ишләмәлисиниз. Китабханашүнаслары топлајын. Бу саһәдә Америкада олдугча чох јахшы ишләр көрүлүр. Китаб чох бөјүк гүввәдир. Ингилаб нәтичәсиндә китаба һәвәс чох артачагдыр. Охучуну һәм бөјүк гираәт заллары илә тә'мин етмәк вә һәм дә иши елә гурмаг лазымдыр ки, китаб өзү кедиб охучуја чатсын. Бунун үчүн почтдан истифадә етмәк, мүхтәлиф формаларда сәјјар китабханалар дүзәлтмәк лазымдыр»[1]. Ингилабын тәзәчә галиб кәлдији олдугча чәтин вә мүрәккәб шәраитдә В. И. Ленинин китабхана ишини јада салмасы онун бу ишә бөјүк гајғысынын тәзаһүрү иди.

В. И. Ленинин 1917-чи илин нојабрында Петербург Үмуми Китабханасына јаздығы мәктуб сосиализм гуручулуғу шәраитиндә өлкәмиздә китабхана гуручулуғунун әсас програмы иди. Бу мәктубда В. И. Ленин китабханаларын бүтүн халг күтләләринин үзүнә ачыг олмасыны, зәһмәткешләрә хидмәт етмәк үчүн һәр чүр шәраит јарадылмасыны,

[1] В. И. Ленин һаггында хатирәләр, 1-чи чилд. Бакы, Азәрнәшр, 1957, сәһ. 607.

1744—2

Азербайджанская республиканская БИБЛИОТЕКА им. М.Ф. Ахундова

харичи китабханаларла китаб мүбадиләси едилмәсини, өлкә дахилиндә китабханадан китабханаја китабларын пулсуз көндәрилмәси гајдасынын гојулмасыны, бүтүн китабханаларда гираәт залларынын тәшкил едилмәсини лазым билмишдир. В. И. Ленин мәктубда јазырды: «Гәрбин азад дөвләтләриндә, хүсусилә Исвечрәдә вә Шимали Америка Бирләшмиш Штатларында чохдан һәјата кечирилмиш принсипләрдән ирәли кәлән ашағыдакы әсас дәјишикликләри дәрһал вә сөзсүз јаратмаг лазымдыр:

1) Үмуми китабхана (кечмиш Император китабханасы) дәрһал истәр Питер вә әјаләтин *б ү т ү н* ичтимаи китабханалары вә дөвләт китабханалары илә, истәрсә *х а р и ч и* китабханаларла (Финландија, Исвеч вә *илахир)* китаб *мүбадиләсинә* кечмәлидир.

2) *Китабханадан китабханаја* китабларын *пулсуз олараг* көндәрилмәси гануну е'лан едилмәлидир.

3) Китабхананын гираәтханасы мәдәни өлкәләрдәки *х ү с у с и* китабханаларда вә *в а р л ы* адамлар үчүн олан гираәтханаларда едилдији кими,

бајрам вә базар күнләри дә истисна *о л м а д а н*, һәр күн сәһәр саат 8-дән ахшам саат 11-дәк ачыг олмалыдыр»[1]. В. И. Ленинин бу мәктубу өлкәмиздә бүтүн китабханаларын, хүсусилә елми вә хүсуси китабханаларын фәалијјәт програмыдыр.

Ингилабын гәләбәсиндән сонра өлкәмиздә китабхана ишинин ингилаби јолла јени әсаслар үзәриндә гурулмасында, јени типли, өз гаршысына сосиализм гуручулуғуна, халгын һәртәрәфли инкишафына хидмәт етмәк вәзифәси гојан совет китабхана шәбәкәсинин јаранмасында В. И. Ленинин имзаладығы китабхана ишинә даир илк декретләр бөјүк мәдәни вә сијаси әһәмијјәтә маликдир. В. И. Ленин тәрәфиндән чидди редактә едилән бу декретләрдә китабханалары јенидән тәшкил етмәјин, кечмиш чәмијјәтдән галмыш китабханалардан истифадә етмәјин јоллары вә формалары әсасландырылмышдыр. Декретләрдә дүнјада илк сосиалист дөвләтиндә китабхана ишинин тәшкилати әсаслары, јени типли китабхана системинин тәмәли гојулмушдур. Бу тәмәл елә принсипиал вә мөһкәм әсаслар үзәриндә гурулмушдур ки, өлкәмиздә китабхана ишинин кәләчәк мүвәффәгијјәтләри мәһз бундан чох асылы олмушдур.

[1] *В. И. Ленин.* Әсәрләринин там күллијјаты, 35-чи чилд, сәһ. 141.

Илк декретләрә көрә бүтүн китабханалар, китабсахлајычылар миллиләшдирилиб халгын ихтијарына верилир, мөвчуд китаб фондларынын горунуб сахланмасы вә кениш халг күтләләринә хидмәт етмәк үчүн јени кениш китабханалар шәбәкәси јаранмасы зәрури һесаб едилирди.

В. И. Ленин 1918-чи илин ијун ајында «Китабханаларын вә китабсахланан јерләрин горунмасы һаггында» декрети имзалады. Бу декретдә Петербурга көчүрүлән китабханаларын вә китабсахлајычыларын лазыми гајдада јерләшдирилиб мүһафизә едилмәси үчүн мүһүм тәдбирләр көрүлүр, китабхана ишинә дөвләт рәһбәрлији мүәјјәнләшдирилир, дөвләт органлары тәрәфиндән китабханаларын вә китабсахлајычыларын учотунун апарылмасы иши зәрури һесаб едилирди.

Декретдә көстәрилирди: «Ләғв олунан вә көчүрүлән дөвләт мүәссисәләринин бүтүн китабханалары, һәмчинин мүхтәлиф чәмијјәт вә шәхсләрин һөкумәт мүәссисәләринин, ичтимаи тәшкилатларын вә саирәнин сәрәнчамына бүтүнлүкдә, јахуд гисмән кечмиш китабханалары Русија Совет Федератив Сосиалист Республикасынын һәр јериндә Халг Маариф Комиссарлығынын мүһафизәсиндә вә учотунда олур, бу китабханаларын кәләчәк вәзифәси, онларын бөлүшдүрүлмәси, әһалинин истифадәсинә верилмәси, јени китабханаларын јарадылмасында олдуғу кими онларын китаб фондунун комплектләшдирилмәси—Халг Маариф Комиссарлығынын нәздиндә олан РСФСР китабханалар шөбәси тәрәфиндән идарә едилир»[1].

[1] В. И. Ленин и библиотечное дело, М., 1977, с. 254.

В. И. Ленин 1918-чи илин нојабрында «Китабханаларын, китаб анбарларынын вә үмумиҹјәтлә китабларын мүсадирә едилмәси һаггында» декрети имзалады. Олдугча бөјүк мәдәни әһәмиҹјәтә малик олан бу декрет иллэрдән бәри буржуазијаја хидмәт едән, халгын үзүнә бағлы олан гијмәтли китаб хәзинәләринин гапыларыны кениш зәһмәткеш күтләләринин үзүнә ачды.

Китабларын мүсадирә едилмәси вә миллиләшдирилмәси дөвләт тәрәфиндән һәјата кечирилдијиндән гијмәтли китабханаларын вә китабсахлајычыларын мүтәшәккил вә иткисиз ашкара чыхарылмасы тә'мин едилди. Гијмәтли китаб хәзинәләри итиб-батмагдан, оғурланыб харичә апарылмагдан хилас едилди. Совет дөвләтинин китабларын миллиләшдирилиб халгын ихтијарына верилмәси вә китабларын мүсадирә едилмәси тәдбиринин олдугча бөјүк сијаси әһәмијјәти вар иди. Бу тәдбирин һәјата кечирилмәси нәтичәсиндә буржуазијанын савад, мәдәнијјәт вә маариф үзәриндә, билик мәнбәји олан китаб үзәриндәки инһисары бирдәфәлик ләғв едилди.

В. И. Ленин 1920-чи илин нојабрында «РСФСР-дә китабхана ишинин мәркәзләшдирилмәси һаггында» декрет имзалады. Өлкәмиздә китабхана ишинин инкишафында бөјүк ролу олан бу декрет өз әһәмијјәтини бу күн белә итирмәмишдир. Совет сосиалист дөвләтиндә китабхана ишинин стратекијасы олан бу декретдә әсас идеја әһалијә китабхана хидмәти тәшкилинин мәркәзләшдирилмәси иди. Бу декретлә өлкәмиздә китабхана ишинә ваһид дөвләт рәһбәрлији мүәјјәнләшдирилмиш, һансы идарә, мүәссисә вә тәшкилата мәхсус олмасына бахмајараг, ваһид китабхана шәбәкәсиндә бирләшән, һамынын истифадә едә биләчәји үмуми ачыг китабхана мүәссисәләри системи јарадылмышдыр. Бу декрет китабхана ишинә даир бөјүк Ленин планынын принсипиал әсасларыны тәшкил едир, һал-һазырда чох мүһүм дөвләт сәнәди кими китабхана ишинин инкишаф јолуну ишыгландырыр.

В. И. Ленинин китабхана ишинә даир идеја ирси ичәрисиндә китабхана фондларынын вахтында вә планаујғун комплектләшдирилмәси, јени нәшр едилән китабларын биринчи нөвбәдә китабханалара верилмәси вә онларын кечикдирилмәдән охучулара чатдырылмасы мәсәләси мүһүм јер тутур.

В. И. Ленин 1921-чи илдә «Халг Маариф Комиссарлығынын коммунист ишчиләринә МК-нын көстәришләри» адлы мәктубунда јазырды: «Истәр мәктәбләрдә олан, истәрсә мәктәбләрдә олмајан китабхана вә гираәтханалар арасында гәзет, китабча, журнал вә китабларын бөлкүсү иши дәсон дәрәчә јарытмаз гурулмушдур. Бунун нәтичәсидир ки, гәзет вә китаблар совет гуллугчуларындан ибарәт хырда тәбәгәнин әлинә кечир, фәһлә вә кәндлиләрә исә олдугча аз гәзет вә китаб чатыр. Бүтүн бу иши көкүндән јенидән гурмаг лазымдыр».[1]

В. И. Ленин бу идејаны 1921-чи илдә «Халг Маариф Комиссарлығынын иши һаггында» мәгаләсиндә јенидән гојмушдур. О, көстәрирди ки, гәзетләрин бөлүшдүрүлмәси ишиндә олдугча бөјүк гүсурлар вардыр. Нәшр едилән гәзетләрин әксәријјәти «совет бүрократијасынын» әлинә дүшүр, халга кедиб чатмыр. Кәрәк инадла бүрократијаја гаршы мүбаризә апараг, гәзетләри онларын әлиндән алыб кениш халг күтләсинә чатдыраг. О јазырды: «Чалышыб она наил олмаг лазымдыр ки, гәзет вә китаблар *јалныз* китабхана вә гираәтханалара, онларын бүтүн өлкәјә, бүтүн фәһлә, әскәр, кәндли күтләсинә дүзкүн хидмәт едән *шәбәкәсинә*, бир гајда олараг, пулсуз верилсин. Онда халг савада, маарифә, билијә јүзгат артыг сә'јлә сүр'әт вә мүвәффәгијјәтлә чан атар. Онда маариф иши нәһәнк аддымларла ирәлиләјәр»[2]. Китабхана ишинин дүзкүн комплектләшдирилмәсинин В. И. Ленин тәрәфиндән маариф ишинин нәһәнк

[1] *В. И. Ленин.* Әсәрләринин там күллијјаты, 42-чи чилд, сәһ. 358.
[2] Јенә орада, сәһ. 368—369.

аддымлары кими гиjмәтләндирилмәси о дөврдә китабхана ишинин кениш инкишафы үчүн олдугча мүһүм шәраит jаратды.

Ингилабын илк илләриндә өлкәмиздә китабхана иши саһәсиндә көрүлән бөjүк миглаcлы тәдбирләрә бахмаjараг, китабхана ишинин тәшкили вә гаjдаjа салынмасы мәсәләләри бөjүк чәтинликләрлә гаршылашырды. Бу чәтинликләр ичәрисиндә китабханаларын jени әдәбиjjатла комплектләшдирилмәси мәсәләси чидди бир проблем кими гаршыда дурурду. Мәһз буна көрәдир ки, В. И. Ленин бу мәсәләjә дөвләт әһәмиjjәтли бир мәсәлә кими бахмыш вә онун уғурлу һәлли үчүн тә'хирәсалынмаз тәдбирләрин һәjата кечирилмәсини тәләб етмишдир. Бу нөгтеjи-нәзәрдән В. И. Ленинин 1921-чи илин маjында Халг Маариф Комиссарынын муавини Е. А. Литкенсә jаздығы мәктуб олдугча характерикдир. В. И. Ленин бу мәктубунда китабхана ишинә, онун мүнтәзәм вә вахтында комплектләшдирилмәсинә кимләрин мәс'ул олмасынын мүәjjәнләшдирилмәсини тәләб етмиш вә бу ишә сәһләнкар jанашанлара чидди чәза вермәjи лазым билмишдир. В. И. Ленин jазырды: «Бир һалда ки, *һәр бир* совет китабы чыхандан *бир аj* (2 һәфтә? 6 һәфтә?) сонра бу китаб *һәр китабханада* тапылмыр, кәрәк Сиз (вә биз) *тамамилә* дәгиг биләк ки, *кими* тутаг (**һәм** Сентропечат, **һәм** дә *китабханалар шәбәкәсиндән;* һөкмән *һәр ики* идарәдән). Мәнә бу барәдә **гыса** мә'лумат көндәрин»[1].

В. И. Ленинин китабхана ишинә даир идеjа ирси ичәрисиндә елми китабханаларын jенидән гурулмасына вә елми китабхана шәбәкәсинин инкишаф етдирилмәсинә даир олдугча гиjмәтли фикирләри вардыр. Владимир Илич өлкәмиздә елмин инкишафында елми китабханаларын ролуну гейд едир вә онларын ардычыл вә һәртәрәфли комплектләшдирилмәсини, нәшр едилән бүтүн әдәбиjjатын елми китабханаларда топланмасыны, онларын охучуjа хидмәт ишинин

[1] *В. И. Ленин.* Әсәрләринин там күллиjjаты, 52-чи чилд, сәһ. 221.

демократик әсаслар үзәриндә гурулмасыны тәләб едирди. Белә бир факты гейд етмәк jеринә дүшәрди ки, ингилабын гәләбәсиндән сонра, jә'ни 1918-чи илин апрел аjында В. И. Ленинин вахт тапыб ССРИ Елмләр Академиjасынын китабханасына кетмәси онун елми китабханалара көстәрдиjи гаjғынын бөjүк тәзаһүрү иди. В. И. Ленин китабханада ики саат вахт сәрф едәрәк әлjазмалары фонду вә онун ингилаба гәдәрки нәшрләр шө'бәси илә jахындан таныш олмушду.

Мә'лум олдуғу кими, Бөjүк Октjабр сосиалист ингилабынын гәләбәсиндән әввәл алман ордусу Петербургу тәһлүкә алтына аларкән Академиjа китабханасында сахланылан надир нәшрләр архаjа — Саратов шәһәринә көчүрүлмүшдү. 1920-чи илдә һәмин нәшрләр В. И. Ленинин билаваситә көстәриши илә, онун вердиjи дөвләт сәрәнчамына уjғун олараг Петербурга кәтирилди. В. И. Ленин о дөврдә Академиjа китабханасы бинасынын абадлашдырылмасы гаjғысына да галырды. 1921-чи илин jанварында В. И. Ленин әввәлләр Академиjанын китабханасына мәнсуб олан, һазырда һәрби хәстәхана jерләшән бинанын Академиjаjа гаjтарылмасы һаггында көстәриш вермишди.[1]

Өлкәмизин ән бөjүк үмуми китабханалары олан В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасынын вә М. J. Салтыков-Шедрин адына Ленинград Дөвләт Үмуми Китабханасынын бөjүк милли, дөвләт әһәмиjjәтли китабханалар кими формалашмасында даһи рәһбәрин бөjүк хидмәти олмушдур. Мәһз ингилабын илк илләриндән бу китабханаларын jени сосиалист әсаслары үзәриндә инкишаф едиб тәкмилләшмәси Владимир Иличин ады илә бағлыдыр.

В. И. Ленин Москва Румjантсев Музеjи Китабханасынын ишинә хүсуси диггәт jетирирди. О, бу китабхананын Үмуми Дөвләт Китабханасына чеврилмәсини зәрури һесаб едир, онун харичи өлкә китабханалары илә китаб мүбадиләси етмәсини, беjнәлхалг әлагәләрин кенишләнмәсини ла-

[1] *К. И. Абрамов.* Ленин о научных библиотеках. М., 1960, с. 24.

зым билирди. Мәһз 1921-чи илдә китабхана В. И. Ленинин көстәриши илә илк дәфә олараг Америка вә башга капиталист өлкәләри китабханалары илә китаб мүбадиләсинә башламышды. 1921-чи илин декабрында Халг Комиссарлары Советинин Румјантсев Музеји китабханасы һаггында гәбул етдији гәрар китабхананын Үмуми Дөвләт Китабханасы кими кәләчәк инкишафында олдугча мүһүм рол ојнады. В. И. Ленин ингилабын илк күнләриндән даими диггәт мәркәзиндә сахладығы Петербург Үмуми китабханасына сонралар да бөјүк гајғы вә диггәтлә јанашыр, онун иши илә марагланырды. Чох мараглы фактдыр ки, В. И. Ленин Нижни-Новгородда (индики Горки шәһәриндә) хәстә олан заман Халг Комиссарлары Советинин ишләр мүдири А. П. Горбунова 1922-чи ил март ајынын 10-да телефонла ашағыдакы дөвләт сәрәнчамыны вермишди:

Үмуми китабхананын кәләчәкдә дағылмагдан горунмасына наил олмалы вә она нормал иш апармаг үчүн лазыми шәраит јаратмалы. Китаб мүбадиләси ишинин тәшкилинә наил олмалы.[1] В. И. Ленинин бу тәклифи әсасында Халг Комиссарлары Совети 1922-чи илин апрелиндә Русија Үмуми Китабханасы һаггында гәрар гәбул етди. Гәрарда китабханаја Русијада нәшр едилән бүтүн чап мәһсулатындан китаб палатасы васитәси илә мүтләг нүсхәләр алынмасы, китабхананын тәләбатына ујғун олараг вәсаит ајрылмасы, ишчиләрин әмәк һаггынын гајдаја салынмасы вә китабханаја бина верилмәси мәсәләси ирәли сүрүлүрдү. Бу гәрарын јеринә јетирилмәси о дөврдә китабхананын вәзијјәтини хејли јахшылашдырды.

В. И. Ленин дөвләт әһәмијјәтинә малик олан үмуми китабхана фондларынын горунмасына хүсуси гајғы илә јанашырды. Ингилабын илк илләриндә бә'зи назирликләр вә дикәр сәлаһијјәтли дөвләт идарәләри Петербург Үмуми Китабханасына вә Москва Румјантсев Музеји Китабханасына

[1] Библиотекарь, 1964, № 1, є. 10.

мүрачиәт едиб бир сыра надир китаблары вә мә'лумат нәшрләрини алырдылар. Бир чох һалларда бә'зи вәзифәли шәхсләрин мәс'улијјәтсизлији үзүндән надир китаблар вә мә'лумат нәшрләри китабханалара гајтарылмырды. Бунунла әлагәдар В. И. Ленинин көстәриши илә Халг Комиссарлары Совети, Халг Комиссарлары Совети Ишләр Идарәсинин ичазәси олмадан һеч бир назирлик вә идарәјә китабханадан китаб верилмәмәси һаггында гәрар гәбул етди.

В. И. Ленин бүтүн дөвләт вә партија рәһбәрләриндән гәбул едилмиш гәрарлара һөрмәт етмәји вә бу гәрарларын јеринә јетирилмәсиндә шәхси нүмунә көстәрмәји тәләб едирди. В. И. Ленин китабханалардан истифадә гајдаларына, хүсусилә Дөвләт үмуми китабханаларындан истифадә гајдаларына хүсуси һөрмәт едирди. Бу нөгтеји-нәзәрдән онун 1920-чи илдә Румјантсев Музеји Китабханасына (индики В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасына) јаздығы мәктуб олдугча характерикдир. В. И. Ленин јазырды: «Әкәр гајдаја көрә сорғу китаблары евә верилмирсә, китабхана бағланандан сонра бир ахшамлыға, бир кечәлијә алмаг олмазмы. **Сәһәр гајтарарам»**[1] Дүнјанын ән бөјүк китабханаларындан истифадә етмиш, бүтүн өмрү боју мүталиә етмиш, тәдгигат иши апармыш Ленин охучу үчүн мә'лумат әдәбијјатынын нә дәрәчәдә бөјүк әһәмијјәтә малик олдуғуну билир вә китабхананын гајдаларына дүзкүн әмәл едилмәсини зәрури һесаб едирди. Бу мәктуб узун илләрдән бәри бүтүн партија вә дөвләт хадимләринә, бүтүн совет зијалыларына, елм, инчәсәнәт вә әдәбијјат хадимләринә китабхана ишинә мүнасибәт мәсәләсиндә бөјүк шәхси нүмунә ролу ојнамышдыр.

В. И. Ленин ингилабын илк илләриндә халг маарифи, мәдәнијјәт вә сијаси маариф ишчиләринин мүшавирә, конфранс вә гурултајларындакы чыхышларында вә сон мәгаләләриндә халгын маарифләнмәсиндә, мәдәни јүксәлишин-

[1] *В. И. Ленин.* Әсәрләринин там күллијјаты, 51-чи чилд, сәһ. 315.

дэ вэ сијаси тэрбијэсиндэ китабын вэ китабхананын, бүтүн сијаси-маариф идарэлэринин бөјүк ролуну гејд етмиш вэ бу ишин инкишаф етдирилмэсини сосиализм гуручулуғунун эсас һэлледичи амили кими ирэли сүрмүшдүр.

В. И. Ленинин вэсијјэтлэрини өз эмэли фэалијјэтиндэ даим рэһбэр тутан Коммунист Партијасы вэ Совет һөкумэти онун вэфатындан сонра китабхана ишинэ даир олан көстэришлэрини дөнмэдэн вэ ардычыл олараг һэјата кечирмиш вэ бу саһэдэ бөјүк наилијјэтлэр элдэ етмишдир. Сосиализм гуручулуғунун бүтүн мэрһэлэлэриндэ китабхана иши мэдэни гуручулуғун эн мүһүм саһэлэриндэн бири кими бөјүк дөвлэт гајғысы илэ эһатэ едилмиш вэ планаујғун олараг инкишаф етдирилмишдир. Сов.ИКП МК вэ Совет дөвлэти китабхана ишинэ даир дэфэлэрлэ гэрарлар гэбул етмишдир. Бу гэрар вэ дөвлэт сэрэнчамларында китабхана ишинэ даир Ленин идејалары јенидэн дөнэ-дөнэ өз эксини тапмыш вэ јарадычы сурэтдэ инкишаф етдирилмишдир.

Китабхана иши Совет һакимијјэти иллэриндэ сосиалист мэдэнијјэтинин эсас саһэлэриндэн бири кими бөјүк тэрэгги вэ инкишаф јолу кечмишдир. Өлкэмиз башдан-баша китабхана шэбэкэлэри илэ эһатэ едилмиш, халг күтлэлэринин мэишэтинэ дахил олмушдур. Инди өлкэмиздэ елэ бир јашајыш мэнтэгэси тапмаг олмаз ки, орада китабдан истифадэ едилмэсин, китабхана олмасын.

Совет китабханалары бүтүн дүнјада сүлһү, демократијаны, һуманизми тэблиғ едир, марксизм-ленинизм нэзэријјэсинин күтлэлэр арасында кениш јајылмасында мүһүм рол ојнајыр, тэблиғат-тэшвигат ишлэриндэ вэ күтлэлэрин коммунист тэрбијэсиндэ партија тэшкилатларынын дајаг базасы кими фэалијјэт көстэрир. Совет һакимијјэти иллэриндэ китабханаларын эсас вэзифэси В. И. Ленинин «китабы күтлэјэ!» шүарыны һэјата кечирмэк олмушдур.

Һазырда китабханаларымыз бу мүһүм вэзифэни мүвэффэгијјэтлэ һэјата кечирир, инди өлкэмиздэ 5 милјард нүсхэјэ јахын китаб фондуна малик олан 330 мин китабхана фэалијјэт көстэрир. Сосиалист чэмијјэтинин мэ'нэви һэјатында бөјүк рол ојнајан китабханалар 220 милјон охучуја хидмэт едир ки, орта һесабла һэр охучу илдэ 20-дэн артыг ичтимаи-сијаси, елми, истеһсалат-техники вэ бэдии эсэр охујур.

Инкишаф етмиш сосиализм чэмијјэтиндэ кениш халг күтлэлэринин мэдэни һэјатында күтлэви китабханалар хүсусилэ мүһүм јер тутур. 1985-чи илдэ өлкэмиздэ тэкчэ күтлэви китабханаларын сајы 143 минэ чатмышдыр. Онларын китаб фонду исэ 2 милјард нүсхэ олмушдур. Күтлэви китабханалар 144 милјон нэфэр охучуја хидмэт етмишдир.

Республикамызда да китабхана иши бөјүк инкишаф јолу кечмишдир. Һазырда республикамызда 93 милјондан артыг китаб фондуна малик олан, 9300 китабхана фэалијјэт көстэрир[1]. 1913-чү ил илэ мүгајисэ етдикдэ китабханаларын сајы 290 дэфэ, китаб фонду исэ 2000 дэфэдэн чох артмышдыр. Бу китабханалар ичэрисиндэ күтлэви китабханалар хүсуси јер тутур. Һазырда кениш халг күтлэлэринэ 33,5 милјон китаб фондуна малик олан 4 миндэн артыг күтлэви китабхана хидмэт едир[2]. Бу китабханалар 2 милјон 700 мин нэфэрдэн чох охучуја хидмэт етмиш вэ онлара 1984-чү илдэ 60 милјон нүсхэ китаб вермишдир. Тэкчэ 1975—1982-чи иллэр арасында охучуларын сајы 803 мин нэфэр (јарыдан чоху кэнд јерлэриндэ), китаб фонду 4 милјон, китаб верилиши исэ 13 милјон нүсхэ артмышдыр. Бу мүддэт эрзиндэ республикамызда 600 китабхана (бунун 80 фаиздэн чоху кэнд јерлэриндэ) ачылмыш, 10 рајонда исэ бир лајиһэли китабхана биналары тикилиб истифадэјэ верилмишдир.

---

1 Азэрбајчан коммунисти, 1985, № 10, с. 80.
2 Коммунист, гэз., 1983, 26 јанвар.

II. КИТАБХАНА ИШИНИН ИНКИШАФЫНДА Сов.ИКП-нин РӘҺБӘР РОЛУ

ССРИ-дә китабхана гуручулуғуна даир В. И. Ленин програмы билаваситә Сов.ИКП-нин рәһбәрлији илә һәјата кечирилир.

Китабхана ишинин тәшкилинә даир Ленин програмынын ардычыл олараг һәјата кечирилмәсиндә Сов.ИКП-нин бөјүк ролу олмушдур. В. И. Ленинин вәсијјәтләрини өз әмәли фәалијјәтиндә даим рәһбәр тутан Коммунист Партијасы онун вәфатындан сонра китабхана ишинә даир көстәришләрини ардычыл олараг һәјата кечирмиш, китабхана сијасәтинин әсасларыны, китабханаларын гаршысында дуран башлыча мәдәни вә идеоложи вәзифәләри мүәјјән етмиш вә бунун нәтичәсиндә өлкәдә китабхана ишинин сүр'әтли инкишафына наил олмушдур.

Сов.ИКП-нин бүтүн гурултај вә конфрансларында, Мәркәзи Комитәнин пленумларынын гәтнамә вә гәрарларында, маариф, мәдәнијјәт, идеоложи ишә, һәмчинин китабхана ишинә даир ајрыча гәрарларында китабхана ишинә аид Ленин идејалары өз парлаг әксини тапмышдыр. Бу идејалар сосиализм гуручулуғунун бүтүн мәрһәләләриндә әсас идеоложи вә мәдәни вәзифә кими јеринә јетирилмишдир.

Китабхана иши, онун инкишафы, зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә ролу мәсәләләри партијанын програм сәнәдләриндә дә кениш әкс олунмушдур.

1919-чу илин март ајында партијанын VIII гурултајы Русија Коммунист (болшевикләр) партијасынын јени програмыны—сосиализм гуручулуғу програмыны гәбул етди. Бу програмда партијанын мәдәнијјәт вә халг маарифи саһәсиндәки сијасәти дә өз кениш һәллини тапды. Програмда халг маарифинин јенидән гурулмасы илә јанашы олараг, шәхсијјәтин һәртәрәфли инкишафы үчүн мәктәбдәнкәнар шәхси

тәһсил мүәссисәләринин, о чүмләдән китабханаларын инкишафына хүсуси диггәт јетирилир, фәһлә вә кәндлиләрин шәхси тәһсилинин инкишаф етдирилмәси тәклиф едилирди.

Гурултај һәмчинин кәнддә иш һаггында хүсуси мәсәлә мүзакирә етмиш, бу мәсәләјә даир В. И. Ленинин мә'рузәси әсасында «Кәнддә сијаси тәблиғат вә мәдәни маариф иши һаггында» ајрыча гәрар гәбул етмишди. Бу гәрар пролетариатын јохсул вә орта кәндлиләрлә әлагәсинин мөһкәмләнмәсиндә, кәндин маарифләндирилмәсиндә, кәнддә һөкм сүрән чәһаләтин, авамлығын арадан көтүрүлмәсиндә, савадсызлығын ләғв едилмәсиндә, кәнд тәсәррүфаты биликләринин јајылмасында, мәдәни-маариф ишинин јахшылашдырылмасында олдугча мүһүм рол ојнады.

Гәрарда көстәрилирди ки, кәнддә маариф иши планына бир-бири илә дәриндән әлагәләндирилмиш шәкилдә ашағыдакылар дахил олмалыдыр:

1. Коммунист тәблиғаты.
2. Үмуми тәһсил.
3. Кәнд тәсәррүфаты тәһсили.

Көстәрилән вәзифәләрин јеринә јетирилмәси һәр шејдән әввәл кәнд зәһмәткешләри ичәрисиндә сијаси, күтләви вә кәнд тәсәррүфаты әдәбијјатынын, совет мәтбуатынын тәблиғинин зәрурилијини ирәли сүрүрдү. Бу исә һәр шејдән әввәл кәнд мәдәни-маариф мүәссисәләринин, гираәт комаларынын, клубларын, гираәтханаларын, китабханаларын јарадылмасыны тәләб едирди. Мәһз буна көрәдир ки, гурултај кәнд мәдәни-маариф очагларынын тәшкилини мүһүм идеоложи вәзифә кими вачиб һесаб етди.

Гурултајын гәрарында көстәрилирди: «Чалышмаг лазымдыр ки, һәр бир мәктәбдә сијаси шө'бәси олан китабхана-гираәтхана тәшкил едилсин вә һәр бир кәнд халг еви јанында да бу чүр кичик китабхана-гираәтхана олсун, халг евләри олмадығы јерләрдә исә сијаси-популјар әдәбијјат

гираәт комаларынын китаблары ичәрисиндә лазыми јер
тутсун»[1].
Ингилабын илк илләриндә вә бәрпа дөврүндә Сов.ИКП
мәдәни гуручулуға партија рәһбәрлијини дүзкүн һәјата
кечирмәјә, мәдәни-маариф мүәссисәләринин ишинин парти-
јалы характер дашымасына хүсуси диггәт јетирирди. Пар-
тијамызын X гурултајынын гәрарлары буна парлаг сү-
бутдур. 1921-чи илин мартында чағырылмыш РК(б)П
X гурултајынын гәбул етдији «Баш Сијаси Маариф
Идарәси вә партијанын тәблиғат-тәшвигат вәзифәләри һаг-
гында гәрарда[2] өлкәдә сијаси, маариф идарәләринә
вә бүтүн тәблиғат-тәшвигат ишинә рәһбәрлик едән
РСФСР Халг Маариф Комиссарлығынын Баш Сијаси Маа-
риф Идарәсинин вә онун органларынын вәзифәләри мүәјјән-
ләшдирилмишдир. Баш Сијаси Маариф Идарәсинин јаран-
масы тәблиғат-тәшвигат вә мәдәни-маариф ишинә рәһбәр-
лијин ваһид бир тәшкилатда бирләшдирилмәси вә бу ишин
әлагәләндирилмәси үчүн шәраит јаратды. Баш Сијаси
Маариф Идарәси өз ишини билаваситә һәмкарлар иттифаг-
лары, комсомол тәшкилатлары вә орду сијаси идарәләри
илә әлагәдар шәкилдә һәјата кечирди ки, бу да онун иши-
нә үмумөлкә характери верирди. Гурултај Баш Сијаси
Маариф Идарәсинин гаршысында зәһмәткеш күтләләри ара-
сында кениш тәблиғат-тәшвигат иши апармаг јолу илә пар-
тијанын сијасәтини тәблиғ етмәк, һәмчинин онларын мәдәни
чәһәтдән маарифләндирилмәсинә көмәк етмәк вәзифәси гој-
мушду. Бу мүһүм сијаси вәзифәни јеринә јетирмәк үчүн
партија тәләб едирди ки: «Баш Сијаси Маариф Идарәси өз
әсас вәзифәсини, күтләви коммунист тәблиғаты вә тәшвига-
ты вәзифәсини мүвәффәгијјәтлә јеринә јетирмәк үчүн парти-
ја апараты кими еластик олмалы, күтләләрин тәләбатына

[1] Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары. I һиссә. Бакы, Азәрнәшр, 1954, сәһ. 497.

[2] Јенә орада, сәһ. 608.

һәссаслыгла јанашмалы вә чевик олмалыдыр, бу кејфијјәтләрлә бәрабәр онда мүнтәзәмлик, дүрүстлүк, сүр'әт олмалы вә о мүәјјән план үзрә ишләмәлидир».[1]

В. И. Ленин Баш Сијаси Маариф Идарәсинин ишинә бөјүк әһәмијјәт верир, онун фәалијјәтиндә партијанын рәһбәредичи ролуну зәрури һесаб едирди. В. И. Ленинин бу тәләби Баш Сијаси Маариф Идарәси ишинин нәзәри әсасыны тәшкил етмиш, күтләләрин коммунист тәрбијәси, сијаси маариф иши өн плана чәкилмиш, партијанын сијасәтинин күтләләрә ашыланмасы саһәсиндә мүһүм мүвәффәгијјәтләр әлдә едилмишдир.

20-чи илләрдә партија һәр чүр чәтинлијә бахмајараг, әһалијә китабхана хидмәтинә даир В. И. Ленин идејаларынын ардычыл олараг һәјата кечирилмәсинә хүсуси диггәт јетирирди.

Мә'лум олдуғу кими өлкәмиздә јени игтисади сијасәтин һәјата кечирилмәсиндә мүвәггәти игтисади чәтинлик үзүндән мәдәни-маариф мүәссисәләринә ајрылан вәсаит хејли азалмыш вә јерләрдә јени ачылан бир чох мәдәни-маариф мүәссисәләри, о чүмләдән китабханалар бағланмышды. Бу чүр гејри-нормал һалын арадан галдырылмасында, 1922-чи илин март ајында кечирилмиш партијанын XI гурултајынын гәрарлары мүһүм рол ојнады. Гурултај өлкәнин мәдәни инкишафында, зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә мәдәни-маариф мүәссисәләринин ролуну бир даһа гејд етмиш вә онларын бағланмасы һалларыны писләмиш, тезликлә бәрпа едилмәсини вә јени мәдәнијјәт очагларынын јарадылмасыны лазым билмишди.

Гурултајын гәрарында көстәрилирди: «Јени игтисади сијасәтлә әлагәдар олараг тәгрибән һәр јердә гираәт комаларынын ләғв едилдијини гејд едәрәк, гурултај гираәт комаларынын јенидән јарадылмасыны лазым билир, ги-

[1] Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары. I һиссә, сәһ. 610.

раәт комалары кәнддә апарылан бүтүн сијаси маариф ишинин мәркәзиндә олмалыдыр. Гираәт комаларыны өлкәнин сијаси һәјатына даир кениш кәндли күтләләринә дүзкүн вә мүнтәзәм мә'лумат вермәк ишинин мәркәзинә чевирмәк лазымдыр (гәзетләрин вахтында чатдырылмасы, динләјичиләр үчүн охунмасы, мүсаһибә вә и. а.). Гурултај лазым билир ки, гираәт комаларына губернија ичраијјә комитәләринин јерли вәсаитиндән пул бурахылсын вә кооперативләр гираәт комаларына вәсаит верилмәсиндә иштирака чәлб едилсин, рәһбәр ролу исә зәрури шәрт олараг партијанын вә сијаси маариф идарәсинин әлиндә галсын.»[1]

Гурултај һәмчинин Сијаси Маариф Идарәләринә партија рәһбәрлијинин күчләндирилмәсинә хүсуси диггәт јетирмиш, јерли партија органларынын бу ишә нүфузлу вә тәчрүбәли партија ишчиләри ајрылмасыны тәләб етмишдир.

Гурултајын гәрарында көстәрилирди: «Гурултај сијаси маариф идарәләринин ишинин мүнтәзәм гурулмасынын мәс'улијјәтини губернија комитәләринин үзәринә гојур; бу комитәләр һәмин иш үчүн кифајәт гәдәр тәмкинли партија ишчиләри ајырмалы вә һәм өз көстәришләри илә, һәм дә өзләринин нүфузу илә Сијаси Маариф Идарәләринин ишинә көмәк етмәлидирләр»[2].

XI партија гурултајы гәрарларынын јеринә јетирилмәси нәтичәсиндә сијаси маариф мүәссисәләринин, биринчи нөвбәдә исә гираәт комаларынын шәбәкәси сабитләшди. Хүсусилә јерли партија тәшкилатларынын бу ишә чәлб едилмәси нәтичәсиндә онларын бағланмасынын гаршысы алынды. Сијаси маариф мүәссисәләринин ишинин мәзмунунда да дәјишикликләр баш верди. Онларын ишинә партија тә'сири күчләнди. Сијаси Маариф Идарәләринә губернија комитәләринин көстәриши илә нүфузлу ишчиләрин көндә-

[1] Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары. I һиссә. сәһ. 716.

[2] Јенә орада, сәһ. 717.

рилмәси онларын тәблиғатчылыг вә тәшвигатчылыг фәалијјәтини хејли кенишләндирди. Гираәт комалары кәнд јерләриндә партијанын тәләб етдији кими бүтүн мәдәни-маариф вә сијаси тәрбијә ишинин мәркәзинә чеврилди.

Бәрпа дөврүндә партија кәнд зәһмәткешләринин савадсызлығынын ләғв едилмәсинә, кәндин мәдәни сәвијјәсинин јүксәлдилмәсинә хүсуси диггәт јетирирди.

Мәһз буна көрәдир ки, 1923-чү илин апрел ајында кечирилән РК(б)П XII гурултајы кәнддә мәдәнијјәтин инкишаф етдирилмәси мәсәләсинә хүсуси диггәт јетирмиш, мүһүм сијаси вә перспектив әһәмијјәтә малик олан гәрарлар гәбул етмишди. Гәрарда кәнддә маариф ишинин илк формасы олан гираәт комаларынын бәрпа едилмәси, һәр бир губернијада вә наһијәдә онларын сабит шәбәкәсинин јарадылмасы, кәнд чәмијјәтләрини вә кооперасијанын бу ишә чәлб едилмәси, гираәт комалары үчүн кадрларын сечилиб јерләшдирилмәси ирәли сүрүлүрдү.

Гурултај хүсусилә гираәт комаларынын мәдәни-маариф фәалијјәтинин чанланмасына диггәт јетирмәји тәләб едирди. Гәрарда көстәрилирди: «Гираәт комалары бәрпа едилдикчә, бунларын әтрафында савадсызлығы ләғв едән мәнтәгәләрин вә азсавадлылар мәктәбләринин иши, онларын кәндлиләр арасында ибтидаи сијаси-маариф иши чәмләнмәлидир. Онларын иши үчүн шәһәрин кәнд үзәриндә һамилијиндән дә истифадә едилмәлидир. Кәндин сајча һәлә аз олан, партија илә әл-әлә вериб ишләјә билән бүтүн мәдәни ишчиләри гираәт комалары әтрафына топламалы; онларын васитәси илә гәзет вә сијаси-маариф әдәбијјаты кәнддә јајылмалыдыр»[1].

Һәмчинин партијанын XII гурултајы «РКП кәнддә иш һаггында» хүсуси гәрар гәбул етмишди. Бу гәрарын мәдәни саһәдә партијанын вәзифәләринә һәср едилмиш хүсуси бөл-

[1] Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары, I һиссә, сәһ. 808.

мәсиндә јени игтисади сијасәт дөврүндә кәнддә мәдәни гуручулуг мәсәләләри шәрһ едилмишди.

Гурултајын гәрарлары кәнддә мәдәни гуручулуг ишинин јахшылашдырылмасы үчүн мүһүм рол ојнады. Шәһәрин кәндә һамилији күчләнди, кәнд гираәт комаларынын шәбәкәси сабитләшди. Гираәт комалары тәшвигат-тәблиғат иши илә јанашы олараг кәнд әһалиси ичәрисиндә мәтбуатын вә китабын јајылмасында мүһүм рол ојнамаға башлады. Мәдәни гуручулуға јерли бүдчәләрдән вәсаит ајрылмасынын артырылмасы илә әлагәдар олараг китабханалар вә гираәтханалар ачылмаға башлады.

Бу дөврдә китабханалара партија рәһбәрлијинин даһа да јахшылашдырылмасында, онларын ишинин идеја-сијаси сәвијјәсинин јүксәлдилмәсиндә 1923-чү илин 5 октјабрында гәбул едилмиш «Китабхана ишинә партија тә'сиринин күчләндирилмәси һаггында» гәрарын бөјүк әһәмијјәти олду. Бу мүһүм сәнәд билаваситә губернија вә гәза партија комитәләринин диггәтини китабхана ишинә чәлб етди.

Бу сәнәддә губернија вә гәза партија комитәләри јанында партија тәшкилатлары вә китабханаларын әлагәсини мөһкәмләндирмәк, зәһмәткешләр арасында китаб тәблиғи ишиндә онларын фәалијјәтини јахшылашдырмаг, китабхана ишини коммунист тәрбијәси вәзифәләринә табе етмәк, партија маарифи шәбәкәләринә тә'сирли көмәк көстәрмәк мәгсәдилә даими китабхана комиссијаларынын јарадылмасы зәрури һесаб едилирди. Һәмчинин китабхана ишинә партија тә'сирини күчләндирмәк үчүн илк партија органларына, китабханалар вә китабхана бирләшмәләринә партија үзвләринин көндәрилмәси, мүһазирәчиләр, мә'рузәчиләр ајрылмасы, китабханаларын јанында сөһбәтләр, дәрнәкләр тәшкил етмәк вә күтләви-сијаси ишләри кенишләндирмәк тәклиф олунурду.

1924-чү илин мајында РК(б)П-нин XIII гурултајы кечирилди. Гурултајын «Кәнддә мәдәни иш һаггында», «Мәтбуат һаггында», «Тәблиғат-тәшвигат иши һаггында» гәрарларында өлкәдә тәблиғат-тәшвигат вә мәдәни-маариф ишинин кәләчәк инкишаф јолу көстәрилирди. Гурултај бүтүн идеоложи мүәссисәләрин гаршысында ленинизми тәблиғ етмәк кими чох мүһүм вәзифә гојду. Бу ишдә мәдәни-маариф мүәссисәләри олдугча мүһүм рол ојнамалы, сосиализм гуручулуғуна даир Ленин идејаларыны, онун өлмәз әсәрләрини тәблиғ етмәли, зәһмәткешләрин сијаси вә мәдәни сәвијјәсинин јүксәлдилмәсиндә јахындан иштирак етмәли идиләр. Китабханалар зәһмәткешләр арасында В. И. Ленинин әсәрләрини тәблиғ етмәк, онун идејаларыны һәр бир охучуја чатдырмаг мәгсәди илә китабхана фондларында зәнкин Ленин әдәбијјаты фондунун јарадылмасына хүсуси диггәт јетирирди.

Гурултај јенидән кәнд зәһмәткешләринин мәдәни сәвијјәсинин јүксәлдилмәси һаггында Ленин көстәришләринә хүсуси диггәт јетирди вә бу ишин јахшылашдырылмасы үчүн әмәли тәдбирләр көрүлмәсини тәләб етди. Гурултајын гәрарында көстәрилирди: «Ленин јолдаш өзүнүн ахырынчы нитгләриндә дәфәләрлә демишди ки, инди сосиализм јолу илә даһа да ирәлиләмәк, анчаг кәнди мәдәни чәһәтдән јүксәлтмәк әсасында мүмкүндүр. Инди кәнддә сијаси-маариф иши коммунизмин гәләбәси нөгтеји-нәзәриндән ән вачиб ишдир»[1].

Даһа сонра гурултај кәнддә апарылан сијаси-маариф ишинин лазыми сәвијјәдә олмамасыны, бу ишдә инамсызлыг олмасыны гејд едир вә тез бир мүддәт ичәрисиндә бу мүһүм ишдә чидди дөнүш јарадылмасыны, мәдәни-маариф мүәссисәләринә рәһбәрлик ишинин тез бир заманда гајдаја салынмасыны, кәнддә сијаси-маариф иши үчүн гәза бүдчәсиндән ајрылан вәсаитин артырылмасыны тәләб едирди.

Өлкәмиздә халг тәсәррүфатынын бәрпасы баша чатдыгдан сонра партија өлкәнин сосиалистчәсинә сәнаjеләшмә-

[1] Сов.ИКП гурултајлары, конфрансларı вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары, II һиссә, Бакы, Азәрнәшр, 1954, сәһ. 62.

ѐинә башлады. 1925-чи илин декабр ајында кечирилмиш партијамызын XIV гурултајы өлкәнин социалистчәсинә сәнајеләшмәси һаггында гәрар гәбул етди. Халг тәсәррүфатынын бәрпасынын баша чатдырылмасы вә өлкәнин социалистчәсинә сәнајеләшмәсинә башланмасы өлкәмиздә мәдәнијјәтин һәртәрәфли инкишафыны, кениш зәһмәткеш күтләләринин мәдәни сәвијјәсинин јүксәлдилмәсини тәләб едирди. Партија бу мүһүм ишдә мәдәни-маариф мүәссисәләринин фәалијјәтинә хүсуси диггәт јетирирди. Бу саһәдә гаршыда дуран тә'хирәсалынмаз вәзифәләр XIV партија гурултајынын ишиндә өз кениш әксини тапмышды.

Гурултај кәнддә мәдәни-маариф ишинин инкишаф етдирилмәсинә хүсуси диггәт јетирмәји тәләб етди. Мәһз буна көрәдир ки, РК(б)П МК-сы 1925-чи илин сентјабр ајынын 7-дә «Кәнд китабханалары вә онлары күтләви әдәбијјатла тәчһиз етмәк һаггында» гәрар гәбул етди. Бу гәрар узун бир дөвр үчүн кәнддә китабхана ишинин инкишаф етдирилмәсинин програм сәнәди кими мүһүм рол ојнады, кәнд китабханаларыны күтләви әдәбијјатла тәчһиз етмәк ишини гајдаја салды.

Гәрарда кәнддә китабхана гуручулуғуна хүсуси әһәмијјәт верилмәсинә, кәндин мәдәни-маариф һәјатында мүһүм дајаг олан китабханаларын јарадылмасына хүсуси диггәт јетирилир, јени кәнд китабханаларынын вә сәјјар китабханаларын тәшкили үчүн тәдбирләр көрүлмәси, мөвчуд китабхана шәбәкәсинин кенишләндирилмәси вә möhкәмләндирилмәси, јени китабханачы кадрларын һазырланмасы, онларын мадди вәзијјәтинин јахшылашдырылмасы вә китабханаларын зәрури, кениш кәндли күтләләри үчүн һәртәрәфли јарарлы китабларла тә'мин едилмәси ирәли сүрүлүрдү[1].

Гәрарда бир ил мүддәтиндә һәр наһијәјә ики китабхана дүшмәси һесабы илә РСФСР-дә 10 мин китабхана вә 35 мин сәјјар китабхананын јарадылмасы, һабелә наһијә стасионар китабханаларыны јени әдәбијјатла зәнкинләшдирмәк үчүн әлавә вәсаит ајрылмасы зәрури һесаб едилирди. Гәрарда китабханаларын јени әдәбијјатла комплектләшдирилмәсиндә чидди нөгсан олдуғу көстәрилирди вә Баш Сијаси Маариф Идарәсинә, онун јерли органларына тапшырылырды ки, китабханалары кәнд мәсәләләринә даир мә'лумат характерли вә Совет ганунчулуғуна даир китабларла, бәдии әсәрләрлә вә диггәтлә сечилмиш күтләви сијаси китабларла комплектләшдирсинләр. Китабханаларын комплектләшдирилмәси ишиндә паралелчилији арадан галдырмаг үчүн бу ишин Губернија Сијаси Маариф идарәсиндә бирләшдирилмәси мәгсәдәујғун һесаб едилирди. Һәмчинин китабхана фондларынын тезликлә идеоложи чәһәтдән зәрәрли вә көһнәлмиш әдәбијјатдан тәмизләнмәси лазым билинирди.

Гәрарда галдырылан мүһүм мәсәләләрдән бири дә кәнд китабханалары үчүн әдәбијјат нәшринин даһа да тәкмилләшдирилмәси иди. Бунун үчүн мәркәзи нәшријјатлар јанында кәнд китабханаларыны тәчһиз етмәк үчүн базалар јарадылмасы нәзәрдә тутулмушду. Дөвләт нәшријјатына јахын үч ај мүддәтиндә 10 беләә база тәшкил етмәк вә онун ишини кенишләндирмәк тапшырылырды. Һәмчинин кәнд китабханаларыны әдәбијјатла тәчһиз едән кәнд сифаришчиләринә вә ичтимаи тәшкилатлара әсас мәркәзи нәшријјатлара (ГИЗ, Ленгиз, «Молодаја гвардија», «Новаја деревнја» вә «Прибој») күзәштли кредит верилмәси зәрури һесаб едилмиш вә Дөвләт нәшријјатына тәклиф едилмишди ки, 1925—26-чы илләрдә һәмин мәгсәд үчүн 1 милјон 500 мин манат мәбләғиндә кредит ајырсын. Гәрарда галдырылан мүһүм мәсәләләрдән бири дә кәнд китабханалары үчүн китабханачы кадрларын сечилиб јерләшдирилмәси вә тәрбијә едилмәси иди. Гәрарда көстәрилир ки, Баш Сијаси Маариф Идарәси кәнд китабханалары кадрларынын ихтисасыны јүксәлтмәк мәгсәди илә кәнд мәдәни-маариф ишчиләри үчүн тәшкил едилмиш губернија вә

[1] КПСС о культуре, просвещении и науке, М., 1963, с. 155—158.

гэза курсларындан һәр бир наһијә (рајон) китабханалары үчүн бир нәфәр һазырлансын. 1925-чи илдә биринчи дәрәчәли совет партија мәктәбләрини битирәнләрдән 20 фаиз (2500 нәфәр) даими китабханалар үчүн, 1926-чы илдә икинчи дәрәчәли совет партија мәктәбини гуртаранлардан 10 фаиз (350 нәфәр) гэза сәјјар фондларында ишләмәк үчүн ајрылсын (бронлашдырылсын). Һәмчинин губернија вә даһа бөјүк сијаси маариф идарәләриндә штатлы бир нәфәр китабхана ишчисинин олмасы, китабханачыларын мадди вәзијјәтинин јахшылашдырылмасы, онларын ајлыг әмәк һаггынын кәнд мүәллими әмәк һаггы сәвијјәсинә чатдырылмасы зәрури һесаб едилирди.

Гәрарда мүттәфиг республикаларын Коммунист Партијасына, өлкә, вилајәт, губернија партија комитәләринә тапшырылырды ки, гәрарда көстәрилән мәсәләләри јерләрдә һәјата кечирмәк, китабхана ишини јахшылашдырмаг үчүн тәдбирләр көрүб һәјата кечирсинләр вә көрүлән ишләр һаггында Мәркәзи Комитәјә мә'лумат версинләр.

Партија китабханачылара коммунист тәрбијәсинин күчлү силаһы олан китабын тәблиғатчысы кими бөјүк гијмәт верирди.

Кәндин мәдәни инкишафында, јени кәнд мәдәнијјәт очагларынын јараныб мөһкәмләндирилмәсиндә, кәнддә халг маарифинин, мәдәни-маариф мүәссисәләринин инкишаф етдирилмәсиндә, кәнд зијалыларынын јараныб мөһкәмләнмәсиндә партијамызын 1927-чи илин декабрында чағырылмыш XV гурултајынын олдугча бөјүк ролу олду. Гурултај ССРИ-дә социализм гуручулуғуна даир Ленин планыны рәһбәр тутараг кәнд тәсәррүфатынын коллективләшдирилмәсинин кенишләндирилмәси һаггында гәрар гәбул етди. Гурултајын гәрарында коллективләшмәни мүвәффәгијјәтлә һәјата кечирмәк үчүн кәндин һәртәрәфли инкишаф етдирилмәсинә, кәнд зәһмәткешләринин мәдәни сәвијјәсинин јүксәлдилмәсинә, кәнддә халг маарифинин, мәдәни-маариф мүәссисәләринин кениш шәбәкәсини јарадыб, онун мөһкәмләндирилмәсинә, кәнд зијалылары кадрларынын јарадылмасына хүсуси диггәт јетирилирди.

Гурултајын гәрарында көстәрилирди: «Кәнддә сијаси-маариф иши мөһкәмләндирилсин вә кејфијјәти јүксәлдилсин. Кәнд радио гурғулары, кино ишинин инкишафына, китабханалар шәбәкәсинин күчләндирилмәсинә вә с. хүсуси диггәт верилсин»[1]. Гурултај һәмчинин өлкәмиздә илк социалист бешиллији олан биринчи бешиллик һаггында директивләр гәбул етди. Биринчи бешиллик планда өлкәдә сәнајенин, кәнд тәсәррүфатынын инкишафы илә јанашы кениш мәдәни инкишаф перспективләри дә нәзәрдә тутулурду.

Биринчи бешиллик план һаггында гурултајын директивләриндә дејилир: «Социализм гуручулуғу вәзифәләри илә әлагәдар олараг, бешиллик планда шәһәр вә кәнд әһалисинин мәдәни сәвијјәсинин гәти сурәтдә јүксәлдилмәси зәрурәти, ССРИ халгларынын милли мәдәнијјәтләринин инкишаф етдирилмәси нәзәрдә тутулмалы вә ССРИ-нин социализм гуручулуғуна даир үмуми планынын ајрылмаз бир һиссәси олан мәдәни гуручулуг планы өлкәнин сәнајеләшдирилмәси илә әлагәләндирилмәлидир. Мәдәни гуручулуг планы үчүн халг маарифи вәзифәләри сырасында кениш зәһмәткеш күтләләринин мәдәни јүксәлишини тә'мин едән вәзифәләр (үмуми тәһсил, савадсызлығы ләғв етмәк, күтләви пешә-техники тәһсили вә с.) һабелә биликли мүтәхәссисләр вә елми ишчиләр һазырламаг вәзифәси әсас көтүрүлмәлидир»[2].

Биринчи бешиллик планда нәзәрдә тутулмуш мәдәни гуручулуг вәзифәләринин јеринә јетирилмәси мәдәнијјәтин мүһүм саһәләриндән бири олан китабхана ишинин инкишаф етдирилмәсини, онун күнүн тәләбләри сәвијјәсинә

[1] Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары, II һиссә, сәһ. 538.

[2] Јенә орада, сәһ. 513.

галдырылмасыны, китабханалар шәбәкәсинин јарадылыб мөһкәмләндирилмәсини, јени китабларла ардычыл олараг тәкмилләшдирилмәсини, өлкәмизин үмуми инкишафы илә, партија вә дөвләтин гаршыја гојдуғу јени вәзифәләрлә ајаглаша билән, сијаси чәһәтдән јеткин, мүтәхәссис китабханачы кадрларын — китаб тәблиғатчыларынын јетишдирилмәсини тәләб едирди. Мәһз буна көрәдир ки, өлкәнин сосиалистчәсинә сәнајеләшдирилмәси вә кәнд тәсәррүфатынын коллективләшдирилмәси илләриндә партијанын Мәркәзи Комитәси китабхана ишинә вә онун инкишаф етдирилмәсинә даир бир сыра мүһүм дөвләт әһәмијјәтинә малик, програм характерли гәрарлар гәбул етмишди.

ҮИК(б)П МК-сы 1928-чи илин 28 декабрында «Күтләви охучуја китабла хидмәт һаггында»[1] гәрар гәбул етди. Партија вә һөкумәтимизин өлкәнин сосиалистчәсинә сәнајеләшмәсини вә кәнд тәсәррүфатынын коллективләшмәсини дөнмәдән һәјата кечирдији бир дөврдә кениш зәһмәткеш күтләләрини партијанын баш хәттини һәјата кечирмәјә сәфәрбәр етмәкдә, онлара сәнајеләшмә вә коллективләшмәнин әһәмијјәтини вә вәзифәләрини изаһ етмәкдә мәтбу сөзүн, күтләви китаб тәблиғинин олдугча бөјүк ролу вар иди. Китаб партијанын сөзүнү халга чатдырмагла, онларын үмуми мәдәни инкишафында мүһүм јер тутурду.

Гәрарда күтләви китабын кениш халг күтләләри арасында тәблиғ едилмәсиндә бөјүк ролу олдуғу гејд едилир вә мүттәфиг республикаларын халг маариф комиссарлығындан, ҮИҺИМШ-дән тәләб едилирди ки, фәһлә вә кәндлиләрә хидмәт едән китабхана шәбәкәләринин ишини јахшылашдырмаг үчүн үч ај мүддәтиндә тәдбирләр һазырлајыб һәјата кечирсинләр. Һәмчинин гәрарда Мәркәзи Комитәнин тәблиғат шө'бәсинә тапшырылырды ки, библиографик нәшрләрин чап едилмәсинә, гәзет вә журналларын библиографија шө'бәләринин кенишләнмәсинә јенидән бахылсын, охучулара көмәк вә күтләви китабы тәблиғ етмәк ишиндә мүһүм силаһ кими онун ролу кенишләндирилсин. Күтләви гәзет вә журналларда мүнтәзәм олараг јени китабларын төвсијә сијаһылары чап едилсин, радиода библиографија иши тәшкил едилсин.

[1] КПСС о культуре, просвещении и науке, с. 186—188.

Бу мәсәләјә хүсуси әһәмијјәт верән Мәркәзи Комитә Тәблиғат шө'бәсинә тапшырырды ки, 6 ајдан сонра гәрарын јеринә јетирилмәси һаггында Мәркәзи Комитәјә мә'лумат версин. Гәрарын јеринә јетирилмәси саһәсиндә өлкәмиздә күтләви охучуја китабла хидмәт иши хејли јахшылашды, хүсусилә күтләви китаб нәшринин мөвзу әһатәлилији кенишләнди, тиражы чохалды, гијмәти учузлашдырылды. Китаб фәһлә-кәндли охучуларына даһа да јахынлашдырылды, онларын сијаси дүнјакөрүшүнүн, мәдәни сәвијјәсинин јүксәлмәсиндә даһа мүһүм рол ојнамаға башлады.

Өлкәнин сосиалистчәсинә сәнајеләшмәси, кәнд тәсәррүфатынын коллективләшмәси вә биринчи сосиалист бешиллији дөврүндә партија, идеоложи тәрбијә ишинә вә зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә мүһүм рол ојнајан китабхана ишинә бөјүк әһәмијјәт верирди. Партијамызын 1929-чу ил октјабрын 30-да гәбул етдији «Китабхана ишини јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында»[1] гәрары партијанын китабхана ишинә көстәрдији бөјүк диггәт вә гајғынын тәзаһүрү иди. Өлкәдә китабхана иши инкишафынын кәләчәк перспективләрини мүәјјәнләшдирән бу гәрар бөјүк програм әһәмијјәтинә малик олуб ССРИ-дә китабхана ишинин вә совет китабханашүнаслығынын тарихиндә бөјүк рол ојнады, китабхана иши вә китабханашүнаслығын тәчрүбәсиндә вә нәзәријјәсиндә јени мәрһәләнин башланғычы олду.

Партија өлкәдә китабхана ишинин вәзијјәтинин гејри-гәнаәтбәхш олдуғуну, халг тәсәррүфатынын сосиалистчә-

[1] КПСС о культуре, просвещении и науке, с. 198—199.

синә сәнаjеләшмәсинин вәзифәләриндән, фәһлә вә кәндли күтләләринин дурмадан артан мәдәни инкишафындан олдугча кери галдығыны гејд едир, бу ишин тезликлә гајдаја салынмасыны партија вә совет органларындан, ичтимаи тәшкилатлардан тәләб едирди.

Мәркәзи Комитә партија тәшкилатларына, һәмкарлар иттифагларына вә мүттәфиг республикаларын халг маариф комиссарлыгларына тәклиф едирди ки, китабхана ишинин сијаси әһәмијјәтинин артмасы илә әлагәдар олараг ону јенидән гурсунлар, китабханалары сосиализм гуручулуғунда бешиллик планын јеринә јетирилмәсиндә күтләләри сәфәрбәрлијә алан мәдәни мәркәзләрә чевирсинләр.

Гәрарда китабхана шәбәкәсинин (стасионар вә сәјјар) кенишләндирилмәси, онун мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәси, китабхана ишинә ајрылан вәсаитин артырылмасы тәклиф едилирди: китабхана шәбәкәләри елә гурулмалыдыр ки, онлар фәһлә мәркәзләринә, совхоз вә колхоз әмәкчиләринә лазыми дәрәчәдә хидмәт едә билсинләр. Гәрарда ушаглара китабхана хидмәтинин јахшылашдырылмасына хүсуси диггәт јетирилир, 1929—1930-чу илләрдә китабханаларын јанында ушаг шө'бәләринин ән азы 50 фаиз артырылмасы, китабхана фондларынын јени әдәбијјатла комплектләшдирилмәси, мүнтәзәм олараг истеһсалат-техники, агротехники, кәнд тәсәррүфатынын коллективләшдирилмәсинә аид әдәбијјатла тәчһиз едилмәси лазым билинирди.

ҮИҺИМШ-а, Халг Маариф Комиссарлыгларына китабханаларын комплектләшдирилмәсиндә мүхтәлиф китабхана типләринә фәргли јанашмаг төвсијә едилирди. Мәркәзи Комитә 1929—30-чу илләрдә китабхана фондларыны нәзәрдән кечирмәји, идеоложи чәһәтдән зәрәрли китаблары вә китабхананын профилинә ујғун кәлмәјән әдәбијјаты фонддан чыхармағы вә китабханалараpасы мүбадилә фонду јаратмағы зәрури һесаб едирди.

Гәрарда ирәли сүрүлән мүһүм вәзифәләрдән бири дә

зәһмәткешләрин үмуми мәдәни вә сијаси сәвијјәсинин јүксәлдилмәсиндә китабханаларын јахындан иштирак етмәси иди. Бу мәгсәдлә китабханалар кениш күтләви ишләр апармалы, мүһүм сијаси, тәсәррүфат вә мәдәни вәзифәләрин һәјата кечирилмәсиндә, күтләви охучуја китабла хидмәт ишиндә вә хүсусилә шәхси тәһсил ишиндә јахындан иштирак етмәлидир.

Бу дөврдә китабхана иши саһәсиндә мөвчуд нөгсанлардан бири дә китабхана ишини дөврүн тәләбләри сәвијјәсинә галдыра билән, партија вә дөвләтин китабханаларын гаршысында гојдуғу тәләбата чаваб верә билән ихтисаслы китабханачы кадрларын чатышмамасы иди. Мәһз буна көрә дә, гәрарда китабханачы кадрларын һазырланмасына хүсуси диггәт јетирилирди. Гәрарда көстәрилирди: китабхана ишчиләри кадрларынын сон дәрәчә зәиф олмасыны нәзәрә алараг мүттәфиг республикаларын Маариф Комиссарлыглары вә ҮИҺИМШ-сы, јахын 6 ај мүддәтиндә китабхана ишчиләринин тәркибини сијаси вә хүсуси тәләбләрә чаваб вермәк нөгтеји-нәзәриндән јохламалы вә бу јохламаја фәһлә кәндли охучуларыны чәлб етмәлидирләр. Јени китабханачы кадрларын ихтисасынын артырылмасы, коммунист али мәктәбләрини битирәнләрин китабхана ишинә чәлб едилмәси, хүсуси курслар тәшкил едилмәси, педагожи техникумларын вә али мәктәбләрин китабханачылыг шө'бәләринин ишинин јахшылашдырылмасы вә тәләбәләрин сосиал тәркибинин гајдаја салынмасы зәрури һесаб едилирди.

ССРИ-дә китабхана ишинин инкишафы тарихиндә мүһүм рол ојнајан бу гәрарын јеринә јетирилмәси нәтичәси олараг китабхана ишинин бүтүн саһәләриндә вә совет китабханашүнаслығынын инкишафында бөјүк дөнүш јаранды. Гәрар бүтүн партија вә совет органларынын, ичтимаи тәшкилатларын, маариф вә мәдәнијјәт ишчиләринин диггәтини китабхана ишинә чәлб етди. Китабхана ишинин мәзмунунда бөјүк дәјишикликләр баш верди, китабхана-

лар партија сијасәтинин һәјата кечирилмәсиндә мүһүм рол ојнамаға башладылар.

Коммунист Партијасы зәһмәткешләрин идејаси-сијаси тәрбијә ишинин идеоложи сафлығыны вә јүксәк сәвијјәдә тәшкилини һәмишә диггәт мәркәзиндә сахламыш, бүтүн партија вә совет органларындан бу ишә хүсуси әһәмијјәт вермәји тәләб етмишдир. 1930-чу илин ијун-ијул ајларында кечирилән партијамызын XVI гурултајы халг тәсәррүфатынын бүтүн саһәләри илә јанашы олараг өлкәмиздә мәдәнијјәтин тәрәгги вә инкишафына, мәдәни ингилабын даһа бөјүк вүс'әт алмасына хүсуси диггәт јетирди.

Гурултајын гәрарында көстәрилирди: «XVI гурултај бүтүн партија тәшкилатларына вә һәмкарлар иттифаглары фраксијаларына тәклиф едир ки, иттифагларын бүтүн мәдәни-маариф ишинә коммунист мәзмуну версинләр, бу иши сосиализм гуручулуғу вәзифәләриндән ајырмаг јолундакы ән хырда чәһдләрә гаршы мүбаризә апарсынлар вә һәмин ишдә сијасәтдән узаглашма вә мәһдуд мәдәнијјәтбазлыг үнсүрләрини гәти сурәтдә арадан галдырсынлар»[1]. Гурултајын гәрары мәдәни-маариф мүәссисәләринин ишинин идеја-сијаси сәвијјәсини даһа да јүксәлтди, ону идеоложи мүбаризәнин өн планына чәкди.

Китабхана шәбәкәләринин кенишләнмәсиндә вә даһа да тәкмилләшмәсиндә партијамызын XVII гурултајынын гәрарлары даһа мүһүм рол ојнады. Гурултајын гәрарларында стасионар китабхана шәбәкәсинин кенишләнмәси, јени китабханаларын јарадылмасы өз конкрет әксини тапмышды. Гурултајын гәрарында көстәрилирди ки, мәдәни-маариф мүәссисәләринин фәалијјәти партијанын зәһмәткешләр арасындакы идеоложи ишинин ајрылмаз һиссәсидир. Она көрә дә мәдәни-маариф ишинин кениш инкишафы бешиллијин вәзифәләри сијаси маариф ишинин вә зәһмәткешләрин мәдәни инкишафынын тәшкили вәзифәләри илә сых сурәтдә әлагәләндирилмәлидир.

Партијанын идеоложи ишинин һәјата кечирилмәсиндә китабханалар мүһүм рол ојнајыр. Гурултајын гәрарында: *«Мәктәбдәнкәнар* күтләви ишин кениш инкишаф етдирилмәси вә зәһмәткеш күтләләрин мәдәни истираһәтинин тәшкили илә сых әлагәләндирилмәси, шәһәрдә вә кәнддә клуб шәбәкәсинин 1932-чи илдәки 6,8 минә гаршы 10,9 минә чатдырылмасы (шәһәрләрдә 10,5 фаиз, кәндләрдә исә 130 фаиз артырылмасы) вә күтләви китабханалар шәбәкәсинин 15 минә гаршы 25 минә чатдырылмасы[1] гејд едилирди.

30-чу илләрин әввәлләриндә савадсызлығын вә азсавадлылығын арадан галдырылмасы, совет мәктәбләринин möhкәмләнмәси, үмуми ибтидаи тәһсилин һәјата кечирилмәси, зәһмәткешләрин мәдәни сәвијјәсинин јүксәлдилмәси, мүталиәјә марағын артмасы шәхси тәһсилин әһәмијјәтини олдугча артырмышды. Зәһмәткешләр арасында шәхси тәһсилә олан бөјүк марағы тә'мин етмәк, истигамәтләндирмәк күнүн тәләбләриндән бири кими гаршыда дурурду.

Мәһз шәхси тәһсилин бу бөјүк әһәмијјәтини нәзәрә алан ҮИК(б)П МК 1933-чү илин октјабрында «Шәхси тәһсил ишинин јахшылашдырылмасы һаггында»[2] гәрар гәбул етди. Зәһмәткешләрин шәхси тәһсил ишинин јахшылашдырылмасында чох бөјүк рол ојнајан бу гәрарда шәхси тәһсилин рол вә әһәмијјәти, тәшкили вә мәзмуну кениш шәкилдә изаһ едилир, шәхси тәһсил ишинә билаваситә мәс'ул олан мүәссисәләрин вәзифәләри шәрһ едилирди.

[1] Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары. III һиссә, Бакы, Азәрнәшр, 1954, сәһ. 79.

[1] Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары. III һиссә, Бакы, Азәрнәшр, 1954, сәһ. 244.
[2] Материалы к истории библиотечного дела в СССР (1917—1959 г.) Л., 1960, с. 105.

Бу гәрарын әсас һиссәси китабханаларын фәалиjjәтинә һәср едилмишдир. Зәһмәткешләрә билаваситә китабла хидмәт едән китабханалар, китабы тәблиғ вә төвсиjә етмәклә jанашы охучуларын мүталиәсинә рәһбәрлик етмәли, ону истигамәтләндирмәjи бачармалы, беләликлә дә өз билик вә бачарығыны, ихтисасыны, сәнәтини, шәхси тәһсил jолу илә jүксәлдән бүтүн зәһмәткешләрә jахындан көмәк етмәли идиләр.

Мә'лум олдуғу кими шәхси тәһсил ишинин мүвәффәгиjjәтли тәшкили, охучулара фәрди jанашмағы, онларын тәләбатыны, марағыны һәртәрәфли өjрәнмәjи, мүталиә вәрдиши ашыламағы тәләб едирди.

Мәркәзи Комитәнин бу гәрары өлкәдә шәхси тәһсил ишинин гаjдаjа салынмасы вә jахшылашдырылмасында чох мүһүм рол оjнады. Гәрар китабханаларын ади китаб алыб верән бир мүәссисәдән китабы төвсиjә едән, охучуларын шәхси тәһсилинә рәһбәрлик едән, мүталиәнин мәзмунуна тә'сир көстәрән мәдәни-маариф мүәссисәсинә чеврилмәсинә көмәк етди.

ҮИК(б)П XVIII гурултаjы (март 1939) ССРИ Халг тәсәррүфатынын jени бешиллик планыны тәсдиг етди. ССРИ Халг тәсәррүфатынын инкишафына даир үчүнчү бешиллик план (1938—1942-чи илләр) һаггында XVIII гурултаjын гәтнамәсиндә көстәрилирди: «Инди вәзифә зәһмәткешләрин вәзиjjәтини о гәдәр jахшылашдырмаг вә мәдәниjjәтини о гәдәр jүксәлтмәкдир ки, бунлар совет халгынын артан тәләбатыны өдәсин вә капитализмин ән варлы өлкәләри үчүн мүjәссәр олмаjан бу jүксәлиш сосиализм гүввәләринин әсл чошғун тәрәггиси үчүн башланғыч олсун»[1]. Мәһз буна көрә дә гурултаj бу ишдә мүһүм ролу олан мәдәни-маариф мүәссисәләринин: *кинотеатрларын, клубларын, китабханаларын,* мәдәниjjәт евләринин

[1] Сов.ИКП гурултаjлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары. III һиссә, сәһ. 403.

вә гираәтханаларын шәбәкәсини кенишләндирмәjи[1] лазым билирди.

Зәһмәткешләрә китабла хидмәт, китабын кениш тәблиғи һәмишә Сов.ИКП МК-нын диггәт мәркәзиндә олмушдур. Мәркәзи Комитә 1940-чы илдә «Әдәби тәнгид вә библиографиjа һаггында» гәрар гәбул етди. Гәрарда библиографиjаjа бөjүк әһәмиjjәт верилир, күтләләрин коммунист тәрбиjәсиндә вә дүнjакөрүшүнүн инкишафында бөjүк рол оjнадығы гејд едилирди. Гәрар өлкәмиздә библиографиjа ишинин, хүсусилә төвсиjә библиографиjасынын кәләчәк инкишафына бөjүк тәкан верди. ССРИ-нин ән бөjүк китабханаларына В. И. Ленин адына Ленин орденли ССРИ Дөвләт Китабханасына, М. J. Салтыков-Шедрин адына Гырмызы Әмәк Бајрағы орденли Ленинград Дөвләт Үмуми Китабханасына, республика, вилаjәт китабханаларына вә бир чох саһәви китабханалара мүнтәзәм олараг төвсиjә библиографиjа васитләри бурахмаг мәсләһәт көрүлүрдү.

Алман фашист ишғалчыларынын өлкәмиз үзәринә хаинчәсинә басгыны совет халгынын динч әмәjини даjандырды, мәдәниjjәтин инкишафына, о чүмләдән китабхана ишинин дә инкишафына мане олду. Мүһарибә илләриндә Сов.ИКП вә Совет һөкумәти әһалиjә китабхана хидмәтинин тәшкилини давам етдирмәк вә китабханалары горуjуб сахламаг үчүн бир сыра тәдбирләр көрдү. Совет китабханалары һәм чәбһәдә, һәм дә архада партиjанын «һәр шеј чәбһә үчүн!», «һәр шеј гәләбә үчүн!» шүарыны һәjата кечирир, совет вәтәнпәрвәрлиjи ашылаjан әсәрләри тәблиғ едирдиләр. Совет китаб фондларынын горунмасы гаjғысына галан партиjа вә һөкумәтимиз В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасынын вә М. J. Салтыков-Шедрин адына Ленинград Дөвләт Үмуми Китабханасынын надир фондларынын архаjа көчүрүлмәси һаггында көстәриш вермишди.

[1] Сов.ИКП гурултаjлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары. III һиссә сәһ. 404.

Көрүлән һәр чүр тәдбирләрә бахмајараг мүһарибә китабхана ишинә бөјүк зәрбә вурмушду. Алман-фашист ишғалчылары 43 мин китабхананы вә 100 милјондан артыг китабы мәһв етмишдиләр. Партија һәлә мүһарибә гуртармамыш алман-фашист ишғалчыларындан азад едилмиш әразидә китабханалары бәрпа етмәк үчүн кениш тәдбирләр көрмәјә башлады. Китабханалары бәрпа етмәк үчүн Дөвләт Әдәбијјат Фонду јарадылды. Бу фонд өлкәдә алман-фашист ишғалчылары тәрәфиндән дағыдылмыш китабханалары бәрпа етмәк үчүн олдугча бөјүк рол ојнады.

Мүһарибәнин галибијјәтлә гуртармасы совет халгыны динч әмәјә гајтарды. Совет халгы јенидән өлкәмизин игтисади гүдрәтинин артырылмасы вә мәдәни тәрәггиси уғрунда мүбаризәјә башлады.

Һәлә мүһарибә илләриндә партијамыз «Елми-маариф тәблиғатынын тәшкили һаггында» гәрар гәбул етди.[1] Гәрарда өлкәдә елми-маариф тәблиғатынын тәшкили саһәсиндә олан нөгсанлар гејд едилир вә бу нөгсанларын арадан галдырылмасы үчүн тәдбирләр көрүлмәси зәрури һесаб едилирди. Мәркәзи Комитә гејд едирди ки, индики шәраитдә зәһмәткешләрин үмуми мәдәни сәвијјәсинин даһа да јүксәлдилмәсиндә, кечмишин галыгларынын арадан галдырылмасында елми-тәбии биликләрин тәблиғи бөјүк әһәмијјәтә маликдир. Мәркәзи Комитә кениш зәһмәткеш күтләләри арасында елми маариф тәблиғатынын гојулушуну көкүндән јахшылашдырмаг мәгсәди илә бүтүн партија, комсомол, һәмкарлар тәшкилатларына, халг маарифи органларына вә мәдәни-маариф мүәссисәләринә әһали арасында елми-тәбии биликләрин кениш сурәтдә тәблиғини тәшкил етмәји тапшырды.

Мүһарибәдән сонракы илләрдә өлкәмиздә китабхана ишинин идеја-сијаси сәвијјәсинин јүксәлдилмәсиндә партијанын идеоложи мәсәләләрә даир гәбул етдији:

[1] Материалы к истории библиотечного дела в СССР (1917—1959 г.) с. 152—153.

«Звезда» вә «Ленинград» журналлары һаггында» (1946,14 август), «Драм театрларынын репертуарлары вә онлары јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында» (1946, 26 август), «Бөјүк һәјат» кино-филми һаггында (1946, 4 сентјабр), «В. Мураделинин «Бөјүк достлуг» операсы һаггында» (1948, 10 феврал) гәрарларын олдугча бөјүк әһәмијјәти олмушдур. Мәркәзи Комитәнин идеоложи мәсәләләрә даир гәрарлары өлкәмиздә коммунизм чәмијјәти гуручулуғунда идеоложи ишин рол вә әһәмијјәтини дәриндән баша дүшмәкдә, зәһмәткешләр арасында идеоложи тәрбијә иши апармагда јахындан көмәк етди. Бу гәрарлар Бејнәлхалг империализмә гаршы идеоложи мүбаризәдә иштирак етмәк, охучулар арасында партија вә дөвләтин харичи сијасәтини тәблиғ етмәк, идеоложи сафлыг, партијалылыг уғрунда мүбаризә апармагда китабхана ишчиләрини идеја силаһы илә силаһландырды.

1952-чи илин октјабрында чағырылмыш Сов.ИКП XIX гурултајы идеоложи ишә хүсуси диггәт јетирди. Гурултај ССРИ халг тәсәррүфатынын инкишафына даир (1951—1955) бешиллик план һаггында директивләри тәсдиг етди. Бу директивләрдә халг тәсәррүфаты инкишафынын бүтүн саһәләри илә јанашы олараг, сосиалист мәдәнијјәтинин даһа да инкишаф етдирилмәсинә хүсуси диггәт јетирилир, мәдәни гуручулуғун кениш инкишаф перспективләри нәзәрдә тутулурду. Гурултајын гәтнамәләриндә көстәрилирди: «1955-чи илдә күтләви китабханаларын сајы 1950-чи илә нисбәтән азы 30 фаиз, клубларын сајы исә 15 фаиз артырылсын, онларын әһалијә хидмәт етмәк иши јахшылашдырылсын»[1].

Гурултај һәмчинин өлкәдә мәдәни гуручулуғун нәзәрдә тутулан инкишафына ујғун олараг сәһијјә вә маариф ишинә, елм вә мәдәни-маариф ишинә ајрылан әсаслы вәсаитин

[1] Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары. III һиссә, сәһ. 636.

1744—4

әввәлки бешиллијә нисбәтән 50 фаиз артырылмасыны мәгсәдә мүвафиг һесаб етмишди.

1956-чы илин феврал ајында чағырылмыш партијанын XX гурултајында өлкәмиздә мәдәни-маариф мүәссисәләринин ишинә, онун мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәсинә, хүсусилә кәнддә мәдәни-маариф ишинин јахшылашдырылмасына диггәт јетирилирди. Гурултајын гәтнамәсиндә көстәрилирди: «Күтләви китабханаларын вә клуб мүәссисәләринин иши јахшылашдырылсын вә онларын мадди базасы мөһкәмләндирилсин»[1].

1959-чу илдә (јанварын 27-дән февралын 5-дәк) кечирилән Сов.ИКП-нин нөвбәдәнкәнар XXI гурултајы совет халгынын сосиализм гуручулуғу илләриндә газандығы гәләбәләри јекунлашдырараг, ССРИ-дә сосиализмин там вә гәти гәләбә чалмасыны е'лан етди. Гурултај өлкәмиздә халг тәсәррүфатынын инкишафына даир једдииллик планы гәбул етди. Бу планда мәдәнијјәтин бүтүн саһәләри илә јанашы мәдәни-маариф мүәссисәләринин кениш сурәтдә инкишаф етдирилмәси, хүсусилә кәнд јерләриндә мәдәни-маариф мүәссисәләри үчүн бinduалар тикилмәсинә хүсуси диггәт јетирилмәси, зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә кәнд мәдәни-маариф мүәссисәләринин ролунун даһа да артырылмасы нәзәрдә тутулмушду.

Гурултајын гәтнамәсиндә көстәрилирди: «Зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәси, инсанларын шүурундакы капитализм галыгларынын ләғв едилмәси мәсәләләри партија, совет һәмкарлар иттифаглары, комсомол тәшкилатларынын вә башга ичтимаи тәшкилатларын диггәт вә фәалијјәт мәркәзиндә дурмалыдыр. Дүшмән буржуа идеолокијасына гаршы барышмаз мүбаризәни давам етдирмәк лазымдыр. Тәблиғат вә тәшвигат, мәтбуат, кино, радио,

---

[1] Сов.ИКП гурултајлары, конфранслары вә МК пленумларынын гәтнамә вә гәрарлары. IV һиссә. Бакы, Азәрнәшр, 1963, сәһ. 213.

телевизија, мәдәни-маариф очаглары партијанын идеоложи ишиндә мүһүм рол ојнамалыдырлар.»[1]

Сосиализмин тәкмилләшмәси шәраитиндә партијанын гаршысына јени вәзифәләр чыхмышды. Бу вәзифәләр Сов.ИКП XXII гурултајынын гәрарларында, һәмин гурултајда гәбул едилмиш јени програмда вә бу дөврдә чағырылмыш партија пленумларынын гәрарларында, һәмчинин МК-нын идеоложи мәсәләләрә даир гәбул етмиш олдуғу дикәр гәрарларда өз әксини тапмышды.

Бу гәрарларын һәјата кечирилмәси игтисади, сосиал вә идеја-тәрбијә ишләринин даһа да инкишаф етдирилмәси илә үзви сурәтдә бағлы иди. Мәһз буна көрәдир ки, XXII гурултај мәдәни гуручулуг мәсәләләринә хүсуси диггәт јетирмиш, јени инсан тәрбијәсинин әсас амили кими онун даһа да инкишаф етдирилмәсини лазым билмишдир. Совет сосиалист мәдәнијјәтинин макистрал истигамәти Сов.ИКП-нин XXII гурултајында гәбул едилмиш партија програмында мүәјјәнләшдирилмишдир.

Програмда көстәрилирди ки, коммунизм гурулмасы бир-бири илә әлагәдар олан үч тарихи вәзифәнин: коммунизмин мадди-техники базасынын јарадылмасы, коммунист ичтимаи мүнасибәтләринин инкишафы вә јени инсанын јетишдирилмәси вәзифәләринин һәјата кечирилмәси илә бағлыдыр.

Програмда идеоложи мүәссисә кими китабханаларын јени инсан тәрбијәсиндә бөјүк ролу гејд едилир вә онларын шәбәкәсинин артырылмасы ирәли сүрүлүрдү. Програмда көстәрилирди: «Китабханалар, мүһазирә салонлары, гираәтханалар, театрлар, мәдәнијјәт евләри, клублар вә кино-театрлар шәбәкәси артырылачагдыр»[2].

---

[1] 1959—1965-чи илләрдә ССРИ халг тәсәррүфатынын инкишафына даир контрол рәгәмләр һаггында Сов.ИКП XXI гурултајынын гәтнамәси. Бакы, Азәрнәшр, 1959, сәһ. 20.

[2] Сов.ИКП-нин XXII гурултајы. Стенографик һесабат. Бакы, Азәрнәшр, 1963, сәһ. 349.

4*

Өлкәмиздә сосиализмин тәкмилләшмәси шәраитиндә китабхана ишинин јенидән гурулмасында, китабханаларын гаршысында дуран мүһүм вә мәс'улијјәтли вәзифәләрин, китабхана гуручулуғунун инкишаф перспективләринин мүәјјәнләшдирилмәсиндә, китабханачы кадрларын сечилиб тәрбијә едилмәси вә јетишдирилмәсиндә, әһалијә китабхана хидмәтинин даһа да тәкмилләшдирилмәсиндә Сов.ИКП МК-нын 1959-чу илин сентјабрында гәбул етмиш олдуғу «Өлкәдә китабхана ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында»[1] гәрарынын бөјүк әһәмијјәти олду.

Китабхана ишинә даир даһи Ленин идејаларына әсасланан бу гәрарын бөјүк идеоложи әһәмијјәти вар иди. Гәрарда көстәрилирди ки, сосиализм гуручулуғу дөврүндә өлкәмиздә китабхана ишиндә бөјүк мүвәффәгијјәтләр әлдә едилмишди. «Ингилабдан әввәлки дөврә нисбәтән өлкәмиздә тәкчә күтләви китабханаларын сајы 10 дәфәдән чох, онларын китаб фонду исә 69 дәфә артмышдыр»[2]. Һәмчинин гәрарда көстәрилирди ки, китабханалар XXI гурултајын гәрарларыны һәјата кечирәрәк, китабы тәблиғ етмәк саһәсиндә хејли иш көрүр, фәһләләрин, колхозчуларын вә зијалыларын үмумтәһсил сәвијјәсинин, сијаси, мәдәни вә елми-техники сәвијјәсинин јүксәлмәсинә көмәк едир, зәһмәткешләрә коммунист тәрбијәсинин ашыланмасында партија вә совет тәшкилатларына әмәли јардым көстәрир.

Бүтүн көстәрилән мүвәффәгијјәтләрлә јанашы Мәркәзи Комитә китабхана ишиндә галмагда давам едән бир чох чидди нөгсанларын: китабханаларын ишинин мәзмуну вә сәвијјәсинин бир чох чәһәтдән коммунизм гуручулуғундан кери галмасыны, бир сыра китабханаларда күтләви ишләрин јарытмаз гурулмасыны, китабханаларын мадди-техники базасынын јарытмаз вәзијјәтдә олмасыны, китабханалар-

[1] Идеолокија иши мәсәләләри. Бакы, 1961, сәһ. 220.
[2] Јенә орада, сәһ. 220.

да библиографик биликләрин зәиф тәблиғ едилмәсини, китабханачы кадрларын јетишдирилмәсинин, сечилиб тәрбијә едилмәсинин лазыми сәвијјәдә олмамасыны гејд едирди.

Гәрарда көстәрилирди: «Китабханаларын ишиндә гејд едилән чидди нөгсанларын олмасы көстәрир ки, ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији, ССРИ Али вә Орта Ихтисас Тәһсил Назирлији, мүттәфиг республикаларын мәдәнијјәт назирликләри вә маариф назирликләри, ҮИҺИМШ, һабелә бир чох партија, совет, һәмкарлар иттифагы вә комсомол органлары китабхана ишинә кифајәт дәрәчәдә рәһбәрлик етмирләр, өз мадди-техники базасыны мөһкәмләндирмәкдә, охучуларла әлагәни күчләндирмәкдә, кадрлары сечмәкдә вә тәрбијә етмәкдә китабханалара лазымынча јардым көстәрмирләр»[1].

Мәркәзи Комитәнин гәрарында бүтүн партија вә дөвләт органларындан тәләб едилирди ки, тез бир мүддәт ичәрисиндә көстәрилән нөгсанлар арадан галдырылсын, партијанын XXI гурултајы гәрарларынын тәблиғиндә, зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә онларын ролу артырылсын.

Гәрарда китабханаларын мадди-техники базасыны мөһкәмләндирмәк, јахын ики-үч ил әрзиндә китабханалара абад биналар вермәк, онлары мебел вә китабхана аваданлығы илә тә'мин етмәк зәрури һесаб едилирди.

Мәркәзи Комитә әһалијә китабхана хидмәтинин тәшкилиндә паралелчилији арадан галдырмаг, ајры-ајры дөвләт вә ичтимаи тәшкилатларын ејни јашајыш мәнтәгәләриндә кичик китабханалар тәшкилинин гаршысыны алмаг мәгсәди илә китабханаларын дислокасија едилмәсини вә планаујғун јерләшдирилмәсини зәрури һесаб етди.

Сов.ИКП МК-нын гәрарында ирәли сүрүлән «Китабханаларын һәр бир јашајыш мәнтәгәсинә», «һәр бир анләј хидмәт көстәрмәси» тәләби өлкәмиздә әһалијә китабхана хидмәтинин тәшкилинин, јени даһа демократик әсаслар үзәриндә гурулмасыны, китабхана ишинин форма вә методла

[1] Идеолокија иши мәсәләләри. сәһ. 222.

рынын тәкмилләшдирилмәсини, мәзмунунун дәринләшмәсини тәләб едирди. Гәрарда китабхана фондларынын ардычыл вә планаујғун комплектләшдирилмәси, китаб фондларынын вахташыры олараг көһнәлмиш әдәбијјатдан тәмизләнмәси, китабхана коллекторларынын ишинин низама салынмасы, гијаби комплектләшдирмәнин јахшылашдырылмасы ирәли сүрүлүр, идарә мәнсубијјәтиндән асылы олмајараг һәр бир китабханадан бүтүн зәһмәткешләрин истифадә едә билмәси зәрури сајылырды.

Гәрарда һәмчинин китабханалара методики рәһбәрлијин јахшылашдырылмасына, мә'лумат-библиографија ишинин тәшкилинә, библиографик нәшрләрин кенишләнмәсинә хүсуси диггәт јетирилирди. Мәркәзи Комитә китабхана ишинә дөвләт нәзарәтинин гајдаја салынмасына хүсуси диггәт јетирди вә китабхана шәбәкәсинин мүхтәлиф назирликләрә мәнсуб олмасына бахмајараг бүтүн китабханалара дөвләт нәзарәтинин һәјата кечирилмәси ССРИ Мәдәнијјәт Назирлијинә тапшырылды. Бу мәгсәдлә ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији јанында Баш китабхана мүфәттишлијинин јарадылмасы мәгсәдә мувафиг һесаб едилди. Мүфәттишлик китабхана ишинин әлагәләндирилмәсиндә вә бүтүн китабхана шәбәкәсинә дөвләт рәһбәрлијинин һәјата кечирилмәсиндә мүһүм рол ојнады.

Гәрарда китабханаларын ихтисаслы китабхана ишчиләри илә тә'мин едилмәсинә, онларын ихтисасынын артырылмасына вә јүксәк ихтисаслы китабханачы кадрларын һазырланмасына хүсуси диггәт јетирилирди: «ССРИ Мәдәнијјәт Назирлијинә, мүттәфиг республикаларын мәдәнијјәт назирликләринә, һабелә башга назирликләрә вә идарәләрә, партија, совет, һәмкарлар иттифагы вә комсомол органларына тәклиф едилмишдир ки, китабханалары ихтисаслы кадрларла мөһкәмләндирсинләр, китабханалар үчүн, хүсусилә елми-техники китабханалар, али мәктәб вә ихтисас китабханалары үчүн али вә орта ихтисаслы китабхана ишчиләри һазырланмасыны јахшылашдырмагдан өтрү тәдбирләр көрсүнләр»[1].

Сов.ИКП МК 1960-чы илин јанварында «Мүасир шәраитдә партија тәблиғатынын вәзифәләри һаггында»[2] гәрар гәбул етди. Гәрарда мүасир шәраитдә партија тәблиғатынын вәзифәләри һәртәрәфли тәһлил едилмәклә, бу саһәдә олан нөгсанлар, һәјатдан, коммунизм гуручулуғу тәчрүбәсиндән ајры дүшмәк һаллары кәскин тәнгид едилир, партија тәблиғатынын бөјүк әһәмијјәти көстәрилир, онун апарылмасы јоллары шәрһ едилирди. Гәрарда партија тәблиғатынын апарылмасында мәдәни-маариф мүәссисәләринин бөјүк әһәмијјәти гејд едилир вә онларын ишинин јахшылашдырылмасы тәләб едилирди. Гәрарда көстәрилирди: «Мәдәнијјәт сарајларынын, мәдәнијјәт евләринин, клубларын, китабханаларын, гираәтханаларын, музејләрин, паркларын вә дикәр мәдәни-маариф очагларынын ишини јахшылашдырмаға даһа чох фикир вермәли вә хүсусән кәнд јерләриндә онлар тәшвигат вә тәблиғат ишинин әсл мәркәзләри олмалыдырлар»[3].

1966-чы илдә (мартын 29-дан апрелин 8-дәк) Сов.ИКП XXIII гурултајы олду. Гурултај 1966—1970-чи илләрдә ССРИ халг тәсәррүфатынын инкишафына даир сәккизинчи беşиллик план һаггында Директивләри гәбул етди. Директивләрдә көстәрилирди ки, бешиллијин башлыча вәзифәләриндән бири бүтүн совет адамларынын мадди вә мәдәни тәләбатынын даһа долғун өдәнилмәсинә наил олмагдан ибарәтдир. Гурултај идеоложи вә сијаси тәрбијә ишинин јүксәлдилмәсинә хүсуси диггәт јетирәрәк зәһмәткешләри сијаси шүурлулуг, әмәјә коммунист мүнасибәти руһунда тәрбијә етмәји лазым билирди.

Гурултајын гәрарында көстәрилирди: «Өлкәмизин ке-

---

[1] Идеолокија иши мәсәләләри, сәһ. 226.
[2] Мүасир шәраитдә партија тәблиғатынын вәзифәләри һаггында. Бакы, Азәрнәшр, 1960, сәһ. 16.
[3] Јенә орада.

ниш чәбһә боју коммунизм гурдуғу бир шәраитдә јени инсанын һәртәрәфли тәрбијә едилмәси, халг маарифинин, мәдәнијјәтин даһа да инкишафы кетдикчә бөјүк әһәмијјәт кәсб едир.

Мәдәнијјәтин мадди базасыны чидди сурәтдә кенишләндирмәк бүтүн мәдәни фәалијјәт формаларынын тәкмилләшдирилмәсини тә'мин етмәк, клубларын, мәдәнијјәт евләринин вә китабханаларын иш мәзмунуну јахшылашдырмаг лазымдыр... Бу бүтүн партијанын, онун бүтүн тәшкилатларынын, Советләрин, һәмкарлар иттифагларынын, комсомолун, шәһәр вә кәндин бүтүн зәһмәткеш коллективләринин иши олмалыдыр»[1].

1967-чи илин јанвар ајында партијанын Мәркәзи Комитәси «Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабынын 50 иллијинә һазырлыг һаггында»[2] гәрар гәбул етди. Бу гәрарда партија ССРИ-нин бүтүн халгларынын әзиз бајрамы олан Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабынын 50 иллијини Ленин идејаларынын, коммунизм идејаларынын тәнтәнәси кими гејд етмәјә чағырды. ССРИ-нин бүтүн зәһмәткешләри, фәһлә синфи, колхозчу кәндлиләри, зәһмәткеш зијалылары бу чағырыша гошулду. Бүтүн идеоложи мүәссисәләр кими китабханалар да Бөјүк Октјабрын тәнтәнә илә бајрам едилмәсиндә јахындан иштирак етди. Китабханалара ичтимаи бахыш кечирилди.

Сов.ИКП МК 1968-чи илин ијун ајында «В. И. Ленинин анадан олмасынын 100 иллијинә һазырлыг һаггында»[3] гәрар гәбул етди.

Гәрарда көстәрилирди ки, В. И. Ленинин анадан олмасынын 100 иллији илә әлагәдар олараг кениш халг күтләләри арасында тәблиғат вә күтләви сијаси иши кенишләндирмәк лазымдыр. Бүтүн сијаси ишин әсас мәзмунуну партијанын вә бүтүн совет халгынын Ленин васијјәтләрини дөнмәдән һәјата кечирмәк уғрунда мүбаризәси, ингилаби дәјишикликләрдә марксизм-ленинизм идејаларынын әһәмијјәти, В. И. Ленин бөјүк мүтәфәккир, ингилабчы, коммунист партијасынын, дүнјада илк фәһлә-кәндли дөвләти олан сосиалист дөвләтинин јарадычысы, бејнәлхалг коммунист вә фәһлә һәрәкатынын рәһбәри кими тарихи ролуну ачыб көстәрмәк тәшкил етмәлидир. Гәрарда һәмчинин марксизм-ленинизм тә'лиминин өлкәмиздә сосиализм вә коммунизм гуручулуғунда дүнја сосиалист системинин, дүнја ингилаби һәрәкатынын инкишаф вә мөһкәмләндирилмәсиндәки бөјүк әһәмијјәтини изаһ етмәк зәрурәти ирәли сүрүлүрдү.

Китабханалар В. И. Ленинин әсәрләрини тәблиғ етмәк үчүн күтләви ишин бүтүн форма вә методларындан кениш истифадә едир, охучу конфранслары, учадан оху, китаб сәркиләри вә елми конфранслар тәшкил едирдиләр. Бу дөврдә китабханаларда кечирилән Ленин гираәтләри дә хүсуси әһәмијјәт кәсб етмишди.

Сов.ИКП МК 1971-чи илин ијулунда «Әһалинин атеизм тәрбијәсинин күчләндирилмәси һаггында»[1] гәрар гәбул етди. Гәрарда сон заманлар бир сыра республикаларда, өлкә вә вилајәтләрдә атеизм тәрбијәсинин зәиф апарылмасы, онун ардычыл вә тә'сирли олмамасы көстәрилир вә бу ишин тезликлә јахшылашдырылмасы тәләб едилирди. Атеист тәрбијәнин апарылмасында, атеизмә даир әдәбијјатын тәблиғиндә мәдәни-маариф мүәссисәләринин гаршысында мүһүм вәзифәләр гојулурду. Гәрарда көстәрилирди ки, ичтимаи тәшкилатларын, мәдәни-маариф мүәссисәләринин, «Билик» чәмијјәтинин, һәмчинин, мәтбуат, телевизија, радио вә кинонун атеист фәалијјәтини фәаллашдырмаг лазымдыр.

[1] Сов.ИКП-нин XXIII гурултајы. Стенографик һесабат, сәһ. 317.
[2] КПСС о формировании нового человека. Сборник документов и материалов (1965—1976). М., 1976, с. 95.
[3] Јенә орада.

[1] КПСС о формировании нового человека. Сборник документов и материалов (1965—1976). с. 121—122.

1971-чи ил мартын 30-дан апрелин 9-дәк Совет Иттифагы Коммунист Партијасынын XXIV гурултајы олду.

Гурултај бешиллик план һаггында Директивләри гәбул етди. Доггузунчу бешиллик планда халг тәсәррүфатынын бүтүн саһәләри илә јанашы, мәдәнијјәтин һәртәрәфли инкишафы да нәзәрдә тутулмушду. Бу ишдә китабханаларын мүһүм ролу гејд едилди.

Гәрарда китабханаларын ихтисаслы кадрларла тә'мин едилмәсинә, онларын пешә сәвијјәсинин јүксәлдилмәсинә, зәһмәткешләрин ичтимаи-сијаси һәјатында, онларын коммунист тәрбијәсиндә китабханачы кадрларын ролунун артырылмасына хүсуси диггәт јетирилирди: «Әһалијә мәдәни хидмәт системинин тәкмилләшдирилмәсинә хүсуси диггәт јетирилсин, рајон мәркәзләриндә мәдәнијјәт евләринин вә бүтүн ири јашајыш мәнтәгәләриндә мәдәни-маариф очагларынын јарадылмасы әсасән баша чатдырылсын. Өлкәдә китабханачылыг иши тәкмилләшдирилсин.

Мәдәни-маариф вә инчәсәнәт очагларынын ихтисаслы кадрларла тә'мин олунмасы јахшылашдырылсын, әһалинин ичтимаи сијаси һәјатында вә истираһәтинин тәшкилиндә онларын ролу јүксәлдилсин.»[1]

Сов.ИКП сосиализмин тәкмилләшмәси шәраитиндә јени инсанын тәрбијә едилиб јетишдирилмәсиндә, зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә вә идеоложи мүбаризәдә китабханаларын фәалијјәтинә бөјүк әһәмијјәт верир. Мәһз буна көрәдир ки, партијамызын диггәт вә гајғысы сајәсиндә VIII—IX вә X бешилликләр дөврүндә өлкәмиздә китабхана ишинин инкишафы бөјүк вүс'әт алмышды.

Партијамызын XXIV гурултајынын «Өлкәдә китабхана ишинин тәкмилләшдирилмәси» һаггында гәрарынын јеринә јетирилмәси нәтичәси олараг китабхана иши даһа да тәкмилләшмиш, әһалијә китабхана хидмәтинин тәшкилиндә бөјүк кејфијјәт дәјишиклији баш вермишди.

[1] Сов.ИКП XXIV гурултајынын материаллары. Бакы, Азәрнәшр, 1971, сәһ. 297—298.

Сов.ИКП МК 1974-чү илин сентјабрында «Зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә вә елми-техники тәрәггидә китабханаларын ролуну артырмаг һаггында»[1] гәрар гәбул етди. Бөјүк бир дөвр үчүн китабхана ишинин инкишаф перспективләрини мүәјјәнләшдирән бу гәрар инкишаф етмиш сосиализм чәмијјәтиндә китабхана гуручулуғунун кениш програм сәнәди иди. Гәрарда көстәрилирди ки, өлкәмиздә сон илләрдә әһалијә китабхана хидмәтини јахшылашдырмаг саһәсиндә чох иш көрүлмүшдү. Һазырда Совет Иттифагында 5 милјарддан чох китаб фондуна малик 330 мин китабхана вардыр вә бу китабханалар 220 милјондан артыг охучуја хидмәт едир.

Китабханалар Коммунист Партијасынын вә Совет дөвләтинин сијасәтини фәал тәблиғ етмәкдә, зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә, онларын мәдәни вә елми-техники сәвијјәсинин јүксәлдилмәсиндә партија тәшкилатларына көмәк көстәрирләр. Һәмчинин елмин наилијјәтләринин тәблиғиндә, китабын һәр бир аиләјә чатдырылмасында вә елми-мә'лумат ишиндә онларын ролу бөјүкдүр.

Гәрарда китабхана ишинин бөјүк мүвәффәгијјәтләри илә јанашы олараг бир сыра чидди нөгсанлар да ашкара чыхарылмыш вә онларын арадан галдырылмасынын кениш програмы верилмишдир. Гәрарда көстәрилир: «... бир чох китабханаларын ишинин сәвијјәси, әһалијә китаб хидмәтинин тәшкили совет халгынын коммунист тәрбијәси саһәсиндә партијанын XXIV гурултајынын ирәли сүрдүјү вәзифәләрә һәлә һеч дә тамамилә ујғун кәлмир, зәһмәткешләрин елми вә мәдәни тәләбләрини лазымынча өдәмир»[2]. Һәмчинин гәрарда китабхана фондларынын дөвријјәсинин ашағы ол-

[1] Руководящие материалы по библиотечному делу. М., 1975, с. 14—18.

[2] Коммунист, 1974, 28 мај.

масы, јени чыхан әдәбијјат һаггында оператив мә'лумат верилмәмәси, китабхана фондларынын әлагәли шәкилдә комплектләшдирилмәмәси, бир чох техники вә хүсуси китабханаларын гапалы ишләмәси, тәләбат нәзәрә алынмадан чохлу кичик китабхана ачмаг һаллары, китабханашүнаслыг саһәсиндә апарылан ишләрин чох заман мүчәррәд характер дашымасы вә с. нөгсанлар көстәрилирди.

Мәркәзи Комитә бүтүн партија вә дөвләт органларындан, ичтимаи тәшкилатлардан вә елми мүәссисәләрдән тәләб едирди ки, көстәрилән нөгсанлары арадан галдырмаг, китабханаларын фәалијјәтини көкүндән јахшылашдырмаг, зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә партија тәшкиләтларынын мүһүм дајағы, идеоложи вә елми мә'лумат идарәләри кими онларын ролуну јүксәлтмәк үчүн тәдбирләр көрсүнләр.

Гәрарда чох мүһүм мәсәлә—совет китабхана системинин стратекијасы һесаб едилән китабхана ишинин мәркәзләшдирилмәси мәсәләси ирәли сүрүлдү. Мәркәзләшдирмәнин 1974—1980-чи илләрдә апарылмасы нәзәрдә тутулмушду. Өлкәмиздә күтләви китабхана шәбәкәсинин мәркәзләшдирилмәси әһалијә китабхана хидмәтини көкүндән јахшылашдырды. Хүсусилә кәнд јерләриндә китабхана ишинин сәвијјәсини гат-гат јүксәлтди. Мәркәзләшмә китабханаларын идеоложи вә елми информасија мүәссисәләри кими фәалијјәтини чанландырды, бу да онларын сосиал ролунун артмасына сәбәб олду.

Гәрарда китабханаларын јени әдәбијјатла комплектләшдирилмәсинә хүсуси диггәт јетирилмиш, күтләви китабханалар үчүн китабхана серијасы бурахылмасы, коллекколлекторларынын ишинин јахшылашдырылмасы, коллекторларда јени әдәбијјатын мәркәзләшдирилмиш гајдада ишләнмәси фикри ирәли сүрүлмүшдүр. ССРИ Дөвләт План Комитәсинә тапшырылмышды ки, китабхана коллекторларынын әмтәә дөвријјәсини китаб тичарәти тәшкилатларынын пәракәндә әмтәә дөвријјәсинә аид етсин. Бу тәдбирләр китабханаларын комплектләшдирилмәсинин көкүндән јахшылашмасына сәбәб олду.

Гәрарда илк дәфә олараг депозитар (мүһафизәчи) китабханалар јарадылмасы идејасынын ирәли сүрүлмәси елми китабханаларын вә вилајәт китабханаларынын китаб фондларынын даһа сәмәрәли тәшкил едилмәсинә сәбәб олду. Аз истифадә олунан китабларын нәшр едилдији илдән асылы олмајараг депозитар китабханалара верилмәси, елми китабханаларын фондларынын сәмәрәли тәшкили вә идарә олунмасы үчүн әлверишли шәраит јаратды.

Мәркәзи Комитә совет китабхана системинә рәһбәрлик ишинин әлагәләндирилмәсинә бөјүк әһәмијјәт верир. Бу мәгсәдлә ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији јанында Идарәләрарасы Дөвләт китабхана комиссијасынын јарадылмасы вачиб һесаб едилди. Бу комиссијанын јарадылмасы китабхана ишиндә һәлә галмагда давам едән идарәләрарасы манеәләрин арадан галдырылмасы саһәсиндә апарылан тәшкилати ишин јахшылашдырылмасыны тә'мин етди.

Гәрарда бөјүмәкдә олан нәслин коммунист тәрбијәсиндә мүһүм рол ојнајан ушаг вә кәнчләр китабханаларынын ишинин јахшылашдырылмасына, һәмин саһәдә китабхана хидмәтинин күнүн тәләбләри сәвијјәсинә галдырылмасына хүсуси әһәмијјәт верилирди. Бу мәгсәдлә 1976-чы илә гәдәр республика, вилајәт ушаг вә кәнчләр китабханаларынын јарадылмасыны баша чатдырмаг нәзәрдә тутулмушду.

Сосиализмин тәкмилләшмәси дөврүндә китабхана иши саһәсиндә баш вермиш бөјүк кејфијјәт дәјишикликләри китабханачы кадрларын һазырланмасына, сечилиб јерләшдирилмәсинә, пешә һазырлығынын јүксәлдилмәсинә тәләбаты хејли артырмышдыр. Буна көрә дә Мәркәзи Комитә бүтүн китабханалар үчүн али тәһсилли кадрларын һазырланмасыны кенишләндирмәји мүһүм бир вәзифә кими гаршыја гојмушдур.

Гәрарда китабханаларын мадди-техники базасынын мөһ-

ҝәмләндирилмәсинә, бина шәраитинин јахшылашдырылмасына, китабханаларын автоматлашдырылмасына, механикләшдирилмәсинә хүсуси гајғы көстәрилмәси партија вә совет органларына бир вәзифә олараг тапшырылырды.

Бу мүһүм партија сәнәдиндә илк дәфә олараг китабханашүнаслыг елминин инкишаф етдирилмәсинә мүстәсна әһәмијјәт верилмиш вә көстәрилмишдир ки, муасир шәраитдә габагчадан дәрин елми тәдгигатлар апармадан, әһалијә китабхана хидмәтинин кетдикчә мүрәккәбләшән чидди проблемләрини һәлл етмәк мүмкүн дејилдир. Мәркәзи Комитә китабханашүнаслыг саһәсиндә апарылан тәдгигатларын мүчәррәд характер дашыдығыны, нәзәријјәнин һәлә дә практикадан ајры дүшмәсини көстәрмиш вә бу нөгсанларын тезликлә арадан галдырылмасыны лазым билмишдир.

Әһалијә китабхана хидмәти тәшкилинин програмы олан бу гәрар китабхана ишинин кәләчәк инкишафында мүһүм рол ојнамышдыр.

1976-чы илин феврал-март ајларында Сов.ИКП XXV гурултајы олду. Гурултај өлкәмизин коммунизмә доғру инкишафында јени мәрһәлә олду. Гурултај дәрин елми тәһлил әсасында доггузунчу бешиллији јекунлашдырды, социалист чәмијјәти инкишафынын јени онунчу (1976—1980) бешиллик планыны гәбул етди.

Гурултај адамларын идеја тәрбијә ишинин јүксәлдилмәси вә коммунизмин ләјагәтли гуручусу олан јени инсанын јетишдирилмәси ишини мүһүм вәзифә кими ирәли сүрдү. Гурултај бу ишдә социалист мәдәнијјәтинин мүһүм ролуну гејд етди.

Гурултајын гәрарларында көстәрилирди: «Совет адамларынын идеја-сијаси, әхлаги вә естетик тәрбијәсиндә, онларын мә'нәви тәләбатынын јаранмасында, **социалист мәдәнијјәти вә инчәсәнәтинин** ролунун даһа да артырылмасы тә'мин едилсин. Хүсусән кәнд јерләриндә вә јени сәнаје тикинтиси рајонларында мәдәнијјәт идарәләринин мадди базасы мөһкәмләндирилсин.

Мәдәни-маариф идарәләринин иш сәвијјәси јүксәлдилсин. Күтләви китабханаларын вә клубларын шәбәкәси кенишләндирилсин».[1]

Сов.ИКП МК јеткин социализм шәраитиндә кәндин мәдәни инкишафына, кәнд зәһмәткешләринә мәдәни хидмәтин тәкмилләшдирилмәсинә хүсуси диггәт јетирир. Бу ишдә мүһүм програм сәнәди олан Сов.ИКП МК тәрәфиндән 1977-чи илин нојабрында гәбул едилмиш «Кәнд әһалисинә мәдәни хидмәти даһа да јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында»[2] гәрарын бөјүк әһәмијјәти олмушдур.

Гәрарда кәнд мәдәни-маариф мүәссисәләринин, о чүмләдән кәнд китабханаларынын шәбәкәсинин кенишләндирилмәсинә, мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәсинә, хүсусилә бина илә тә'мин едилмәсинә хүсуси диггәт јетирилмиш, кәнд китабхана кадрларынын мадди вәзијјәтинин јахшылашдырылмасы үчүн тәдбирләр мүәјјәнләшдирилмишдир.

Мүасир дөврдә китабхана ишинин идеја-сијаси сәвијјәсинин јүксәлдилмәсиндә, китабханаларын партија вә дөвләт гәрарларынын тәблиғиндә, онларын идеоложи вә сијаси-тәрбијә ишиндә ролунун артырылмасында Сов.ИКП МК-нын 1979-чу илин апрел ајында гәбул етдији «Идеоложи вә сијаси тәрбијә ишинин даһа да јахшылашдырылмасы һаггында»[3] гәрарынын мүһүм әһәмијјәти олмушдур. Бу сәнәддә инкишаф етмиш социализм чәмијјәтиндә идеоложи вә сијаси-тәрбијә ишинин бөјүк әһәмијјәти көстәрилир вә бүтүн идеоложи мүәссисәләрин, тәдрис вә мәдәнијјәт очагларынын вәзифәләри мүәјјәнләшдирилир. Бу гәрарла әлагәдар олараг китабханаларда тәблиғат-тәшвигат иши,

---

[1] Сов.ИКП XXV гурултајы. Стенографик һесабат, II һиссә. Бакы, Азәрнәшр, 1977, сәһ. 307.

[2] Руководящие материалы по библиотечному делу. Справочник. М. 1982, с. 16—20.

[3] Јенә орада, сәһ. 7—15.

марксизм-ленинизм классикләри әсәрләринин күтләви сурәтдә тәблиғи, партија маарифи шәбәкәләринә хидмәт иши бөјүк вүс'әт алды, онларын идеоложи фәалијјәти даһа да күчләнди.

1981-чи илин феврал-март ајларында Сов.ИКП XXVI гурултајы олду. Партијамызын, халгымызын тарихиндә бөјүк сијаси һадисә олмуш бу гурултај коммунизм гуручулуғунун кәләчәк инкишаф јолуну мүәјјәнләшдирмиш, бүтүн бејнәлхалг аләмдә ичтимаи тәрәггинин јени үфүгләрини ачмышдыр.

Гурултајда 1981—1985-чи илләрдә вә 1990-чы илә дәк олан дөврдә ССРИ-нин игтисади вә сосиал инкишафынын әсас истигамәтләри јекдилликлә тәсдиг олунмушдур. Гурултај өлкәмизин игтисади инкишафы илә јанашы олараг социализм чәмијјәтинин мә'нәви инкишафы, идеоложи ишин даһа да тәкмилләшдирилмәси саһәсиндә гаршыда чох мүһүм вәзифәләр гојмушдур. Гурултај идеоложи ишин әсас вәзифәсини—һәртәрәфли инкишаф етмиш, мә'нәви чәһәтдән зәнкин олан јени инсанын јетишдирилмәси вәзифәсини ирәли сүрмүшдүр.

Јени инсанын тәрбијә едилиб јетишдирилмәсиндә совет китабханалары партијамызын әлиндә чох мүһүм васитәләрдән биридир. Мәһз буна көрәдир ки, гурултајын гәрарларында китабхана шәбәкәләринин кенишләндирилмәсинә, зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә, асудә вахтынын тәшкилиндә ролунун артырылмасына, онларын ишинин мүнтәзәм олараг тәкмилләшдирилмәсинә хүсуси диггәт јетирилмишдир.

Гурултајын гәрарында көстәрилир: «Мәдәни-маариф очагларынын фәалијјәти тәкмилләшдирилсин, идарә мәнсубијјәтиндән асылы олмајараг онларын мадди базасындан максимум фајда илә истифадә едилсин. Күтләви китабханалар вә клублар шәбәкәси кенишләндирилсин, зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә, өзфәалијјәт јарадычылығынын вә асудә вахтынын тәшкилиндә онларын ролу јүксәлдилсин».[1]

Гурултај гәрарларынын јеринә јетирилмәси нәтичәси олараг китабхана ишинин даһа да тәкмилләшдирилмәси вә мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәси просеси мүвәффәгијјәтлә давам едир, китабханалар гурултајын материалларыны тәблиғ етмәк, јени инсанын јетишдирилмәсиндә партија тәшкилатларына көмәк көстәрмәк үчүн бөјүк иш апарырлар.

XXVI гурултајын идеоложи мәсәләләрә даир гәрарларынын јеринә јетирилмәсиндә Сов.ИКП МК 1983-чү илин иjун ајында кечирилмиш пленумунун чох мүһүм ролу олду. Пленум «Партијанын идеоложи, күтләви-сијаси ишинин актуал мәсәләләри» һаггында мәсәлә мүзакирә етмишдир.

Пленум бүтүн идеоложи мүәссисәләр, о чүмләдән јени инсан тәрбијәсиндә јахындан иштирак едән китабханалар гаршысында јени вәзифәләр гојмушдур. Бу китабханаларын мүасир шәраитдә рол вә әһәмијјәтини даһа да артырыр. Пленумун гәрарында көстәрилирди: «Јашајыш јериндә күтләви сијаси иш һәр васитә илә тәкмилләшдирилсин. Зәһмәткешләрин, хүсусән кәнддә зәһмәткешләрин асудә вахтынын тәшкилиндә мәдәни-маариф мүәссисәләринин ролу јүксәлдилсин»[2].

Һазырда совет китабханалары Сов.ИКП XXVII гурултајынын, Мәркәзи Комитәнин 1985-чи ил апрел пленумунун материалларыны тәблиғ етмәк үчүн тәблиғат-тәшвигат вә сијаси тәрбијә иши апарырлар.

Сов.ИКП-нин китабхана ишинә рәһбәрлик саһәсиндәки фәалијјәтини нәзәрдән кечирдикдә белә бир тарихи һәгигәт ашкара чыхыр ки, китабхана ишинә даир Ленин көстәришләрини дөнмәдән вә ардычыллыгла һәјата кечирән парти-

[1] Сов.ИКП XXVI гурултајынын материаллары, Бакы, Азәрнәшр, 1981, сәһ. 238.

[2] Сов.ИКП Мәркәзи Комитәси пленумунун материаллары, 14—15 иjун 1983-чү ил. Бакы, Азәрнәшр, 1983, сәһ. 99.

1744—5

іамыз китабхана ишини мәдәни ингилабын ајрылмаз һиссәси һесаб етмиш, идеоложи вә елми информасија мүәссисәси кими зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә, јени инсанын тәрбијә едилиб јетишдирилмәсиндә, елми-техники тәрәггидә, күтләви ичтимаи тәләбата чеврилән мүталиәнин тәшкилиндә онун ишини јүксәк гијмәтләндирмиш вә истигамәтләндирмишдир.

Сов.ИКП Мәркәзи Комитәсинин китабхана ишинә даир гәбул едилмиш директив вә гәрарлары, дәрин сијаси вә елми сәнәд кими сосиализм гуручулуғунун ајры-ајры тарихи мәрһәләләриндә китабхана ишинин вәзифәләрини, онун инкишаф јолуну мүәјјәнләшдирмиш, совет китабханашүнаслығыны ингилаби нәзәријјә илә силаһландырмышдыр.

Сосиализм гуручулуғу тәҹрүбәси өлкәмиздә китабхана ишинә рәһбәрликдә Сов.ИКП-нин ролунун артдығыны бир даһа сүбут едир.

III. ССРИ-ДӘ ВАҺИД КИТАБХАНА СИСТЕМИ

ССРИ-дә ваһид китабхана системи дедикдә мүхтәлиф китабхана шәбәкәләринин өлкә дахилиндә јерләшдирилмәси, онларын арасында гаршылыглы әлагә, еләҹә дә онлара рәпбәрлијин тәшкили нәзәрдә тутулур. ССРИ Али Совети Рәјасәт Һеј'әтинин 13 март 1984-ҹү ил тарихли «ССРИ-дә китабхана иши һаггында Әсаснамә»синдә өлкәнин ваһид китабхана системинин тәркиби ашағыдакы гајдада мүәјјәнләшдирилмишдир:

— ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији системинин китабханалары;

— ССРИ Елмләр Академијасынын вә мүттәфиг республикаларын Елмләр Академијаларынын китабханалары;

— ССРИ Али вә Орта Ихтисас Тәһсили Назирлији, ССРИ Маариф Назирлији, ССРИ Дөвләт Техники Пешә Тәһсили Комитәси, ССРИ Сәһијјә Назирлији, ССРИ Кәнд Тәсәррүфаты Назирлији, дикәр назирликләр, дөвләт комитәләри, баш идарәләр системләринин китабханалары, һәмчинин дөвләт мүәссисәләринин, идарәләрин вә тәшкилатларын китабханалары;

— Һәмкарлар иттифагларынын, колхозларын, башга кооператив тәшкилатларынын вә дикәр ичтимаи тәшкилатларын китабханалары.

1985-ҹи илин мә'луматына көрә өлкәмиздә 330 мин китабхана (фонду 5 милјард нүсхәдән чох) вар иди. Бунун 134 мини күтләви китабханадыр. Һәмин илдә Азәрбајҹанда Республика Мәдәнијјәт Назирлији үзрә охуҹулара 3867 (фонду 34 милјон 783 мин, охуҹу 2 милјон 837 мин 400 нәфәр) күтләви китабхана хидмәт едирди, 3388 китабхана (охуҹу 1 милјон 583 мин 200 нәфәр, фонд 18 милјон 148 мин нүсхә) кәнд јерләриндә фәаллијјәт көстәрирди.

Өлкәнин әрази вә истеһсалат принсипи әсасында тәшкил едилән ваһид китабхана системи мүнтәзәм олараг тәкмилләшир вә инкишаф едир.

3. 1. ВАҺИД КИТАБХАНА СИСТЕМИНИН ТӘШКИЛИ ВӘ ИДАРӘ ЕДИЛМӘСИ

3. 1. 1. Китабхана ишинин планлашдырылмасы

Планлашдырма китабхана ишинә рәһбәрлијин әсас формасыдыр. Өлкәдә китабхана ишинин планлашдырылмасы әһалијә китабла хидмәтин даһа да сәмәрәли тәшкил едилмәсини тә'мин едир. Китабхана ишинин планлашдырылмасында мүәјјән дөвр әрзиндә ашағыдакы мәсәләләрин инкишафы нәзәрдә тутулур: 1) китабхана ишинин инкишафынын әсас истигамәтләринин планлашдырылмасы; 2) охуҹуларын китабхана хидмәти илә там әһатә олунмасы үчүн китабханаларын планаујғун јерләшдирилмәси; 3) китабхана ишинин мадди-техники тә'минатынын малијјә, авадан-

лыг, бина вә с. планлашдырылмасы; 4) китабханаларын мүтәхәссис кадрларла тә'мин едилмәси.

ССРИ-дә китабхана ишинин инкишаф планынын әсас көстәричиләри дөвләт халг тәсәррүфаты планларына дахил едилир.

1982-чи илдә ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији јанында дөвләт идарәләрарасы китабхана комиссијасы «1981—1985-чи илләрдә вә 1990-чы иләдәк олан дөврдә өлкәдә китабхана ишинин инкишафынын әсас истигамәтләри» перспектив планыны тәсдиг етмишдир. Плана әсасән 1990-чы иләдәк 12 мин јени китабхананын ачылмасы, һәр ил орта һесабла 2 мин тәзә китабхана бинасынын тикилмәси, 220 мин китабханачы кадрларын һазырланмасы вә с. нәзәрдә тутулмушдур.

3. 1. 2. Китабхана ишинин прогнозлашдырылмасы

Китабхана ишинин прогнозлашдырылмасы — китабхана просесләринин кәләчәкдә нечә инкишаф едәчәјини вә бу инкишафын нә илә нәтичәләнәчәјини әлдә олан елми әсаслара көрә әввәлчәдән хәбәр вермәкдир.

Мүасир мәрһәләдә прогнозлашдырма китабхана ишинин тәшкили вә идарә едилмәсинин елми характериндән доғур вә онун перспектив планлашдырылмасынын әсас үсулларындан биридир.

Китабхана иши саһәсиндә прогнозлашдырма тәдгигатларына 60-чы илләрин әввәлләриндән башланмышдыр. Бу ишлә һазырда әсасән В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасы вә бир сыра башга ири китабханалар мәшғул олурлар.

Китабхана ишинин прогнозлашдырылмасынын методоложи әсасыны материалист диалектиканын елми категоријалары, һәр шејдән әввәл инкишафын објективлији вә ганунаујғунлуғу принсипи, реал аләмин дәрк олунмасы ганунлары тәшкил едир. Прогнозлашдырма китабхана просесләрини әввәлчәдән көрмәк, она вахтында һазырлашмаг, инкишаф заманы мејдана чыхмасы еһтимал олунан мүсбәт вә нөгсан чәһәтләри нәзәрә алмаг, инкишафын кедишинә мүдахилә етмәк вә ону дүзкүн истигамәтләндирмәк имканы верир.

Мәгсәд вә вәзифәләриндән асылы олараг китабхана ишинин прогнозлашдырылмасы мүстәгил вә ја башга комплекс прогнозларын тәркиб һиссәси кими дә ола биләр. Мүддәтинә көрә китабхана ишинин прогнозлары гыса мүддәтли (3—7 ил), орта мүддәтли (7—15 ил) вә узунмүддәтли (15 ил вә даһа чох) ола биләр. Прогнозлашдырманын евристик, екстрополјасија вә моделләшдирмә кими методлары вардыр.

3.1.3. Китабхана ишинин игтисадијјаты

Китабхана игтисадијјаты мәдәнијјәт игтисадијјатынын тәркиб һиссәси кими китабханаларын фәалијјәтинин игтисади аспекти, китабхана ишиндә игтисади ганунларын вә категоријаларын тәтбигинин хүсусијјәтләри илә мәшғул олур. Китабхана игтисадијјаты китабхана шәбәкәсинин планлашдырылмасы вә мадди-техники тә'минатынын көстәричиләрини, онларын малијјәләшдирилмәсини, китабханачы әмәјинин мәһсулдарлығыны вә китабхана ишинин идарә едилмәсиндә игтисади методларын тәтбигини өјрәнир. Бундан әлавә китабхана игтисадијјаты әһалијә китабхана хидмәтинин игтисади сәмәрәлилијини, китабханаларын халг тәсәррүфатынын инкишафына тә'сир васитәләрини өјрәнир вә үмумиләшдирир.

Китабхана игтисадијјаты китабханашүнаслығын јени саһәси олуб формалашма мәрһәләсиндәдир.

3.1.4. Китабхана ишинин малијјәләшдирилмәси

Малијјәләшдирмә ССРИ-дә китабхана ишинин планлы малијјә васаити илә тә'мин едилмәсидир. Бу иш сосиализм

гуручулуғуна хас олуб, өлкәдә китабхана ишинин тәшкилинин башлыча үстүнлүкләриндән биридир.

Совет китабханаларынын малијјәләшдирилмәсинин әсас мәнбәләри дөвләт бүдчәси, тәсәррүфат тәшкилатларынын, елми мүәссисә вә зәһмәткешләрин ичтимаи тәшкилатларынын вәсаитләридир.

ССРИ-дә китабхана ишинин малијјәләшдирилмәсинин әсасыны дөвләт бүдчәси тәшкил едир. Тәсәррүфат тәшкилатларынын һесабына әсасән сәнаје, тикинти, нәглијјат саһәләриндә мөвчуд техники китабханалар фәалијјәт көстәрир. Бу китабханаларын вә еләчә дә елми китабханаларын малијјә вәсаити мүвафиг сәнаје вә елми мүәссисәләрин малијјә планы үзрә планлашдырылыр вә бүдчәсиндә әкс олунур. Зәһмәткешләрин ичтимаи тәшкилатларынын мадди вәсаити һесабына әсасән һәмкарлар иттифаглары китабханалары, колхоз китабханалары вә бир сыра башга тәшкилатларын китабханалары фәалијјәт көстәрир.

3. 2. КИТАБХАНАЛАРЫН ТИПЛӘРИ ВӘ НӨВЛӘРИ

3.2.1. Китабханаларын типолокијасы

Китабханаларын типолокијасы мәгсәд, вәзифә, фондун вә охучуларынын тәркиб әламәтләринә көрә китабханаларын тәснифатыдыр — јә'ни типләрә вә нөвләрә бөлүнмәсидир.

Китабханаларын типләрә бөлүнмәси әһалијә китабхана хидмәтиндә һәр бир китабхананын јерини, ролуну вә вәзифәсини дәгиг мүәјјәнләшдирмәјә шәраит јарадыр.

Китабханаларын типләрә бөлүнмәси өлкәдә китабхана ишинин вәзијјәтини вә инкишаф мејлләрини фәрди шәкилдә өјрәнмәјә вә тәһлил етмәјә имкан верир, китабхана ишинин идарә едилмәсини даһа сәмәрәли едир. Китабханаларын һәр типи өз дахилиндә мәгсәд вә вәзифәләринә көрә нөвләрә бөлүнүр вә беләликлә дә китабханаларын дәгиг елми тәснифаты јараныр.

«ССРИ-дә китабхана иши һаггында Әсаснамә»дә (маддә 10) дејилир ки, ССРИ-дә китабханалар табелијиндән асылы олмајараг, әсас вәзифәләринин вә фәалијјәт принсипләринин үмумилији илә бирләшдирилән ваһид китабхана системини тәшкил едир.

3.2.2. Күтләви китабханалар

Сосиализм чәмијјәти шәраитиндә әһалијә күтләви хидмәт едән әсас китабхана шәбәкәси күтләви китабханалардыр.

Күтләви китабханаларын башлыча хүсусијјәти универсал фонд, бүтүн охучу групларына хидмәт, әдәбијјатын фәал тәблиғи вә охучуларын мүталиәсинә рәһбәрликдән ибарәтдир. Муасир дөврдә күтләви китабханаларын фәалијјәти әсасән үч истигамәтдә инкишаф едир ки, бунлар да чәмијјәтдә тәрбијә, тәһсил вә пешә мүталиәси просесләринә сәмәрәли тә'сир етмәкдән ибарәтдир.

ССРИ-дә күтләви китабханалар шәбәкәсинә шәһәр, рајон, кәнд, ушаг китабханалары (Мәдәнијјәт Назирлији системиндә), һәмкарлар иттифаглары китабханалары вә колхоз китабханалары дахилдир.

1986-чы ил јанварын 1-дәк ССРИ-дә 2 милјард нүсхә китаб фонду олан 134 мин күтләви китабхана вар иди.

Өлкә үзрә дөвләт күтләви китабханалары 3904, Азәрбајчанда исә 69 мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә филиал кими фәалијјәт көстәрир.

Өлкәдә китабхана ишинин перспектив планына көрә 1990-чы илә гәдәр ССРИ-дә 10 минә јахын, о чүмләдән Азәрбајчанда 400 јени күтләви китабхана ачылачагдыр.

3.2.3. Елми вә хүсуси китабханалар

ССРИ-дә фәалијјәт көстәрән елми вә хүсуси китабханалары 3 әсас група бөлмәк олар:

1. **Универсал елми китабханалар.** Бу китабханалар кениш ичтимаи әһәмијјәтә малик олуб елм, халг тәсәррүфаты вә мәдәнијјәтин бүтүн саһәләриндә чалышан елми ишчи вә мүтәхәссисләрә, партија, совет вә тәсәррүфат фәалларына, еләчә дә аспирантлар, тәләбәләр вә башга һазырлыгрына, еләчә дә аспирантлар, тәләбәләр вә башга һазырлыглы охучу групларына хидмәт көстәрирләр. Бу китабханаларын фондлары тәбиәт вә ичтимаи елмләрә даир әдәбијјаты комплекс шәкилдә әһатә едән совет вә харичи мәтбуатдан ибарәт олур. Совет китабхана системинин апарычы гүввәси кими универсал елми китабханалар, китабхана хидмәтинин ән мүтәрәгги форма вә методларындан истифадә едир.

Универсал елми китабханалардан В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт китабханасыны, ССРИ ЕА-нын китабханасыны, мүттәфиг республикаларын республика китабханаларыны вә с. көстәрмәк олар.

2. **Хүсуси елми китабханалар.** Елм, мәдәнијјәт вә халг тәсәррүфатынын ајры-ајры саһәләриндә чалышан алим вә мүтәхәссисләрин конкрет пешә сорғуларыны өдәјән ихтисаслашдырылмыш китабханалардыр. Бу китабханалар универсал профилли китабханалардан фәргли олараг әксәр һалларда елми, сәнаје, лајиһә-конструктор мүәссисәләринин тәркиб һиссәсини тәшкил едир.

Хүсуси елми китабханалар ичәрисиндә истеһсалат мүәссисәләриндә фәалијјәт көстәрән елми-техники китабханалар мүһүм рол ојнајыр.

3. **Али вә орта ихтисас мәктәб китабханалары.** Бу китабханалар халг тәсәррүфатынын вә мәдәнијјәтин бүтүн саһәләри үчүн ихтисаслы кадрлар һазырланмасына көмәк етмәк, профессор-мүәллим вә тәләбә һеј'әтинин охучу тәләбләрини өдәмәк мәгсәдилә фәалијјәт көстәрир.

Бу китабханалар ичәрисиндә университет китабханалары апарычы рол ојнајыр.

3.2.4. Депозитар (мүһафизәчи) китабхана

Сов.ИКП МК-нын «Зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә вә елми-техники тәрәггидә китабханаларын ролуну артырмаг һаггында» гәрарында (1974) өлкәдә китаб фондларынын депозитар гајдада сахланмасы үзрә үмумдөвләт системинин јарадылмасы нәзәрдә тутулур.

1975-чи илдә «Өлкә китабханаларынын китаб фондларынын депозитар сахланмасынын тәшкили һаггында Әсаснамә» тәсдиг едилмишдир. Депозитар китабханалар китаб фондларынын даһа сәмәрәли тәшкил едилмәси, өлкәнин әсас игтисади рајонлары үзрә онларын планаујғун гајдада јерләшдирилмәси, бир чох китабханалар тәрәфиндән фондларын паралел сахланмамасы үчүн јени китабсахлајычыларын тикилмәси, бунун үчүн лазым олан штатларын вә хәрчләрин азалдылмасы мәгсәдилә јарадылыр. Депозитар китабханаларын јарадылмасы аз сорушулан әдәбијјатын депозитар сахланмасы үзрә ваһид дөвләт системинин формалашмасыны тә'мин едир. «Әсаснамә»јә көрә депозитар китабхана системи әрази вә саһә әламәтләринә көрә груплур вә идарәләрарасы гајдада фәалијјәт көстәрир.

Депозитар китабханаларын функсијасына ашағыдакылар дахилдир:

1) хидмәт көстәрилән әразијә вә ја саһәјә даир бүтүн китабханаларда аз истифадә олунан нәшрләрин топланмасы; 2) топланмыш фондун даими мүһафизәси (1—2 нүсхәдә); 3) охучуларын вә китабханаларын мүвафиг әдәбијјата олан тәләбләринин оператив јеринә јетирилмәси; 4) өз фондларында сахланылан бүтүн әдәбијјаты там әкс етдирән мүхтәлиф сораг китабларынын вә чап каталогларынын нәшри васитәсилә депозитар әдәбијјат һаггында кениш мә'лумат вермәк вә с.

Азәрбајҹанда депозитар китабханалар әсасән елм саһәләринә көрә груплараг идарәләрарасы характер дашыјыр. Республикада депозитар китабханалар функсијасыны ашағыдакы китабханалар јеринә јетирир:

М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасы — ичтимаи вә һуманитар елмләр үзрә;

Азәрбајҹан ССР ЕА-нын Әсаслы Китабханасы — тәбиәт елмләри үзрә;

Республика Елми-Техники Китабханасы — техники елмләр үзрә;

Республика Елми-Тибб Китабханасы — тибб елмләри үзрә;

Республика Елми-Кәнд Тәсәррүфаты Китабханасы— кәнд тәсәррүфаты елмләри үзрә.

3.2.5. Милли китабханалар

Универсал фондлу чап әсәрләринин вә дикәр сәнәдләрин дөвләт китабсахлајычысы ролуну ојнајан ири китабханалара милли китабханалар дејилир. Милли китабханаларын әсас функсијалары ашағыдакылардан ибарәтдир:

— әразидә (өлкәдә, республикада) дөвләт китабсахлајычысы;

— бүтүн әһалини китабхана хидмәти илә әһатә едән китабхана;

— мә'лумат вә төвсијә библиографијасы мәркәзи;

— китабхана ишини әлагәләндирмә мәркәзи;

— бејнәлхалг китаб мүбадиләси мәркәзи;

— китабханашүнаслыг вә библиографијаја даир елми-тәдгигат ишләрини әлагәләндирмә мәркәзи;

— күтләви китабханалар үчүн елми-методики мәркәз.

ССРИ-дә милли китабханалар функсијасыны өлкәнин универсал профилли Үмумиттифаг баш милли китабханасы, мүттәфиг республикаларын универсал милли китабханалары вә бөјүк комплексләр — техника, кәнд тәсәррүфаты, тибб, ичтимаи елмләр үзрә чохсаһәли китабханалар јеринә јетирир. Белә китабханалара мисал олараг В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасыны, М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасыны көстәрмәк олар.

3. 3. МӘРКӘЗЛӘШДИРИЛМИШ КИТАБХАНА СИСТЕМЛӘРИ

Мүасир мәрһәләдә китабханаларын мәркәзләшдирилмәси Сов.ИКП МК-нын «Зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә вә елми-техники тәрәггидә китабханаларын ролуну артырмаг һаггында» гәрарына мүвафиг олараг һәјата кечирилир. Гәрарда көстәрилирди: «Мүттәфиг вә мухтар республикаларын назирләр Советләринә, өлкә вә вилајәт зәһмәткеш депутатлары Советләринин Ичраијјә комитәләринә тапшырылмышдыр ки, шәһәр вә рајон китабханалары әсасында, штаты вә китаб фонду үмуми олан, мәркәзләшдирилмиш гајдада комплектләшдирилән, әдәбијјаты мәркәзләшдирилмиш гајдада ишләјиб һазырлајан ваһид шәбәкә јаратмаг јолу илә 1974—1980-чи илләрдә дөвләт күтләви китабханаларыны мәркәзләшдирсинләр»[1]. Бурада даһа сонра гејд едилир ки, назирликләр вә идарәләр, ҮИҺИМШ «Өз табеликләриндә олан китабханалар шәбәкәсини мәркәзләшдирмәк үчүн тәдбирләр ишләјиб һазырласынлар, һәм саһә, һәм дә идарәләрарасы мәркәзләшдирилмиш системләр јарадылмасыны нәзәрдә тутсунлар, бунларын мөһкәм гаршылыглы әлагәсини тә'мин етсинләр»[2].

Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләринин әсас хүсусијјәтләри ашағыдакылардыр:

— мәркәзләшмә нәтичәсиндә ваһид китаб фонду јарадылыр вә МКС-нин бүтүн охучулары бу фонддан ејни дәрәчәдә истифадә етмәк һүгугуна малик олурлар;

[1] Коммунист гәзети, 1974, 28 мај.
[2] Јенә орада.

— МКС-дә әсас китабхана просесләри (комплектләшдирмә вә каталоглашдырма вә с.) мәркәзләшдириләрәк ваһид бир мәркәздән һәјата кечирилир;

— әдәбијјат тәблиғи вә мә'лумат-библиографија хидмәти ваһид мә'лумат-ахтарыш базасына әсасланыр;

— мәркәзи китабхананын һүгуг вә вәзифәләри, ејни заманда тәшкилатчылыг вәзифәләри хејли артыр вә бунунла да әразидә вә ја систем дахилиндә китабхана ишинә даир јени елми-методики мәркәз јараныр.

Беләликлә, мәркәзләшмиш китабхана системләри ваһид фонда, техноложи, тәшкилати вә игтисади принсипләрә әсасланан китабхана бирлији кими социализмин тәкмилләшмәси шәраитиндә әһалијә китабхана хидмәтинин тәләбләринә чаваб верән мүтәрәгги принсип олуб китабхана иши гуручулуғунда јени мәрһәләдир.

3. 4. КИТАБХАНА ИШИНИН ӘЛАГӘЛӘНДИРИЛМӘСИ КИТАБХАНА КОМПЛЕКСЛӘРИ

3.4.1. Китабхана ишинин әлагәләндирилмәси

Китабхана ишинин әлагәләндирилмәси китабхана еһтијатларындан даһа сәмәрәли истифадә етмәк имканы јарадыр. Китабхана ишинин әлагәләндирилмәси функсијалы вә комплекс характерли ола биләр.

Функсијалы әлагәләндирмә китабханалар арасында иш просесләринин (комплектләшдирмә, китаб мүбадиләси, мә'лумат библиографија хидмәти вә с.) тәшкилиндә јаранан әлагәләндирмәдир.

Комплекс әлагәләндирмә ајры-ајры китабхана вә ја шәбәкәләр арасында һәртәрәфли, даһа доғрусу бүтүн иш нөвләринин әлагәләндирилмәси демәкдир. Әлагәләндирмә бир систем дахилиндә, саһәләрарасында рајон, шәһәр, вилајәт, республика вә өлкә мигјасында һәјата кечирилә биләр.

3.4.2. Китабхана-әрази комплексләри

Мүхтәлиф типли китабханаларын әлагәләринин генишләнмәси китабхана-әрази комплексинин јарадылмасы зәрурәтини мејдана чыхарыр. Совет китабханашүнаслығында јени истигамәт олан китабхана-әрази комплекси консепсијасынын әһәмијјәти ондан ибарәтдир ки, бу консепсија әрази принсипинә әсасланараг мүхтәлиф типли идарә вә мүәссисәләрә мәхсус китабханаларын бирлијини јаратмаға јөнәлдилмишдир. Китабхана-әрази комплексләри саһәләрарасы характер дашыјараг әразидә мәнсубијјәтиндән асылы олмајараг, бүтүн китабханаларын фәалијјәтини бир истигамәтә јөнәлдәрәк онларын мә'лумат еһтијатларындан даһа сәмәрәли вә мәгсәдјөнлү истифадә етмәк имканлары јарадыр.

Беләликлә, китабхана-әрази комплекси бир инзибати бөлкүдә мөвчуд идарәләрарасы китабхана бирлији јаратмаг консепсијасыдыр. Бу иш ајры-ајры шәбәкә вә идарәләр дахилиндәки китабханаларын мәркәзләшдирилмәсинин инкишафы олуб, саһәләрарасы мәркәзләшдирмәнин тәкмилләшмиш формасы кими ирәли сүрүлүр.

Китабхана-әрази комплекси консепсијасы, чох пилләли олуб илкин китабхана комплексләриндән башлајараг рајон, вилајәт, республика вә өлкә мигјасында китабхана комплексинин В. И. Ленинин ирәли сүрдүјү «Ваһид китабхана шәбәкәси» идејасынын һәллинә јөнәлдилмиш системли консепсијасыдыр. Лакин бу консепсија һәлә формалашма мәрһәләсиндәдир.

Китабхана-әрази комплексләринин нөвләри, гурулушу, идарә едилмәсинин бир чох мәсәләләри, о чүмләдән малијјәләшдирмә принсипләри, һүгуг нормалары вә фәалијјәт механизми һәлә зәиф ишләнмишдир. Бу мәсәләләрин һәлли, еләчә дә, кәләчәк ахтарышлар вә мүхтәлиф експериментләр өлкәдә јахын кәләчәкдә китабхана-әрази комплексләринин јарадылмасына әһәмијјәтли дәрәчәдә көмәк едәчәкдир.

3. 5. ССРИ-дә ӘҺАЛИЈӘ КИТАБХАНА ХИДМӘТИ СИСТЕМИ

3.5.1. Шәһәр әһалисинә хидмәт едән китабханалар

Шәһәр әһалисини китабхана хидмәти илә әһатә едән универсал профилли күтләви китабханалардыр. Белә китабханалар дөвләт, партија тәшкилатлары, һәмкарлар иттифаглары тәрәфиндән тәшкил олунур, әһалинин коммунист тәрбијәсинә, онларын үмумтәһсил вә пешә сорғуларынын өдәнилмәсинә көмәк едир.

Һазырда өлкәнин бүтүн шәһәрләриндә дөвләт күтләви китабханаларынын мәркәзләшдирилмиш системи јарадылмышдыр.

Шәһәр әһалисинә хидмәт едән китабханалар ашағыдакылардыр:

1. Мәркәзи шәһәр китабханасы шәһәрдә күтләви китабханалар ичәрисиндә ән ири вә универсал профилли китабхана олуб, бүтүн шәһәр әһалисинә хидмәт едир. Шәһәрләрдә МҚС-дә мәркәзләшдирилмиш китабхана кими ашағыдакы функсијалары јеринә јетирир:

— мәркәзләшдирилмиш китабхана системинин тәшкилатчысы кими, шәһәр әһалисинин ваһид китабхана хидмәти илә әһатә едилмәсини планлашдырыр, истигамәтләндирир;

— мүһүм китабхана иши просесләрини (комплектләшдирмә, учот, һесабат, каталоглашдырма вә с.) өзүндә чәмләшдирәрәк ваһид истигамәтә јөнәлдир;

— шәһәр әһалисинин ваһид китаб фондундан сәмәрәли истифадәсини тәшкил едир;

— мәркәзләшдирилмиш китабхана системи үзрә инзибати, тәшкилати методик мәркәз функсијасыны јеринә јетирир.

2. Шәһәр китабханасы, шәһәрин инзибати әразисиндә јерләшән күтләви китабханадыр. МҚС-да китабхана-филиал функсијасыны јеринә јетирир.

3. Һәмкарлар иттифагы китабханасы, сәнаје, нәглијјат,

тикинти мүәссисәләриндә, клуб вә мәдәнијјәт сарајларында јарадылан универсал фондла малик олан күтләви китабханадыр. Шәһәр вә мүәссисәләрин техники китабханалары илә биркә охучуларын үмумтәһсил вә истеһсалат сорғуларынын өдәнилмәсиндә мүһүм рол ојнајыр.

Һазырда бу китабханалар мәркәзләшдириләрәк һәмкарлар иттифаглары дахилиндә вә иттифагларарасы МҚС-и шәклиндә фәалијјәт көстәрир.

4. Сијаси-маариф евләри вә кабинәләри китабханасы. Партија, совет вә тәсәррүфат фәалларына, мүһазирәчиләрә, тәблиғатчы вә тәшвигатчылара, партија мәктәбләринин вә ахшам марксизм-ленинизм университетләринин динләјичиләринә хидмәт едир.

5. Кәнчләр китабханасы, 14 јашындан 20 јашына гәдәр охучулара, еләчә дә мүәллимләрә, тәрбијәчиләрә, һабелә кәнчләрин тә'лим-тәрбијә мәсәләләри илә мәшғул олан партија, совет, комсомол вә башга тәшкилатлара хидмәт едән универсал профилли дөвләт күтләви китабханасыдыр. Бу китабханалар кәнчләрин коммунист мә'нәвијјаты вә вәтәндашлыг фәаллығы руһунда тәрбијә едилмәсиндә јахындан иштирак едир, онларын һәртәрәфли инкишафына вә формалашмасына көмәк едән нәшрләрин мәгсәдјөнлү тәблиғини һәјата кечирирләр.

3.5.2. Кәнд әһалисинә хидмәт едән китабханалар

Колхозчулар вә совхоз фәһләләринә, кәнд тәсәррүфаты вә аграр-сәнаје бирликләри мүтәхәссисләринә, еләчә дә партија, совет вә комсомол тәшкилатларына китабла хидмәтдә апарычы рол ојнајан китабханалардыр. Мүасир дөврдә бу китабханаларын гаршысында дуран башлыча вәзифәләрдән бири дә әрзаг програмынын јеринә јетирилмәсиндә мүвафиг охучу групларынын мә'лумат тә'минатыны тәшкил етмәкдир.

Кәнд әһалисинә хидмәт едән китабханалар 4 нөвә ајрылыр:

I. Рајон мәркәзләшдирилмиш китабхана системи. Бу систем рајон мәркәзи китабханасы вә филиал шәклиндә фәалијјәт көстәрән рајон мәркәзи ушаг китабханасы, шәһәр китабханалары, кәнд китабханалары вә клуб нәздиндәки китабханалар дахилдир.

Рајон МКС-и кәнд әһалисинә ваһид фонд әсасында хидмәт көстәрән әсас китабхана бирлијидир. Рајон МКС-ләри мәдәни-тәрбијә ишинин мәзмунуна вә мигјасына көрә универсал профилли китабхана комплекси кими рајон әһалисинин бүтүн тәбәгәләри арасында китаб васитәсилә сијаси, елми вә игтисади билükләри тәблиғ едир.

Мәркәзи китабхана. Рајон МКС-дә мәркәзи китабхананын ролу вә мөвгеји хүсусилә бөјүкдүр. Һәмин китабхана:

— ваһид штат вә китаб фонду әсасында рајон әразисиндә мәркәзләшдирилмиш китабхана системинин тәшкилатчысы кими бүтүн әһалинин китабхана хидмәти илә әһатә едилмәсини планлашдырыр вә идарә едир;

— мүвафиг әразидә кәнд әһалисинин ваһид китаб фондундан сәмәрәли истифадә етмәсини тәшкил едир. Бу мәгсәдлә ваһид охучу билети тәтбиг едилир;

— мүһүм китабхана иши просесләрини (комплектләшдирмә, учот, һесабат, каталоглашдырма вә с.) өзүндә чәмләшдирәрәк ваһид истигамәтә јөнәлдир;

— рајон мәркәзләшдирилмиш китабхана системи үзрә инзибати тәшкилати-методик мәркәз ролуну ојнајыр.

Кәнд — филиал китабханасы. Рајон мәркәзләшдирилмиш китабхана системи дахилиндә фәалијјәт көстәрән, јерләшдији әразидә МКС-ни тәмсил едән, инзибати вә методики бахымдан мәркәзи китабханаја табе олан китабханадыр.

Мәркәзләшмә шәраитиндә кәнд китабханаларынын фәалијјәтиндә әһәмијјәтли дәјишикликләр баш верир. Белә ки, мәркәзләшмә илә әлагәдар олараг, кәнд китабханалары охучулара хидмәт едәркән јалныз өз фондларына дејил МКС-нин ваһид китаб фондуна әсасланырлар. Кәнд китабханасынын охучусу јашадығы кәнддән асылы олмајараг,

МКС-а дахил олан бүтүн фондлардан истифадә етмәк һүгугуна малик олур. Мәркәзләшмәнин үстүнлүкләриндән истифадә едәрәк кәнд китабханалары кәнддә јерләшән һәмкарлар иттифаглары, еләчә дә колхоз вә совхоз китабханалары илә бирликдә әһалинин бүтүн групларынын: колхоз вә совхоз истеһсалаты мүтәхәссисләринин, механизаторларын, агрономларын вә зоотехникләрин, колхозчуларын вә совхоз фәһләләринин, һәмчинин кәнд тәсәррүфатына хидмәт едән дикәр мүтәхәссисләрин вә фәһләләрин, зијалыларын вә мәктәблиләрин мүталиәсини тәшкил етмәлидир.

2. Колхоз китабханасы колхозчу кәндлиләрин чап әсәрләринә олан тәләбатыны өдәјән китабханалардыр. Колхоз китабханасы артелин үмуми јығынчағынын гәрары илә јарадылыр.

Мүасир шәраитдә дөвләт күтләви китабханаларынын мәркәзләшдирилмәси илә әлагәдар әксәр јерләрдә колхоз китабханалары ихтисар олунур вә ја кәнд дөвләт китабханасы илә бирләшдирилир.

3. Һәмкарлар иттифаглары кәнд китабханалары. Бу китабханалар башлыча олараг ири совхозларын ишчиләринә вә бу совхозларын әразисиндә јашајан әһалијә хидмәт етмәк үчүн јарадылыр. Һәмкарлар иттифагы китабханаларынын вәзифәләри үмуми дөвләт кәнд китабхана—филиалларын иш методлары илә ујғун кәлир.

4. Кәнд әразисиндә мүстәгил китабханаларла јанашы кәнддәки клублар нәздиндә дә китабханалар фәалијјәт көстәрир. Бу китабханалар әсасән ичтимаи әсасларла идарә олунур.

1985-чи илин мә'луматына көрә, Азәрбајчанын кәнд әһалисинә 98 колхоз 78 совхоз китабханасы хидмәт едирди.

3.5.3. Ушаглара вә кәнчләрә хидмәт едән китабханалар

Ушаг вә кәнчләр китабханалары 1—8-чи синиф шакирдләринә, һабелә мәктәб јашына гәдәр охумағы вә јазмағы

бачаран ушаглара, 14 јашындан 20 јашына гәдәр әһалијә, мүәллимләрә, тәрбијәчиләрә, партија, совет, комсомол фәалларына китаб вә мә'луматла хидмәт едән, ушагларын вә кәнчләрин коммунист тәрбијәсиндә, тә'лим вә тәрбијә просесиндә, онларын дүнјакөрүшүнүн формалашмасында, пешә оријентасијасында апарычы рол ојнајан китабханалардыр.

Ушаглара вә мәктәблиләрә ушаг китабханасы вә јахуд бөјүкләрә мәхсус китабханаларын ушаг шө'бәси вә мәктәб китабханалары хидмәт едир.

Ушаглар арасында китабла иш апаран китабханалар системиндә фондун һәчминә вә тәркибинә, ушаг мүталиәсинә рәһбәрликдә топладығы тәчрүбәјә көрә мүстәгил дөвләт ушаг китабханасы даһа чох фәргләнир.

Дөвләт ушаг китабханалары бир гајда олараг әрази принсипи үзрә јерләшдирилир. Бу шәбәкәјә рајон, шәһәр, вилајәт, дијар, мухтар республика вә мүттәфиг республикаларын китабханалары дахилдир.

Һазырда ССРИ-дә 8 миндән артыг ушаг вә 129 мин мәктәб китабханасы фәалијјәт көстәрир.

3.5.4. Сәнаје, иншаат вә нәглијјат саһәләринә хидмәт едән китабханалар

Мүасир дөврдә ССРИ-дә кениш инкишаф тапмыш бу шәбәкәјә үмумиттифаг, республика, вилајәт, дијар мигјаслы чохсаһәли вә саһәләрарасы мәркәзи елми-техники китабханалар, еләчә дә мүхтәлиф сәнаје, елми-тәдгигат, лајиһә, конструктор тәшкилатлары, техники мәктәбләр вә с. мүвафиг идарә вә мүәссисәләрдәки мүстәгил вә ја елми-техники информасија органларынын нәздиндә фәалијјәт көстәрән китабханалар дахилдир. Бу китабханаларын башлыча вәзифәси истеһсалат саһәсиндә чалышан охучулара, партија, совет ишчиләринә, истеһсалат рәһбәрләринә, мүһәндис-техники ишчиләрә, фәһләләрә јени техника, мүтәрәгги технолокија һаггында конкрет, мүвафиг истеһсалат истигамәтинә ујғун китабхана-библиографија вә елми-техники хидмәти сәмәрәли тәшкил етмәкдән ибарәтдир.

Күтләви китабхана шәбәкәсиндән фәргли олараг елми-техники китабханалар өз фондларыны әсасән мүасир елми-техники әдәбијјатла, техники әдәбијјатын хүсуси нөвләри илә (патент, стандарт вә нормалар, гијмәт чәдвәлләри вә с.), дәрч едилмәмиш материалларла комплектләшдирир.

Елми-техники китабханаларын бүтүн шәбәкәси үчүн башлыча хүсусијјәт онларын истеһсалат вәзифәләринә көмәк мәгсәдилә информасија органлары илә әлагәли шәкилдә вә ваһид сораг-мә'лумат фонду базасында фәалијјәт көстәрмәсидир.

Совет елми-техники китабханалар системиндә үмумиттифаг вә республика әһәмијјәтли саһәви, әрази вә саһәләрарасы китабханалар хүсуси јер тутур. Бу китабханалар ССРИ-дә халг тәсәррүфатынын тәшкили хүсусијјәтләриндән мејдана кәлмиш, өлкәдә сәнаје, тикинти, нәглијјат вә башга саһәләрә китабхана-библиографија, информасија хидмәтинин тәшкиледичи мәркәзләринә чеврилмишдир. Бу бахымдан ССРИ Дөвләт Үмуми Елми-Техники китабханасы (ДҮЕТК) хүсуси јер тутур. Бу китабхана 1958-чи илдә елми-техники әдәбијјатын саһәләрарасы дөвләт китабсахлајычысы вә өлкәнин елми-техники китабханалар шәбәкәсинин баш елми-методики мәркәзи кими јарадылмышдыр.

ССРИ ДҮЕТҚ-сындан өлкәнин ән бөјүк ихтисаслашдырылмыш үмуми китабханасы кими һәр бир охучу истифадә едә биләр. Фондунда 10 милјондан чох әдәбијјат олан бу китабханадан 106 миндән артыг охучу, ҚАА јолу илә 16 миндән чох тәшкилат, мүәссисә истифадә едир. ДҮЕТҚ дүнјанын 47 өлкәсинин 2 миндән артыг тәшкилаты илә китаб мүбадиләси апарыр. Бу китабхана сәнаје-игтисади, елми-техники вә истеһсалат әдәбијјаты үзрә елми-техники информасијанын үмумиттифаг мәркәзидир. Әсаслы халг тәсәррүфат вәзифәләринин һәллинә көмәк мәгсәдилә ССРИ

6*

ДҮЕТҜ-сы саһәләрарасы характер дашыјан ретроспектив библиографик көстәричиләр һазырлајыр. О, истеһсал просесиндә техника саһәсиндә јаранан дар ихтисаслы проблемләрә даир совет вә харичи өлкә мәтбуатынын бүтүн нөвләри үзрә библиографик ахтарышлар апарыр.

ССРИ ДҮЕТҜ-сы өлкәдә елми-техники мә'лумат вә библиографија ишини әлагәләндирир. Ҝитабхана «ССРИ-нин елми вә техники китабханалары» адлы журнал вә «ССРИ ДҮЕТҜ-ын әсәрләри»ни нәшр етдирир.

Халг тәсәррүфатынын китабхана-библиографија хидмәти системиндә чохсаһәли республика елми-техники китабханаларынын ролуну да хүсуси гејд етмәк лазымдыр.

Бу бахымдан 1930-чу илдә республика нефт сәнајеси ишчиләринин мәркәзи китабханасы кими әсасы гојулмуш, һазырда Азәрбајчан Дөвләт План Ҝомитәси јанында Республика Елми-Техники Ҝитабханасынын (РЕТҜ) фәалијјәти хүсуси гејд едилмәлидир. Һазырда РЕТҜ Азәрбајчанын сәнаје профили үзрә ССРИ вә харичи өлкә әдәбијјатынын ән бөјүк фондуна малик олан чохсаһәли китабхана мүәссисәсидир. Үмуми китаб фонду 15738910 нүсхә, о чүмләдән патент әдәбијјаты 13320192 нүсхәдир. 22777 нәфәр охучуја хидмәт едир (1985). Техники биликләрин тәблиғи, халг тәсәррүфатынын мүхтәлиф саһәләриндә чалышан мүһәндис-техник ишчиләрә, фәһләләрә китабхана-библиографија вә информасија хидмәти саһәсиндә мүһүм рол ојнајыр, һәм дә техники китабханалар үчүн методик мәркәздир. Өз ишини Азәрбајчан Елми-Тәдгигат, Елми-Техники Мә'лумат вә Техники-Игтисади Тәдгигатлар Институту илә әлагәли шәкилдә гурур.

РЕТҜ Азәрбајчан техники китабханалар шәбәкәсиндә баш мәркәзи китабхана кими;

— Азәрбајчанда техникаја даир чап мәһсулунун вә техники әдәбијјатын хүсуси нөвләринин чохсаһәли дөвләт сахлајычысыдыр;

— техника үзрә елми библиографија вә информасија мәркәзидир (Азәрбајчан Елми-Тәдгигат, Елми-Техники Мә'лумат вә Техники-Игтисади Тәдгигатлар Институту илә бирликдә);

— республикада техники әдәбијјат үзрә депозитар фонддур;

— техники әдәбијјат үзрә республикада ҜАА-нын реҝион мәркәзидир;

— техники китабханалар үзрә елми-методик мәркәздир.

Бурада мүасир китабханашүнаслыг вә информасија проблемләри вә о чүмләдән, китабхана просесләринин автоматлашдырылмасы үзрә тәдгигатлар апарылыр. Охучулара хидмәт ишиндә бир сыра мүтәрәгги үсуллардан вә о чүмләдән, мә'луматын сечилмиш јајылмасы үсулундан сәмәрәли истифадә едилир.

Үмумијјәтлә, республикамызда Совет һакимијјәти илләриндә кениш елми-техники китабхана шәбәкәси јарадылмышдыр. Бу шәбәкәјә 158 китабхана дахилдир.

3.5.5. Кәнд тәсәррүфаты истеһсалатына хидмәт едән китабханалар

Мүасир мәрһәләдә кәнд тәсәррүфаты китабханаларынын башлыча вәзифәси әрзаг програмынын һәјата кечирилмәсиндә кәнд тәсәррүфаты мүтәхәссисләринә вә гуллугчуларына, колхоз вә совхоз тәсәррүфаты әмәкчиләринә, аграр-сәнаје бирликләриндә фәалијјәт көстәрән бүтүн охучулара сәмәрәли китабхана-библиографија хидмәтини тәшкил етмәкдән ибарәтдир.

Өлкәнин ихтисаслашдырылмыш кәнд тәсәррүфаты китабханалары шәбәкәсиндә фонду 100 милјон нүсхәјә јахын олан 1500-дән јухары китабхана вардыр.

ССРИ-дә кәнд тәсәррүфаты китабханалары шәбәкәсинә үмумиттифаг вә республика әһәмијјәтли мәркәзи-елми китабханалар, кәнд тәсәррүфатынын ајры-ајры саһәләри үзрә

елми-тәдгигат институтларынын китабханалары, тәчрүбә стансијаларынын вә еләчә дә али вә орта ихтисас тәһсили мүәссисәләринин китабханалары дахилдир.

В. И. Ленин адына Үмумиттифаг Кәнд Тәсәррүфаты Елмләри Академијасынын Мәркәзи Елми Кәнд Тәсәррүфаты Китабханасы үмумиттифаг әһәмијјәтли ихтисаслашдырылмыш китабхана мүәссисәсидир. Бу китабхана 1930-чу илдә Академијанын мә'лумат китабханасы кими мејдана кәлмиш, мәркәзи китабхана һүгугуну вә индики адыны исә (МЕКТК) 1934-чү илдә алмышдыр.

Бу китабхана өзүнүн Ленинград филиалы илә бирликдә 3 милјондан (40 фаизи харичи нәшрләрдир) јухары нүсхәдән ибарәт совет кәнд тәсәррүфаты әдәбијјатынын ән мүкәммәл фондуна маликдир. Китабханадан илдә 30 миндән артыг охучу истифадә едир. ССРИ-нин вә харичи өлкәләрин 7500 китабханасы бурадан КАА јолу илә әдәбијјат алыр.

Мәркәзи Елми Кәнд Тәсәррүфаты Китабханасы ССРИ вә харичи өлкә мәтбуатынын кәнд тәсәррүфаты мәсәләләринә даир библиографик информасија мәркәзидир. Китабхана агрономија елминин ән јени наилијјәтләри вә габагчыл тәчрүбә һаггында әсаслы библиографик көстәричиләр («ССРИ-дә кәнд тәсәррүфаты әдәбијјаты», «Кәнд тәсәррүфаты» вә с.) һазырлајыр вә нәшр етдирир.

В. И. Ленин адына Үмумиттифаг Кәнд Тәсәррүфаты Елмләри Академијасынын Мәркәзи Елми Китабханасы өлкәнин бүтүн кәнд тәсәррүфаты китабханалары шәбәкәси үчүн методик вә әлагәләндирмә мәркәзидир.

Китабхана 32 дилдә 2500 адда харичи журнал алыр.

Азәрбајчанда кәнд тәсәррүфаты китабханалары ичәрисиндә 1921-чи илдә әсасы гојулмуш Республика Елми Кәнд Тәсәррүфаты китабханасынын хүсуси ролу вардыр. Китабхананын фонду илдән-илә артыр. 1985-чи илдә үмуми китаб фонду 285 мин нүсхәјә јахын олмушдур. Һазырда бу зәнкин китаб сәрвәтиндән 13 мин нәфәрә јахын охучу истифадә

едир. РЕКТ китабханасы: а) републиканын кәнд тәсәррүфатынын идарә едилмәси органларына өз гаршысында дуран вәзифәләрин һәллиндә китабхана-библиографија вә елми-информасија хидмәти көстәрир; б) республикада кәнд тәсәррүфаты саһәсиндә чалышан елми ишчиләри вә мүтәхәссисләри китаб вә библиографик мә'луматла тә'мин едир; в) республиканын кәнд тәсәррүфаты ишчиләринә хидмәт едән бүтүн китабханалар үзрә елми-методик вә әлагәләндирмә мәркәзидир.

Азәрбајчанда Совет һакимијјәти илләриндә кәнд тәсәррүфаты китабханаларынын кениш шәбәкәси јарадылмышдыр. Инди республикада 1,5 милјон нүсхәјә јахын китаб фонду олан 46 кәнд тәсәррүфаты китабханасы вардыр. Бу китабханалар 33 миндән чох охучуја хидмәт едир.

3.5.6. Тибб вә сәһијјә саһәләринә хидмәт едән китабханалар

Тибб китабханалары шәбәкәсинә иттифаг вә республика, вилајәт әһәмијјәтли мәркәзи елми дөвләт тибб китабханалары, али вә орта ихтисас тәһсили мәктәбләри, һәкимләри тәкмилләшдирмә, тибб елми-тәдгигат институтлары вә тәшкилатлары китабханалары, хүсуси (тибб сәнајеси мүәссисәләринин техники китабханалары, сәһијјә мүәссисәләри нәздиндә хәстәхана, поликлиника, санитар-епидемиоложи стансијалар, диспансер вә дикәр мүаличә-профилактика мүәссисәләри) китабханалар, һабелә санитар-маариф евләри китабханалары дахилдир.

Өлкәмиздә сәһијјә очагларынын артмасы илә бирликдә тибб китабханаларынын шахәли шәбәкәси тәшәккүл тапмышдыр. Һазырда өлкәдә тәгрибән минә јахын ихтисаслашдырылмыш тибб китабханасы вардыр.

Һәкимләрә вә дикәр сәһијјә ишчиләринә хидмәт системиндә республика вә вилајәт әрази тибб китабханалары мүһүм јер тутур. Бу китабханалар республика вә вилајәт мәркәзләриндә, һабелә дикәр шәһәрләрдә, рајон мәркәзлә-

риндә, кәндләрдә чалышан һәкимләри вә дикәр сәһијјә ишчиләрини, јерли сәһијјә органларыны китабхана-библиографија вә информасија хидмәти илә тә'мин едир.

Сәһијјә системинин китабхана шәбәкәсинә 1919-чу илдә јарадылмыш Мәркәзи Елми Дөвләт Тибб Китабханасы рәһбәрлик едир вә 1929-чу илдән һәмин китабхана ССРИ Сәһијјә Назирлији системиндә мүстәгил мүәссисә кими фәалијјәт көстәрир, тибби әдәбијјат үзрә ССРИ-дә вә Авропада универсал профилли китабхана олуб тибб елминин инкишафына, практика кечән бөјүк һәкимләр ордусунун ихтисасынын артырылмасына јахындан көмәк көстәрир. Фондунда харичи өлкә тибб әдәбијјаты дахил олмагла 1,7 милјон нүсхәдән артыг китаб вардыр. 1944-чү илдән тибб үзрә диссертасијаларын дөвләт сахлајычысыдыр. Китабхана 1900 адда тиббә даир харичи журнал алыр. Дүнја тибб әдәбијјаты һаггында библиографик информасија мәркәзидир. Тибб ишчиләринә китабхана-библиографија вә информасија хидмәти тәчрүбәсини үмумиләшдирән методик вә әлагәләндирмә мәркәзидир. Бунунла јанашы өлкәнин бүтүн тибб китабханаларына тәшкилати-методик көмәк көстәрир.

Мәркәзи Елми Дөвләт Тибб Китабханасы ССРИ Үмуми Елми-Техники китабханасы илә бирликдә тиббә даир харичи әдәбијјат вә журналлара даир чап каталоглары, тиббин ајры-ајры саһәләринә даир мүхтәлиф библиографик көстәричиләр нәшр етдирир. Китабханашүнаслыг, библиографијашүнаслыг, информасија автоматлашдырма вә механикләшдирмә үзрә кениш тәдгигат ишләри апарыр.

1975-чи илдән тибби әдәбијјатын депозитар Үмумиттифаг дөвләт китаб сахлајычысыдыр.

Совет һакимијјәти илләриндә Азәрбајчанда тибб китабханаларынын кениш шәбәкәси јарадылмышдыр. Инди бу шәбәкәјә 146 китабхана (фонду 2 милјон нүсхәдән чохдур) дахилдир. 80 мин нәфәрдән артыг охучуја хидмәт едир.

Азәрбајчан ССР Сәһијјә Назирлијинин Республика Тибб Китабханасы сәһијјә ишчиләринә китабхана, библио-

графија вә информасија хидмәти саһәсиндә мүһүм рол ојнајыр. 1983-чү ил јанварын 1-нә олан мә'лумата көрә фондунда 475 мин нүсхә китаб (125 мини депозитар фонддур) олмуш вә 9635 нәфәр охучуја хидмәт етмишдир. Әсас функсијалары: а) сәһијјә вә тибб ишчиләри үчүн китабхана-библиографија вә информасија хидмәти мәркәзидир; б) республиканын тибб китабханалары шәбәкәси үзрә елми-методик вә әлагәләндирмә мәркәзи һесаб олунур.

3.5.7. Елми тәдгигат ишинә вә кадр һазырлығына китабхана хидмәти

1. Академија китабханалары. Бу шәбәкәјә ССРИ ЕА вә мүттәфиг республикаларын ЕА мәркәзи китабханалары, саһәви академијаларын, елми мәркәзләрин вә филиалларын нәздиндәки мәркәзи китабханалар, ЕА нәздиндәки елми-тәдгигат институтларынын, музејләрин, хүсуси конструктор бүроларынын вә башга бөлмәләрин мүстәгил вә ја филиал шәклиндә фәалијјәт көстәрән китабханалары дахилдир.

Һазырда өлкәдә тәхминән 100 милјон нүсхә китаб фонду олан 700-ә јахын академија китабханасы фәалијјәт көстәрир. Бу китабханаларын үмуми фондунун тәгрибән 40 фаизини тәбиәтшүнаслыг вә ичтимаи елмләрә даир харичи әдәбијјат тәшкил едир.

Академија китабханалары ичәрисиндә (1714-чү илдә әсасы гојулмушдур) ССРИ ЕА-нын китабханасы (Ленинград), ССРИ ЕА-нын Тәбиәтшүнаслыг Елмләри үзрә Китабханасы (Москва), ССРИ ЕА Сибир Бөлмәсинин Үмуми Елми-Техники Дөвләт Китабханасы (Новосибирск), 1969-чу илдә В. П. Волгин адына Ичтимаи Елмләр үзрә Әсаслы Китабхананын базасында јарадылмыш ичтимаи елмләр үзрә елми-информасија институту вә мүттәфиг республикаларын елмләр академијаларынын мәркәзи елми китабханалары хүсусилә фәргләнирләр.

ССРИ Елмләр Академијасы китабханасынын фондунда

12 милјондан артыг тәбиәтшүнаслыг вә ичтимаи елмләрә даир рус вә дүнја мәтбуаты вардыр. Китабхана елми ишчиләрә кениш мигјасда библиографија вә информасија хидмәти көстәрир. Һазырда бу китабхана Ленинградын Академија мүәссисәләринин китабханалары шәбәкәсинә башчылыг едир. Бу китабханаларын әксәријјәти онун филиаллары һүгугунда фәалијјәт көстәрир. Бураја 36 академија мүәссисәси китабханасы дахилдир. Мәркәзи китабхана да дахил олмагла үмуми фонд 15,3 милјон нүсхәдир. Һәр ил орта һесабла китабхана 10 мин аддан чох харичи дөври нәшр алыр. Бурада 16,5 мин нүсхә әлјазма китабы вардыр. 101 өлкәнин 3.129 мүәссисәси илә китаб мүбадиләси апарыр. Онун фондундан ССРИ-нин 4950 китабханасы КАА јолу илә истифадә едир. Китабханадан Ленинград филиаллары илә бирликдә илдә 47 мин нәфәр истифадә едир.

Өлкәдә елми-тәдгигат ишләринин баш гәраркаһы функсијасыны јеринә јетирән ССРИ ЕА мүәссисәләринә дахил олан бүтүн китабханалар ваһид систем тәшкил едир. Бу системә ССРИ Елмләр Академијасынын Рәјасәт һеј'әти нәздиндәки китабхана шурасы үмуми рәһбәрлик едир. Ваһид систем принсипи охучулара хидмәтин вәһдәтлији, филиал системинин тәтбиги, ајры-ајры китабхана библиографија просесләринин мәркәзләшдирилмәси, информасија органлары илә әлагәләндирмә вә с. үсулларла һәјата кечирилир.

Азәрбајчан ССР ЕА нәздиндә кениш китабхана шәбәкәси фәалијјәт көстәрир. Бу шәбәкә 1973-чү илдән мәркәзләшдириләрәк ваһид фонд, штат вә вәсаит әсасында фәалијјәт көстәрир.

Азәрбајчан ССР ЕА мәркәзләшмиш китабхана системинә академијанын мәркәзи елми китабханасы вә елми-тәдгигат мүәссисәләриндәки 25 китабхана-филиал дахилдир. Ваһид китаб фондунун үмуми һәчми 2,7 милјон нүсхәдән артыгдыр. Бу фонддан 40 мин охучу истифадә едир. Республика Елмләр Академијасы системиндә китабхана ишинә даир елми-методик мәркәз функсијасыны јеринә јетирән мәркәзи китабхана 1924-чү илдә «Азәрбајчаны өјрәнмә чәмијјәти» нәздиндә тәшкил едилмишдир. 1985-чи илдә мәркәзи китабхананын фонду 1,6 милјон нүсхәдән, охучуларын үмуми сајы исә 24 мин нәфәрдән артыг олмушдур.

Мәркәзи елми китабхана 50 харичи өлкәнин 569 елми идарә вә китабханалары илә китаб мүбадиләси апарыр. Бурада охучулара абонемент, КАА, бејнәлхалг абонемент, ихтисаслашдырылмыш гираәт заллары вә хүсуси сәрки салону хидмәт көстәрир. Китабханада техники васитәләрдән кениш истифадә едилир. Мәркәзи китабхана республика ЕА системиндә тәбиәтшүнаслыға даир информасија мәркәзидир. Бурада «Мә'луматын сечилиб јајылмасы» системи тәтбиг едилир. Китабхана елми проблемләрә даир ретроспектив библиографик көстәричиләр вә еләчә дә «Азәрбајчанын елм вә мәдәнијјәт хадимләри» серијасы илә шәхси көстәричиләр нәшр етдирир.

Азәрбајчан ССР ЕА мәркәзләшмиш китабхана системинә академијанын рәјасәт һеј'әти нәздиндәки китабхана шурасы рәһбәрлик едир.

2. Али мәктәб китабханалары. Бу китабхана шәбәкәси өлкәдә елм вә мәдәнијјәтин, халг тәсәррүфатынын мүхтәлиф саһәләри үчүн јүксәк ихтисаслы кадрлар һазырланмасына көмәк едән, али мәктәбин структур бөлмәси кими фәалијјәт көстәрән китабханалардыр. Али мәктәб китабханалары өз фондуну али мәктәбин профилинә ујғун комплектләшдирир, профессор-мүәллим һеј'әтини, тәләбәләри елми әдәбијјатла, дәрслик вә дәрс вәсаитләри илә тә'мин едир, али мәктәбин иллик елми тәдгигат иши һаггында һесабатлары, елми вә елми-методик конфрансларын материаллары, али мәктәбдә һазырланан методики материаллары, һабелә мүдафиә олунмуш диссертасијалары топлајыр вә мүһафизә едир.

Али мәктәб китабханасы охучулара фәргли хидмәт едир.

кениш вә оператив шәкилдә онлара мүвафиг профил үзрә елм вә техниканын сон наилијјәтләри һаггында мә'лумат верир, китабхана библиографија биликләрини (китабхана вә информасија мәнбәләриндән истифадә, библиографик нәшрләрин сәркиси, мә'лумат нәшрләринин хүласәси вә с.) тәблиғ едир. Өлкәнин ән бөјүк али мәктәб китабханалары өз профилинә ујғун библиографик вә мә'лумат материаллары чап етдирир.

Али мәктәб китабханалары ичәрисиндә университет китабханалары хүсуси јер тутур. Бу китабханалар али мәктәб китабханаларына хас олан вәзифәләри јеринә јетирмәклә бәрабәр университет тәһсилинин хүсусијјәтләринә, биринчи нөвбәдә тәләбәләрин умуми елми һазырлығына, онларда елми-тәдгигат фәалијјәти вәрдишләринин јарадылмасына, али мәктәбин тарихинә, мүәллимләрин елми вә педагожи фәалијјәтинин библиографик васитәләрдә әкс етдирилмәсинә хүсуси диггәт јетирир.

М. В. Ломоносов адына Москва Дөвләт Университетинин М. Горки адына елми китабханасы бүтүн али тәдрис мүәссисәләринин китабханалары үзрә елми-методики мәркәз сајылыр. 1756-чы илдә әсасы гојулмуш бу китабхананын 40 оху залындан ејни вахтда 2 мин охучу истифадә едә билир. Китаб фонду 7 милјон нүсхәдән чохдур. Ил әрзиндә китабханадан 55 миндән чох охучу истифадә едир. Китаб верилиши 5 милјон нүсхәдән артыг олур. Дүнјанын 82 өлкәсинин 90 мүәссисәси илә китаб мүбадиләси едир. Бурада 40-дан чох рус елм вә мәдәнијјәт хадиминин шәхси китаб коллексијалары сахланылыр.

ССРИ-дә 891, о чүмләдән Азәрбајчанда 17 али мәктәбдә китабхана вардыр.

Азәрбајчанда С. М. Киров адына АДУ-нун елми китабханасы ән бөјүк тәдрис китабханасы олуб, 1919-чу илдә јарадылмышдыр. Инди китабхананын 11 шө'бәси, үмуми вә ихтисаслашдырылмыш 12 гираәт салону, 1853446 нүсхә китаб фонду вә 14845 нәфәр охучусу вардыр. Университетин алимләринин елми фәалијјәтини әкс етдирән мүхтәлиф библиографик көстәричиләр һазырлајыб нәшр едир.

Китабхананын әсас функсијасына дахилдир: а) республикада ән бөјүк тәдрис китабханасы олуб профессор-мүәллим, тәләбә вә ишчи һеј'әтини китабхана-библиографија хидмәти илә тә'мин едир; б) тәдрис әдәбијјаты үзрә ән бөјүк дөвләт китаб сахлајычысыдыр; в) ССРИ-нин вә харичи өлкәләрин али мәктәб китабханалары илә китаб мүбадиләси апарыр; г) республиканын али вә орта ихтисас тәһсили мәктәбләри китабханаларынын елми-методик вә әлагәләндирмә мәркәзидир.

3.6. ССРИ-дә КИТАБХАНА ИШИНИН ИДАРӘ ЕДИЛМӘСИ

3.6.1. Китабхана ишинә дөвләт рәһбәрлији

ССРИ-дә китабхана ишинә рәһбәрлик Ленин принсипләри әсасында партија вә дөвләт тәрәфиндән һәјата кечирилир. Бу ишин башлыча принсипи китабханаларын һәр һансы идарә вә мүәссисәјә табе олмасындан асылы олмајараг ваһид бир системдә бирләшдирилмәси, онларын фәалијјәтини чәмијјәтин сијаси, сосиал-игтисади вә мәдәни вәзифәләринә табе едилмәсиндән ибарәтдир.

Китабханалара рәһбәрлик едән органлар ашағыдакы башлыча функсијалары јеринә јетирир:

1) үмумдөвләт китабхана шәбәкәсинә билаваситә рәһбәрлик едилмәси;

2) табелијиндән асылы олмајараг бүтүн китабханаларын фәалијјәти үзәриндә дөвләт нәзарәти гојулмасы;

3) мүхтәлиф китабхана шәбәкәсинин фәалијјәтинин әлагәләндирилмәси.

Бу иш вилајәт, шәһәр, рајон вә халг депутатлары Советләри Ичраијјә комитәләринин мәдәнијјәт шө'бәләри, кәнд халг депутатлары советләри, ҮИҺИМШ вә онун јерли органларынын, һабелә мүхтәлиф идарә, мүәссисә вә назир-

ликләрин китабханалара рәһбәрлик едән мүвафиг тәшкилатлары илә әлагәли шәкилдә һәјата кечирилир.

Мүасир дөврдә китабхана ишинә дөвләт рәһбәрлијиндә ССРИ вә мүттәфиг республикаларын мәдәнијјәт назирликләри әсас рол ојнајыр. Һәмин дөвләт органлары китабханаларын табелијиндән асылы олмајараг, онлара үмуми методик рәһбәрлик едир, китабханаларын фәалијјәтинә дөвләт нәзарәти функсијаларыны јеринә јетирир.

Сов.ИКП МК-нын китабхана ишинә даир «Өлкәдә китабхана ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында» (1959) вә хүсусән «Зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә вә елми-техники тәрәггидә китабханаларын ролуну артырмаг һаггында» (1974) гәрарлары өлкәдә китабхана ишинә рәһбәрлији даһа да тәкмилләшдирмәкдә мүһүм рол ојнамышдыр.

ССРИ Али Совети Рәјасәт Һеј'әтинин (13 март 1984-чү ил тарихли 10926-X нөмрәли) «ССРИ-дә китабхана иши һаггында Әсаснамә»си бу саһәдә хүсуси мәрһәлә тәшкил едир. Бурада ССРИ-дә китабхана ишинин тәшкили вә она рәһбәрлијин, ваһид китабхана системинин тәшкилати гурулушунун, китабхана фондунун формалашмасы вә мүһафизәсинин, әһалијә китабхана хидмәтинин, китабханаларын мадди-техники тә'минатынын, китабханалар үчүн кадр һазырланмасынын вә китабханаларын бејнәлхалг әлагәләринин әсас принсипләри ганунлашдырылмышдыр.

Үмумдөвләт әһәмијјәти кәсб едән бу тарихи сәнәд ССРИ-дә китабхана ишинин инкишафы үчүн кениш перспективләр ачыр.

3.6.2. ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији нәздиндә дөвләт идарәләрарасы китабхана комиссијасы

Бу комиссија өлкәдә китабхана ишинин әсас истигамәтләрини мүәјјәнләшдирән, мүхтәлиф идарәләрә мәхсус китабханаларын фәалијјәтини әлагәләндирән органдыр.

Дөвләт идарәләрарасы китабхана комиссијасы Сов.ИКП МК-нын 8 мај 1974-чү ил тарихли «Зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә вә елми-техники тәрәггидә китабханаларын ролуну артырмаг һаггында» гәрары илә әлагәдар ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији вә мүттәфиг республикаларын мәдәнијјәт назирликләри јанында тәшкил едилмишдир. Бу комиссијалара табелијиндә китабхана шәбәкәси олан бүтүн назирликләрин, комитәләрин, еләчә дә һәмкарлар иттифаглары, елмләр академијалары вә али мәктәбләрин рәһбәр ишчиләри дахил едилир.

Дөвләт идарәләрарасы китабхана комиссијалары ССРИ Назирләр Советинин 10 октјабр 1975-чи ил 847 нөмрәли гәрары илә тәсдиг едилмиш Әсаснамәјә ујғун фәалијјәт көстәрир.

3.6.3. Китабханалара методик рәһбәрлик

Китабханалара методик рәһбәрлик китабхана ишинә дөвләт рәһбәрлијинин бир формасы олуб, онларын фәалијјәтинин сәмәрәли тәшкилинә, китабхана ишиндә мүтәрәгги иш үсулларынын тәтбигинә јөнәлдилән, ејни заманда бу саһәдә габагчыл иш тәчрүбәсини үмумиләшдирән, тәблиғ едән вә китабхана ишчиләринин пешә һазырлығынын тәкмилләшдирилмәсинә хидмәт едән фәалијјәт саһәсидир.

ССРИ-дә китабханалара методик рәһбәрлик ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији вә мүттәфиг республикаларын мәдәнијјәт назирликләри вә онларын јерли органларынын рәһбәрлији алтында мүвафиг мәркәзи китабханалар тәрәфиндән һәјата кечирилир. Бу иш идарәләрарасы дөвләт китабхана комиссијалары тәрәфиндән әлагәләндирилир.

Үмумиттифаг мигјасында бүтүн китабханалара методик рәһбәрлик В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт китабханасына һәвалә едилмишдир.

Методик рәһбәрлик өлкәнин китабхана системинин гурулушуна ујғун олараг әрази вә саһәви принсип үзрә гу-

рулмушдур. Belə ки, әрази принсипинә әсасланан үмуми рәhбәрликлә јанашы hәр бир шәбәкә вә саhәнин методик рәhбәрлик функсијасыны јеринә јетирән мәркәзи китабханасы вардыр. Инзибати-әрази принсипи үзрә методик рәhбәрликдә республика, вилајәт, шәhәр вә рајон мәркәзи китабханалары апарычы рол ојнајыр.

Мүасир дөврдә шәhәр вә рајон әразиләриндә дөвләт күтләви китабханаларынын мәркәзләшдирилмәси илә әлагәдар олараг, бу системләрин мәркәзи китабханаларынын методик фәалијјәтинин әhәмијјәти даhа да артмыш вә тәкмилләшмишдир.

Әрази, саhә вә шәбәкә принсипиндән асылы олмајараг китабхана ишинә методик рәhбәрлик ашағыдакы формаларда hәјата кечирилир:

а) методик вәсаитләр, тә'лимат-методик мәктублары;

б) методик мүшавирәләр, семинарлар, елми-методик конфранслар;

в) габагчыл иш тәчрүбәсинин үмумиләшдирилмәси вә јајылмасы;

г) китабханачыларын билаваситә јерләрдә тә'лиматландырылмасы.

Азәрбајчан ССР-дә табелијиндән асылы олмајараг бүтүн китабханалара үмуми методик рәhбәрлик вә дөвләт нәзарәти Республика Мәдәнијјәт Назирлији тәрәфиндән hәјата кечирилир.

Назирлијин нәздиндә республика дөвләт идарәләрарасы китабхана комиссијасы фәалијјәт көстәрир.

Республикада китабхана ишинин вә библиографијашүнаслыг үзрә елми-методик вә елми-тәдгигат әлагәләндирмә мәркәзи М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасыдыр. Бу китабхана табелијиндән асылы олмајараг републиканын бүтүн китабханалары үчүн елми-методик мәркәздир. Бунунла јанашы республикада саhәви вә шәбәкә үзрә мүвафиг елми-методик мәркәзләр дә вардыр. Бу-раја Республика Елми-Техники Китабханасы (елми-техники вә техники китабханалар үзрә); Азәрбајчан ССР ЕА-нын Мәркәзи Елми Китабханасы (ЕА китабханалары үзрә); Республика Елми-Тибб Китабханасы (тибб китабханалары үзрә), Республика Елми Кәнд Тәсәррүфаты Китабханасы (кәнд тәсәррүфаты китабханалары үзрә), Ч. Чаббарлы адына Республика Кәнчләр Китабханасы (кәнчләр китабханалары, күтләви китабханаларын кәнчләр шө'бәси, орта ихтисас мәктәбләринин китабханалары үзрә), Ф. Көчәрли адына Республика Ушаг Китабханасы (ушаг китабханалары вә күтләви китабханаларын ушаг шө'бәләри) вә Республика Елми-Педагожи Китабханасы (мәктәб китабханалары үзрә С. М. Киров адына АДУ-нун Елми Китабханасы (али мәктәб китабханалары үзрә) дахилдир.

3.7. КИТАБХАНА ИШИ ВӘ ИЧТИМАИЈЈӘТ

3.7.1. Китабхана ишиндә ичтимаи әсаслар

Өлкәмиздә китабхана гуручулуғунда партија ичтимаи тәшкилатларын вә әhалинин иштиракыны нәзәрдә тутур. Бу фәалијјәт формасы елми-методики бахымдан В. И. Ленин тәрәфиндән әсасландырылмыш, јалныз сосиализм чәмијјәтинә мәнсуб олуб, өлкәмиздә китабхана ишинин үмумхалг иши олмасына парлаг сүбутдур. Китабхана ишиндә ичтимаи тәшәббүс әсас ики истигамәтдә hәјата кечирилир:

1) китабханаларын сијаси-тәрбијәви вә китаб тәблиғи фәалијјәтиндә;

2) китабханалара коллектив рәhбәрлик вә онларын фәалијјәтинә ичтимаи нәзарәт.

Мүасир дөврдә ичтимаијјәтин китабхана ишиндә иштиракынын формаларына китабханаларын ичтимаи шуралары, китабхана фәаллары, китабханалара ичтимаи бахыш, ичтимаи әсасларла фәалијјәт көстәрән китабханалар, әhали гаршысында китабханаларын hесабат вермәси вә с. дахилдир.

744—7

3.7.2. Китабханаларын ичтимаи шуралары

Белә шуралар ичтимаи гүввәләри китабхана ишинә чәлб етмәјин ән сәмәрәли формаларындан биридир. Н. К. Крупскаја 1934-чү илдә јазмышды ки, китабхана нәздиндә шуранын чох мүһүм әһәмијјәти вардыр. Әкәр биз гапалы јашамаг истәмириксә, бизә мүтләг бу шуралар лазымдыр. Китабханачы бу шураны руһландырмағы бачармалыдыр ки, шура китабхана ишинин кенишләндирилмәсинә вә јахшылашдырылмасына көмәк едә билсин.

Китабханаларын ичтимаи шуралары Совет һакимијјәтинин илк илләриндән јарадылмаға башламыш вә һәлә о заман китаб тәблиғини вә китабханаларла охучулар арасында әлагәни даһа да кенишләндирмәјә көмәк көстәрмишдир. Сонракы илләрдә дөврүн тәләбләринә ујғун шәкилдә онларын фәалијјәти даһа да тәкмилләшмишдир.

1959-чу илдә «Китабхана шурасы һаггында Әсаснамә» гәбул едилмишдир. Әсаснамәдә дејилир ки, «Китабхана шурасы китабхананын бүтүн фәалијјәтинә коллектив рәһбәрлик вә нәзарәт едән ичтимаи органдыр». Мүасир дөврдә шураларын ишинин мәзмуну хејли зәнкинләшмишдир. Белә ки, китабхана ишинин елә бир саһәси јохдур ки, шуралар она көмәк етмәмиш олсун. Бу да китабханаларын фәалијјәтини чанландырыр, бу иши мәгсәдјөнлү едир.

3.8. КИТАБХАНА КАДРЛАРЫ

3.8.1. ССРИ-дә китабханачылыг тәһсили

Јүксәк ихтисаслы китабхана кадрларынын чохсајлы ордусунун јарадылмасы ССРИ-дә китабхана гуручулуғунда әлдә едилмиш ән бөјүк наилијјәтләрдән биридир. Марксизм-ленинизм нәзәријјәси вә фундаментал елми биликләрлә силаһланмыш минләрлә китабхана вә библиограф өлкәмиздә мүтәрәгги әдәбијјатын фәал тәблиғатчылары,

күтләләрә китабла хидмәтин тәшкилатчылары кими чыхыш едирләр.

Әввәлләр китабхана кадрлары гысамүддәтли курсларда һазырланырды. Русијада илк китабханачылыг курсу 1913-чү илдә Москва Шанјавски адына халг университети нәздиндә ачылмышдыр. Совет һакимијјәти илләриндә дә күтләви вә елми китабханалар үчүн белә курслар тәшкил едилмишди. Мәсәлән, 1919-чу илдә Петроградда, 1925-чи илдә исә Москвада елми китабханалар үчүн али китабханачылыг курслары јарадылмышды. Лакин бу чүр кадр һазырлығы еһтијачы о гәдәр дә өдәмирди. Одур ки, китабханачылыг техникумлары, хүсуси али тәдрис мүәссисәләри, һабелә ихтисасартырма курслары да дахил олмагла мүтәхәссис кадрларын планлы гајдада һазырланмасынын мүкәммәл формасы тәшәккүл тапды. Бунунла јанашы китабхана ишинин спесифик хүсусијјәтләри нәзәрә алынараг китабханалара дикәр билик саһәләри үзрә мүтәхәссисләр чәлб едилди.

ССРИ-дә хүсуси орта китабханачылыг тәһсили верән тәдрис очагларынын китабханачылыг шө'бәләри 1929-чу илдә тәшкил едилмишдир.

1930-чу илдә Москвада, 1935-чи илдә Харковда, 1941-чи илдә Ленинградда (1918-чи илдә јарадылмыш Н. К. Крупскаја адына Коммунист Сијаси-Маариф Институтунун базасы әсасында) вә бир гәдәр сонра дикәр шәһәрләрдә китабханачылыг институтлары ачылмышдыр. 1964-чү илдә китабханачылыг институтлары мәдәнијјәт институтларына чеврилир. 1967—1975-чи илләрдә Чимкәнддә, Краснодарда, Чељабинскдә, Казанда, Күјбышевдә, Кијевдә, Минскдә, Дашкәнддә, Дүшәнбәдә, Хабаровскда, Пермдә, Кемеревода, Тамбовда тәркибиндә китабханачылыг факултәләри олан белә институтлар јарадылыр. Инди онларын сајы 17-дир. Вилнүс, Бакы, Рига, Ашгабад, Алма-Ата, Кишинјов, Маһачгала университетләриндә вә дикәр шәһәрләрин педагожи институтлары нәздиндә китабханачылыг факултәси

вә ја шө'бәләри вардыр. Һазырда өлкәмизин 29 али, 132 орта ихтисас мәктәбләриндә китабханачы кадрлар һазырланыр. Тәкчә 1976—1981-чи илләрдә өлкәнин али вә орта ихтисас тәһсили мәктәбләриндә 105 мин нәфәр мүтәхәссис һазырланмышдыр. Һазырда өлкәнин бүтүн китабхана шәбәкәсиндә 400 мин нәфәр мүтәхәссис китабханачы чалышыр.

ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији дөвләт идарәләрарасы китабхана комиссијасынын тәсдиг етдији «1981—1985-чи илләрдә вә 1990-чы иләдәк олан дөврдә өлкәдә китабхана ишинин инкишафынын әсас истигамәтләри» планына ујғун олараг өлкәнин бүтүн китабхана шәбәкәси үчүн 220 минә јахын али вә орта ихтисас тәһсилли кадрлар һазырланмасы нәзәрдә тутулмушдур.

3.8.2. Азәрбајчанда китабханачылыг тәһсили

Азәрбајчанда мүтәхәссис китабханачы кадрларын һазырланмасына Совет һакимијјәти илләриндә башланмышдыр. Ингилабын илк илләриндә али вә орта ихтисас тәһсили верән мәктәбләр олмадығындан кадрлар гысамүддәтли курсларда һазырланырды. Рајон вә кәнд китабханалары үчүн республикада Халг Маариф Комиссарлығы јанында илк китабханачылыг курсу 1920-чи илин мај ајында тәшкил едилмишдир. 1938-чи илдә Н. К. Курпскаја адына Бакы Китабханачылыг Техникуму (инди Н. К. Крупскаја адына Бакы Мәдәни-Маариф Мәктәби адланыр) ачылыр.

1947-чи илдә Азәрбајчан КП МК «Республикада мәдәни-маариф мүәссисәләринин кадр һазырлығы һаггында» мәсәлә мүзакирә едир вә 1947—1948-чи тәдрис илиндә С. М. Киров адына АДУ-нун филолокија факүлтәси јанында китабханачылыг шө'бәси тәшкил олунур. 1955-чи илдә һәмин шө'бәнин гијаби, 1959-чу илдә исә гијаби рус бөлмәси ачылыр.

1947-чи илдән 1958-чи иләдәк шө'бә филолокија, 1958-чи илдән 1962-чи илә кими шәргшүнаслыг факүлтәләри нәздиндә фәалијјәт көстәрир.

1962-чи илдә шө'бә мүстәгил факүлтәјә чеврилир вә 1963-чү илдә ахшам бөлмәси ачылыр.

1967-чи илдән Азәрбајчан ССР Мәдәнијјәт Назирлији нәздиндә мәдәнијјәт ишчиләринин һазырлығы вә ихтисасартырма курсу фәалијјәт көстәрир.

1983-чү илин мә'луматына көрә республиканын кәнд јерләриндә чалышан 3.393 нәфәр китабхана ишчисиндән 1.459 нәфәринин ихтисас тәһсили вардыр.

3. 9. ҮМУМИТТИФАГ ӘҺӘМИЈЈӘТЛИ УНИВЕРСАЛ ЕЛМИ КИТАБХАНАЛАР

3.9.1. В. И. Ленин адына Ленин орденли ССРИ Дөвләт Китабханасы

Дүнјанын ән бөјүк китабханаларындан бири кими В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасы Совет китабхана системиндә мүһүм јер тутур. Бу китабхананын әсасы 1862-чи илдә гојулмушдур. Онун әсасыны дөвләт хадими олан Н. П. Румјантсевин китаблар коллексијасы (28 мин чилд) тәшкил етмишдир.

1924-чү ил јанварын 24-дә бу китабханаја В. И. Ленинин ады верилмишдир.

1925-чи ил феврал ајынын 6-да ССРИ МИК-ин Рәјасәт Һеј'әти китабхананын В. И. Ленин адына Үмумиттифаг китабханасына чеврилмәси һаггында гәрар гәбул етди.

Мүвафиг низамнамәјә әсасән В. И. Ленин адына Ленин орденли ССРИ Дөвләт Китабханасы халгын милли китабханасыдыр. ССРИ халгларынын чап әсәрләринин, xaричи әдәбијјатын, әлјазмасы китабларынын вә материалларынын үмумдөвләт сахлајычысыдыр. Китабхана мәдәнијјәт вә инчәсәнәт саһәләри үзрә өлкәдә информасија мәркәзи олмагла јанашы төвсијә библиографијасынын да мәркәзидир. Ејни заманда В. И. Ленин адына китабхана ССРИ-дә китабханаларарасы абонемент вә бејнәлхалг

китаб мүбадиләси үзрә әлагәләндирмә мәркәзи функсијаларыны да јеринә јетирир. О һәмчинин китабшүнаслыг, библиографијашүнаслыг вә китабханашүнаслыг саһәсиндә елми-методик вә елми тәдгигат ишини әлагәләндирән үмумиттифаг мәркәзи функсијасыны јеринә јетирир.

Китабханада дүнјанын 247, о ҹүмләдән ССРИ халгларынын 90 дилиндә чап мәһсулунун мүкәммәл фонду топланмышдыр. Китабхананын үмуми фонду 30 милјондан јухарыдыр. Бурада ингилаба гәдәр нәшр едилмиш 600 нүсхәдән артыг Азәрбајҹан китабы вардыр.

В. И. Ленин адына китабхана 102 өлкәнин 3454 тәшкилаты илә китаб мүбадиләси апарыр.

Китабханада охуҹулара хидмәтин әсас формасы гираәт салонларына әдәбијјат верилмәсиндән ибарәтдир. Бурада 2554 јерлик 23 ихтисаслашдырылмыш гираәт залы вардыр. Китабханадан һәр ил 300 минә јахын охуҹу вә 7 миндән чох елми идарә, мүәссисә, партија, совет вә тәсәррүфат тәшкилатлары истифадә едирләр. Өлкәдә китабхана иши саһәсиндә Ленин ирсинин тәдгиги, охуҹуларын өјрәнилмәси вә мүталиәјә рәһбәрлик, төвсијә библиографијасынын нәзәријјәси вә методикасы, әһалијә китабхана хидмәтинин ваһид системи, хүсусилә дөвләт күтләви китабханалар шәбәкәсинин мәркәзләшдирилмәси, фондларын депозитар сахланма принсипләри, китаб фондларынын вә каталогларынын тәшкили, совет китабхана-библиографија тәснифатынын елми принсипләри, китабхана ишинин планлашдырылмасы вә прогнозлашдырылмасы, китабхана ишинин автоматлашдырылмасы вә с. проблемләрин ишләнилмәси саһәсиндә бу китабхананын бөјүк ролу олмушдур.

Китабхана «Совет китабханашүнаслығы», «Харичдә китабханашүнаслыг вә библиографија», «Әсәрләр» вә «Әлјазмалары шө'бәсинин гејдләри» кими нәзәри мәҹмуәләр нәшр етдирир.

В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасы бир сыра бејнәлхалг китабхана тәшкилатларынын фәал үзвүдүр.

3.9.2. М. Ј. Салтыков-Шедрин адына Гырмызы Әмәк Бајрағы орденли Дөвләт Үмуми Китабханасы

Өлкәмизин мәдәнијјәт вә китабхана иши тарихиндә Ленинград шәһәриндә јерләшән М. Ј. Салтыков-Шедрин адына Дөвләт Үмуми Китабханасы хүсуси јер тутур. 1814-ҹү илдә ачылмыш бу китабхана Русијада илк үмуми китабханалардан биридир. Китабхана өз фондунун зәнкинлији вә фәалијјәт даирәсинә көрә дүнјанын ән бөјүк китабханалары илә бир сырада дурур.

Совет һакимијјәтинин илк күнләриндә, 1917-ҹи илин нојабрында В. И. Ленин бу китабханаја «Петрограддакы Үмуми китабхананын вәзифәләри һаггында» мәктуб јазмыш вә мәктубда китабхананы үмуми ачыг мүәссисәјә чевирмәк саһәсиндә әсас тәдбирләри шәрһ етмишдир.

Һазырда бу китабхана Совет Иттифагынын ән бөјүк китабханаларындан бири олуб, өзүнүн чохтәрәфли иши илә елмин, мәдәнијјәтин вә техниканын инкишафына фәал тә'сир көстәрир. Китабхананын фондунда 24 милјондан артыг ССРИ вә харичи өлкә әдәбијјаты топланмышдыр. 28 оху залы вардыр. Дүнјанын 107 өлкәсинин 2816 китабханасы вә елм мүәссисәси илә китаб мүбадиләси апарыр. Бурада ингилаба гәдәр Азәрбајҹанда нәшр олунмуш 400-ә гәдәр китаб мүһафизә едилир.

М. Ј. Салтыков-Шедрин адына Үмуми Китабхана РСФСР-ин китабханалары үчүн елми-тәдгигат, елми-методик вә библиографија саһәсиндә әлагәләндирмә мәркәзидир. Бу китабхана баш мүәссисә кими «Китабхана вә информасија», «Китабхана ишинин игтисадијјаты», «Китаб фондларынын мүһафизәсинин нәзәри вә тәҹрүби мәсәләләри», «Китабханашүнаслыг тәдгигатларынын оптималлаш-

дырылмасы» вә с. актуал проблемләрин тәдгигинә үмумиттифаг мигјасында рәһбәрлик едир.

Китабхана ингилаба гәдәр рус дөври мәтбуатынын библиографијасына даир бир сыра мүһүм әсәрләр, еләчә дә китабханашүнаслыг үзрә елми тәдгигатларын методолокијасы, методикасы вә тәшкили мәсәләләри үзрә монографијалар вә материаллар күллијјатлары нәшр етдирир.

ССРИ Дөвләт Үмуми Елми-Техники Китабханасы—бах: сәнаје иншаат вә нәглијјат саһәләринә хидмәт едән китабханалар.

В. И. Ленин адына Үмумиттифаг Кәнд Тәсәррүфаты Елмләри Академијасынын Мәркәзи Елми Кәнд Тәсәррүфаты Китабханасы—бах: Кәнд Тәсәррүфаты истеһсалына хидмәт едән китабханалар.

Мәркәзи Елми Дөвләт Тибб Китабханасы—бах: Тибб вә Сәһијјә саһәләринә хидмәт едән китабханалар.

ССРИ Елмләр Академијасынын Китабханасы—бах: Академија китабханалары.

М. В. Ломоносов адына Москва Дөвләт Университетинин А. М. Горки адына Елми Китабханасы—бах: Али мәктәб китабханалары.

3.10. РЕСПУБЛИКА ӘҺӘМИЈЈӘТЛИ УНИВЕРСАЛ ЕЛМИ КИТАБХАНАЛАР

3.10.1. М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасы

Азәрбајчанда ән бөјүк елми китабханадыр вә китабхана мүәссисәләри системиндә апарычы рол ојнајыр. 1923-чү илдә кечмиш Русија Техника Чәмијјәти Бакы шө'бәсинин вә Бакы ичтимаи јығынчағы китабханаларынын әсасында јарадылмышдыр. 1939-чу илдә китабханаја М. Ф. Ахундовун ады верилмишдир.

1923-чү илдә китабханада 5212, 1985-чи илин сону үчүн 3,7 милјон нүсхә чап ваһиди олмушдур. Китабханадан ил әрзиндә орта һесабла 30—33 мин нәфәр охучу вә 1500 елми идарә, мүәссисә, партија, совет, тәсәррүфат тәшкилатлары КАА јолу илә истифадә едир. Республика вә ССРИ-дә чыхан бүтүн нәшрләрин мүтләг нүсхәсини алыр. Надир китаблар шө'бәсиндә тарихи вә елми әһәмијјәтә малик 2 мин чилддән чох гијмәтли әсәр сахланылыр.

Үмумијјәтлә, ил әрзиндә орта һесабла китабханаја 130 мин нүсхәјә јахын әдәбијјат дахил олур.

М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт китабханасы республикада милли китабхана олмагла ашағыдакы функсијалары јеринә јетирир:

— республикада дөвләт китабсахлајычысыдыр;
— һамынын истифадә едә биләчәји үмумачыг мүәссисәдир;
— мәдәнијјәт вә инчәсәнәт мәсәләләри үзрә информасија мәркәзидир;
— төвсијә вә өлкәшүнаслыг библиографијасынын мәркәзидир;
— китабхана ишинин әлагәләндирмә мәркәзидир;
— бејнәлхалг китаб мүбадиләси мәркәзидир;
— КАА-нын мәркәзидир;
— китабханашүнаслыг вә библиографијаја даир елми-тәдгигат ишинин мәркәзидир;
— ичтимаи-сијаси вә һуманитар елмләрә даир әдәбијјатын депозитар сахлајычысыдыр;
— республиканын бүтүн китабханалары үчүн елми-методик мәркәздир.

Китабхана 36 харичи өлкәнин идарә, мүәссисә, тәшкилаты илә китаб мүбадиләси апарыр.

Китабхананын 15 шө'бәси, ејни вахтда 800 охучу тутан ихтисаслашдырылмыш 13 оху залы, хүсуси сәрки салону вардыр. Бурада техники васитәләрдән кениш истифадә едилир.

М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт китабханасынын елми-тәдгигат фәалијјәтиндә күтләви китабхана шәбәкәсинин мәркәзләшдирилмәси, Азәрбајҹан кәндинин һәјатында китаб вә мүталиә мәсәләләри, китабхана-библиографија тәснифатынын вә чап әсәрләринин тәсвиринә даир јени дөвләт стандартынын китабханаларда тәтбиги вә с. проблем мәсәләләр мүһүм јер тутмушдур.

Китабхана ичтимаи-сијаси, мәдәнијјәт, инҹәсәнәт вә өлкәшүнаслыг мәсәләләринә даир ретроспектив вә төвсијә библиографик көстәричиләри, еләҹә дә китабхана ишинин нәзәри вә методики проблемләринә даир «Әсәрләр» нәшр едир.

3.10.2. Ҹ. Ҹаббарлы адына Республика Дөвләт Кәнҹләр Китабханасы

1976-чы илдә јарадылмыш Республика Дөвләт Кәнҹләр Китабханасы универсал профилли китабхана олуб, 14 јашындан 20 јашына гәдәр олан шәхсләрә хидмәт едир. Китабхана 8—10-чу синифләрдә охујан орта мәктәб шакирдләрини, пешә техники мәктәбләриндә тәһсил алан вә ишләјән кәнҹләри, али мәктәбләрин, техникумларын I—II курс тәләбәләрини әһатә едир. Бунунла јанашы кәнҹләрин коммунист тәрбијәси илә мәшғул олан мүәллимләрә, партија, совет, һәмкарлар вә комсомол тәшкилатларынын ишчиләринә дә китабхана-библиографија вә информасија хидмәти көстәрилир.

1986-чы илин 1 јанварына кими китабхананын фондунда 146 мин нүсхә китаб олмуш вә бундан 9 мин нәфәр охуҹу истифадә етмишдир.

Ҹ. Ҹаббарлы адына Республика Дөвләт Кәнҹләр Китабханасы кәнҹ нәслин идеја-сијаси, әмәк вә мә'нәви тәрбијәсиндә, елми-техники сәвијјәсинин јүксәлдилмәсиндә, шәхсијјәтин һәртәрәфли инкишафында, тәдрис ишиндә мүһүм рол ојнајыр. Бу иш әсасән китабхана-библиографија, информасија хидмәти илә һәјата кечирилир. Республикада кәнҹләрә китабхана хидмәтини тәкмилләшдирмәк саһәсиндә тәшкилати-методик база ролуну ојнајыр.

3.10.3. Ф. Б. Көчәрли адына Республика Дөвләт Ушаг Китабханасы

Китабхана мәктәбәгәдәр јашлы ушаглара вә әсасән I—VIII синиф шакирдләринә, тә'лим, тәрбијә вә тәһсил мәсәләләри илә мәшғул олан охуҹулара хидмәт едир. Бу китабхана 1965-ҹи илдә М. Горки адына Бакы шәһәр күтләви китабханасынын әсасында јарадылмышдыр. 1985-ҹи илдә китабхананын 145 мин нүсхә китаб фонду вә 18800 нәфәр охуҹусу олмушдур. Ушагларын јаш хүсусијјәтләринә ујғун олараг китабхананын ики гираәт залы вә үч филиалы вардыр. Бурада кәнҹ нәслин коммунист тәрбијәсинә көмәк мәгсәдилә күтләви тәдбирләрин мүхтәлиф формаларындан истифадә едилир.

Республикада ушаг китабханалары системиндә баш китабхана кими ушаг әдәбијјаты үзрә дөвләт китабсахлајыҹысыдыр. Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләринин ушаг бөлмәләри вә мәктәб китабханалары үзрә методик мәркәздир. О, ушаг мүталиәсинә, ушаг әдәбијјатынын тәблиғинә көмәк мәгсәдилә методик вә библиографик вәсаитләр нәшр едир, ушаг вә мәктәб китабханаларынын иш тәҹрүбәсини үмумиләшдирир вә јајыр. 1980-ҹи илдән «МКС-дә ушаг шө'бәләринин фәалијјәтинин тәһлили ичмалы»ны бурахыр.

Республика Елми Техники Китабханасы—бах: Сәнаје, Иншаат вә Нәглијјат саһәләринә хидмәт едән китабханалар.

Республика Елми Кәнд Тәсәррүфаты Китабханасы—бах: Кәнд Тәсәррүфаты истеһсалатына хидмәт едән китабханалар.

Республика Елми Тибб Китабханасы—бах: Тибб вә Сәһијјә саһәләринә хидмәт едән китабханалар.

Азәрбајҹан ЕА-нын Әсаслы Китабханасы—бах: Академија китабханалары.

С. М. Киров адына АДУ-нун Елми Китабханасы—бах: Али мәктәб китабханалары.

3.11. КИТАБХАНАШҮНАСЛЫГ

3.11.1. ССРИ-дә китабханашүнаслығын инкишафы

Совет китабханашүнаслығы ичтимаи елм олуб, китабханачылығын инкишаф ганунаујғунлугларыны, хассәләрини, характер вә структуруну өјрәнир, чап әсәрләриндән ичтимаи истифадәнин зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсинин вә мәдәни-техники сәвијјәсинин јүксәдилмәси васитәси, елм вә техниканын наилијјәтләрини јајмағын мүһүм саһәси кими нәзәрдән кечирир.

Китабханашүнаслығын тәркиб һиссәләри: китабханашүнаслыг—үмуми курс, охучуларла иш, китабхана фонду, китабхана каталоглары, китабхана ишинин тәшкили вә идарә едилмәси, китабхана ишинин тарихи кими бөлмәләрдән ибарәтдир.

Совет сосиалист китабханашүнаслыг елминин методоложи әсасыны ҹәмијјәтин инкишафынын објектив ганунаујғунлуглары һаггында марксизм-ленинизм тә'лими, мәдәни ингилаб вә коммунист тәрбијәси һаггында Ленин нәзәријјәси тәшкил едир.

Өлкәмиздә китабханашүнаслыг саһәсиндә илк әсәрләр XVIII әсрин әввәлләриндә, китабханашүнаслыг термини исә XIX әсрин 1-чи јарысында мејдана кәлмишдир.

XIX әсрин биринчи јарысына гәдәр рус китабханашүнаслығында башлыҹа олараг ајры-ајры китабханаларын тәшкили, хүсусилә онларын китаб фондларынын јарадылмасы вә каталогларынын тәртиб едилмәси мәсәләләри ишләнилмишдир. Бу ишдә М. В. Ломоносов, А. Н. Оленин,

Ф. Ф. Рејс, В. И. Соболшиков, И. А. Крылов хүсуси рол ојнамышлар.

XIX әсрин икинҹи јарысы вә XX әсрин әввәлләриндә ингилаби һәрәкатын јүксәлиши, халг күтләләринин шүурунун артмасы, әһалинин демократик тәбәгәләринин мүталиә проблемләринә диггәтинин артмасы, үмуми вә халг китабханалары шәбәкәсинин мејдана кәлмәси, китабхана ишинин ҹәмијјәтдә сосиал вә мәдәни ролунун, шәхси тәһсил, мүталиә вә она рәһбәрлик, онлара китабла хидмәт үсуллары кими проблемләрин ишләнмәси зәруријјәтини ирәли сүрдү. Бу бахымдан А. И. Кертсен, Н. Г. Чернышевски вә Н. А. Добролјубовун китабханаларын әһали үчүн үмумачыг мүәссисәләрә чеврилмәси, охучулар арасында мәдәни-маариф вә тәһсил ишинин китабханалар васитәсилә инкишаф етдирилмәси мүддәалары Русијада китабханашүнаслыг фикринин инкишафында мүтәрәгги чәрәјана чеврилди. Бунунла да рус ингилабчы-демократларынын китабханашүнаслыг фикринин формалашмасы мәрһәләси башланыр.

XIX әсрин сону вә XX әсрин әввәлләриндә рус китабханашүнаслығынын инкишафында Н. А. Рубакин көркәмли рол ојнамышдыр.

Н. А. Рубакинин китабханачылыг ишинин демократикләшдирилмәси һаггында, охучу марағынын өјрәнилмәси вә шәхси тәһсил проблемләринә даир мүлаһизәләри өз дөврү үчүн мүтәрәгги рол ојнамыш вә инди дә әһәмијјәтини сахламагдадыр.

XIX әсрин сону вә XX әсрин әввәлләриндә Русијада китабхана иши нәзәријјәси даһа интенсив шәкилдә инкишаф едир вә китабханашүнаслыг хүсуси елм саһәси кими формалашмаға башлајыр. Бу дөврдә китабханаларын ҹәмијјәтдә ичтимаи ролу, халгын китаба тәләбаты, мүталиә вә охучу марағы, еләчә дә китабхана шәбәкәсинин тәшкили, комплектләшдирилмәси кими проблемләр тәдгиг едилмә-

јә башланыр. Бу саһәдә Н. А. Рубакин, Қ. Н. Дерунов вә башгалары хүсуси фәалијјәт көстәрмишләр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, мүтәрәгги мејлләрә бахмајараг, XIX әсрин сону вә XX әсрин әввәлләриндә рус китабханашүнаслығы фикриндә либерал буржуа истигамәти үстүнлүк тәшкил едирди. Бу дөврүн китабханашүнаслары Русијада китабхана ишинин елми тәһлилини верә билмәмиш, чаризмин китабхана сијасәтини синфи чәһәтдән дәркетмә сәвијјәсинә галха билмәмишләр.

Бу илләрдә Русијада јаранмаға башлајан илк фәһлә тәшкилатлары тәрәфиндән ингилаби әдәбијјатын тәблиғи тәчрүбәси илә бағлы олан мүтәрәгги китабханачылыг фикри мејдана кәлир.

XX әср китабхана иши нәзәријјәсинин методоложи әсасларынын формалашмасы мәһз В. И. Ленинин ады илә бағлыдыр.

В. И. Ленинин китабханашүнаслыға даир 300-ә јахын мәгалә, нитг, мәктуб вә мүхтәлиф сәнәдләриндә китабханачылыг ишинин сосиал аспектләри; чәмијјәтдә китабхананын ролу, халга китабла хидмәтин тәшкили принсипләри һәртәрәфли вә дәриндән тәһлил едилмишдир.

В. И. Ленин илк дәфә олараг чәмијјәтдә китабхана просесини мөвчуд тарихи шәраит вә һадисәләрлә әлагәдар, өлкәдә һәлл едилмәкдә олан сијаси, игтисади вә мәдәни вәзифәләрдән билаваситә асылы вә бу вәзифәләрин һәллиндә фәал иштирак едән бир ичтимаи һадисә кими тәһлил етмиш, китабхана нәзәријјәсиндә синфилик вә партијалылыг принсипинин јарадычысы олмушдур.

Инкшиаф етмиш сосиализм шәраитиндә совет китабханашүнаслығынын нәзәри-методоложи әсасыны Ленин ирси тәшкил едир.

Совет китабханашүнаслығынын инкишафында көркәмли партија вә дөвләт хадими Н. Қ. Крупскаја хүсуси рол ојнамышдыр.

Н. Қ. Крупскајанын китабхана ишинә даир нәзәри вә

тәшкилатчылыг фәалијјәтинин башлыча әһәмијјәти ондан ибарәтдир ки, о китабхана иши саһәсиндә Ленин идејаларынын тәблиғатчысы олмуш, халга китабла хидмәт саһәсиндә Ленин програмыны ардычыл шәрһ етмиш, бу програмын һәјата кечирилмәси јолларыны ишләмишдир.

Н. Қ. Крупскајанын әсәрләриндә Совет һакимијјәтинин илк ијирми илиндә китабхана ишинин Ленин јолу илә инкишаф тәчрүбәси үмумиләшдирилмишдир.

Мүһарибәдән сонракы илләрдә вә хүсусилә 70-чи илләрдән сонра совет китабханашүнаслығынын наилијјәтләри даһа чох нәзәрә чарпыр.

Бу дөврдә Совет китабханашүнаслығынын ән бөјүк наилијјәти В. И. Ленин ирсинин тәдгигиндә газанылан наилијјәтләрдир.

В. И. Ленинин китабхана ирсинә даир ахтарышлар 1969 вә 1977-чи илләрдә В. И. Ленинин китабхана иши вә библиографијаја даир мәчмуәләринин чапдан чыхмасы илә нәтичәләнмишдир. Бу мәчмуәнин 2-чи нәшриндә В. И. Ленин тәрәфиндән тәртиб вә редактә едилмиш мүхтәлиф сәнәдләр, 300-ә јахын мәгалә, нитг вә мәктубу топланмышдыр.

Сосиализмин тәкмилләшмәси шәраитиндә совет китабханашүнаслығынын тәдгигат предмети өлкәдә китаб дөвријјәси просесиндән ирәли кәлән мүрәккәб проблемләрин комплекс шәкилдә ишләнилмәсиндән ибарәт олмушдур. Бу бахымдан «Китаб вә чәмијјәт» комплекси үзрә мүталиәнин сосиал тәбиәти, функсијалары вә күтләвилији, мүталиәнин күтләви ичтимаи тәләбат олмасы, чәмијјәтдә китаб дөвријјәси системиндә китабхананын јери, китабхананын һәртәрәфли инкишаф етмиш шәхсијјәтин формалашмасында ролу, мүталиәјә рәһбәрлик, китабханаларын информасија системиндәки мөвгеји, китабханаларын типолокијасы вә с. проблемләрин ишләнмәси хүсуси әһәмијјәт кәсб едир.

«Зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә вә елми-тех-

ники тәрәггидә китабханаларын ролуну артырмаг һаггында» Сов.ИКП МҠ-нын 1974-чү ил 8 мај тарихли гәрары 70-чи илләрдә Совет китабханашүнаслығынын инкишафында башлыча истигамәтверичи рол ојнамышдыр. Бу гәрарла әлагәдар сон илләрдә өлкәдә китабхана сијасәтинин елми әсаслары, сосиализмин тәкмилләшмәси шәраитиндә китабхана ишинин инкишаф мејлләри, ваһид китабхана системинин формалашмасы принсипләри, әһалијә китабхана хидмәтинин фәрдиләшдирилмәси, китабхана ишинин игтисади әсаслары, идарә едилмәси, стандартлашдырылмасы, прогнозлашдырылмасы кими комплекс проблемләрин ишләнилмәси хејли кенишләндирилмишдир.

Сон илләрдә өлкәнин ән бөјүк китабханалары—В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Ҡитабханасы, ССРИ Дөвләт Үмуми Елми-Техники Ҡитабханасы, М. Ј. Салтыков-Шедрин адына Дөвләт Үмуми Ҡитабханасы, ССРИ Елмләр Академијасы Ҡитабханасы, һәмчинин Москва вә Ленинград Мәдәнијјәт Институтлары китабхана иши үзрә баш тәдгигат мүәссисәләринә чеврилмишдир. Мүттәфиг республикаларда елми-тәдгигат иши хејли чанланмышдыр. Ҡитабханашүнаслыға вә библиографијаја даир елми-тәдгигат ишләринин идарәолунма системи, планлашдырылмасы, әлагәләндирилмәси вә кооперативләшдирилмәси хејли тәкмилләшдирилмишдир.

Мүасир мәрһәләдә совет китабханашүнаслығынын әсас инкишаф истигамәтләри ашағыдакылардыр:

— сосиализмин тәкмилләшмәси шәраитиндә китабханаларын сосиал, игтисади вә мәдәни ролу. Бу истигамәт совет китабханашүнаслыг тәчрүбәсинин зәнкин тарихи јолуна әсасланараг идеоложи, мәдәни-маариф вә елми информасија мүәссисәси олан мүасир китабхананын маһијјәтини ашкара чыхармаг, чәмијјәтдә китабхана, библиографија вә информасија просесләринин башга просесләрлә әлагәли шәкилдә нечә тәзаһүр етдијини, китабханаларын

күтләви информасија васитәләри системиндә мөвгејини елми сурәтдә әсасландырмагдан ибарәтдир;

— мүталиә инкишаф етмиш сосиализм чәмијјәти адамынын формалашмасы васитәси кими. Бу проблемин һәлли өлкәдә мүрәккәб китабхана просеси шәраитиндә мүталиәнин сосиал функсијаларынын инкишафынын вә јајылмасынын, охучу марағынын вә мүталиә мотивләринин (сәбәбләринин) мејдана кәлмәсинин тәһлили әсасында чәмијјәтдә күтләви мүталиәнин тәшкилиндә китабханаларын јеринин мүәјјәнләшдирилмәси илә нәтичәләнмәлидир;

— әһалијә китабхана хидмәтинин ваһид системинин тәкмилләшдирилмәси. Бу саһәдә апарылан тәдгигатлар олдугча мүһүм проблемин—китабханаларын мәркәзләшмәсинин нәзәри, методики вә тәчрүби мәсәләләринин һәллинә јөнәлдилмишдир. Башлыча вәзифә артыг фәалијјәт көстәрән мәркәзләшдирилмиш китабхана системләринин илк јекунларыны үмумиләшдирмәк, бунун әсасында дикәр китабхана шәбәкәләринин саһәдахили вә саһәләрарасы мәркәзләшдирилмәсинин тәкмилләшдирилмәси һаггында, еләчә дә китабхана комплексләринин вә китабханаларарасы әлагәләрин јарадылмасы вә инкишафына даир төвсијәләрин һазырланмасындан ибарәтдир;

— китабхана-библиографија просесләринин автоматлашдырылмасы вә механикләшдирилмәси. Бу истигамәтин әсас мәгсәди елми-техники тәрәггинин мүасир сәвијјәсинә әсасланараг бүтүн китабхана вә библиографија просесләринин техники зәмин үзәринә кечирилмәсинин јоллары вә васитәләринин мүәјјәнләшдирилмәсиндән ибарәтдир.

Беләликлә, 70 илә јахын бир дөвр әрзиндә совет китабханашүнаслығы Ленин програмына вә Ҡоммунист Партијасынын рәһбәр сәнәдләринә әсасланараг, бөјүк тәшәккүл јолу кечмиш вә дүнја сосиалист китабханашүнаслығы кими формалашмышдыр.

1744—8

3.11.2. Азәрбајҹанда китабханашүнаслығын инкишафы

Азәрбајҹанда китабханашүнаслыг ичтимаи бир елм кими Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән сонра һәм елми, һәм дә тәшкилати нөгтеји-нәзәрдән формалашмышдыр.

Мүһарибәјә гәдәрки дөврдә Республика Дөвләт Үмуми Китабханасы тәрәфиндән бу саһәдә мүәјјән ишләр көрүлмүшдүр. Белә ки, һәлә 1936-чы илдә китабхананын нәздиндә китабханашүнаслыг кабинәси тәшкил едилмишди. Кабинәнин фәалијјәт мүддәти гыса олса да (1940-чы илдә фәалијјәти дајандырылыр, 1948-чи илдә јенидән бәрпа едилир), илк елми мәркәз кими ҹәмијјәтдә китабын вә китабханаларын ролунун вә јеринин мүәјјәнләшдирилмәсиндә, габагчыл иш тәҹрүбәсинин үмумиләшдирилиб јајылмасында мүһүм рол ојнајыр. 1920—1940-чы илләр арасында республикамызда китабхана ишинин елми-методики, тәҹрүби мәсәләләринә (тәрҹүмә әдәбијјаты да дахил олмагла) даир 30-а јахын китаб вә китабча чап едилмишдир.

Лакин һәмин вәсаитләр республикамызда китабхана ишинин инкишаф истигамәтләрини вә онун тәкмилләшмәси јолларыны көстәрә билмәмишдир. Хүсусилә, бу саһәдә ихтисаслы кадрларын олмамасы иши даһа да ләнкидирди.

1947—1948-чи тәдрис илиндә С. М. Киров адына АДУ-нун филолоҝија факүлтәси нәздиндә ачылан китабханачылыг шө'бәси, китабханашүнаслыг вә библиографија кафедрасынын тәшкили республикада јүксәк ихтисаслы мүтәхәссис кадрларын һазырланмасы, китабханашүнаслыг вә библиографијанын ҝәләҹәк инкишафы үчүн мүһүм бир амил олду.

Мүасир дөврдә Азәрбајҹанда китабханашүнаслыг фикринин инкишафында әсас истигамәтверичи мәркәз С. М. Киров адына АДУ-нун китабханачылыг факүлтәсидир. Факүлтәнин китабханашүнас алимләринин тәдгигатларында Азәрбајҹанда китабхана ишинә даир Ленин ирсинин өјрәнилмәси, республикамызда китабхана иши тарихинин тәдгиги, инкишаф етмиш социализм шәраитиндә республика әһалисинә китабхана хидмәтинин тәкмилләшдирилмәси, әһалијә саһәви вә әрази принсипләри үзрә китабхана хидмәти тәҹрүбәсинин үмумиләшдирилмәси, ајры-ајры китабхана просесләринин оптималлашдырылмасы, мүталиә вә охучу проблеми, китабханаларын елми-мә'лумат фәалијјәти, китабхана-библиографија просесләринин автоматлашдырылмасы вә с. әсас јер тутур.

Сон илләр факүлтә алимләринин китабхана ишинин мүасир проблемләринә, хүсусән Азәрбајҹанда китабхана ишинин тарихинә даир бир сыра монографик әсәрләри чап едилмишдир.

Һазырда Азәрбајҹан ССР-дә китабхана иши саһәсиндә елми-тәдгигат ишләри М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасы тәрәфиндән әлагәләндирилир. Сон вахтлар рсепубликамызын ири елми китабханалары бу саһәдә өз елми-тәдгигат ишләрини хејли ҝенишләндирмишләр. Бу бахымдан М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасынын Азәрбајҹан кәндинин һәјатында китаб вә мүталиә, китабхана еһтијатларынын мәгсәдәујғун јерләшдирилмәси, охучуларын типолоҝијасы, төвсијә библиографик көстәричиләриндән истифадәнин сәмәрәлилији, китабын нәшријјатдан охучуја гәдәрки јолу, Республика Елми-Техники Китабханасында китабхана-библиографија просесләринин интеграл автоматлашдырылмыш системләринин јарадылмасы кими проблемләр диггәти ҹәлб едир.

Беләликлә, республикамызын китабханашүнас алимләринин, бөјүк елми китабханаларын әсаслы тәдгигатлары мәдәнијјәтимизин тәрәггиси наминә уғурлу аддымлар атылмасына өз мүсбәт тә'сирини көстәрмиш вә республикамызда китабханашүнаслыг ичтимаи бир елм кими формалашмышдыр.

3.11.3. Китабханашүнаслыг вә библиографијаја даир дөври нәшрләр

Үмумиттифаг нәшрләри

«БИБЛИОТЕКАР»—ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији, ҮИҺИМШ вә РСФСР Мәдәнијјәт Назирлијинин органы олуб, китабхана ишинин нәзәри вә тәчрүби мәсәләләрини ишыгландыран иллүстрасијалы ајлыг журналдыр. Журнал 1923-чү илдә Н. К. Крупскајанын тәшәббүсү илә фәалијјәтә башламыш вә 1941-чи илә гәдәр «Красны библиотекар» ады илә чыхмышдыр. 1941—1946-чы илләрдә нәшр олунмамышдыр.

Журнал әсасән өлкәдә күтләви китабханаларын фәалијјәтинә даир нәзәри вә методики материаллар дәрч едир. Бурада зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә, мүталиәјә рәһбәрлик вә әдәбијјат тәблиғиндә совет китабханаларынын габагчыл иш тәчрүбәсини ишыгландыран материаллар хүсуси јер тутур.

Журнал 1973-чү илдә 50 иллији илә әлагәдар олараг «Фәхри нишан» ордени илә тәлтиф едилмишдир.

«СОВЕТСКОЈЕ БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЈЕ» — В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасынын илдә 6 нөмрә чыхан елми мәчмуәсидир. Әсасы 1952-чи илдә гојулмуш бу мәчмуә 1973-чү илә гәдәр «Библиотеки СССР. Опыт работы» ады илә нәшр олунмушдур.

Мәчмуәдә мүасир совет китабханашүнаслығынын проблемләри вә тәдгигат үсуллары, китабханашүнаслыг елминин мүхтәлиф саһәләри, елми вә күтләви китабханаларын фәалијјәтинин нәзәри вә методики әсаслары, китабхана ишинин тарихи, мүасир иш тәчрүбәси, көркәмли китабхана хадимләринин фәалијјәти вә с. мәсәләләрә даир материаллар дәрч едилир.

«НАУЧНЫЈЕ и ТЕХНИЧЕСКИЈЕ БИБЛИОТЕКИ в

СССР» — Үмумиттифаг Дөвләт Елми-Техники Китабханасынын ајлыг мәчмуәсидир. 1961—1969-чу илләрдә «Техническије библиотеки ССРИ» ады илә нәшр олунмушдур.

Мәчмуәдә елм, истеһсалат вә мәдәнијјәт саһәләриндә фәалијјәт көстәрән алим вә мүтәхәссисләр, мүһәндис вә техник ишчиләр үчүн китабхана-библиографија вә информасија хидмәтинин мүасир мәсәләләрини әкс етдирән материаллар дәрч едилир. Мәчмуәнин сәһифәләриндә охучулара хидмәт ишиндә елми вә техники китабханаларын фәалијјәтиндәки мүасир мүтәрәгги иш үсулларынын үмумиләшдирилмәси вә тәблиғи хүсуси јер тутур.

«СОВЕТСКАЈА БИБЛИОГРАФИЈА»—ССРИ Дөвләт Нәшријјат Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәсинин вә Үмумиттифаг Китаб Палатасынын елми-практик органыдыр. Әсасы 1933-чү илдә гојулмуш вә 1978-чи илә гәдәр мәгаләләр вә материаллар мәчмуәси кими нәшр едилмишдир. 1978-чи илдән журнал шәклиндә илдә 6 нөмрәси чыхыр.

Журналда ССРИ вә харичи өлкәләрдә библиографијанын нәзәри, тарихи вә методики проблемләринә, чәмијјәтдә библиографик фәалијјәтин тәшкили вә тәчрүбәсинә даир материаллар дәрч едилир.

«НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАЈА ИНФОРМАСИЈА»—Үмумиттифаг Елми-Техники Информасија Институту тәрәфиндән 1961-чи илдән нәшр едилән ајлыг мәчмуәдир. Мәчмуә 1967-чи илдән ики серијада бурахылыр: 1) «Организасија и методика информасионној работы» (ССРИ-дә вә харичи өлкәләрдә информасија органларынын гурулушу вә фәалијјәти, информасија хидмәти, техники васитәләрин истифадәси вә с. мәсәләләр);

2) «Информасионныје просесы и системы» (информасија материалларынын аналитик-синтетик ишләнмәси, информасија-ахтарыш системләри, информасија просесләринин механикләшдирилмәси вә автоматлашдырылмасы вә с.).

Мәчмуәдә китабхана вә информасија органларынын әлагәли фәалијјәти һаггында да материаллар верилир.

«БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЈЕ И БИБЛИОГРАФИЈА ЗА РУБЕЖОМ»—В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасы тәрәфиндән нәшр едилән мәчмуәдир. Бу ад илә 1958-чи илдән чыхыр. Әввәлләр «Библиотечное дело в капиталистических странах» (1951—1957) вә «Библиотечноје дело в странах народноj демократии» (1949—1957) ады илә ики бурахылышда нәшр олунмушдур. Мәчмуәдә китабхана, библиографија, информасија вә сәмәрәләшдирмә проблемләринә даир харичи өлкәләрдә нәшр олунан китаб вә мәгаләләрин тәрчүмәси, рефераты вә ичмалы верилир.

«В МИРЕ КНИГ»—ССРИ вә РСФСР Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәләринин ајлыг журналыдыр. Журнал 1936-чы илдә Н. К. Крупскајанын тәшәббүсү илә јаранмыш вә 1961-чи илә гәдәр «Что читат» ады илә чыхмышдыр. 1941—1958-чи илләрдә журнал нәшр олунмамышдыр. Бурада нәшријјат ишини, китаб тәблиғини, китаб тичарәтини, чап әсәрләринин бәдии вә техники тәртибатыны, һабелә китабханашүнаслығын нәзәри вә тәчрүби мәсәләләрини ишыгландыран материаллар, јени китаблар һаггында охучу вә мүәллиф јазылары, рә'јләр вә дикәр материаллар дәрч едилир.

«КНИЖНОЈЕ ОБОЗРЕНИЈЕ»—ССРИ Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәсинин вә Үмумиттифаг Китабсевәнләр Чәмијјәтинин һәфтәлик гәзетидир. 1966-чы илдән чыхыр. Гәзетдә китабханалара, китаб мағазаларына вә кениш охучу күтләләринә көмәк мәгсәдилә јени китаблар һаггында мәгалә вә ресензијалар, охучу мәктублары вә башга мә'луматлар верилир. Бурада нәшријјат ишинә даир нәзәри вә методики мәгаләләр дә дәрч едилир.

«КИТАБЛАР АЛӘМИНДӘ»—Азәрбајчан ССР Назирләр Совети Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәсинин, Азәрбајчан ССР Мәдәнијјәт Назирлијинин вә Республика Китабсевәнләр Чәмијјәтинин мә'лумат-библиографија нәшри. 1965-чи илдән чап едилир. Илдә 4 дәфә чыхыр. Бу нәшрдә нәшријјат, полиграфија вә китаб тичарәти ишинә, хүсусилә тәртибат мәсәләләринә вә китабханашүнаслығын дикәр проблемләринә даир материаллар, јени китаблар һаггында мә'луматлар, охучу вә мүәллиф гејдләри, габагчыл тичарәт мүәссисәләринин, һабелә китабханаларын китаб тәблиғи саһәсиндәки иш тәчрүбәси вә с. ишыгландырылыр.

«МӘДӘНИ-МААРИФ ИШИ»—Азәрбајчан ССР Мәдәнијјәт Назирлији вә Азәрбајчан ССР Назирләр Совети Дөвләт Кинематографија Комитәсинин рүблүк мәчмуәсидир. Мәчмуә 1967-чи илдән чап едилир. Бурада инкишаф етмиш социализм шәраитиндә Азәрбајчанда мәдәни гуручулуғун, о чүмләдән зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндә мәдәни-маариф мүәссисәләри гаршысында дуран актуал проблемләр ишыгландырылыр. Мәчмуәдә республикада китабхана ишинин әсас мәсәләләри, әһалијә китабхана хидмәтинин тәшкили вә тәкмилләшдирилмәси, әдәбијјат тәблиғи, мүталиәјә рәһбәрлик вә с. нәзәри, методики, һабелә габагчыл иш тәчрүбәсини үмумиләшдирән материаллар да дәрч едилир.

1970—1980-чи илләрдә С. М. Киров адына АДУ-нун китабханашүнаслыг вә библиографија серијасы илә илдә ики дәфә «Елми әсәрләр»и чап едилирди. 10 ил әрзиндә бурада китабхана-библиографија ишинин тарихинә вә мүасир мәсәләләринә даир 200-дән артыг елми мәгалә чап едилмишдир. Һәмин мәгаләләрдә әсасән Азәрбајчанда китабхана ишинин тарихи тәчрүбәси, әһалијә китабхана-библиографија вә информасија хидмәтинин оптималлаш-

дырылмасы проблемләри һәртәрәфли ишыгландырылмышдыр. 1981-чи илдән «Елми әсәрләр» иллик тематик мәчмуә шәклиндә чап олунур.

1980-чи илдән М. Ф. Ахундов адына Республика Китабханасынын «Әсәрләри» чап едилир.

IV. КИТАБХАНА ФОНДУ

4.1. КИТАБХАНА ФОНДУНУН ТӘРКИБИ ВӘ ГУРУЛУШУ ҺАГГЫНДА ҮМУМИ МӘ'ЛУМАТ

Китабхана фонду—чап әсәрләринин вә дикәр сәнәдләрин китабхананын вәзифәси, типи вә профилинә ујғун олараг охучуларын мәгсәдјөнлү истифадәси үчүн системләшдирилмиш гајдада тәшкили вә мүәјјән дөвр әрзиндә мүһафизәсинә дејилир.

Китабхана фондунда чап әсәрләринин мүхтәлиф нөвләри, еләчә дә башга сәнәдләр мөвчуддур вә фондун әсас һиссәсини китаблар, китабчалар, дөври нәшрләр тәшкил едир. Бунунла јанашы МКС-ләри картографија материаллары, нотлар, изографик материаллар вә с. илә тәчһиз едилир. Һәмин чап мәһсулларынын һәр бир нөвү өз нөвбәсиндә охучу истигамәтинә, мәтнин дилинә, нәшр тәртибатына (чохчилдли, серијалы вә с.) көрә бир-бириндән фәргләнир.

Чап әсәрләриндән башга китабханаларын фондунда әлјазма китаблары, тарихи сәнәдләр, сијаси хадимләрин, јазычыларын, алимләрин, бәстәкарларын архивләри дә олур. Охучуларын бу вә ја дикәр сәнәдләрдән сәмәрәли истифадә етмәси үчүн материалларын фото сурәти чыхарылыр. Беләликлә, аудиовизуал сәнәдләрдән техники васаитләрин көмәји илә истифадә едилир. Китабханаларда белә материалларын (микрофилмләр, граммофон валлары, диафилмләр, слајдлар) олмасы чох әһәмијјәтлидир.

Китабханаларын фонду мәзмун вә характеринә көрә

рәнкарәнк олур. Бүтүн елм саһәләри үзрә әдәбијјаты әһатә едән китабханаларын фонду универсал фонд адланыр.

Китабханада мүәјјән бир елм саһәси үзрә дә әдәбијјат топланыла биләр. Буну китабхананын гаршысында дуран вәзифә тәләб едир. Мәсәлән, мусиги мәктәбләринин, консерваторијаларын, опера театрлары китабханаларынын фондунда нот әдәбијјаты үстүнлүк тәшкил едир. Белә фондлар ихтисаслашдырылмыш хүсуси фондлар адланыр.

Типиндән вә һәчминдән асылы олмајараг китабханаларын фонду универсал, хүсуси, саһәви вә саһәләрарасы олур.

Китабхана фонду нәшр нөвүнә көрә дә бөлүнә биләр. Мәсәлән, китаб, журнал, гәзет, нот, әлјазма материаллары, техники әдәбијјатын хүсуси нөвләри вә с. Бу һалда структур гурулушуна көрә һәмин фондлар үмуми фондун бир һиссәсини тәшкил едир.

Сон вахтлар китабханаларын, хүсусилә елми-техники китабханаларын тәчрүбәсиндә фондун тәшкили саһәсиндә бир сыра јени мејлләр мејдана чыхмышдыр. Бунлар китабханаларын мә'лумат органлары илә биркә фәалијјәтиндән ирәли кәлир. Јә'ни табелијиндә мә'лумат органлары вә техники китабханалары олан назирликләр, идарәләр ваһид сораг-мә'лумат фондлары јарадырлар. Бунун нәтичәсиндә китабханаларла мә'лумат органларынын охучулара сәмәрәли хидмәти саһәсиндә әлагәли ишләмәләри тә'мин едилир.

Бунунла јанашы китабхана фондларыны даһа сәмәрәли тәшкил етмәк вә аз сорушулан әдәбијјатын мәгсәдәујғун сахланылмасыны вә истифадәсини тә'мин етмәк мәгсәдилә хүсуси депозитар (мүһафизәчи) фондлар да јарадылыр (бах: депозитар китабхана).

Китабхана фондунун планлы вә системли гурулушу һәмин фондлардан сәмәрәли истифадә етмәјә шәраит јарадыр.

4.2. МӘРКӘЗЛӘШДИРИЛМИШ ҜИТАБХАНА СИСТЕМИНДӘ ВАҺИД ҜИТАБ ФОНДУНУН ТӘШҜИЛИ ВӘ ФОРМАЛАШМАСЫ

Мәркәзләшдирилмиш китабхана системиндә ваһид китаб фондунун формалашмасы, онун комплектләшдирилмәси, тәшкили вә идарә едилмәси илә әлагәдар һәјата кечирилән иш просесидир. Мәркәзләшмә шәраитиндә бу тәдбирләр әсасән мәркәзи китабхана тәрәфиндән ваһид план әсасында тәшкил едилир.

Ваһид китаб фондунун формалашмасынын әсас иш просесләри ашағыдакылардыр:

4.2.1. Ваһид китаб фондунун комплектләшдирилмәси

Комплектләшдирмәнин принсипләри

Комплектләшдирмә—китабхананын вәзифәси, типи, профили вә охучуларынын мараг вә сорғуларына ујғун олараг фондун чап әсәрләри вә дикәр сәнәдләрлә планлы вә мүнтәзәм сурәтдә тамамланмасы, еjни заманда өз актуаллығыны итирмиш материаллардан тәмизләнмәси демәкдир.

Совет китабханаларынын комплектләшдирилмәсинин бир сыра мүһүм принсипләри вардыр. Бунлар коммунист партијалылығы, профиллилик вә әлагәләндирмә, системлилик вә планлылыг принсипләридир. Һәмин принсипләр комплектләшдирмәнин идеја маһијјәтини, тәшкилати әсасларыны, метод вә үсулларыны ифадә едән үмуми тәләбләрдир.

Коммунист партијалылығы принсипи совет китабханаларынын чәмијјәтдәки фәалијјәтинин идеја-сијаси истигамәтиндән, онларын зәһмәткешләрин коммунист тәрбијәсиндәки мәгсәд вә вәзифәләриндән ирәли кәлир.

Профиллилик вә әлагәләндирмә принсипи китабханаларын охучулара хидмәтиндә фәргли јанашма вә бунунла

әлагәдар әдәбијјатын сечилмәсиндә онун јерләшдији әразинин игтисади вә мәдәни хүсусијјәтләрини нәзәрә алмаг тәләбини ирәли сүрүр. Бу ишдә китабханаларын гаршылыглы әмәкдашлығыны, дөвләт вәсаитиндән сәмәрәли истифадә олунмасыны тә'мин едир.

Системлилик вә планлылыг принсипи комплектләшдирмә просесләринин ардычыл вә мүнтәзәмлијини, фондун тәркибинин охучу сорғуларыны һәртәрәфли өдәмәк мәгсәдилә китабхана фондунун системли вә планлы шәкилдә формалашмасы зәрурәтини ирәли сүрүр.

Бүтүн бу принсипләр бир-бири илә сых әлагәдә олуб, китабхана фондунун идеја-сијаси симасыны истигамәтләндирир, чап әсәрләриндән вә дикәр сәнәдләрдән ичтимаи истифадәнин сәмәрәли тәшкилини тә'мин едир.

Китабхана фондунун өјрәнилмәси вә тәһлили

Китабхана фондунун өјрәнилмәси вә онун охучулар тәрәфиндән истифадәсинин тәһлили фондун даһа мәгсәдәујғун, планлы вә системли шәкилдә формалашмасы үчүн әсас амилләрдән биридир. Фондун өјрәнилмәси һәр шејдән әввәл онун мәзмунунун, тәркиб һиссәләринин вә фондда мөвчуд олан һәр бир чап әсәринин өјрәнилмәси демәкдир. Бу мәгсәдлә китабханачы фонддакы әдәбијјата јахындан бәләд олмалы, охучуларын сорғу вә тәләбләрини билмәли, нәһајәт, китаб фондунун вә онун тәркиб һиссәләринин тәһлил методу вә үсулларындан истифадә етмәји бачармалыдыр.

Китабхана фондунун өјрәнилмәсинин 3 әсас методу вардыр. Бунлар мигдар тәһлили, библиографик вә сосиоложи методлардыр.

Мигдар тәһлили методу китабхананын фәалијјәтинин статистик үсулла өјрәнилмәсини, даһа доғрусу, китаб фондунун охучулар тәрәфиндән истифадә едилмәсинин

мүхтәлиф чәһәтләринин мигдар көстәричиләрини ашкара чыхармаг вә үмумиләшдирмәк демәкдир.

Китабхана фондундан истифадәни көстәрән мигдар көстәричиләринә фондун дөвријјәси, охунуш вә китаб верилишинә даир статистик нәтичәләр дахилдир.

Иллик китаб верилишини, китаб фондунун үмуми сајына бөлдүкдә китаб дөвријјәсинин орта һесабла нә гәдәр олдуғуну мүәјјәнләшдирмәк олар. Мәсәлән, китаб фонду 30 мин чап ваһидиндән ибарәт олдуғу һалда, китаб верилиши 60 мин олубса, ил әрзиндә китаб дөвријјәсини 2 һесаб етмәк олар.

Сон вахтлар өлкәнин бир чох мәркәзләшмиш китабхана системләри бу ән'әнәви тәһлил үсулуну натамам һесаб едирләр. Чүнки бу үсул фондун һәгиги истифадәси һаггында дәгиг мә'лумат вермир. Даһа доғрусу, бу үсул фондун тәркиб һиссәләринин ајрылыгда истифадәси, чап әсәрләринин нәшр типләри вә нәшр или бахымындан охучулар тәрәфиндән нечә истифадә олунмасы барәдә мә'лумат вермир. Фондун дөвријјәсинә даир чыхарылмыш үмуми рәгәм һеч дә һәр бир чап әсәринин мүвафиг дөвријјәси ола билмәз. Тәчрүбә көстәрир ки, һәр бир китабхананын фондунда бир гајда олараг фәал вә гејри-фәал әдәбијјат мөвчуддур. Әксәр һалларда дөврийјәјә аид мә'нәви үсулла алынан рәгәм әсасән фәал фондун һесабына олур. Јә'ни фонддакы мүәјјән нәшрләр олдугча интенсив (ил әрзиндә 10—12 дәфә) дөвр едир, дикәр чап әсәрләри исә бәлкә дә сон 10 ил әрзиндә бир дәфә дә дөвр етмир. Демәли, ән'әнәви үсулла алынан орта рәгәм китабхана фондунун дөврийјәсинин објектив мәнзәрәсини вермир. Бу үсулдан истифадә етдикдә китабхана фондунун тәркиб һиссәләринин комплектләшдирилмәсинә даир конкрет нәтичәләр чыхармаг мүмкүн олмур. Бундан әлавә ән'әнәви тәһлил үсулу васитәсилә чап әсәрләринин мәзмун, нөв, нәшр или вә тип бөлкүсү бахымындан охучулар тәрәфиндән нечә истифадә едилмәси һаггында һеч бир дүзкүн мә'лумат алмаг мүмкүн дејил.

Китабхана фондунун охучулар тәрәфиндән истифадә едилмәсинин дәгиг вә објектив тәһлили үчүн китаб формулјарларындан вә мүддәт вәрәгәләриндән истифадә едилмәлидир. Бу үсул МКС-дә фондун мүхтәлиф елм саһәләри үзрә әдәбијјатын дөвријјәсини ашкара чыхарыр. Бунун нәтичәсиндә мүвафиг шө'бә дахилиндә даһа дәгиг јарым шө'бәләр үзрә, нәшр типләри, нәшр или бахымындан фәал, ән фәал, аз истифадә едилән вә истифадә едилмәјән әдәбијјат мүәјјәнләшдирилир.

Әкәр шө'бә дахилиндә конкрет бир нәшрин дөврийјәси аид олдуғу мүвафиг шө'бәнин үмуми дөврийјәсинә ујғундурса вә ја шө'бәнин үмуми дөврийјәсиндән аз вә чоха доғру 1—2 рәгәми арасында фәргләнирсә бу фәал нәшр, 2 вә даһа артыгдырса ән фәал нәшр сајылыр.

Дөврийјәси шө'бәнин үмуми дөврийјәсиндән 2 вә даһа артыг дәрәчәдә ашағы олан нәшрләр аз истифадә едилән, 2—3 ил әрзиндә охучулар тәрәфиндән һеч сорушулмајан әдәбијјат исә истифадә едилмәјән нәшрләр сајылыр.

Мүвафиг үсулу китабхана фондунун бүтүн шө'бәләриндә тәтбиг етдикдән сонра охучу истифадәси бахымындан үмуми фонд үзрә фәал, ән фәал, аз истифадә едилән вә истифадә едилмәјән нәшрләри мүәјјәнләшдирмәк имканы јараныр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, үмуми фонд үзрә аз истифадә едилән вә истифадә едилмәјән нәшрләр мүәјјән едилдикдән сонра диггәтлә өјрәнилмәлидир. Нәзәрә алмаг лазымдыр ки, охучулар тәрәфиндән аз вә ја һеч истифадә едилмәдијинә даир көстәричиләр бу вә ја дикәр нәшрләрин китабхананын мәгсәд вә вәзифәләринә ујғун олмамасы барәдә нәтичәјә кәлмәкдә башлыча амил олса да, һәлледичи рол ојнаја билмәз. Чүнки бә'зән мәзмун, идеја чәһәтдән гијмәтли нәшрләр бир сыра објектив вә субјектив сәбәбләрдән мүәјјән дөвр әрзиндә охучулар тәрәфиндән аз

сорушула биләр. Әксәр һалларда белә вәзијјәт чох заман китабханаларда әдәбијјатын зәиф тәблиғи вә бу саһәдә мүтәрәгги иш үсулларынын тәтбиг едилмәмәси нәтичәсиндә мејдана кәлир. Мәһз бу сәбәбдән аз истифадә едилән вә истифадә едилмәјән әдәбијјат бу бахымдан өјрәнилиб системләшдирилмәлидир. Мүасир китабханашүнаслыг нәзәријјәсиндә китабханаларда аз вә һеч истифадә едилмәјән әдәбијјатын ашағыдакы гајдада групларa бөлүнмәси төвсијә олунур:

1. Унудулмуш әдәбијјат.
2. Көһнәлмиш вә истифадә үчүн јарарсыз әдәбијјат.
3. Гејри-профилли әдәбијјат.
4. Чохнүсхәли нәшрләр.

Биринчи група идеја, мәзмун вә практики чәһәтдән актуал, лакин мүхтәлиф сәбәбләрдән, даһа доғрусу китабханачыларын зәиф тәблиғатчылыг фәалијјәтиндән охучулара мә'лум олмајан вә ја онларда мараг доғурмајан әдәбијјат дахил олур. Белә нәшрләр мүәјјәнләшдирилдикдән сонра мәркәзи китабхана мүвафиг әдәбијјатын тәблиғинин күчләндирилмәси мәгсәдилә хүсуси тәдбирләр планы һазырламалы вә һәјата кечирмәлидир. Икинчи група дахил олан әдәбијјат мүвафиг гајдаја әсасән фонддан чыхарылмалыдыр (бах: китабхана фондундан әдәбијјатын чыхарылмасы). Үчүнчү вә дөрдүнчү групларa дахил олан әдәбијјатын бир гисми МКС-и дахилиндә јенидән бөлүшдүрүлмәли, галанлары исә мәркәзи китабхананын еһтијатмүбадилә фондуна тәһвил верилмәлидир. Китабхана фондунун мигдар көстәричиләри үзрә тәһлилиндә охучулара верилән рәдд чавабларынын диггәтлә өјрәнилмәси, онларын сәбәбләринин ашкара чыхарылмасы хүсуси әһәмијјәт кәсб едир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, китабхана фондлары мәзмун вә нәшр типләри бахымындан дүзкүн тәһлил едилдикдә охучулара верилән рәдд чавабларынын сајы китаб верилишинин үмуми мигдарынын тәгрибән 2 фаизә гәдәрини

тәшкил етдикдә рәдд чаваблары көстәричиси нормал сајылмалыдыр.

Китабхана фондунун өјрәнилмәси вә тәһлилиндә бир мүһүм мәсәләни дә нәзәрә алмаг лазымдыр. Бу да ондан ибарәтдир ки, фондда ән интенсив истифадә едилән әдәбијјат бир гајда олараг сон 5—6 ил әрзиндә чыхмыш нәшрләр олур. Башга нәшрләр тәдричлә пассив, даһа доғрусу аз истифадә едилән әдәбијјата чеврилирләр. Фондун даим һәрәкәтдә олмасы үчүн мүнтәзәм олараг актуаллығыны итирмиш әдәбијјатдан тәмизләнмәлидир. Апарылан тәдгигатлар нәтичәсиндә мүәјјәнләшдирилмишдир ки, ичтимаисијаси нәшрләрә тәләбат тәгрибән 3—5 илдән сонра ики дәфә, 10 илдән сонра исә үч дәфә азалыр. Техники китаблара олан тәләбат онларын нәшриндән тәгрибән 8—10 ил кечдикдән сонра ики дәфә азалыр. Бәдии нәшрләрдә бу просес 10—15 ил, инчәсәнәт вә сәнәтшүнаслыға даир китаблара исә охучу марағы онларын нәшрләриндән 15—20 ил кечдикдән сонра азалмаға башлајыр. Одур ки, күтләви китабхананын фондундан әсасән сон 10—15 ил әрзиндә чыхмыш нәшрләрин олмасы мәгсәдәујғун сајылмалыдыр.

Өлкәнин габагчыл китабханаларынын тәчрүбәсиндән мә'лум олур ки, һәр ил китабхана фондунун тәгрибән 2 фаизи истифадә үчүн јарарсыз вәзијјәтә дүшүр, 6 фаизи исә идеја-сијаси вә практики чәһәтдән көһнәлир. Јухарыда дејиләнләри јекунлашдырараг белә бир гәнаәтә кәлмәк олар ки, күтләви китабханаја бир илдә дахил олан јени әдәбијјат фондунун үмуми һәчминин тәгрибән 10 фаизини, чыхарылан әдәбијјат исә 8 фаиз һәчминдә олмасы китабхана фондларынын фәал дөвријјәси үчүн әсас көстәричиләр сајылмалыдыр.

Библиографик метод. Бу методдан китабхана фондунун мәзмун чәһәтдән өјрәнилмәсиндә истифадә едилир. Әввәлчә системли каталогун мүвафиг бөлмәләри диггәтлә нәзәрдән кечирилир. Системли каталогун өјрәнилмәси вә тәһлили фондун ајры-ајры елм саһәләри үзрә нечә комплект-

ләшдирилмәсини, бу вә ја дикәр елм саһәләринә даир фондда һансы типдә вә һансы илләрдә нәшр олунан әдәбијјатын мөвчудлуғуну мүәјјәнләшдирмәјә имкан јарадыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, системли каталог васитәсилә китабхана фондунун мәзмун чәһәтдән өјрәнилмәси вә тәһлили кифајәтләндиричи үсул ола билмәз. Чүнки каталог јалныз китабханада мөвчуд олан әдәбијјаты әкс етдирир. Фондун мүхтәлиф шө'бәләринин мәзмун чәһәтдән нә гәдәр долғун олдуғуну, елм вә техниканын мүасир наилијјәтләрини әкс етдирән актуал әдәбијјатла нечә тә'мин олундуғуну ашкара чыхармаг үчүн мүтләг системли каталогун мүвафиг бөлмә вә јарымбөлмәләри һәмин проблемләрә даир мүкәммәл библиографик вәсаитләрлә тутушдурулмалыдыр. Әлбәттә, елә тутушдурмада библиографик көстәричинин нәшр или вә көстәричидә әкс етдирилән әдәбијјатын хроноложи әһатәлији нәзәрә алынмалыдыр. Одур ки, системли каталогун бир бөлмәсини бир нечә типли вә мәзмунлу библиографик вәсаитләрлә тутушдурмаг лазымдыр. Белә јохлама нәтичәсиндә мүхтәлиф елм саһәләринә даир китабхана фондунда олмајан гијмәтли нәшрләр мүәјјән едилир, сонра исә онларын мүхтәлиф јолларла әлдә едилмәси үчүн тәдбирләр көрүлүр.

Китабхана фондунун мәзмун чәһәтдән өјрәнилмәси, фондун үмуми гурулушунун тәһлили, китабхананын мәгсәд, вәзифә, типи вә профилинә ујғун олараг бу вә ја дикәр нәшрләрин фондда нә дәрәчәдә әкс олундуғуну вә онларын арасындакы нисбәти ашкара чыхармаға имкан јарадыр.

Мүасир китабханашүнаслыг нәзәријјәсиндә МКС-дә Ваһид китаб фондунун мәзмун чәһәтдән гурулушуна даир бир сыра төвсијәләр ишләниб һазырланмышдыр. Бу төвсијәләрдә рајон вә шәһәрләрдә МКС фондларынын тәркибинин мәзмун чәһәтдән, јә'ни елм саһәләри үзрә гурулушунун ашағыдакы тәркибдә олмасы мәгсәдәујғун сајылыр. Китабхана фондунун мәзмун чәһәтдән гурулушунун вә ил-

лик артымынын елм саһәләри үзрә нисбәт фаизини ашағыдакы чәдвәлдән көрмәк олар.

Фондун шө'бәләри (китабхана-библиографија тәснифаты үзрә)	МКС		Иллик артым фаизлә	
	рајон МКС	шәһәр МКС	рајон МКС	шәһәр МКС
Ичтимаи сијаси әдәбијјат (1, 63, 65. 86, 87)	17—18%	19—20%	23—24%	23—24%
Тәбиәт елмләри (2)	4—5%	6—7%	6—7%	7—8%
Техника (3)	3—4%	5—6%	4—5%	6—7%
Кәнд тәсәррүфаты (4)	5—6%	1—2%	6—7%	1—2%
Бәдән тәрбијәси Инчәсәнәт (75, 85)	5—6%	6—7%	6—7%	7—8%
Бәдии әдәбијјат	48—52%	48—50%	42—45%	38—40%
Дикәр шө'бәләр	6—14%	8—15%	5—13%	18—19%

Сосиоложи метод. Китабхана фондунун өјрәнилмәси вә тәһлилиндә сосиоложи метод охучуларын мараг вә сорғуларынын, онларын фондун тәркиби вә гурулушу һаггындакы фикирләринин мејдана чыхарылмасы јолу илә һәјата кечирилир. Бу мәгсәдлә тәтбиг едилән үсуллар—охучуларла сөһбәт, фонд һаггындакы мүлаһизәләрин анкетләшдирилмәси, охучу формулјарларынын, тәләбнамәләрин тәһлили вә с. тәдбирләрин һәјата кечирилмәсиндән ибарәтдир.

Нәтичә е'тибарилә гејд етмәк лазымдыр ки, китабхана фондунун өјрәнилмәси вә тәһлилиндә јухарыда гејд едилән метод вә үсуллар һәрәси ајрылыгда тәтбиг едилдикдә мүәјјән нәтичәни алмаг мүмкүн дејил. Мәһз буна көрә дә фондун өјрәнилмәси бүтүн метод вә үсулларын комплекс шәкилдә һәјата кечирилмәси нәтичәсиндә сәмәрәли ола би-

744—9

ләр. Одур ки, бу иш планлы, јерли шәраитә ујғун вә јарадычы шәкилдә апарылмалыдыр. Китабхана фондунун өјрәнилмәси просеси фондун мүасир вәзијјәти вә кәләчәк инкишафына даир конкрет төвсијәләрин ишләнилмәси вә планлы шәкилдә һәјата кечирилмәси илә нәтичәләнмәлидир.

Китабхана фондунун комплектләшдирилмәсинин әсас мәнбәләри

ССРИ-дә китабханаларын мүнтәзәм вә планлы шәкилдә тәчһиз едилмәси үчүн ваһид систем јарадылмышдыр. Китабханаларын комплектләшдирилмәси мәркәзләшдирилмиш јолла вә јерли мәнбәләр һесабына һәјата кечирилир.

Мәркәзләшдирилмиш јолла комплектләшдирмә заманы идарә вә тәшкилатлар өлкә мигјасында ваһид бир мәркәздән (республика, өлкә, вилајәт, дијар јахуд шәһәр) китабхана фондларыны системли вә планлы гајдада китабла тәчһиз едир. Өлкәдә китабханаларын китабла тәчһизедилмә системинә мүтләг нүсхә, китабхана коллекторлары, абунә вә китаб мағазалары, нәһајәт китаб мүбадиләси дахилдир.

Мүтләг нүсхә

Полиграфија мүәссисәләри дөвләт китабсахлајычыларына, китабханалара, библиографија вә информасија мәркәзләринә чап етдији һәр бир нәшрдән мүәјјән едилмиш мигдарда мүвафиг ганун вә көстәриш әсасында мүтләг нүсхәләр көндәрир. Өлкәдә мүтләг нүсхәнин әсас ики—пуллу вә пулсуз нөвү мөвчуддур. Мүтләг нүсхәләрин көндәрилмәси нәтичәсиндә чап мәһсулларынын дүзкүн учотуну апармаг, ири китабханалары чап әсәрләри илә тәʼмин етмәк вә архив фонду јаратмаг имканы әлдә едилир. Өлкә мигјасында (үмумиттифаг), ајры-ајры республикаларда (республика), јахуд вилајәтләрдә (јерли) милли әдәбијјатын пулсуз там комплектини библиографик мүәссисәләр вә ири китабханалар алырлар. Үмумиттифаг пулсуз мүтләг нүсхәләри Үмумиттифаг Дөвләт Китаб Палатасы тәрәфиндән ән ири китабханалар, һабелә палатанын совет мәтбуаты архиви, мүттәфиг вә мухтар республика дөвләт китабханалары, еләчә дә вилајәт вә дијар мәркәзи китабханалары исә јерли нәшрләрин мүтләг нүсхәләрини пулсуз алырлар.

ССРИ-дә чап едилән нәшрләрин пуллу нүсхәләри ән ири китабханалара, мүттәфиг вә мухтар республикаларын, вилајәтләрин, дијарларын мәркәзи китабханаларына, еләчә дә елми-тәдгигат институтларынын, али мәктәбләрин, мүәссисә вә тәшкилатларын китабханаларына мәркәзи елми китабхана коллектору тәрәфиндән көндәрилир.

Үмумијјәтлә, мүтләг нүсхә системи өлкәдә китабханаларын мәркәзләшдирилмиш гајдада комплектләшдирилмәсинин башлыча мәнбәләриндән һесаб олунур.

Китабхана коллектору—ихтисаслашдырылмыш китаб тичарәти мүәссисәси олуб, өлкәнин бүтүн китабханаларыны планлы шәкилдә јени әдәбијјатла тәчһиз едир.

ССРИ-дә китабхана коллекторлары В. И. Ленинин имзаладығы «РСФСР-дә китабхана ишинин мәркәзләшдирилмәси һаггында» (1920) декретлә јарадылмышдыр. Һазырда өлкәдә универсал вә китабханаларын типләринә ујғунлашдырылмыш (елми-техники, ушаг вә мәктәб вә с.) китабхана коллекторлары шәбәкәси мөвчуддур.

Китабхана коллекторларынын фәалијјәтинин әсас истигамәтләри бунлардыр:

— китабханаларын хидмәт етдији әразинин игтисади чәһәтини вә профилини, охучуларын сорғуларыны нәзәрә алараг онлары мүвафиг сифариш әсасында јени әдәбијјатла мүнтәзәм вә планлы сурәтдә китабла тәчһиз етмәк;

— китабханалара чари әдәбијјат үзрә мә'лумат-библиографија хидмәти көстәрмәк;
— китабханалара көндәрилән әдәбијјатын мәркәзләшдирилмиш гајдада ишләнилмәсини тә'мин етмәк;
— китабханалары хүсуси ләвазиматла (китабхана техникасы материаллары илә) тәчһиз етмәк.

Азәрбајчанда Китабхана коллектору 1920-чи илдән фәалијјәт көстәрир. Јахын кәләчәкдә коллекторун Нахчыван МССР-дә, ДГМВ-дә вә Кировабад шәһәриндә шө'бәләринин ачылмасы нәзәрдә тутулмушдур.

Китабалма вә абунә—бу ишдә «Сојузпечат»ын јерли идарәләри вә китаб мағазалары мүһүм рол ојнајыр.

«Сојузпечат» хәтти илә китабханалар дөври мәтбуатла тәчһиз едилир. Китаб мағазаларываситәсилә абунә нәшрләри вә тәкрар комплектләшдирмә мәгсәдилә әлавә нүсхәләр әлдә олунур. Һәр ики мәнбә үзрә малијјә әмәлијјаты пулкөчүрмә јолу илә һәјата кечирилир.

Китаб мүбадиләси—китабханадан, јахуд елми мүәссисәдән дикәринә чап әсәрләринин әвәзсиз, ја да шәртләшдирилмиш гајдада даими истифадә үчүн верилмәси демәкдир. Башга мәнбәләрдән китаб ала билмәдикдә фонду тамамламагда бу үсул мүһүм рол ојнајыр. Бунлар ашағыдакылардыр:
— мәһдуд мигдарда сатыша бурахылан вә ја һеч бурахылмајан идарә нәшрләри;
— алынмасы сәмәрәли вә ја мүмкүн олмајан харичи нәшрләр;
— кечмиш илләрдә чап едилән нәшрләр вә с.

Мүасир дөврдә өлкәдахили вә бејнәлхалг китаб мүбадиләсиндән кениш истифадә олунур. Өлкәдахили китаб мүбадиләси, әсасән јерли нәшрләрин вә китабханаларын табе олдуғу мүвафиг идарә вә мүәссисәләрин һесабына олур.

Өлкәдахили китаб мүбадиләсини сәмәрәли тәшкил етмәк мәгсәдилә ири китабханаларын вә еләчә дә МКС-ин нәздиндә мүбадилә фондлары јарадылыр. Бу фондларын васитәсилә китабханалар өз фондларыны чатышмајан әдәбијјатла гаршылыглы сурәтдә тамамлајырлар.

Бејнәлхалг китаб мүбадиләси ајры-ајры өлкәләрин китабханалары вә елми мүәссисәләри арасында бағланылан сазиш вә мүгавиләјә ујғун олараг һәјата кечирилир. Бир сыра харичи өлкәләрдә дөвләт һесабына бејнәлхалг китаб мүбадиләси апаран милли мәркәзләр мөвчуддур.

ССРИ-дә бејнәлхалг китаб мүбадиләсинин әлагәләндирмә мәркәзи В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт китабханасы һесаб олунур вә өлкәмизин 100-ә јахын елми китабханасы демәк олар ки, дүнјанын јүз өлкәсинин 4 минә гәдәр китабхана вә мүәссисәси илә китаб мүбадиләси апарыр.

Азәрбајчанда бејнәлхалг китаб мүбадиләси мәркәзи М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасы вә Азәрбајчан ЕА-нын мәркәзи елми китабханасыдыр.

Китаб фондунун тамамланмасында вә охучу сорғусунун өдәнилмәсиндә надир нүсхәләрин (о чүмләдән әлјазма китабларынын) фото сурәтинин чыхарылмасы вә мүбадилә мәгсәдилә китабханалара көндәрилмәси дә бөјүк әһәмијјәт кәсб едир. Бу ишлә өлкәнин ири елми китабханалары мәшғул олур.

Фондун тамамланмасында әлавә мәнбәләрдән бири дә ајры-ајры шәхсләрин вә мүәссисәләрин вердији һәдијјә китабларыдыр. Бундан әлавә ири китабханаларын шәхси китабханалары пулла алмаға ихтијары вардыр.

Өлкәнин ири китабханалары, бир сыра елми-тәдгигат, информасија институтлары адәтән өз тәшәббүсләри илә мүвафиг китабханалара әвәзсиз вә пулсуз олараг өз нәшрләринин мүәјјән нүсхәләрини дә көндәрирләр.

Әһалидән китаб топланмасы да бир ән'әнә шәклини алмышдыр. Беләликлә, китаб мүбадиләси системи китабхана фондунун формалашмасында мүһүм васитәләрдән биридир.

Комплектләшдирмәнин планлашдырылмасы

Тематик-тиположи план.

Китабхана фондунун комплектләшдирилмәси просесиндә әсас сәнәд тематик-тиположи план сајылыр. МКС-дә ваһид китаб фондунун комплектләшдирилмәсинин әсас истигамәт вә көстәричиләри өз әксини тематик-тиположи планда тапмалыдыр. Бурада комплектләшдирмәнин саһәләри вә мөвзулары, әдәбијјатын типләри, нүсхәси, филиаллар арасында бөлүшдүрүлмәсинә даир көстәричиләр вә мә'луматлар әкс етдирилир.

Тематик-тиположи планын тәртиби онун илкин макетинин (вариантынын) һазырланмасы илә башланыр. Әввәлчә елм саһәләри вә әсас мөвзулар мүәјјәнләшдирилир. Бу ишдә китабхана-библиографија тәснифатындан истифадә едилир. Макет бүтүн филиаллар тәрәфиндән тәһлил едилир, комплектләшдирилмәси нәзәрдә тутулан әдәбијјатын типләри, нүсхәләри вә дилләр үзрә нәшрләри мүәјјәнләшдирилир. Бу көстәричиләрин мүәјјәнләшдирилмәсиндә әразинин профили, һәр филиалын охучуларынын тәркиби, мүталиә хүсусијјәтләри вә сон 2—3 ил әрзиндә китаб верилишинин тәһлили әсас көтүрүлмәлидир.

Тематик-тиположи планын тәртибиндә вә үмумијјәтлә комплектләшдирмә просесиндә китабхана фондунун үмуми һәчминин вә чап әсәрләринин нүсхәләринин мүәјјәнләшдирилмәси ән мүһүм мәрһәләдир. Чүнки бу иш МКС-нин вә еләчә дә һәр бир филиалын фондунун оптимал һәчми, онун охучулар тәрәфиндән фәал истифадә едилмәси вә комплектләшдирмә үчүн ајрылмыш дөвләт вәсаитинин сәмәрәли хәрчләнмәси мәсәләләри илә бағлыдыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, мүасир совет китабханашүнаслығында өлкәдә китабхана фондларынын сон илләрдә истифадә едилмәсинин нәтичәләринин мүхтәлиф ријази һесабламалар методу илә тәһлил едилмәси вә МКС-дә ваһид китаб фондларынын оптимал һәчминә даир көстәричиләри мүәјјәнләшдирмәк үчүн бир сыра төвсијәләр һазырланмышдыр.

Бу төвсијәләрин әсас мәғзи ондан ибарәтдир ки, һәр бир МКС-нин ваһид китаб фондунун үмуми оптимал һәчми билаваситә охучуларын сајы илә мүәјјәнләшдирилмәлидир. Белә ки, һәр бир охучуја орта һесабла 8—12 чап ваһиди дүшмәлидир. Тәгрибән 500 охучусу олан филиалын фондунун һәчминин мүәјјәнләшдирилмәсиндә јүксәк рәгәм (јә'ни 12), охучусу тәгрибән он дәфә чох олан филиалын фондунун һәчми мүәјјәнләшдириләндә исә ашағы рәгәм (јә'ни 8) әсас көтүрүлә биләр. Демәли, биринчи филиалын фонду тәгрибән 6 мин чап ваһидиндән, икинчи филиалын фонду исә 40 мин чап ваһидиндән ибарәт олмасы мәсләһәт көрүлүр. Бу мисаллары вә төвсијәләри үмумиләшдирсәк, белә бир нәтичәјә кәлмәк олар ки, МКС-дә ваһид китаб фондунун вә ја һәр бир филиалын ајрылыгда фондунун оптимал, јә'ни даһа мәгсәдәујғун һәчмини мүәјјәнләшдирәркән һәр 500 охучу үчүн мадди имканлардан асылы олараг 8—12 чап ваһиди нәзәрдә тутула биләр. Бундан әлавә, мүасир китабханашүнаслыг нәзәријјәсиндә комплектләшдирилмәси нәзәрдә тутулан чап әсәринин мүвафиг охучу групунун сајындан асылы олараг нечә нүсхәдә әлдә едилмәсини мүәјјәнләшдирмәк үчүн ријази һесаблама үсулундан истифадә едилмәси мәсләһәт көрүлүр. Белә һесаблама апармаг үчүн китабхананын охучуларынын груплара көрә дәгиг тәснифаты (мәсәлән, колхозчулар, механизаторлар, агрономлар вә б.) олмалыдыр. Әкәр һәр бир чап әсәринин охучулар тәрәфиндән интенсив истифадә едилмәси мүддәти тәгрибән 2 ил көтүрүләрсә, ашағыдакы ријази дүстурдан истифадә едәрәк һәмин әсәрин китабхана үчүн нечә нүсхәдә алынмасы зәрурәтини әввәлчәдән һесабламаг олар. Бу һесабламада ашағыдакы үнсүрләрдән вә шәрти ишарәләрдән истифадә етмәк лазымдыр:

1. **Нүсхә — шәрти ишарәси — Н**
2. **Мүвафиг китабын охучуларынын сајы—100.** Шәрти ишарәси—О
3. **Китабын һәр бир охучу тәрәфиндән истифадә** мүддәти — 15 күн. Шәрти ишарәси — И
4. **Китабын охучулар** тәрәфиндән интенсив истифадә едилмәси мүддәти—2 ил (730 күн)—шәрти ишарәси М.

Нүсхәни мүәјјәнләшдирмәк үчүн ашағыдакы дүстурдан истифадә едилир:

$$Н = \frac{О \cdot И}{М}$$

Мисал үчүн китабхананын 100 нәфәр механизатор охучусу варса, тракторун тә'миринә аид китабын охучулар тәрәфиндән фәал истифадә мүддәтини 2 ил (730 күн) көтүрсәк вә о бири көстәричиләр дә әлавә едилмәк шәртилә белә һесаблама апармаг олар.

$$Н = \frac{100 \cdot 15}{730} = 2$$

Демәли, бу китабдан фонда 2 нүсхә алынмасы мәгсәдәујғундур. Әлбәттә, бу һесабламалар мүәјјән гәдәр тәгриби вә шәртидир. Онларын тәртибиндә әсасән Русија китабханаларынын фондлары вә иш хүсусијјәтләри әсас көтүрүлмүшдүр. Бу үсуллар республикамызын МКС-дә тәтбиг едиләркән јерли шәраитлә ујғунлашдырылмалы вә тематик-тиположи планларын јарадылмасында нәзәрә алынмалыдыр.

Тематик-тиположи планын тәртибиндә әдәбијјатын типләринин көстәрилмәсиндә кодлардан (шәрти ишарәләрдән) истифадә едилә биләр. Мүасир китабхана тәчрүбәсиндә әдәбијјатын типләри белә кодлашдырылыр:

1 — Марксизм-ленинизм классикләринин, партија вә дөвләт рәһбәрләринин әсәрләри, Сов.ИКП материаллары;
2 — рәсми сәнәдләр;
3 — елми әдәбијјат;
4 — елми-күтләви әдәбијјат;
5 — дәрсликләр вә дәрс вәсаитләри;
6 — күтләви пешә-истеһсалат әдәбијјаты;
7 — мүтәхәссисләр үчүн истеһсалат әдәбијјаты;
8 — енсиклопедијалар вә луғәтләр;
9 — библиографик көстәричиләр;
10 — диафилмләр, слајдлар;
11 — сәсјазма материаллары вә нотлар;
12 — хәритәләр.

Һәр бир МКС-нин ваһид китаб фондунун хүсусијјәтләриндән асылы олараг бу кодлашдырма кенишләндирилә вә ихтисар олуна биләр. Тематик-тиположи план мүтләг изаһедичи гејдлә тамамланмалыдыр. Бурада МКС-нин мәгсәд вә вәзифәләриндән асылы олараг комплектләшдирмәнин истигамәтләри, мигдар көстәричиләри изаһ едилир вә әсасландырылыр.

Тематик-тиположи план изаһедичи гејдлә елми-методики шуранын ичласында мүзакирә вә тәсдиг едилмәлидир.

Тематик-тиположи план картотека вә ја чәдвәл формасында да һазырлана биләр. Мүасир китабхана тәчрүбәсиндә картотека формалы пландан даһа чох истифадә едилир. Бурада һәр мөвзуја аид мүстәгил карточка јазылыр вә карточкада һәмин мөвзуја даир һансы тип әдәбијјатын, нечә нүсхәдә алынмасы вә мүвафиг әдәбијјатын систем дахилиндә бөлүшдүрүлмәси һаггында мә'луматлар верилир. Картотека формалы тематик-тиположи планда истәнилән әмәлијјаты апармаг даһа асандыр.

Тематик-тиположи план әсасән перспектив характер дашыјараг бир нечә ил үчүн нәзәрдә тутулур. Онун әсасында

Картотека формалы тематик-тиположи плана даир нүмунә

Мөвзу	Әт вә әт мәһсуллары истеһсалы									
Әдәбијјатын типләри	Китабханалар—нүсхәләр									
	Мәркәзи китабхана	Ф-1	Ф-2	Ф-3	Ф-4	Ф-5	Ф-6	Ф-7	Ф-8	Ф-9
1	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	4	2	1	—	2	—	1	1	—2х	1
вәс.										

һәр илин чари комплектләшдирмә тематик-тиположи планы тәртиб едилир.

Иллик комплектләшдирмә планы тутуларкән илк нөвбәдә нәшријјатларын тематик планлары әлдә едилмәлидир. Комплектләшдирмә вә каталоглашдырма шө'бәсиндә бу планлар тәһлил едилмәли, алынмасы нәзәрдә тутулан әдәбијјата даир илкин гејдләр едилмәлидир. Чари комплектләшдирмәнин илкин планынын тутулмасында сифариш бланкларындан, библиографик вәсаитләрдән вә башга мә'лумат мәнбәләриндән дә истифадә едилмәлидир.

Тематик планлар вә мүхтәлиф мә'лумат мәнбәләри мәркәзи китабханадан әлавә, филиаллар тәрәфиндән дә өјрәнилмәли вә мүвафиг гејдләрлә мәркәзи китабханаја гајтарылмалыдыр.

Мәркәзи китабхана бүтүн мә'луматлары вә илкин гејдләри топлајараг үмумиләшдирмәли вә МКС-нин комплектләшдирмә үчүн ајрылмыш пул вәсаитинә мүвафиг, иллик комплектләшдирмә планыны бир даһа дәгигләшдирмәли, елми-методики шуранын ичласында тәсдиг едәрәк китабхана коллекторуна көндәрмәлидир. Китабхана коллекторуна көндәрилән иллик тематик-тиположи план чәдвәл шәклиндә тәртиб едилир.

Чәдвәл формалы тематик-тиположи плана даир нүмунә

Мөвзулар	Әдәб. типләри (кодлары)	Китабханалар—нүсхәләр						
		МК	Ф	Ф-2	Ф-3	Ф-4	Ф 5	Ф-6
...								
127 Хүсуси биткичилик	4	3	—	—	1	2	—	—
123 Мешә тәсәррүфаты	3	2	—	1	1	—	2	—
129 Биткиләрин мүһафизәси ···вә с.	3	4	2	2	1	1	1	2

Комплектләшдирмәнин нөвләри вә методлары

Китаб фондунун формалашмасында комплектләшдирмәнин бир сыра нөвләриндән вә методларындан истифадә едилир.

Комплектләшдирмәнин 3 нөвү вар:
—чари комплектләшдирмә;
—ретроспектив комплектләшдирмә;
—рекомплектләшдирмә.

Чари комплектләшдирмә—китабхана фондунун јени әдәбијјатла (сон 1—3 ил әрзиндә нәшр олунмуш) планлы вә мүнтәзәм сурәтдә тамамланмасы демәкдир. Чари комплектләшдирмә просесиндә алынан әдәбијјат бир гајда олараг ән јени, актуал нәшрләрдән ибарәт олур вә охучуларда хүсуси мараг доғурур.

Чари комплектләшдирмә әввәлчәдән сифариш методу илә һәјата кечирилир вә бу ишдә нәшријјатларын тематик планларындан, сифариш бланкларындан, «Сојузпечат»ын каталогларындан вә с. мә'лумат сәнәдләриндән истифадә олунур.

Чари комплектләшдирмәнин әсас мәнбәләри мүтләг нүсхәләр, китабхана коллектору, «Сојузпечат»ын јерли идарәләри вә китаб мағазаларыдыр (бах әлавә: комплектләшдирмәнин планлашдырылмасы; комплектләшдирмәнин тәшкили вә әлагәләндирилмәси).

Ретроспектив комплектләшдирмә—китабхана фондунун кечмиш илләрдә бурахылмыш нәшрләрлә вә ја онларын әлавә нүсхәләри илә тамамланмасы демәкдир. Ретроспектив комплектләшдирмә әксәр һалларда чари комплектләшдирмә заманы бир сыра нәшрләрин алынмасынын мүмкүн олмамасы, нәзәрдән гачырылмасы вә ја лазыми нүсхәләрдә алынмамасы нәтичәсиндә, еләчә дә китабларын мүхтәлиф сәбәбләрдән (охучулар тәрәфиндән итирилмәси, корланмасы вә с.) истифадә үчүн јарарсыз һала дүшмәси илә әлагәдар, фондда јаранан бошлуглары (лакуну) арадан галдырмаг мәгсәдилә һәјата кечирилир. Китабхана фондундакы бошлуглар вә ја чатышмамазлыг фондун тәркибинин вә истифадәсинин өјрәнилмәси нәтичәсиндә мејдана чыхарылыр вә фондда еһтијач һисс едилән әдәбијјатын хүсуси картотекасы јарадылыр. Бу картотекаја «дезидерат» (һәрфи мә'насы—арзу едилән) картотекасы дејилир.

Ретроспектив комплектләшдирмәнин әсас методу мүвафиг нәшрләрин букинист мағазалардан, нәшријјат анбарларындан, еһтијат-мүбадилә фондларындан әлдә едилмәсиндән ибарәтдир (бах әлавә: китабхана фондунун өјрәнилмәси).

Рекомплектләшдирмә—јенидән комплектләшдирмә—китабхана фондунун өз актуаллығыны итирмиш вә ја мүвафиг фонд үчүн әһәмијјәти олмајан нәшрләрдән тәмизләнмәси демәкдир.

Рекомплектләшдирмә просесиндә идеја, мәзмун вә мә'лумат бахымындан көһнәлмиш, еләчә дә артыг нүсхәләр, истифадә үчүн јарамајан, гејри-профилли вә с. нәшрләр мүвафиг гајдалара әсасән фонддан чыхарылыр (бах әлавә:

китабхана фондунун јохланылмасы, китабхана фондундан әдәбијјатын чыхарылмасы).

Китабхана фондунун комплектләшдирилмәсиндә әдәбијјатын илкин вә тәкрар (икинчи дәфә) сечилмә методлары кениш тәтбиг едилир.

Илкин сечилмә—китабхананын мәгсәди, профили вә охучуларынын сорғуларындан асылы олараг конкрет бир нәшрин китабхана фонду үчүн сечилмәси, нүсхәләринин мүәјјәнләшдирилмәси вә МКС дахилиндә бөлүшдүрүлмәси демәкдир. Чари комплектләшдирмә просесиндә илкин сечилмә әсасән тематик-тиположи план әсасында һәјата кечирилир. Мәркәзләшдирилмә шәраитиндә бу иш тәкчә мәркәзи китабхана васитәсилә дејил, ејни заманда филиалларын иштиракы илә һәлл едилир. Илкин сечилмәдә һәр бир чап әсәринин мәзмуну, охучу истигамәти, нәшр типи вә с. әламәтләри нәзәрә алынмалыдыр. Илкин сечилмә просеси тематик-тиположи планын дәгигләшдирилмәсинә вә тәкмилләшдирилмәсинә тә'сир едә биләр. Мәсәлән, илкин сечилмә заманы конкрет бир нәшрдән асылы олараг тематик-тиположи плана јени мөвзу вә ја јени нәшр типи әлавә етмәк олар. Илкин сечилмә просесиндә чап әсәринин фәрди әламәтләри илә јанашы, бир сыра башга чәһәтләри дә нәзәрә алынмалыдыр. Белә ки, мүвафиг чап әсәринин мөвзусуна, нәшр типинә, охучу истигамәтинә ујғун вә охшар башга нәшрләрин олуб-олмамасы, онларын дөвријјәси, орижинал нәшр вә ја тәрчүмә, илк вә ја тәкрар нәшр олмасы, гијмәти илкин сечилмәдә нәзәрә алынмалыдыр.

Мәркәзләшмә шәраитиндә дахили мүбадилә имканлары јаранмасыны нәзәрә алараг бу вә ја дикәр нәшрин јалныз мәркәзи китабхана вә ја бир нечә филиал үчүн мәһдуд нүсхәләрдә алынмасы илә кифајәтләнмәк олар. Гәнаәт едилән вәсаит һесабына илкин сечилмәнин тәркибини нүсхәләрин һесабына дејил, әсасән јени нәшрләрин алынмасы һесабына кенишләндирмәк мүмкүндүр. Илкин сечилмә вә үмумијјәтлә, комплектләшдирмә просесиндә библиографик тә'минат,

daһa доғрусу фондун тамамланмасында мүхтәлиф библиографик васаитләрдән истифадә едилмәси вачиб шәртләрдән биридир. Бу ишдә нәшријјатларын тематик планлары илә јанашы, «Книжноје обозренијe», «Литературнаја обозренијe», «сифариш бланклары»ндан, чари библиографик бүлетенләрдән, китаб рекламлары вә е'ланлардан, перспектив библиографик васитәләрдән истифадә едилмәлидир.

Тәкрар (икинчи дәфә) сечилмә—илкин сечилмәдән фәргли олараг, артыг формалашмыш мөвчуд китабхана фондларынын охучулар тәрәфиндән истифадә едилмәсинин нәтичәләринә әсасланараг китабхана фондунда һансы нәшрләрин сахланмасынын вә ја чыхарылмасынын мәгсәдәујғунлуғуну ашкара чыхарыр, фондун һансы әдәбијјатла әлавә комплектләшдирилмәсини мүәјјәнләшдирир.

Тәкрар сечилмә методу чох мүрәккәб иш олуб китабхана фондунун тәркибини вә истифадә едилмәсинин өјрәнилмәси нәтичәсиндә һәјата кечирилир (бах: китабхана фондунун өјрәнилмәси).

Комплектләшдирмәнин тәшкили

Мәркәзләшдирмә шәраитиндә ваһид китаб фондунун комплектләшдирилмәси билаваситә мәркәзи китабхананын әдәбијјаты комплектләшдирмә вә каталоглашдырма шө'бәси тәрәфиндән һәјата кечирилир. Бу шө'бәнин нәздиндә хүсуси комплектләшдирмә групу ајрылмалы, ишчиләрин сајындан вә вәзифәләриндән асылы олараг шө'бәнин «Әсаснамәсинә» ујғун дәгиг вәзифә бөлкүсү апарылмалыдыр.

Мәркәзи китабхананын әдәбијјаты комплектләшдирмә вә каталоглашдырма шө'бәсиндә ајрылмыш комплектләшдирмә групу вә ја бөлмәси ваһид фондун комплектләшдирилмәсинин тематик-тиположи планыны тутур, комплектләшдирмә мәнбәләринә сифаришләри тәшкил едир, әдәбијјатын филиаллар арасында бөлүшдүрмәсинә рәһбәрлик едир, фонда дахил олан вә китабханадан харич олан әдәбијјаты сәнәдләшдирир, комплектләшдирмәјә көмәк мәгсәдилә

мә'лумат апараты јарадыр, комплектләшдирмәни әлагәләндирир, комплектләшдирмә просесләринә даир филиаллара методик көмәк көстәрир, ваһид китаб фондунун тәркибинин вә истифадәсинин өјрәнилмәсиндә иштирак едир.

Комплектләшдирмәнин тәшкилиндә нәшријјатларын тематик планларынын вә мүхтәлиф мә'лумат материалларынын өјрәнилмәси, тәһлили вә сифаришләрин тәртиби мүһүм јер тутур.

Мәркәзи китабхананын комплектләшдирмә шө'бәси нәшријјат планларыны вахтында әлдә етмәли, диггәтлә өјрәнмәли, ваһид китаб фондуна вә о чүмләдән, һәр бир филиал үчүн бу вә ја дикәр нәшрин нечә нүсхәдә алынмасыны тәгрибн мүәјјәнләшдирмәли, бу һагда апарылмыш илкин гејдләри филиал мүдирләри илә бирликдә мүзакирә едиб бир даһа дәгигләшдирмәлидир. Комплектләшдирмә планы әввәлчә шө'бәдә вә комплектләшдирмә шурасында мүзакирә едилдикдән сонра мәркәзи китабхананын нәздиндәки елми-методики шурада тәсдиг едилмәлидир.

Дөври нәшрләрә абунә дә мәркәзләшмиш шәкилдә апарылмалы вә һәр бир филиал үчүн мүәјјәнләшдирилмиш журнал вә гәзетләр билаваситә онларын үнванына абунә едилмәлидир.

Мәркәзи китабхананын комплектләшдирмә вә каталоглашдырма шө'бәси комплектләшдирмә мәгсәдилә ајрылмыш дөвләт вәсаитинин планлы, мәгсәдәујғун вә сәмәрәли хәрчләнмәсинә нәзарәт јетирмәлидир. Бу мәгсәдлә шө'бәдә мувафиг бүдчәнин филиаллар арасында нечә бөлүшдүрүлмәси вә истифадәсинә даир хүсуси учот дәфтәри апарылмалыдыр. Ваһид китаб фондунун комплектләшдирилмәсини планлы вә мүтәшәккил сурәтдә һәјата кечирмәк үчүн комплектләшдирмә вә каталоглашдырма шө'бәсиндә көмәкчи мә'лумат апараты јарадылыр.

Мә'лумат апаратына ашағыдакылар дахилдир:

1. Ваһид китаб фондунун комплектләшдирилмәсинин тематик-тиположи планы.

2. Чари ил үчүн комплектләшдирмә планы.

3. Чари комплектләшдирмә картотекасы. Бу картотека нәшријјат планлары вә сифариш бланклары әсасында тәртиб едилир. Бурада сифариш едилән һәр бир нәшрә карточка јазылыр вә әлифба сырасы илә дүзүлүр. Бүтүн карточкаларда нәшрин һарада, нечә нүсхәдә вә нә әсасында сифариш олундуғуну, ејни заманда МКС-дә нечә бөлүшдүрүләчәји һаггында мә'лумат верилир.

4. Јеринә јетирилмиш сифаришләрин картотекасы. Сифариш јеринә јетирилдикдә чари комплектләшдирмә картотекасындан мүвафиг карточкалар чыхарылараг бу картотекада әлифба сырасы илә дүзүлүр.

5. Әлавә комплектләшдирмә картотекасы. Бурада фондда олмајан вә ја аз нүсхәдә олан, лакин охучулар тәрәфиндән тәләб едилән нәшрләрин карточкалары әлифба вә ја системли гајдада груплашдырылыр.

6. Китабхананын хидмәт етдији әразинин игтисади вә мәдәни профилли картотекасы. Бурада системли гајдада дүзүлмүш карточкаларда әразидә олан сәнаје, кәнд тәсәррүфаты, елм, мәдәнијјәт, тәһсил очаглары вә с. објектләрин гыса хүсусијјәтләри көстәрилир, характеристикасы верилир.

7. Охучуларын профил картотекасы. Бу картотекада мәркәзи китабхананын вә филиалларын охучуларынын тәһсили, ихтисаслары, ичтимаи вәзијјәтләри вә пешәләри һаггында мә'луматлар верилир. Карточкалар охучу групларына көрә груплашдырылыр.

8. МКС тәрәфиндән чари илдә алынан дөври нәшрләрин картотекасы. Бу картотека 3 һиссәдән ибарәт олур: а) гәзетләр; б) журналлар; в) китабханалар. Һәр бир карточкада гәзетин вә ја журналын адындан сонра һәмин органын һансы китабхана (филиал) тәрәфиндән алынмасы һаггында мә'луматлар верилир.

9. Нәшријјатларын, китабхана коллекторларынын, китаб мағазаларынын депозитар вә мүбадилә фондларынын, «Сојузпечат»ын идарәләринин вә башга комплектләшдирмә мәнбәләринин үнван картотекасы.

Филиалларда јарадылан мә'лумат апаратына:

а) фондун комплектләшдирилмәсинин тематик-тиположи планы;

б) сифариш едилмиш әдәбијјатын картотекасы;

в) хидмәт едилән әразинин (микрорајонун, кәндин вә с.) игтисади вә мәдәни профилли картотекасы;

г) охучулара верилмиш рәдд чавабларынын учот дәфтәри дахилдир.

МКС-дә ушаглара хидмәт едән шө'бә вә филиалларда әразидә јашајан ушагларын сајы вә јаш хүсусијјәтләри, мәктәб вә мәктәб китабханалары һаггында мә'луматлар олмалыдыр.

Мә'лумат апаратында ејни заманда ваһид китаб фондунун комплектләшдирилмәсинә даир методик вә дәрс вәсаитләри, мүхтәлиф лүғәтләр, тәснифат чәдвәлләри, әсаснамәләр вә с. сәнәдләр олмалыдыр.

Сон дөврләрдә комплектләшдирмә просесиндә вә хүсусән онун идарә олунмасында перфо вә рејтер картотекаларындан истифадә едилир.

Перфокартлар—галын кағыздан дүзәлдилмиш дөрдбучаглы карточка олуб, әтрафында ики чәркәдән ибарәт көзлүкләр (перфорасијалар) олур. Һәр бир көзлүк мүәјјән бир әламәти тәмсил едир вә ја онун символу олур. Бунун үчүн гајчы васитәсилә көзлүк илә карточканын гуртарачағы арасындакы сәдди көтүрмәк лазымдыр. Бу көзлүкләрдән хүсуси милләр кечирилдикдә вә азча галдырылдыгда мүвафиг әламәт дашыјан көзлүкләр олан карточкалар о бириләриндән тез ајрылыр вә бунунла да лазым олан мә'луматы дәгиг вә оператив шәкилдә әлдә етмәк имканы јараныр.

Рејтер картотекасы—өзүндә үч нөв картотеканы (чари комплектләшдирмә, јеринә јетирилмиш сифаришләр вә әла-

1744—10

вә комплектләшдирмә) бирләшдирир вә мүвафиг иш про-
сесинә даир оператив мә'лумат верир.

Рејтер картотекасында перфокартларын үстүнә синтетик
материаллардан дүзәлдилмиш мүхтәлиф рәнкли тахмалар
кејдирилир. Һәр бир рәнк мүхтәлиф әламәт дашыјараг,
перфокартларын көзлүкләри илә бирликдә комплектләш-
дирмәнин вәзијјәтинә даир мүвафиг мә'луматлар верир.

Перфо вә рејтер картотекаларынын ән'әнәви картотека-
лардан әсас фәрги ондан ибарәтдир ки, бу картотекалар
васитәси илә лазым олан мә'луматлары, тәхминән 10 дәфә
тез, ејни заманда бир нечә истигамәтдә ахтармаг вә груп-
лашдырмаг имканы јараныр. Бир просес һаггында һәртә-
рәфли мә'лумат алмаг үчүн карточкаларын һәр һансы бир
гајда илә дүзүлмәсинә вә дублет карточкаларынын јазыл-
масына еһтијач олмур.

Комплектләшдирмәнин әлагәләндирилмәси

Китабхана фондунун комплектләшдирилмәсиндә онун
әлагәләндирилмәсиән мүһүм вә мәс'улијјәтли мәрһәләләр-
дән биридир. Мәркәзләшдирмә шәраитиндә комплектләш-
дирмәнин әлагәләндирилмәси бир тәрәфдән МКС-ә дахил
олан китабханалар арасында (системдахили әлагәләндир-
мә), о бири тәрәфдән исә мүвафиг МКС вә башга китабхана
системләри илә јени әдәбијјатын алынмасында мүәјјән ра-
зылыға кәлмәк демәкдир.

Китабхана фондунун комплектләшдирилмәсинин әлагә-
ләндирилмәси әрази, идарә вә идарәләрарасы, елм саһәлә-
ри вә нәшр типләри әламәтләринә көрә һәјата кечирилә би-
ләр. Мәсәлән: мүәјјән бир елм саһәсинә даир елми нәшрлә-
ри бир китабхана, елми-күтләви вә дәрс вәсаитләрини исә
башга китабхана комплектләшдирә биләр вә с. Әлбәттә бу
иш әлагәләндирмәдә иштирак едән китабхананын мәгсәд вә
вәзифәләринә, типи, профили вә охучу сорғуларынын хү-
сусијјәтләринә ујғун олмалыдыр. Мәркәзләшдирилмиш ки-
табхана системләриндә комплектләшдирмәнин әлагәләнди-
рилмәси биринчи нөвбәдә мәркәзи китабхана вә филиаллар
арасында олмалыдыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, МКС-дә мәркәзи китабхана-
нын вә филиал китабханаларын фондларынын формалаш-
масынын өзүнәмәхсус хүсусијјәтләри нәзәрә алынмалы вә
лүзумсуз тәкрара јол верилмәмәлидир. Јадда сахламаг ла-
зымдыр ки, мәркәзләшдирмә нәтичәсиндә јаранан китаб
фонду мәһз ваһид китаб фонду характери дашыјыр вә бура
дахил олан бүтүн фондлар бир-бириндән гаршылыглы исти-
фадә етмәк имканына маликдирләр. Буна көрә дә мәркәзи
китабхананын фонду илә филиалларын фондлары арасында
мүәјјән фәрг олмалыдыр. Бу фәрг МКС-дә мәркәзи китаб-
хананын мөвгејиндән, онун мәгсәд вә вәзифәләриндән ирәли
кәлир. Мәркәзи китабхананын фонду илә филиалларын
фонду арасындакы фәрги вә нисбилији тәхминән белә үмуми-
ләшдирмәк олар: мәркәзи китабхананын фонду универсал
мәзмунлу олмалы вә китабхананын јерләшдији әразинин
мәдәни вә игтисади профилинә там ујғунлашдырылмалы-
дыр. Бу фонд коммунист тәрбијәси мәсәләләринә, истеһса-
латда чалышан мүтәхәссисләрин пешә сорғуларына даир
әдәбијјаты, дәрсликләр вә дәрс вәсаитләрини (мәһдуд нүс-
хәләрдә) универсал вә саһәви мә'лумат әдәбијјатыны, со-
раг-мә'лумат нәшрләрини, елми-күтләви әдәбијјаты, сәнәт-
шүнаслыг вә бәдии әдәбијјаты (хүсусән јазычыларын чох-
чилдли нәшрләри) вә с. материаллары әһатә етмәлидир.

Мәркәзи китабхананын фонду формалашаркән нәзәрә
алмаг лазымдыр ки, бу китабхананын нәздиндә абонемент,
гираәт заллары вә еләчә дә сораг-мә'лумат фонду јарадыл-
малыдыр. Бундан әлавә мәркәзи китабханада инчәсәнәт,
нот вә фонотека, харичи әдәбијјат шө'бәләри вә еләчә дә
аудиовизуал материаллар фонду да олмалыдыр. Бүтүн
бунларла јанашы нәзәрә алмаг лазымдыр ки, мәркәзи ки-
табхананын нәздиндә еһтијат-мүбадилә фонду тәшкил еди-
лир вә сәјјар фондлар да әсасән мәркәзи китабхананын

фонду әсасында јарадылыр. Нәһајәт, МКС-дә мөвчуд надир нүсхәләр, даһа гијмәтли нәшрләр мәһз мәркәзи китабхананын фондунда сахланылмалыдыр.

Филиалларын фонду әсасән сон 10—15 ил әрзиндә нәшр едилмиш универсал мәзмунлу үмумтәһсил әдәбијјатындан ибарәт олмалыдыр. Бурада әсасән елми-күтләви характерли ичтимаи-сијаси әдәбијјат, күтләви пешә саһәләринә даир нәшрләр, сораг-мә'лумат вә библиографик материаллар вә нәһајәт, Азәрбајчан, рус, ССРИ халглары, дүнја әдәбијјаты вә инчәсәнәтинә даир китаблар топланмалыдыр.

Әлбәттә, ајры-ајры МКС-ин имканлары мүхтәлиф олур вә бу бахымдан ваһид китаб фондунун гурулушунда специфик дәјишикликләр ола биләр. Мәсәлән: шәһәр МКС-дән фәргли олараг кәнд јерләриндә јашајан гијаби тәһсил алан тәләбәләрин имканларынын мәһдудлуғуну нәзәрә алараг кәнд филиалларынын дәрсликләр вә дәрс васитәләри илә тә'мин едилмәси функсијасыны да өз өһдәсинә көтүрә биләр. Бундан әлавә кәнд шәраитиндә мәркәзи рајон китабханасы илә филиал арасындакы мәсафәнин узаглығыны, рабитә вә нәглијјат чәтинлијини нәзәрә алараг мүвафиг филиалда бу вә ја дикәр нәшрләрин нүсхәләрини артырмаг олар.

Бүтүн бунлар МКС-дә комплектләшдирмә просесинин әлагәләндирилмәсинин јарадычы шәкилдә һәјата кечирилмәсини тәләб едир.

МКС-ләри вә башга китабхана шәбәкәләри арасында әдәбијјатын комплектләшдирилмәсиндә әлагәләндирмә хүсуси әһәмијјәтә маликдир. Хүсусән шәһәр јерләриндә күтләви китабханаларын мәркәзләшдирилмиш системләри илә елми вә хүсуси китабханалар арасындакы әлагәләндирмә олдугча фајдалыдыр. Белә әлагәләндирмә нәтичәсиндә јени әдәбијјатын алынмасы даһа конкрет вә мәгсәдјөнлү олур, дөвләт васитәләриндән сәмәрәли истифадә едилир вә нәтичәдә охучуларын сорғуларыны һәртәрәфли өдәмәк имканы јараныр.

Мәсәлән, әрази нөгтеји-нәзәриндән Бакы мәркәзләшдирилмиш китабхана системи илә Республика Дөвләт Елми-Тибб Әдәбијјаты Китабханасынын мөвзу әламәтинә көрә комплектләшдирилмәсинин әлагәләндирмә планы белә ола биләр:

Мөвзулар	РЕТК	БМКС
Үмуми кикијена	мүкәммәл	сечмә
Гида кикијенасы	мүкәммәл	мүкәммәл
Радиасија кикијенасы	мүкәммәл	алмыр

4.2.2. Китабхана фондунун учоту вә әдәбијјатын ишләнмәси

Фондун учоту

МКС-ин әсас вә структур бөлмәләри фондунун һәчми, тәркиби, бурада апарылан дәјишикликләр әдәбијјатын фонда дахил олмасы, һәрәкәти, чыхарылмасы һаггында там вә дәгиг мә'лумат верән комплекс әмәлијјата дејилир.

Совет китабханаларында учотун ики нөвүндән истифадә едилир: үмуми вә фәрди учот.

Үмуми учот

МКС китабхана фондунун үмуми учот китабы 3 һиссәдән ибарәт олур:

I — МКС-а дахил олан әдәбијјат.
II — МКС-ин фондундан чыхарылан әдәбијјат.
III — МКС фондунун учот јекуну.

МКС-ин бөлмәләринин фонду үзрә апарылан китабхана фондунун учот чәдвәли 2 һиссәдән ибарәтдир: 1. Әдәбијјатын фонда дахил олмасы. 2. Әдәбијјатын фонддан чыхарыл-

масы. Чәдвәлләрин һәр ики һиссәси мәркәзи китабхананын комплектләшдирмә вә китабишләмә шө'бәсиндә бирликдә учоту апарылыр. Бунунла јанашы һәмин чәдвәлләр ајры-ајры вәрәгләрдә дә апарыла биләр. Ил гуртардыгдан сонра һәмин вәрәгләр шө'бәдә ајрыча хүсуси говлугда сахланылмалыдыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, китабхана фондунун учот чәдвәли, һәмчинин комплектләшдирмә вә китабишләмә шө'бәсиндә мәркәзи китабхананын бөлмәләринә, филиал китабханалара, ејни заманда МҠС-ин бир бөлмәсиндән дикәринә, филиаллардан мәркәзи китабханаја әдәбијјатын верилмәси үчүн әсас сәнәддир.

Фәрди учот

Фәрди учот китабхана фондуна дахил олан вә ејни заманда фонддан чыхарылан чап әсәрләринин (дөври нәшрләрдән башга) мүвафиг дөвләт сәнәдләриндә өзүнәмәхсус ваһид гејд нөмрәси алмасына дејилир.

МҠС-дә фәрди учотун бир нечә нөвләриндән истифадә едилир ки, бунлара инвентар китабы, актлар, каталог формалы учот вә гејд дәфтәрләри дахилдир. Тәчрүбәдә ән чох јајылмыш инвентар китабы вә каталог формалы учотлардыр.

Инвентар китабында бүтүн нәшрләр китабханаја дахил олан гајдада јазылыр. Бурада бүтүн мәнбәләрдән алынан әдәбијјат (коллектор, мағаза, һәдијјә, охучулар тәрәфиндән итирилмиш нәшрләрин әвәзинә верилән әдәбијјат вә с.) үмуми вә ваһид гајда әсасында гејд едилмәлидир.

МҠС-дә ваһид китаб фонду үчүн бир инвентар китабы, фондун филиаллары арасында бөлүшдүрүлмәсинә даир исә каталог формалы учот тәтбиг едилир.

Мәркәзләшдирилмә шәраитиндә чап әсәрләринин фәрди учотунда јени үсул тәтбиг едилир. Бу үсулла һәр бир нәшрә нүсхәләринин сајындан асылы олмајараг јалныз бир

инвентар нөмрәси верилир. Һәр нүсхәнин нөмрәси ваһид инвентар нөмрәсинә кәср вә ја маили хәтлә әлавә едилир.

Өлкәнин бир сыра китабханаларында фәрди учотун каталог формасындан да истифадә едилир. Бу мәгсәдлә һәр бир нәшр үчүн учот каталогунда 75×125 мм һәчмли бир карточка ајрылыр. Бурада һәмин нәшрләрин нечә нүсхәдә алындығы вә онларын МҠС-ин һансы бөлмәләринә (филиалларына) верилдији вә харич едилдији барәдә мә'луматлар олур. Инвентар китабында олдуғу кими бурада да һәр нәшрә ваһид нөмрә верилир, нүсхәләрин нөмрәси исә ваһид инвентар нөмрәсинә әлавә едилир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, каталог формалы учот фәрди учот просесини садәләшдирсә дә МҠС-дә инвентар китабы фондун мүһафизәсиндә әсас дөвләт сәнәди кими сахланылмалыдыр.

Филиал китабханаларда 2 нөв учот формасы тәтбиг олунур: үмуми учот вә мәркәзи китабханадан алынан әдәбијјатын акт вә ја гејдијјат дәфтәри учоту.

Акт вә ја гејдијјат дәфтәри учотунда филиал тәрәфиндән мәркәзи китабханадан алынан әдәбијјат гејд олунур. Һәр дәфә китаб алынанда тәртиб едилән мүвафиг сијаһы мәркәзи китабхананын нүмајәндәси вә филиал мүдири тәрәфиндән имзаланыр. Акт вә ја гејдијјат дәфтәри ики нүсхәдә олур. Бири мәркәзи, дикәри исә филиал китабханада рәсми сәнәд кими сахланылыр.

Дөври нәшрләрин учоту

Мәркәзи китабхананын комплектләшдирмә вә китабишләмә шө'бәси тәрәфиндән апарылыр. Бу мәгсәдлә һәмин шө'бә абунә мә'луматлары әсасында дөври мәтбуатын үмуми картотекасыны тәртиб едир. Гејд карточкасынын архасында МҠС-ин һәр бир бөлмәси үчүн алыначаг комплектләрин мигдары көстәрилир. Журнал вә гәзетләрин мәркәзи

китабхана вә филиаллара дахил олан бүтүн нөмрәләри гејд карточкасынын мүвафиг графаларында гејдә алыныр.

МКС-а дахил олан башга нөв чап мәһсуллары вә материаллар да «Башга нөв чап мәһсуллары» ајырычысы ады алтында мүвафиг гајдада мөвчуд учот сәнәдләри үзрә гејдә алыныр. Белә сәнәдләрә стандартлар, граммофон валлары вә с. дахилдир.

Китабхана фондунун учотуна даир мүвафиг сәнәдләрин форма вә нүмунәләри М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасынын 1979-чу илдә нәшр етдији «Мәркәзләшмиш китабхана системи бөлмәләринин нүмунәви әсаснамәләри, китабхана ишчиләринин вәзифә тә'лиматлары вә учот формалары» адлы вәсаитдә верилмишдир.

Чап әсәрләринин китабхана гајдасы илә ишләнмәси

Әдәбијјатын техники чәһәтдән ишләнмәси китабхана китабыны шәхси китаблардан фәргләндирмәјә, һансы китабханаја вә фондун һансы бөлмәсинә (абонемент, гираәт, залы, ушаг шө'бәси вә с.) аид олдуғуну, рәфдә тутдуғу јери вә нәһајәт, һансы каталога дахил едилдијини ајдынлашдырмаға имкан верир.

Чап әсәрләринин техники тәртибаты үнсүрләринә штемпел, инвентар нөмрәси, шифр, китаб формулјары, чиблик, мүддәт вәрәгәси дахилдир.

Китабхана штемпели китабын һансы китабханаја мәхсус олдуғуну көстәрир. Һәр бир структур бөлмәдә гәзет вә журналлар үчүн мүвафиг штемпел мөвчуддур вә бурада китабхананын ады илә јанашы филиалын вә ја шө'бәнин ады да гысалдылмыш шәкилдә көстәрилир.

Шифр китабда мухтәлиф јерләрдә көстәрилир: мүвафиг гајда үзрә галын китабларда чибликдә, чилдин вә үз габығынын јухарыдан сол күнчүндә, титул вәрәгиндә. Бунунла јанашы түнд рәнкли китабларда шифри јазмаг үчүн ағ рәнкли кағызлардан истифадә едилир. Харичи көрүнүшү илә охучулара мә'лум олан китабларда (Азәрбајчан Совет Енсиклопедијасы) шифр көстәрилмир.

Титул вәрәгинин архасында јухарыдан сол күнчдә шифр јумшаг карандашла јазылыр. Бу да ону лазым кәлдикчә силиб јениси илә әвәз етмәјә имкан верир. Һәмчинин шифрлә бир чәркәдә тире ишарәси гојулуб структур бөлмә көстәрилир.

Һәр бир китаб, китабча вә журналын формулјары олур вә бундан китаб верилишиндә истифадә едилир. Формулјарда китабын шифри, МКС-ин һансы структур бөлмәсинә аид олмасы, инвентар нөмрәси, мүәллифи, сәрлөвһәси, или, гијмәти, о чүмләдән журналларын ады, или, сыра нөмрәси, чохчилдли әсәрләрин чилди, һабелә бурахылышы көстәрилир.

Формулјарын ашағы һиссәсиндә китабын гајтарылмасы мүддәти, китабы алан охучунун формулјар нөмрәси көстәрилир. Бу гејдләр китабын дөвријјәси, һансы охучу тәрәфиндән охунмасы барәдә мә'лумат верир. Китаб охучуја верилдикдә онун формулјары охучу формулјарында, ја да ајрыча сахланылыр. Китаб гајтарылдыгда исә орадан чыхарылыр. Китабын чиблији дә мүвафиг гајдада мүһафизә едилир. Нәзарәт вәрәгләриндә китабын китабханаја гајтарылмасы мүддәти көстәрилир вә дикәр гејдләр едилир.

Мәркәзләшдирилмиш китабишләмә китабхана коллекторларынын вәзифәсинә дахилдир.

МКС-дә әдәбијјатын учоту вә ишләнилмәсинә даир әсас иш просесләринин ардычыллығы

1. Алынмыш әдәбијјатын гошма сәнәдләрлә тутушдурулмасы.
2. Алынмыш әдәбијјатын сифариш картотекасы илә тутушдурулмасы.
3. Сифариш едилмәјән әдәбијјатын мүәјјәнләшдирилмәси, бу әдәбијјатын китабхана үчүн јарарлы олуб вә ја олма-

масы барәдә мүвафиг гәрарын гәбул едилмәси (комплектләшдирмә шурасында).
4. Әдәбиjjатын штемпелләшдирилмәси.
5. Әдәбиjjатын үмуми учот китабында гејдә алынмасы (бәнд : 01—04).
6. Алынмыш әдәбиjjатын «Јени китаблар сәркиси»ндә нүмајиш етдирилмәси.
7. Биринчи нүсхәләрин сечилмәси вә онларын каталогларла тутушдурулмасы. Тәкрар нәшрләрин каталогларда әкс етдирилмәси.
8. Филиаллар үчүн әдәбиjjатын вә онун нүсхәләринин мүәjjәнләшдирилмәси.
9. Јени нәшрләрин чап карточкалары картотекасы илә тутушдурулмасы.
10. Јени китабларын каталоглашдырылмасы вә тәснифләшдирилмәси.
11. Тәсвирләрин вә тәснифләшдирмәнин редактә олунмасы, әлавә карточкаларын мүәjjәнләшдирилмәси.
12. Китабларын формулjарынын тәртиби.
13. Инвентар китабында мүвафиг гејдләрин апарылмасы.
14. Карточкаларда вә нүсхәләрдә мүвафиг инвентар нөмрәләринин јазылмасы.
15. Карточкаларын вә формалjарларын мәркәзи китабхана вә филиаллар үчүн чохалдылмасы.
16. Әдәбиjjатын МКС-и дахилиндә бөлүнмәсинә даир учот каталогунда мүвафиг гејдләрин едилмәси.
17. Нәшрләрин техники чәһәтдән ишләнмәси.
18. Чохалдылмыш карточкаларын вә формулjарларын филиаллар үчүн аjрылмыш китаблара әлавә едилмәси.
19. Карточкаларын мәркәзи китабхананын каталогларында дүзүлмәси.
20. Учотун јекун мә'луматларынын гошма сәнәдләрлә тутушдурулмасы.
21. Үмуми учот китабында гејд (бәнд 1—13).

22. Әдәбиjjатын филиаллара тәһвил верилмәси вә мүвафиг гајда үзрә сәнәдләшдирилмәси.
23. Учотун јекунлашдырылмасы вә гошма сәнәдләринин мүһасибата тәһвил верилмәси.

4.2.3. Китабхана фондунун јохланылмасы

Фондун јохланылмасы—гејдә алынмыш нәшрләрин реал вәзиjjәтини мүәjjәнләшдирмәк мәгсәдилә фонду (охучулара верилән китаблар да дахил олмагла) фәрди учот сәнәдләри илә тутушдурмаг демәкдир. Јохлама нәтичәсиндә китаб верилиши учотунун вәзиjjәтини, охучунун китабдан истифадә гајдасына нечә риајәт етдијини, еләчә дә китабханаја борчуну мүәjjәнләшдирмәк, һәр бир нәшрдән истифадәнин конкрет вәзиjjәтини, тә'мирә еһтијачыны, һабелә бурахылмыш нөгсанлары вә с. ашкар етмәјә имкан јараныр.

Фондун јохланылмасы «Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләринин иш техникасы»на китабын мүвафиг тә'лиматлара ујғун олараг планлы шәкилдә һәјата кечирилир. Планлы јохлама мүддәти фондун бөјүклүјүндән вә структур гурулушундан асылыдыр. Охучулара хидмәт ишиндә чәтинликләр јаратмамаг үчүн јохлама 7—10 илдән бир кечирилир. МКС-ин јохланылмасы мүддәти республика мәдәниjjәт назирликләри тәрәфиндән мүәjjәнләшдирилир. Ири китабханаларын фонду перспектив плана ујғун олараг һиссә-һиссә јохланылыр. Бу заман охучулара хидмәт иши дајандырылмыр. Мүдир дәјишдирилдикдә, онун структур гурулушунда дәјишиклик (абонемент, гираәт залы вә с.) едилдикдә, еләчә дә тәбии фәлакәт, јанғын баш вердикдә, учот ишинин дүзкүн гурулмадығы ашкар едилдикдә китабхана тә'чили олараг јохланылыр.

Һәр јохлама заманы даһа мүвафиг үсул сечилир. Нәзарәт апаратынын көмәјилә бу ишдә фәрди учот сәнәдләри билаваситә мүһүм рол ојнајыр. Бу вә ја дикәр үсулун се-

чилмәси фондун һәчминдән вә дүзүлүш системиндән истифадә едилән учот формаларындан хејли асылыдыр. Белә ки, системли дүзүлүш тәтбиг едилән ири фондларда нәшрләр инвентар китабы илә, формат-инвентар дүзүлүш тәтбиг едилән ири фондларда исә әксинә инвентар китаблары фондла тутушдурулур.

Китабхана фондунун јохланылмасы әсасән инвентар китабы, топографик каталог вә нәзарәт талонлары илә һәјата кечирилир. Сон тә'лиматларда топографик каталогла фонду јохламаг мәсләһәт көрүлмүр. Белә ки, она сәрф едилән вахт өзүнү доғрултмур.

Инвентар китабы илә јохлама заманы ики нәфәр иштирак едир. Бири рәфдән китабы көтүрүр, мүәллифини, адыны дејир, дикәри исә һәмин китабы инвентар китабында тапыр вә јохлама графасында шәрти ишарә гојур. Рәфдән китабы көтүрән шәхс һәм дә китабын титул вәрәгинин архасында ишарә гојур. Охучуларда, чилдханада олан китабларда да мүвафиг гејдләр апарылыр. Үмумијјәтлә, инвентар китабы илә јохлама даһа дәгиг јохламадыр, һәм дә иш сүр'әтлә кедир.

Нәзарәт (контрол) талонлары үзрә јохлама заманы китабханада олан һәр бир китаба балача өлчүлү талонлар јазылыр. Һәр бир талонун үзәриндә китабын инвентар нөмрәси, шифри, мүәллифин фамилијасы, мүәллифи јохдурса сәрлөвһәнин илк сөзү, чилди, бурахылышы көстәрилир. Бүтүн мә'луматлары титул вәрәгиндән, китаб охучуја верилибсә, китаб формулјарындан алмаг мүмкүндүр. Ејни вахтда китаба вә ја формулјара јохлама илинә даир штемпел дә вурулур. Сонра јохлама ади гајдада һәјата кечирилир.

Јохламадан сонра нәзарәт талонлары сахланылыр, мүәјјән дәјишикликләр вә әлавәләр едилмәклә ондан нөвбәти јохламада истифадә едилир. Јохлама гуртардыгдан сонра мүтләг јекун акты тәртиб едилир. Јохламанын јекуну истеһсалат мүшавирәсиндә, китабхана шурасында мүзакирә едилир вә Халг депутатлары Совети ичраијјә комитәсинин шәһәр (рајон) мәдәнијјәт шө'бәләри тәрәфиндән тәсдиг едилир, гаршыја чыхан нөгсанлары арадан галдырмаг үчүн тәдбирләр планы һазырланыр.

4.2.4. Китабхана фондундан әдәбијјатын чыхарылмасы

Китабхана фондунун мүнтәзәм сурәтдә өјрәнилмәси, идеја-мәзмун чәһәтдән көһнәлмиш вә истифадә үчүн јарарсыз олан әдәбијјатын фонддан чыхарылмасы совет китабханаларынын мүһүм вәзифәләриндән биридир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, бу иш мүвафиг гајдада, даһа доғрусу ССРИ Мәдәнијјәт Назирлијинин 18 ијул 1978-чи ил тарихли 521 №-ли әмри илә тәсдиг едилмиш тә'лимата[1] әсасән һәјата кечирилмәлидир.

Мәзмунча көһнәлмиш әдәбијјата сијаси, елми вә практики актуаллығыны итирмиш чап әсәрләри вә дикәр сәнәдләр дахилдир. Бу сәнәдләр ашағыдакылардыр:

1. Нәзәри вә тәчрүби бахымдан көһнәлмиш вә истифадәсинә еһтијач олмајан елми, елми-күтләви, истеһсалат нәшрләри, дәрсликләр вә техники мә'лумат әдәбијјаты, көһнәлмиш методики төвсијәләр, јаддашлар, програмлар, дәрсликләр, ләғв едилмиш техники сәнәдләр.

2. ССРИ-нин халг тәсәррүфатына даир Сов.ИКП МК-нын 1965-чи ил сентјабр пленумуна гәдәр нәшр олунмуш елми-күтләви әдәбијјат.

3. Кәнд тәсәррүфаты игтисадијјаты вә истеһсалатына даир Сов.ИКП МК-нын 1965-чи ил март пленумуна гәдәр нәшр олунмуш әдәбијјат.

---

[1] Инструкция о порядке исключения устаревших по содержанию и ветхих изданий и материалов из библиотечных и справочно-информационных фондов. М., 1979, с. 27.

4. Нәшр илиндән 5 ил кечән, истеһсалатда габагчыл иш тәчрүбәсинә даир китабчалар, буклетләр, вәрәгәләр, кичик һәчмли материаллар вә с.

5. Тәбиәт елмләри вә тиббә даир әввәлки илләрдә чап едилмиш күтләви әдәбијјат (јени нәшрләр олдуғу һалда).

6. Истифадә мүддәти көстәрилмиш мә'лумат материаллары вә елми-техники әдәбијјатын хүсуси нәшрләри (мүддәт кечдикдән сонра).

7. ССРИ вә мүттәфиг республикаларын маариф назирликләри тәрәфиндән төвсијә едилмәјән дәрсликләр вә дәрс васитләри.

8. ССРИ-нин али вә орта ихтисас мәктәбләринә дахил оланлар үчүн әввәлки илләрдә нәшр едимиш мә'лумат китаблары.

9. Али вә орта ихтисас мәктәбләри үчүн әввәлки илләрдә нәшр олунмуш дәрсликләр вә дәрс васитләри (јени нәшрләр олдуғу һалда).

10. Һәрби иш, мүлки мүдафиә мәсәләләринә, еләчә дә ОАДҜЈЧ. «Гырмызы ајпара» вә с. чәмијјәтләрин фәалијјәтинә даир практики әһәмијјәтини итирмиш әсаснамәләр, јаддашлар, тә'лиматлар, дәрсликләр вә дәрс васитләри.

11. Партија вә комсомол тәдрисинә, зәһмәткешләрин сијаси вә игтисади тәһсилинә даир јени нәшрләр олдуғу һалда әввәлки илләрдә чап олунмуш мүхтәлиф материаллар.

12. Елми вә тарихи актуаллығыны итирмиш күтләви сијаси әдәбијјат вә с. материаллар.

13. 70-чи илләрә гәдәр нәшр олунмуш елмин мүасир наилијјәтләрини әкс етдирмәјән фәлсәфә, психолокија вә атеизмә даир елми-күтләви әдәбијјат.

14. Партија тарихи мөвзуларына даир 1965-чи илә гәдәр нәшр олунмуш елми-күтләви материаллар: Елми коммунизмә даир 1971-чи илә гәдәр нәшр олунмуш китаблар вә китабчалар: В. И. Ленинин һәјат вә јарадычылығы һаггында тәрчүмеји-һал характерли очеркләрин 1970-чи илә гәдәрки нәшрләри.

15. Партија вә комсомол фәалларына көмәк мәгсәдилә нәшр едилән иллик тәгвимләр, мә'лумат китаблары вә с. материаллар (јени нәшрләри олдуғу һалда).

16. ССРИ-нин харичи сијасәти вә бејнәлхалг вәзијјәти мәсәләләринә даир 1971-чи иләдәк нәшр олунмуш елми-күтләви очерк вә мә'лумат характерли әдәбијјат; дүнја коммунист һәрәкатына даир 1969-чу илә гәдәр нәшр олунмуш елми-күтләви вә мә'лумат әдәбијјаты; харичи өлкәләр һаггында 1965-чи илә гәдәр нәшр олунмуш елми-күтләви мә'лумат әдәбијјаты. Ајры-ајры харичи өлкәләрин дахили вә харичи сијасәтиндә олан әсаслы дәјишикликләр һагда 1965-чи илдән сонра нәшр едилмиш әдәбијјат.

17. Сов.ИКП МК, ССРИ Али Совети, ССРИ Назирләр Совети сәнәдләринин лајиһәләри вә бу лајиһәләрә аид әдәбијјат (мүвафиг сәнәдләр тәсдиг едилдикдән сонра).

18. ССРИ Ҝонститусијасы вә мүттәфиг республикаларын конститусијаларынын ССРИ Али Совети вә Мүттәфиг Республикаларын Али Советләри сессијаларында гәбул едилмиш дәјишикликләри вә әлавәләри әкс етдирмәјән нәшрләр; әмәк (1970), торпаг (1969), колхоз һәјаты (1969), аилә вә никаһ (1969), јералты сәрвәтләр (1975) вә с. мәсәләләрә даир јени дөвләт ганунлары гәбул едиләнә гәдәр нәшр олунмуш күтләви һүгуг әдәбијјаты вә өз гүввәсини итирмиш ганунлар, әсаснамәләр вә тә'лиматлар һаггында әдәбијјат.

19. Өз актуаллығыны вә практики әһәмијјәтини итирмиш, охучулар тәрәфиндән истифадә едилмәјән, мүбадилә фондлары вә депозитар китабханалар тәрәфиндән гәбул олунмамыш мә'лумат нәшрләри.

20. Јохлама комиссијасы тәрәфиндән өз сијаси, елми, тарихи вә истеһсалат әһәмијјәтини итирмиш һесаб едилән нәшрләр вә материаллар.

Дөври нәшрләр китабхана фондундан ашағыдакы гајда үзрә чыхарылыр:

1. «Правда» гәзетинин комплектләрини МКС-ин шәһәр вә кәнд филиалларында 3 ил, башга мәркәзи гәзетләри исә 2 ил сахладыгдан сонра;

2. «Пионерскаја правда» гәзетинин комплектләрини шәһәр, рајон вә мәркәзи ушаг китабханаларынын фондларында 3—5 ил, шәһәр вә кәнд китабхана филиалларынын фондларында исә 2—3 ил сахладыгдан сонра;

3. Мәктәб китабханалары бүтүн гәзет комплектләрини 2 ил сахладыгдан сонра;

4. Партија журналлары—«Политическоје самообразованије», «Партијнаја жизн» вә с. кәнд китабхана филиалларынын фондларында 3—5 ил, шәһәр, рајон китабхана вә филиалларынын фондларында исә 5—10 ил мүддәтиндә сахладыгдан сонра;

5. Ичтимаи-сијаси вә әдәби-бәдии журналлар—«Новыј мир», «Октјабр» китабхана-филиал фондларында 3—5 ил сахладыгдан сонра;

6. «Крокодил», «Огонјок», «Работнитса», «Смена» вә с. китабхана вә китабхана филиалларын фондларында 2 ил мүддәтиндә сахладыгдан сонра;

7. Ушаглар үчүн журналлар: «Пионер», «Костјор», «Јуныј натуралист», «Јуныј техник», «Мурзилка» вә с. шәһәр вә мәркәзи ушаг китабханаларынын фондларында 5—10 ил, ушаглара хидмәт едән башга китабхана вә китабхана филиалларын фондларында 3 ил сахладыгдан сонра;

8. Гәзет вә журналларын там комплектләри олдугда онларын ајры-ајры нөмрәләринә еһтијач олмадыгда чыхарыла биләр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, еһтијач олдугда јухарыда көстәрилән гәзет вә журналлар даһа узун мүддәтә сахланыла биләр.

Республика вә јерли дөври нәшрләр, бундан әлавә китабхана үчүн хүсуси әһәмијјәти олан башга гәзет вә журнал комплектләри, һабелә онларын ајры-ајры нөмрәләри, ејни заманда охучулар тәрәфиндән кениш истифадә олунан дөври органлар китабханаларда даһа узун мүддәтә сахланмалыдыр.

Нәшр илиндән асылы олмајараг китабхана фондундан чыхарылмасы гадаған едилән материаллара ашағыдакылар дахилдир:

а) Марксизм-ленинизм баниләринин әсәрләри;

б) Партија вә һөкумәт рәһбәрләринин мә'рузә, нитг вә чыхышлары;

в) Сов.ИКП вә ҮИЛКГИ-нин гурултај, конфрансларынын стенографик һесабатлары;

г) Сов.ИКП МК пленумларынын стенографик һесабатлары;

ғ) ҮИҺИМШ, ҮИЛКГИ пленумларынын стенографик һесабатлары;

д) ССРИ Али Совети вә мүттәфиг республикаларын Али Советләринин сессијаларынын стенографик һесабатлары;

е) ҮИҺИМШ гурултајларынын стенографик һесабатлары;

ә) ССРИ вә мүттәфиг республикаларын һөкумәтләринин гәрар күллијјатлары;

и) ССРИ Али Советинин вә мүттәфиг республикаларын ганун күллијјатлары;

ж) классик шаир вә јазычыларын әсәрләри.

Бундан әлавә шәһәр вә рајон МКС-ин мәркәзи китабханаларынын фондларында мәркәзи, республика вә јерли гәзетләрин комплектләринин бир нүсхәдә сахланылмасы мәчбуридир. Мәркәзи ушаг китабханаларында исә ушаглар үчүн дөври нәшрләрин комплектләринин бир нүсхәсинин сахланылмасы мәчбуридир.

Истифадә үчүн јарарсыз кими китабхана фондундан чыхарылан әдәбијјата—охучулар тәрәфиндән истифадәси вә бәрпасы мүмкүн олмајан вә ја баһа баша кәлән нәшр вә материаллар аид едилмәлидир.

Көһнәлмиш вә истифадә үчүн јарарсыз әдәбијјатын китабхана фондундан сечилмәси вә чыхарылмасынын тәшкили

Көһнәлмиш вә истифадә үчүн јарарсыз әдәбијјатын китабхана фондундан сечилмәси вә чыхарылмасы китабханада планлы шәкилдә һәјата кечирилир. Бу мәгсәдлә хүсуси комиссија јарадылыр. МКС-дә белә комиссија директор тәрәфиндән тәшкил едилир, комиссијанын тәркибинә китабхана ишчиләри илә јанашы, ичтимаијјәтин нүмајәндәләри вә хүсусилә мүтәхәссисләр дахил едилә биләр.

Бундан сонра фонд диггәтлә нәзәрдән кечирилмәли, чыхарылмасы еһтимал олунан һәр бир нәшрин сечилмәсинә бөјүк мәс'улијјәтлә јанашылмалы вә онун мәзмуну, әһәмијјәти өјрәнилмәлидир. Көһнәлмиш әдәбијјата вә истифадә үчүн јарарсыз нәшрләрә мүстәгил сурәтдә актлар тәртиб едилмәлидир.

Китабхананын балансында олан әдәбијјат чыхарылдыгда ики нүсхәдә акт тәртиб етмәли вә она чыхарылан әдәбијјатын сијаһысы мүвафиг гајда үзрә әлавә едилмәлидир. Актын вә әдәбијјат сијаһысынын бир нүсхәси китабханада сахланылыр, икинчи нүсхә исә сијаһысыз мүһасибат шө'бәсинә верилир, даһа сонра китабхананын үмуми учот китабынын икинчи һиссәсиндә вә инвентар китабында гејд едилир, карточкалары каталоглардан чыхарылыр. Китабхананын балансында олмајан әдәбијјат чыхарылдыгда сијаһыда гијмәт көстәрилмир вә акт мүһасибата верилмир.

МКС-дә актлар директор тәрәфиндән тәсдиг едилир. Әдәбијјат јалныз акт тәсдиг едилдикдән сонра филиаллардан чыхарылмалы, мәркәзи китабханаја көндәрилмәлидир. Бурада чыхарылан әдәбијјат мүвафиг јерли утил тәшкилатларына тәһвил вериләрәк гәбз алынмалыдыр.

Чыхарылан китабларын актлары, онларын сијаһысы, формулјарлары, һабелә каталог карточкалары илә бирликдә китабханада 3 ил мүддәтиндә сахланылыр.

Тәһвил верилән әдәбијјатдан алынан пул вәсаити китабхананын бүдчәсинә дахил олур вә јени әдәбијјат алмаға хәрчләнилир.

Фондун тәһвили вә гәбулу

Китабхана фондунун бүтөвлүкдә, јахуд мүәјјән бир һиссәси тәһвил верилдикдә мүтләг учот сәнәдләри илә јохланыр вә беләликлә фондун реал вәзијјәти мүәјјәнләшдирилир. Белә јохлама заманы үмуми вәзифәләрлә јанашы, билаваситә фондун мүһафизәсинә мадди вә мә'нәви мәс'улијјәт бир мүдирдән дикәринин үзәринә дүшүр. Она көрә дә фонду тәһвил верән вә тәһвил алан китабханачы бәрабәр сәвијјәдә чалышыр ки, бу әмәлијјат сәмәрәли нәтичә версин.

Фондун тәһвили мәдәнијјәт шө'бәси вә ја МКС мүдирләринин әмри әсасында (филиал тәһвил верилдикдә) комиссијанын тәркиби, тәһвил верән вә гәбул едән дә көстәрилмәклә тәсдиг едилир. Филиалын тәһвили вә гәбулу заманы инвентар вә аваданлығын тәһвили дә комиссијанын вәзифәсинә дахилдир. Јохлама гуртардыгдан сонра акт тәртиб едилир. Јохлама акты әсасында тәртиб едилән тәһвил вә гәбул актында фонду тәһвил верән вә алан шәхсләрин дә имзасы олмалыдыр. Һәмчинин әввәлки мүдир охучуларда олан китаблары топламајынча јени мүдирин акты имзаламамаға ихтијары вардыр. Бунунла јанашы китабхананын сәнәдләри дә (күндәлик, акт говлуглары, КАА үзрә сифаришләрин, итирилмиш китаблар әвәзинә охучулардан алынан китабларын учот дәфтәри, инвентар вә аваданлыглар вә с.) актла тәһвил верилир.

Китабхананын шө'бә мүдири дә (абонемент, гираәт залы вә б.) дәјишдикдә шө'бәнин фонду јохланылыр. Бу заман комиссијанын тәркибинә шө'бәни тәһвил верән вә алан шәхслә јанашы, ичтимаи тәшкилатларын нүмајәндәләри дә дахил едилир.

Бу әмәлијјат китабхана фондунун үмумијјәтлә, китаб-

хана әмлакынын сосиалист мүлкијјәти кими горунмасынын мүһүм нәзарәт формаларындан биридир.

4.2.5. Китабхана фондунун дүзүлүшү

Китабхана фондунун мәгсәдәујғун дүзүлүшү чап әсәрләринин мүһафизәсини вә истифадәсини сәмәрәли тә'мин етмәк мәгсәдилә фондун тәшкилиндә һәјата кечирилән мүһүм иш просесләриндән биридир.

Китабхана фондунун дүзүлүшү ашағыдакы мүһүм тәләбләрә ҹаваб вермәлидир:

— фонддан истифадәнин әлверишли олмасы;

— китабханачынын (јахуд охучунун) рәфдән китаб сечмәсинин вә јеринә дүзмәсинин асанлашдырылмасы;

— дүзүлүш системинин сабит олмасы;

— китабсахлајычыдан гәнаәтчил истифадә етмәјин јарарлы олмасы.

Мүасир дөврдә китабханаларда дүзүлүшүн ики нөвүндән истифадә едилир. Белә ки, онлар китабын мәзмунуна вә формасына әсасланырлар.

Биринчијә системли, мөвзу вә предмет; икинчијә исә әлифба, хроноложи, ҹоғрафи, дилләрә көрә, формал, тәһкимли, инвентар дүзүлүшләри дахилдир.

Системли дүзүлүш заманы әдәбијјат елм саһәләринә көрә дүзүлүр. Белә ки, һәр бир шө'бә вә бөлмә дахилиндә бир билик саһәси үзрә китаблар мүәллифин фамилијасына, јахуд китабын сәрлөвһәсинә көрә груплашдырылыр. Һәмин дүзүлүш заманы мүвафиг китабханада тәтбиг едилән тәснифат ҹәдвәли әсас көтүрүлүр.

Мөвзу дүзүлүшү исә адәтән системли дүзүлүш дахилиндә мөвзу үзрә әдәбијјатын сечилмәсинә еһтијаҹ дујулдугда һәјата кечирилир. Мүәјјән бир предмет үзрә охучунун артан тәләбатыны өдәмәк мәгсәдилә елми-техники китабханаларда **предмет** дүзүлүшүндән истифадә едилир.

Формал дүзүлүш заманы фонддан јалныз каталогларын көмәји илә истифадә едилир. Формал дүзүлүш фондда јерә гәнаәт етмәјә имкан јарадыр. Лакин әдәбијјаты мәзмун әламәтинә көрә ачмаға имкан вермир. Бу дүзүлүшдән ири елми китабханаларда истифадә едилир. Күтләви китабханаларда исә гәзет вә журналларын, аудиовизуал материалларын дүзүлүшү үчүн јарарлы сајылыр.

Бу типли дүзүлүш арасында **әлифба дүзүлүшү** мүһүм јер тутур. Бу заман бүтүн китаблар мәзмунундан асылы олмајараг мүәллифин фамилијасы, мүәллифсиз китаблар исә сәрлөвһәнин әлифба сырасы үзрә дүзүлүр.

Хроноложи дүзүлүш китабларын нәшр илләринә көрә әлифба сырасы илә дүзүлмәси демәкдир. Һәмин дүзүлүш ил әрзиндә чап едилән әдәбијјатын бир јердә топланылмасына имкан верир вә ондан әсасән архив фондларында истифадә олунур.

Ҹоғрафи дүзүлүш чап әсәрләринин нәшр едилдији өлкә, шәһәр, вилајәт вә башга ҹоғрафи әламәтләринә көрә дүзүлмәси демәкдир. Елми китабханаларда бу үсулдан әсасән стандартларын, ихтираларын, фирма каталогларынын вә дикәр сәнәдләрин дүзүлүшүндә истифадә олунур.

Дилләрә көрә дүзүлүшдә чап әсәрләри нәшр дилләринә көрә груплашдырылыр. Дахилдә исә әсасән системли дүзүлүш тәтбиг едилир. Бу үсул ССРИ вә хариҹи өлкә халгларынын дилләриндә нәшр едилмиш әдәбијјаты груплашдырмаг үчүн даһа фајдалыдыр.

Формат-инвентар дүзүлүшү

Бу ҹүр дүзүлүш китаблары өлчүсүнә көрә вә һәр өлчү дахилиндә исә инвентар нөмрәсинә көрә груплашдырмаға имкан верир. Китаблар үчүн 3—4 өлчү гәбул едилмишдир. Бу өлчүләр хүсуси рәгәм вә һәрфләрлә ишарә олуна биләр. Өлчү ваһидләри мүәјјәнләшдириләркән 26 см.-ә гәдәр, 26—35 см. өлчүлү китаблар, 36 см. вә бундан јухары

өлчүдә нәшрләр вә с. нәзәрә алына биләр. Һазырда бөјүк китабханаларын әксәријјәтиндә, о ҹүмләдән Азәрбајҹанда М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасында вә Азәрбајҹан ССР ЕА-нын Мәркәзи Китабханасында бу дүзүлүшдән истифадә едилир.

Инвентар дүзүлүшүндә китаблар китабханаја дахил олдуғу вахтдан алдығы инвентар нөмрәси илә дүзүлүр.

Тәһкимли дүзүлүш заманы китабларын јерләшдирилдији зал, шкаф вә ја рәфләрин нөмрәләрини бирләшдирән шәрти ишарә верилир.

Мүасир дөврдә һәр китабхана дүзүлүш нөвләриндән өз фондунун тәркибинә вә гурулушуна ујғун шәкилдә истифадә едир. Китабханаларда дүзүлүш нөвләринин тәтбиги фондун һәчминдән дә асылыдыр. Мәсәлән, өлкәнин ири китабханаларынын әксәријјәтиндә формат-инвентар, күтләви китабханаларда исә системли дүзүлүшдән истифадә едилир.

МКС-дә, хүсусилә ачыг рәф үсулу тәтбиг едилән күтләви китабханаларда системли дүзүлүшдән охучу сорғуларына ујғунлашдырылмыш шәкилдә истифадә олунур.

4. 2. 6. Китабхана фондунун мүһафизәси

Бураја китабханада олан чап әсәрләрини вә дикәр сәнәдләри узун мүддәт горујуб сахламағы тә'мин едән тәдбирләр дахилдир. Охучу сорғуларынын һәртәрәфли өдәнилмәси, онлара верилән рәдд ҹавабларынын азалдылмасы вахтындан әввәл китабларын сырадан чыхмасы, тә'мири вә тәкрар әлдә едилмәси вә с. фондун дүзкүн мүһафизәси илә сыхы сурәтдә бағлы мәсәләләрдир. Бу мәгсәдлә китабхана ишчиләри ашағыдакылара наил олмалыдыр:

— китабханачы вә охучуларда китабхана фондунун мүһафизә едилмәсинә мәс'улијјәт һиссинин тәрбијә олунмасы;

— китабсахлајычынын һава режиминә дүзкүн әмәл едилмәси;

— верилән вә гајтарылан әдәбијјатын китабханаја дахил олмасынын вахтында учоту вә она нәзарәт;

— електрик, истилик, вентилјасија, су вә дикәр гурғулара, јанғын тәһлүкәсинә мүнтәзәм нәзарәт;

— китабын мүхтәлиф зәрәрверичиләрдән мүһафизәси.

Башга сөзлә десәк, фондун мүһафизә едилмәсинә сосиал, физики-кимјәви, биоложи амилләр тә'сир едир. Одур ки, китабхана фондунун мүһафизәсини тә'мин едән бу шәртләрә әмәл едилмәси инзибати-рәһбәр вә китабхана ишчисинин, еләҹә дә охучунун мүгәддәс вәзифәси олмалыдыр.

ССРИ Али Совети Рәјасәт Һеј'әтинин «ССРИ-дә китабхана иши һаггында Әсаснамә»синдә көстәрилир ки, китабхана фондуна зәрәр вуран шәхсләр ССРИ вә мүттәфиг республикаларын ганунларына ујғун олараг мадди, ҹинајәт вә дикәр мәс'улијјәт дашыјырлар. Бурада даһа сонра гејд едилир ки, китабхана китабларыны итирмиш шәхсләр, идарә вә тәшкилатлар һәмин китабы вә дикәр сәнәди ејни нәшрләрлә вә јахуд китабхананын лазым билдији башга нәшрлә əвәз етмәлидир. Бу мүмкүн олмадыгда онлар итирилмиш нәшрин гијмәтини 10 гатла өдәмәлидир. Бу јолла китабханаја дахил олан вәсаит фонда јени әдәбијјат алынмасына, нәшрләрин бәрпа едилмәсинә, һабелә фондун мүһафизәсини тә'мин едән башга тәдбирләрә хәрҹләнә биләр.

V. КИТАБХАНА КАТАЛОГЛАРЫ

5.1. Китабхана каталогларынын әһәмијјәти әсас нөвләри, мәгсәд вә вәзифәләри

Китабхана каталогу бир вә ја бир груп китабхананын фондунда олан чап әсәрләринин вә дикәр сәнәдләрин мүәјјән принсип әсасында тәркибини көстәрән сијаһысы демәкдир.

Китабхана каталоглары охучулара китаб сечмәкдә, онларын мүталиәсинә рәһбәрликдә мүһүм рол ојнајыр.

Мүасир дөврдә китабханаларын фондлары мәзмун вә форма ҹәһәтдән олдугча мүрәккәб, һәртәрәфли вә рәнкарәнкдир. Китабханалара мүрачиәт едән охучуларын сорғулары да мүхтәлифдир. Мә'лумдур ки, мүхтәлиф типли әдәбијјаты вә охучуларын мүрәккәб сорғуларыны бир каталогла өдәмәк гејри-мүмкүндүр. Одур ки, китабхана каталоглары мәгсәд вә вәзифәләринә көрә бир нечә нөвдә тәртиб едилирләр.

Материалларын (тәсвирләрин) груплашдырылмасы үсулуна көрә күтләви китабханаларда әлифба, системли вә бир сыра һалларда предмет каталоглары тәртиб едилир.

Әлифба каталогунда чап әсәрләрини—мүәллифин фамилијасы, нәшр едән идарә вә тәшкилатын адыны көстәрмәклә әлифба сырасы илә дүзүрләр.

Әлифба каталогу васитәсилә китабханада охучуја мә'лум олан әсәрин мөвҹуд нәшрләрини вә ја һәр һансы бир мүәллифин китабханада олан бүтүн әсәрләрини мүәјјәнләшдирмәк олар.

Системли каталогда чап әсәрләринин тәсвири онларын мәзмунларына мүвафиг олараг елм саһәләри вә сонра исә даһа дәгиг саһәви бөлкүләр әсасында груплашдырылыр.

Предмет каталогунда материаллар әсәрләрдә бәһс олунан мөвзуларын әлифбасына көрә дүзүлүрләр.

Бир сыра һалларда китабханаларда ҹоғрафи, хронoложи, топографик вә с. каталоглар да тәртиб едилир.

Мәгсәд вә вәзифәләринә, фондун әһатәлијинә көрә китабханаларда охучу вә хидмәт каталоглары олур.

Охучу каталоглары китабханаларда олан әсас вә јени нәшрләри әһатә едир. Бураја әсәрин көһнә нәшрләри, өз актуаллығыны итирмиш, лакин мүхтәлиф сәбәбләрдән фондда сахланылан әсәрләр дахил едилмир. Беләликлә, охучу каталогу бир нөв төвсијә характери дашыјыр.

Хидмәт каталогу исә китабхана фондуну бүтөвлүкдә әкс етдирир.

Китабхана каталоглары онларда әкс етдирилән әдәбијјатын нөвләринә көрә дә фәргләнирләр. Бу бахымдан китаб, дөври нәшрләр, техники әдәбијјатын хүсуси нөвләри, хәритәләр, нотлар вә с. нөвлү чап әсәрләринин каталоглары мөвҹуддур.

Фондлары әһатә даирәсинә көрә дә каталоглар мүхтәлиф олурлар. Ири китабханаларда фонддакы бүтүн чап әсәрләрини вә дикәр сәнәдләри әһатә едән каталоглар баш каталоглар, онун мүхтәлиф саһәләрини вә ја һиссәләрини әһатә едән каталоглар исә көмәкчи каталоглар адланыр.

Бир нечә китабхананын фондуну бүтөвлүкдә вә ја һиссәләрини әһатә едән бирләшмиш каталоглар да јарадылыр.

Сон вахтлар китабханаларын мәркәзләшдирилмәси илә әлагәдар МКС-ин әсас китабханасында мәркәзи каталоглар да тәшкил едилир. Бу каталоглар әлифба вә системли олараг МКС-ин ваһид китаб фондуну әһатә едир.

Нәһајәт, каталоглар формаларына көрә дә фәргләнәрәк карточка вә китаб шәкилли олурлар.

Карточка формалы каталоглар мүвафиг гајдада һазырланмыш чап әсәрләринин тәсвирләриндән ибарәт олур.

Китаб шәкилли каталогларда исә мөвҹуд әдәбијјатын тәсвирләри әсасән системли гајдада охучулара чатдырылыр. Белә каталоглар әксәр һалларда чап каталог карточкаларынын фото сурәтини бир вә ја бир нечә китабда әкс етдирир.

5.2. ЧАП ӘСӘРЛӘРИНИН ТӘСВИРИ. ӘЛИФБА КАТАЛОГУ

5.2.1. Чап әсәрләринин вә дикәр сәнәдләрин библиографик тәсвири

Китабхана-библиографија мә'лумат просесиндә ән чох кениш тәтбиг едилән иш нөвү библиографик тәсвирдир.

Демәли, һәр һансы каталог, картотека вә әдәбијјат сијаһысында библиографик тәсвир чап әсәрләринин мәзмуну, нөвү, һәчми, охучу истигамәти, һабелә нәшрин дикәриндән фәргли әламәтләринә даир охучуда там тәсәввүр јаратмалыдыр.

Совет китабханаларында тәсвирин мүхтәлиф нөвләриндән истифадә едилир. Онлар һәм мәгсәдинә вә китаблар һаггында библиографик мә'луматларын тамлығына көрә, һәм дә онларын тәртиби әламәтләринә көрә фәргләнирләр.

Мәгсәдинә көрә әсас вә көмәкчи тәсвирләр олур. Әсас тәсвир мүәллиф вә сәрлөвһәјә көрә верилир.

Әлифба каталогунун там вә даһа јарарлы олмасы үчүн һеч дә әсас тәсвир кифајәт дејилдир. Она көрә дә көмәкчи тәсвирләрин вә көмәкчи карточкаларын кениш тәтбиг едилмәси дә зәруридир.

Әлифба каталогунда көмәкчи тәс рләрин үч нөвү: әлавә, серијалы, аналитик нөвләри тәтбиг едилир.

ССРИ-дә чап әсәрләринин тәсвириндә ваһид гајданын јарадылмасына ингилабын илк илләриндән башланмыш вә мүасир дөврә гәдәр давам етдирилмишдир. Совет китабханашүнаслары бу ишдә чап әсәрләринин спесифик хүсусијјәтләрини, китабларын вә дикәр әдәбијјатын нәшријјат тәртибатындакы дәјишикликләри, еләчә дә харичи тәчрүбәни кениш шәкилдә нәзәрә алмышлар.

Гејд етмәк лазымдыр ки, индијәдәк ССРИ-дә, еләчә дә харичи өлкәләрдә мүхтәлиф тәсвир гајдалары мөвчуд иди. Тәсвир гајдаларынын мүхтәлифлији, јә'ни фәргли олмасы мә'лумат мүбадиләсини олдугча чәтинләшдирир, харичи мә'лумат органларындан истифадә етмәји ағырлашдырырды. Гаршыја чыхан бу чәтинлији арадан галдырмаг мәгсәдилә 1960—1970-чи илләрдә бу саһәдә хејли иш көрүлмүшдү. Беләликлә, ГОСТ 7.1=76 «Чап әсәрләринин библиографик тәсвири» (1977) дөвләт стандарты јарадылыр. Бу

сәнәд бүтүн китабханалар вә мә'лумат органлары үчүн мәчбуридир.

Библиографик тәсвирә даир јени дөвләт стандартынын үч башлыча характерик чәһәти вардыр:

1. Библиографик тәсвирлә каталог тәсвири арасында индијәдәк мөвчуд олан фәрг арадан галдырылмыш вә һәр ики тәсвир ејниләшдирилмишдир.

2. Әввәлки тәсвир гајдаларындан фәргли олараг бурада бир сыра ишарәләр ләғв едилмиш вә әвәзиндә ријази ишарәләр гәбул олунмушдур. Бу метод библиографик тәсвирин автоматлашдырылмасына кениш имкан верир.

3. Совет библиографик тәсвир гајдалары бејнәлхалг библиографик тәсвир гајдаларына хејли дәрәчәдә јахынлашдырылмышдыр.

Бундан әлавә стандарт китабларын, серијалы нәшрләрин, норматив-техники, техники сәнәдләрин хүсуси нөвләринин, аналитик вә бирләшмиш тәсвирләрин, библиографик иснадларын, китабичәриси мәгаләләрин, библиографик сијаһыларын тәсвир гајдаларыны ајдынлашдырыр.

Библиографик тәсвирин објектини китаблар, серијалы нәшрләр, ајрыча чилд, чохчилдли вә серијалы нәшрләрин бурахылышлары, мәгаләләр, һиссә, фәсилләр тәшкил едир. Мүасир дөврдә тәсвирин објектини һәмчинин техники сәнәдләрин хүсуси нөвләри, микрофилмләр, әлјазма материаллары вә с. тәшкил едир.

Дөвләт стандартында јени термин вә анлајышлар мејдана кәлмиш, көһнәләр дәјишдирилмиш вә дәгигләшдирилмишдир.

Јени дөвләт стандартларына көрә бүтүн тәсвир үнсүрләри 2 јерә бөлүнүр:

1. Мәчбури үнсүрләр.
2. Факултатив үнсүрләр.

Мәчбури үнсүрләр нәшр һаггында әсас библиографик мә'лумат верир. Бураја әсасән сәрлөвһә, фәрди вә ја коллектив мүәллифлик һаггында мә'лумат, тәкрар нәшр һаг-

гында мә'лумат, бурахылыш мә'луматлары, сәһифәләрин мигдары, ИСБН дахилдир.

Факултатив үнсүрләр исә еһтијач олдугда чап әсәри һаггында әлавә мә'лумат верир, мәсәлән, китабын өлчүсү, тиражы вә с.

Әввәлки тәсвир гајдаларындан фәргли олараг бураја јени үнсүрләр — китабын бејнәлхалг стандарт нөмрәси (ИСБН) вә серијалы нәшрләрдә серијанын бејнәлхалг стандарт нөмрәси (ИССН) верилмишдир.

Там библиографик тәсвир үнсүрләри ашағыдакы саһәләрдән ибарәтдир:

— тәсвирин башлығы;
— сәрлөвһә, мүәллифлик һаггында мә'лумат;
— тәкрар нәшр;
— бурахылыш мә'луматлары;
— мигдар характеристикасы;
— серијалар;
— гејд;
— китабын бејнәлхалг стандарт нөмрәси (ИСБН)[1] вә серијанын бејнәлхалг нөмрәләри (ИССН), чилд, гијмәт вә тираж.

Јени дөвләт стандартында истифадә един шәрти ишарәләр ашағыдакылардыр:

Нөгтә (.), веркүл (,), ики нөгтә (:), нөгтәли веркүл (;), бәрабәрлик (=), мө'тәризә ().

Белә шәрти ишарәләр чап әсәринин һансы дилдә вә әлифба илә јазылмасындан асылы олмајараг, тәсвири баша дүшмәјә, бејнәлхалг мигјасда мә'лумат мүбадиләсинә имкан верир.

[1] Һазырда ССРИ-дә чыхан китабларда бејнәлхалг стандарт китаб нөмрәси олмур. Үмумијјәтлә, ИСБН 4 група бөлүнмүш, 10 рәгәмдән ибарәт олур. Биринчи өлкәни, икинчи нәшријјаты, үчүнчү китабын сыра нөмрәсини, дөрдүнчү контрол (нәзарәт) нөмрәсини көстәрир.

Библиографик тәсвирин схеми

Тәсвирин башлығы
Әсас сәрлөвһә: Дикәр сәрлөвһә вә сәрлөвһәјә аид мә'луматлар (фәрди, јахуд коллектив мүәллифләр һаггында мә'луматлар; Китабын тәртибиндә иштирак едән дикәр шәхсләр һаггында мә'луматлар. — Тәкрар нәшр вә јахуд нәшрин характеристикасы. — Нәшр јери: Нәшријјат, нәшр или. — Сәһифәләрин мигдары, иллүстрасијалар һаггында мә'лумат: Әлавә материаллар. — /Серијанын башлығы. Серијаја даир мә'луматлар; Серијанын бурахылыш нөмрәси. Серијаалты башлыг; Серијаалты бурахылыш нөмрәси/.
Гејд
ИСБН чилд: гијмәт

Мәтн тәсвири 7 саһәјә бөлүнүр. Бир саһә дикәриндән нөгтә вә тире ишарәси илә ајрылыр. Һәр бир саһә јени сәтирдән башладыгда ондан әввәл тире ишарәси гојулмур. Тәсвирин һәр бир саһәси дә өз нөвбәсиндә тәсвир үнсүрләринә бөлүнүр, бу үнсүрләрин дүзүлүшүндә мүвафиг ишарәләр тәтбиг едилир вә ардычыллыг көзләнилир.

Библиографик тәсвирә даир изаһлы нүмунәләр

Бир мүәллифли әсәрләр. Бир мүәллифли китаблар мүәллиф үзрә тәсвир едилир.

	Сәфәров Ч.
	Театр вә драматуркија /ред-ру С. Дағлы. — Бакы: Јазычы, 1982. — 120 с., шәк. Ч-дә: 40 г.

Бир мүәллифли китаблара әлавә тәсвир сәрлөвһәјә көрә верилир. Бу заман китабын сәрлөвһәси икинчи, мүәллиф исә ахырда биринчи шагули хәтдән јазылыр.

	Театр вә драматуркија.
	— Бакы, 1982. Сәфәров Ч.

Ики мүәллифли китаблар. Бу заман һәр ики мүәллифин фамилијасы бир-бириндән веркүл (,) ишарәси илә ајрылыр.

	Кудрјавтсев С. В., Макарычев Ј. Н.
	Чәбрдән дидактик материаллар: 7-чи синиф үчүн: Мүәллимләр үчүн вәсаит. — Бакы: Маариф, 1983.—159 с. Ч-дә: 52 г.

Ики мүәллифли китаблара әлавә тәсвир һәм сәрлөвһәјә, һәм дә икинчи мүәллифә (шарикли) көрә верилә биләр.

Икинчи мүәллифә әлавә тәсвир верәркән онун фамилијасы, ады, атасынын ады, икинчи, әсас тәсвири башлығы исә 1-чи шагули хәтдән башлајыр.

	Макарычев Ј. Н.
	Кудрјавтсев С. В., Макарычев Ј. Н. Чәбрдән дидактик материаллар. — Бакы, 1982.

Ики мүәллифли китабларын сәрлөвһәсинә көрә дә тәсвир верилир. Китабын сәрлөвһәси 2-чи шагули хәтдән башлајыр вә белә дә давам едир. Ахырда мүәллифләр 1-чи шагули хәтдән башламагла көстәрилир.

	Чәбрдән дидактик
	материаллар. — Бакы, 1982. Кудрјавтсев С. В., Макарычев Ј. Н.

Үч мүәллифли китабларын тәсвири. Тәсвир белә апарылыр: тәсвирин башлығында 1-чи мүәллифин фамилијасы, ады, атасынын ады сонра «вә башг.» сөзү јазылыр. Һәр үч мүәллиф һаггында мә'лумат китабда верилдији кими мүтләг мө'тәризәдә көстәрилир.

| Вердизадә А. А. вә башг.

| Кимјадан вәсаит: /Али мәктәбләрин һазырлыг шө'бәси динләјичиләри үчүн дәрс вәсаити/ /А. А. Вердизадә, Т. Д. Әлизадә, Н. А. Вердизадә. — Јенидән ишләнмиш вә тамамланмыш 2-чи нәшри. — Бакы: Маариф, 1982. — 248 с.
Ч-дә: 50 г.

Үч мүәллифли китабларда 2-чи, 3-чү мүәллифләрә, сәрлөвһәјә көрә дә әлавә тәсвир вермәк олар.

Икинчи мүәллифә әлавә тәсвир вердикдә мүәллифин фамилијасы, ады, атасынын ады башлыгда икинчи шагули хәтдән, әсас тәсвирин башлығы исә биринчи шагули хәтдән јазылыр.

| Әлизадә Т. Д.

| Вердизадә А. А. вә башг.
Кимјадан вәсаит. — Бакы, 1982.

Үч мүәллифли китаблары сәрлөвһәјә көрә тәсвир етдикдә сәрлөвһә 2-чи шагули хәтдән башлајыр вә белә дә давам едир. Ахырда әсас тәсвирин башлығы 1-чи шагули хәтдән јазылыр.

| Кимјадан вәсаит. — Бакы, 1982.

| Вердизадә А. А. вә башг.

Сәрлөвһә үзрә тәсвир

Дөрд, беш вә даһа чох мүәллифли, һабелә мүәллифи көстәрилмәјән китаблар сәрлөвһәјә көрә тәсвир едилир. Әкәр китаб 4 мүәллифлидирсә, мүәллифләрин дөрдүнүн дә ады мүәллифлик һаггында мә'луматда верилир. 5 вә даһа чох оланда үчү көстәрилир сонра исә башг. сөзү јазылыр.

| Нахышларын јаддашы

| /Х. С. Мәммәдов, И. Р. Әмирасланов, Һ. Н. Әмирасланов, А. А. Мурсәлијев. — Бакы: Азәрнәшр, 1981. — 46 с., шәк. Библиогр.: с. 45.
Ч-дә: 50 г.

Беш мүәллифли китабын тәсвири

| Харичи өлкәләрин игтисади чоғрафијасы:

| Орта мәктәб үчүн дәрс вәсаити /А. Г. Артјомов, Б. П. Максаковски, Р. Н. Раковски вә башг.; Ред.: В. И. Максаковски. — Русчанын 8-чи нәшринә әсасән тәрчүмә едилмиш 8-чи нәшри. — Бакы: Маариф, 1971.— 432 с., шәк.

Беш мүәллифли китабларын биринчи мүәллифинә вә редакторуна (әкәр редактор титул вәрәгиндә көстәрилмишдирсә) әлавә тәсвир верилир. Биринчи мүәллиф китабын редакторудурса, она мүәллиф кими әлавә тәсвир верилир.

1744—12

Артјомов А. Т. вә башг.

Харичи өлкәләрин игтисади чоғрафијасы. — 8-чи нәшр. — Бакы, 1971.

Максаковски В. И., ред.

Харичи өлкәләрин игтисади чоғрафијасы.—8-чи нәшр. — Бакы, 1971.

Мәчмуәләрин тәсвири

Бир күнәш алтында: Мәчмуә: Гардаш респ. шаирләринин әсәрләри /ред.: М. Әләкбәрли; Тәрт. едәни: Ә. Мухтар. — Бакы: Кәнчлик, 1982. — 184 с. Ч-дә: 55 г.

Чохчилдли нәшрләрин тәсвири

Дөвләт стандартына көрә чохчилдли әсәрләрин тәсвирини ики чүр груплашдырмаг олар:

а) мүәллифә көрә;
б) сәрлөвһәсинә көрә.

Чохчилдли нәшрләр тамлығына көрә дә ики јерә ајрылыр. Бураја нәшри тамамланмыш вә нәшри тамамланмамыш әсәрләр дахилдир.

Чохчилдли нәшрләрин там тәсвири үмуми вә хүсуси һиссәләрә ајрылыр. Үмуми һиссәдә бүтүн нәшр, хүсуси һиссәдә исә ајрыча чилд һаггында мә'лумат верилир.

Мүәллиф үзрә чохчилдли әсәрләрин тәсвири конкрет бир мүәллифли әсәрләр топлусунун нәшринә әсасланыр.

Ленин В. И.

Әсәрләринин там күллијаты: ч. 28. Империализмә даир дәфтәрләр. — Русчасынын 5-чи нәшриндән тәрчүмә. — Бакы: Азәрнәшр, 1982. — 913 с. Гејдләр, көстәричиләр, с. 803—931.

Сәр. әвв.: Азәрб.КП МК јанында Марксизм-Ленинизм ин-ту, Азәрб. фил.

Азәрбајчан Совет Енсиклопедијасы:

10 чилддә /Баш ред.: Ч. Гулијев. — Бакы: АСЕ, 1976—

Ч. 1. А — Балзак. 1976. 594 с., шәк., 10 хәрт.
Ч. 2. Балзак—Гајдар, 1978. 592 с., шәк., 4 хәрт.
Ч. 3. Гајыбов—Елдаров. 1979, 600 с. шәк., 3 хәрт. бах: сонр. кар.

Ч. 4. Елдәкиз — Итабира. 1980. 392 с., шәк., 9 хәрт.

Ч. 5. Италија—Куба. 1981. 592 с., шәк., 6 хәрт.

Ч. 6. Куба — Мисир. 1982. 608 с., шәк., 5 хәрт.

Аналитик тәсвир.

Дөврү, арды давам едән нәшрләрдә, мәчмуәләрдә, чохчилдли нәшрләрдә дәрч едилән мәгалә вә ја башга материалларын, һәмчинин ајрыча фәслин, һиссәнин, бөлмәнин библиографик тәсвиридир. Бу тәсвирдән әсасән картотекаларын тәртибиндә истифадә едилир.

Аналитик тәсвир ики һиссәдән ибарәт олур:

а) сәрлөвһә, мүәллиф вә мәгалә һаггында мә'лумат;

б) мәгаләнин чап едилдији нәшр барәдә мә'лумат вә гејд.

Гәзет вә журнал мәгаләләринин тәсвири

Гәзетләрдән мәгалә тәсвир едилдикдә гәзетин ады, ил, ај вә күнү көстәрилир. Чохсәһифәли гәзетләрдә исә сәһифәләр дә верилир. Мәнбәдән әввәл (—) ишарәси гојулур.

Ариф Һ.

Ел сәрвәти: Ашыгларын IV гурултајы гаршысында. — Коммунист, 1983, 25 феврал.

Журналлардан мәгаләни тәсвир етдикдә јенә ады, нәшр или, нөмрәси, сәһифәси көстәрилир. Мәнбәдән әввәл (—) ишарәси гојулур. Материал журналын бир нечә нөмрәсиндә чап едилдикдә исә нөгтәли веркүл (;) ишарәси гојулараг нөвбәти нөмрә вә сәһифә верилир.

Мусајев С.

Сов.ИКП фәһлә синфинин партијасыдыр.—Азәрбајчан коммунисти, 1983, № 1, с. 40—44.

Һәсәнов М., Әлијев А.

Күтләви китабханаларда чап әсәрләринин библиографик тәсвири һаггында: /Дөвләт стандарты әсасында/. — Мәдәни-маариф иши, 1982, № 2, с. 26—29; № 4, с. 25—27.

Марксизм-ленинизм классикләринин әсәрләринә аналитик тәсвир.

Маркс К., Енкелс Ф.

В. И. Ленин Маркс илә Енкелсин јазышмасы һаггында. — Сеч. мәктублар, 1955, с. 6—7.

Ленин В. И.

Бирлијә доғру. — Әсәрләринин тамкүллијјаты, ч. 19, с. 208—218.

Ресензијаларын, китабларын фәсил вә бөлмәләринин тәсвири

Аналитик тәсвирләрдән бири дә ресензијаларын тәсвиридир. Белә тәсвир ики һиссәдән ибарәт олур. Ресензија јазылан әсәрин тәсвири (мигдар характеристикасына гәдәр) вә ресензија һаггында мә'лумат.

Ресензија һаггында мә'лумат јени сәтирдән «рес.» сөзү јазылмагла башлајыр. Сонра дикәр үнсүрләр көстәрилир. Әсәрә јазылан ресензијанын сәрлөвһәси әсәрин ады илә ејнидирсә, онда ресензија бөлмәсиндә тәкрар едилмир, јалныз мүәллиф вә мәнбә верилир.

Бабајев Н.

Ачыг сөһбәт. — Бакы: Кәнчлик 1982.
Рес.: Әлимирзәјев Х. — Әдәбијјат вә инчәсәнәт, 1983, 25 март, с. 6.

Азәрбајчан совет әдәбијјаты тарихи

2 чилддә, ч. 1, Бакы, Азәрб. ЕА-нын нәшри, 1967.
Бөјүк Вәтән мүһарибәси дөврүндә әдәбијјат (1941—1945), с. 446—541.

Коллектив мүәллифли әсәрләрин тәсвири

Китабхана фондунун хејли һиссәсини коллектив мүәллифли әсәрләр тәшкил едир, онларын дүзкүн тәсвири материалларын тез тапылмасына көмәк едир. Бураја директив вә рәсми сәнәдләр, сијаси партијалар вә ичтимаи тәшкилатлар, идарә вә тәшкилатлар (елми, мәдәни-маариф, тәсәррүфат тәшкилатлары вә с.), бејнәлхалг тәшкилатлар (БМТ, ЈУНЕСКО вә с.) конгрес, гурултај, конфранс, симпозиумлар, мүшавирәләр вә с. дахилдир.

Коллектив мүәллиф үзрә тәсвирин башлығында идарә вә тәшкилатын ады ваһид формада верилир. Башлыгда идарә вә тәшкилатын ады там, адлыг һалында јазылыр. Сөзләрин гысалдылмасы дөвләт стандартлары үзрә апарылыр. Идарә вә тәшкилатын ады гысалдылмыш сөзлә мәшһурдурса, онда гысалдылмыш һалда јазылыр. Мәс: Сов.ИКП, ҮИЛКГИ вә с.

Ејни адлы коллектив вә идарәнин адындан онларын һарада јерләшдикләри ајдын дејилсә, тәсвирин башлығында идарәнин адындан сонра онун јерләшдији јерин ады көстәрилир. Мәс: Тарих институту, Бакы.

Әкәр коллективин ады икидирсә, мүәллифлик һаггында мә'луматда һәр икиси верилир, үч вә даһа чохдурса, 1-чи аддан сонра «вә башг.» сөзү јазылыр.

Коллектив мүәллифли әсәрләрин тәсвириндә көмәкчи, истинад вә мә'лумат карточкаларындан истифадә олунур.

Сов.ИКП нәшрләри

Сов. ИКП. Гурултај, 26-чы

Сов. ИКП XXVI гурултајынын материаллары. — Бакы: Азәрнәшр, 1981. —288 с.
Ч-дә: 60 г.

Сов. ИКП МК. Пленум. 1982. Нојабр.

Сов. ИКП МК пленумунун материаллары: 12 нојабр 1982-чи ил. — Бакы: Азәрнәшр, 1982. — 18 с.

3 г.

Харичи өлкәләрин коммунист вә фәһлә партијаларынын нәшрләри

Французская коммунистическая

партия. Съезд, 21—й
XXI внеочередной съезд французской коммунистической партии. Витри, 24—27 акт. 1974.—М.: Политиздат, 1975.—123. с.

17 к.

ҮИЛКГИ нәшрләри

ҮИЛКГИ

Үмумиттифаг Ленин Коммунист Кәнчләр Иттифагынын Низамнамәси: ҮИЛКГИ XXV гурултајы тәрәфиндән гәбул олунмуш, ҮИЛКГИ XV, XVII вә XVIII гурултајлары тәрәфиндән гисмән дәјишикликләр едилмишдир. — Бакы: Кәнчлик, 1981.—43 с.

5 г.

Дөвләт органларынын вә идарәләринин нәшрләри

ССРИ Али Совети. Чагырыш, 10-чу. Сессија, 5-чи.

ССРИ Али Советинин /10-чу чағырыш/ бешинчи сессијасынын ичласлары, 23—24 ијун 1981-чи ил: Стенографик һесабат. — М., 1981. — 231 с.

Микрофилм, нот вә сәсјазма материалларынын тәсвири

Бүнјадзадә Ч.

Қәшкүл вә јахуд нәғмәләр мәчмуәси: Нәғмә вә шикәстә.—Бакы: Һашымбәј Вәзировун Сәда мәтбәәси, 1913. —64 с.

20 г.

Гараjев Г.

Он ики фуга: фортепиано үчүн. — М.: Сов. композитор, 1982. — 40 с. (Пианочунун консерт репертуары)

90 г.

Һачыбәјов Ү.

Севкили чанан. Мус. Ү. Һачыбәјовундур; Сөз. Низамининдир; Ифа едир Л. Иманов; чалыр халг чалғ. ал. ор.; Дир. С. Рүстәмовдур. Апр. з—д; Д 34760.

70 г.
1 үз.
Севкили чанан
о бири үз
А. Кәрај. Күлзар.

5.2.2. Әлифба каталогу

Совет китабханаларында кениш истифадә олунан каталоглардан бири дә әлифба каталогудур. МКС-ин мәркәзи китабханасында, һабелә системин структур бөлмәләриндә белә каталоглар тәшкил едилир. Әлифба каталогу китабхана фондуну һәртәрәфли әкс етдирән јеканә каталогдур, һәм дә һәр бир китабхананын әсас мә'лумат апараты сајылыр. Охучулара мә'лумат-информасија хидмәтиндә, китаб тәблиғиндә бу каталог мүһүм рол ојнајыр. Үмумијјәтлә, әлифба каталогунун башлыча вәзифәси әсасән ики суала чаваб вермәкдир:

1. Китабханада охучуја габагчадан мә'лум олан китаб вармы?

2. Мүәјјән мүәллифин һансы китаблары китабханада вардыр?

Әлифба каталогунун хүсусијјәти мүәјјән мүәллифин, јахуд бу вә ја дикәр идарәнин бүтүн нәшрләрини бир јерә јығмаға имкан верир. Һеч бир каталогда фондун мүәллиф тәркиби әлифба каталогундакы кими ачылмыр. Әлифба каталогунун дикәр бир хүсусијјәти дә ондан истифадәнин асан олмасыдыр.

Әлифба каталогу ашағыдакы ардычыллыг үзрә тәртиб едилир:

1. Каталог паспортунун тәртиби;
2. Карточкаларын дүзүлүшү;
3. Каталогун тәртибаты;
4. Каталогдан истифадә етмәјә көмәк мәгсәдилә мүхтәлиф әјани вәсаитләрин тәртиби;
5. Каталогун редактә едилмәси.

Бу әмәлијјат просеси бүтүн каталогларын тәртиби үчүн ејнидир. Паспортда каталогун јаранма тарихи, мәгсәд вә вәзифәләри, әһатә даирәси, тәсвир гајдалары вә с. һагда мә'луматлар верилир.

Әлифба каталогунда карточкаларын дүзүлмәси китаб тәсвири методикасы илә мүәјјән едилир. Белә ки, чап әсәрләри тәсвирләринин әсас гајдалары әлифба каталогунун гурулушуну, онун өзүнәмәхсус функсијаларыны һәјата кечирмәк имканыны нәзәрә алмагла тәртиб олунур.

Карточкаларын дүзүлмәси әлифба каталогунун тәртибиндә әсас иш мәрһәләләриндән биридир. Одур ки, карточкаларын дүзкүн дүзүлмәси сијаси, елми вә бәдии чәһәтдән ән гијмәтли әдәбијјатдан охучуларын сәмәрәли шәкилдә истифадә етмәсини тә'мин едир, әдәбијјатын тез тапылмасына имкан јарадыр, каталогдан истифадә етмәји асанлашдырыр.

Әлифба каталогунун вәзифәләринә ујғун олараг карточкаларын дүзүлүшүндә чидди әлифба принсипинә риајәт етмәк тәләб едилир.

Сөзләрин, адларын, ејни заманда әлифба үзрә бүтөв чүмләләрин дүзүлүшүнүн ики үсулу даһа кениш јајылмышдыр. Биринчи үсула «сөз ардынча сөз», икинчијә исә «һәрф ардынча һәрф» дејилир. Һәр ики үсулда башланғыч сөзләрин һәрфи тәркиби әсас көтүрүлүр, лакин бири дикәриндән мүәјјән гәдәр фәргләнир. Биринчи һалда тәсвирләр сөзләрин ардычыллығы, икинчи һалда исә тәсвирләр әлифба һәрфләринин чидди ардычыллығы илә дүзүлүр.

Ајры-ајры мүәллифләрин әсәрләринин дүзүлүшү әксәр һалда онун әсәрләринин нәшр типләриндән дә асылыдыр. Белә ки, әкәр мүәллифин әсәрләри күллијјат, мәчмуә, сечилмиш вә ајрыча әсәрләр шәклиндә нәшр едилибсә бу заман онлар формал әлифба сырасы илә дејил, нәшр типинә көрә дүзүлмәлидир: а) там күллијјаты; б) әсәрләри күллијјаты; в) сечилмиш әсәрләри; г) мөвзу мәчмуәләри; ғ) ајры-ајры әсәрләри.

Рәсми нәшрләрин дүзүлүшү үчүн тәшкилати гурулуша ујғун хүсуси мәнтиги гајда мөвчуддур. Совет Иттифагы Коммунист Партијасынын сәнәдләринин һансы башлыглар алтында тәсвир едилмәсиндән асылы олмајараг (РСДФ(б)П, РК(б)П, ҮИК(б)П, Сов.ИКП) каталогда «Сов.ИКП» ајрычысы архасында бир јердә верилир. Охучулар тәрәфиндән тәләб едилән белә нәшрләрин тапылмасыны асанлашдырмаг мәгсәдилә каталогда мә'лумат иснад карточкасындан истифадә едилир. Үмумијјәтлә, каталогда партијанын рәсми нәшрләринин тәсвирләри ашағыдакы шәкилдә верилир:

1) Сов.ИКП нәшрләри;
Партијанын Програмы;
Партијанын Низамнамәси;

2) Сов.ИКП-нин али органларынын нәшрләри;
Гурултај, конфранс-хроноложи ардычыллыгла;
Сов.ИКП МК сәрләвһәләрин үмуми әлифбасы үзрә, МК пленумлары хроноложи ардычыллыгла;

3) Партијанын рәсми сәнәдләринин үмуми вә тематик характерли мәчмуәләри—сәрләвһәләрин әлифба сырасы илә;

4) Партијанын јерли тәшкилатларынын (республика, вилајәт, шәһәр, рајон вә с.) сәнәдләри вә јерли партија конфрансларынын материаллары—тәшкилатларын вә конфрансларын әлифба сырасы вә ја хроноложи ардычыллыгла.

ҮИЛКГИ-нин, ССРИ һәмкарлар тәшкилатларынын нәшрләринин тәсвирләри дә бу гајда үзрә дүзүлүр.

Әсәрин бир нечә мүәллифи олдугда гәбул едилмиш гајдаја көрә бүтүн мүәллифләрә, редакторлара, еләчә дә әсәрин јазылмасында иштирак едән дикәр шәхсләрә әлавә карточка јазылыб мүвафиг әлифба гајдасы илә дүзүлмәлидир. Әкәр чап әсәриндә мүәллифин фамилијасы әвәзинә онун тәхәллүсү вә ләгәби верилибсә бу заман мүәллиф һансы ад алтында даһа чох мәшһурдурса, о әсас көтүрүлүр вә бүтүн тәсвирләр бурада чәмләшдирилир вә мүвафиг тәхәллүс, ләгәб вә шәрти адлардан әсас фамилија вә ја ада иснад верилир. Вәкилов С. Бах: Вурғун С.

Вәзифәсиндән асылы олараг ајрычылар мүхтәлиф нөвләрә бөлүнүр: а) әлифба сырасыны мүәјјән етмәјә хидмәт едән ајрычылар; б) мә'лумат типли ајрычылар; г) библиографик ајрычылар.

Әлифба сырасыны мүәјјән едән ајрычылара һәрфи (мәсәлән, А—дан Б—јәдәк), һеча (мәсәлән, Аб—дән Ав—дәк), бүтөв сөз (фамилија), јахуд бир нечә сөзлә ифадә едилән ајрычылар аиддир.

Мә'лумат типли ајрычылар ејни илк сөзә малик олуб карточкаларын дүзүлмә гајдасыны көстәрмәк үчүн ишләдилир.

Библиографик ајрычылар мүәллиф ајрычыларынын дикәр бир нөвүдүр. Белә ајрычыларын үзәриндә мүәллифләр һаггында гыса вә әсас мә'луматлар (фамилијасы, ады вә атасынын ады, анадан олдуғу вә вәфат етдији ил, һансы тәхәллүслә әсәр јаздығы, ихтисасы, елми дәрәчәси, фәхри ады, ән мүһүм әсәрләринин сијаһысы вә с.) верилир.

Карточкалар дүзүлдүкдән вә ајрычылар дахил едилдикдән сонра каталог гутуларынын үзәриндә онларын мәзмунуна ујғун гејдләр (башлыглар, һәрф вә һечалар, бүтөв сөзләр вә с.) едилир. Гејдләр дәгиг вә ајдын олмалыдыр, онун ардычыл олмасына диггәт јетирилмәлидир. Бүтүн

бунлардан сонра каталогун тәшкили демәк олар ки, баша чатыр.

Каталогун **тәкмилләшдирилмәси дә онун тәшкили** илә бағлы мәсәләдир. Каталога нәзарәт етмәк вә план үзрә вахташыры редактә бу саһәдә мүһүм рол ојнајыр.

Каталог үзәриндә чари иш мүхтәлифдир. Бураја тәсвирләрин башлыгларынын библиографик редактәси, карточкаларын дүзүлүшүнүн дәгиглијинин јохланылмасы, тәсвирләрин дүзүлүшү, фондла каталог арасында ујғунлуғун олмасы вә с. дахилдир. Каталогун үмуми редактәси исә башдан-баша, јахуд сечмә јолу илә һәјата кечирилә биләр. Бүтүн бунлар каталогдан сәмәрәли истифадә етмәк үчүн кениш имкан јарадыр.

5.3. ЧАП ӘСӘРЛӘРИНИН ТӘСНИФЛӘШДИРИЛМӘСИНИН ӘҺӘМИЈЈӘТИ ВӘ ҮМУМИ МЕТОДИКАСЫ

Тәснифләшдирмә елмдә вә ичтимаи тәчрүбәдә кениш тәтбиг едилән фәалијјәт саһәсидир. Бу предмет вә һадисәләрин үмуми әламәтләринә вә ја онларын арасындакы фәргә көрә дәрәчәләрә (синифләрә) вә групплара бөлүнмәси демәкдир.

Китабхана-библиографија просесиндә тәснифләшдирмә, биринчи нөвбәдә чап әсәрләринин вә дикәр сәнәдләрин мүхтәлиф әламәтләринә көрә груплашдырылмасы илә бағлыдыр.

Китабханаларда чап әсәрләринин тәснифләшдирилмәси дедикдә онларын әсас әламәти—мәзмунларына көрә груплашдырылмасы нәзәрдә тутулур ки, буна да системли тәснифләшдирмә дејилир.

Чап әсәрләринин системли тәснифләшдирилмәси елмләр тәснифатына әсасланыр. Лакин онун өзүнәмәхсус хүсусијјәтләри вардыр. Бу хүсусијјәтләр әсәрләрин нәшр типиндән, дилиндән, охучу групундан вә үмумијјәтлә китабхана ишинин хүсусијјәтләриндән ирәли кәлир.

Системли тәснифләшдирмәнин әсас маһијјәти чап әсәрләринин мәзмунларына көрә елм саһәләри үзрә мувафиг шө'бәләр (синифләр) әсасында груплашдырылмасындан ибарәтдир. Һәр бир шө'бәнин дахилиндә мувафиг елм саһәсинин мәзмуну вә истигамәтләриндән асылы олараг јарым шө'бәләр вә даһа дәгиг вә мәһдуд мәфһумлары әһатә едән бөлмәләр јарадылыр. Јарым шө'бәләр јарадылдыгда мувафиг елм саһәсинин инкишаф ганунларында елми табелик принсипи (ијерархија) әсас көтүрүлүр. Бунунла јанашы чап әсәрләринин мәзмун вә башга хүсусијјәтләри, еләчә дә китабхананын мәгсәд вә вәзифәләри дә нәзәрә алыныр.

Совет китабханаларында чап әсәрләринин системли тәснифләшдирилмәси бу саһәдә марксист-ленинчи тә'лимә әсасланыр.

Мә'лум олдуғу кими Ф. Енкелс өзүнүн «Анти-Дүринг» вә «Тәбиәтин диалектикасы» әсәрләриндә бәшәри биликләри ашағыдакы гајдада тәснифләшдирмишдир:

I. Чансыз тәбиәт һаггында елмләр—**дәгиг елмләр.**

II. Чанлы организмләр һаггында елмләр—**биолокија елмләри.**

III. Чәмијјәт һаггында елмләр — **ичтимаи елмләр.**

Ф. Енкелс бу групплара инсан тәфәккүрү һаггында елмләри дә (мәнтиг вә диалектика) әлавә едир. Чап әсәрләринин тәснифатында марксизм-ленинизм методунун тәтбигинин әсас маһијјәти ондан ибарәтдир ки, бу метод тәбиәтин вә чәмијјәтин инкишафы һаггындакы елмләри вәһдәтдә көтүрүр, бәшәри биликләрин гаршылыглы әлагәсини вә фәргини системли шәкилдә әкс етдирир.

Марксизм-ленинизм нәзәријјәсинә әсасланан совет тәснифләшдирмә методу чап әсәринин мәзмунуну һәртәрәфли ачараг ону дүзкүн, дәгиг вә елми ардычыллыгла груплашдырмаг имканына маликдир.

Совет китабханаларында чап әсәрләринин тәснифләш-

дирилмәсиндә партијалылыг, објективлик вә мәзмун үстүнлүјү әсас принсипләрдир.

Партијалылыг принсипи чап әсәрләринин тәснифләшдирилмәсиндә әсәрин идеја вә елми хүсусијјәтләринин мүәјјәнләшдирилмәсини вә мүвафиг гајдада әкс етдирилмәсини нәзәрдә тутур.

Објективлик принсипи әсәрин мәзмунуну дүзкүн ачмағы, орада ишыгландырылан әсас мөвзуну вә проблеми ашкара чыхармағы тәләб едир.

Мәзмун үстүнлүјү принсипи чап әсәри тәснифләшдириләркән онун мәзмун әламәтләринин өн плана чәкилмәсидир. О бири әламәтләрин (формал) исә мәзмун әламәтләринә әлавә вә ја көмәкчи мә'луматлар кими әкс етдирилмәсидир.

Чап әсәрләринин тәснифләшдирилмәсиндә ашағыдакы үмуми методларын тәтбиги мүһүм әһәмијјәт кәсб едир.

Бу методлардан биринчиси тәкрар әксетдирмә методудур. Тәкрар әксетдирмә методу чап әсәринин мәзмуну вә нәшр хүсусијјәтләриндән асылы олараг онун системли каталогда бир нечә бөлмә вә ја јарымбөлмәләрдә әкс етдирилмәсини нәзәрдә тутур. Бу методун тәтбиги нәтичәсиндә системли каталогун мә'лумат имканлары кенишләнир.

Тәснифләшдирмә просесиндә икинчи метод аналитик тәснифләшдирмә методудур. Бу методун маһијјәти чап әсәрләринин ајры-ајры һиссәләринин, фәсилләринин вә ја бөлмәләринин тәснифләшдирилмәсиндән ибарәтдир. Аналитик тәснифләшдирмә тәтбиг едилдикдә системли каталог вә картотекаларда журнал вә гәзет мәгаләләрини, партија вә дөвләт сәнәдләри мәчмуәләриндәки ајры-ајры материаллары, китаблары ајры-ајры фәсил вә бөлмәләрини әкс етдирмәк имканы јараныр.

Чап әсәрләри тәснифләшдириләркән материалларын мүхтәлиф дәрәчәдә дәгигләшдирилмәси вә мүвафиг бөлмәләр дахилиндә груплашдырылмасы олдугча вачиб методдур. Бу заман чап әсәри мәһз өз мәзмунуна мәхсус јер тутур вә мүвафиг әсәри охшар мәзмунлу нәшрләрдән тез ајырмаг мүмкүн олур. Дәгиг груплашдырылма методу јалныз каталог вә картотекаларда мәгсәдәујғундур. Китаб фондларында чап әсәрләринин хырда бөлмәләр үзрә груплашдырылмасы онларын тапылмасында чәтинлик јарадыр.

Әдәбијјатын тәснифләшдирилмәсиндә китабхананын типи, нөвү, профили вә башга хүсусијјәтләринин нәзәрә алынмасы вачиб шәртләрдән биридир. Мәһз бу хүсусијјәтләри нәзәрә алараг тәснифат чәдвәлләри дәгигләшдирилмәли вә конкрет шәраитә ујғунлашдырылмалыдыр. Тәснифат чәдвәлләри китабхананын мәгсәд вә вәзифәләринә ујғунлашдырылдыгда мүхтәлиф рубрикалар бирләшә вә ја чыхарыла биләр. Бир сыра бөлмәләрин вә ја јарымбөлмәләрин мәзмуну мөвчуд әдәбијјатын хүсусијјәтинә ујғунлашдырыла биләр. Бу заман әмәли тәснифат чәдвәлләри бир даһа нәзәрдән кечирилир, мүвафиг дәјишикликләр вә дәгигләшдирилән мәфһумлар мүзакирә едилдикдән сонра методики гәрарлар картотекасына дахил едилмәлидир.

Китабханаларда чап әсәрләринин вә дикәр сәнәдләрин тәснифләшдирилмәси 3 әсас мәрһәләјә бөлүнүр:

1. *Чап әсәрләринин тәһлили.* Тәһлил просесиндә әсәрин һансы елм саһәсинә аид олдуғуну вә әсас мәзмунуну мүәјјән етмәк, онун елми вә идеја чәһәтдән әһәмијјәтини ајдынлашдырмаг, охучу истигамәтини, ифадә үслубуну, нәшрин нөвүнү вә башга хүсусијјәтләрини ашкара чыхармаг лазымдыр. Бу заман китабын титул вәрәгәси, мүгәддимәси, гејдләр, мүндәричат, аннотасија вә башга үнсүрләр диггәтлә өјрәнилмәлидир. Тәһлил заманы мә'лумат-сораг китабларындан, луғәтләрдән вә с. материаллардан истифадә етмәк олар.

2. *Индексләшдирмә.* Тәһлил гуртардыгдан сонра китабханачы китабын мәзмун е'тибарилә китабхана тәснифаты чәдвәлинин һансы бөлмәсинә аид олдуғуну мүәјјән едир,

китабын фондда, картотекаларын исә системли каталогда нечә экс етдирилмәси һаггында мүәјјән гәрара кәлир.

Бу заман тәснифатдакы әсас анлајышлар чәдвәлиндән, тә'јинедичиләрдән әлифба—мөвзу көстәричисиндән вә методики гәрарлар картотекасындан истифадә едилир.

3. Индексләрин карточкаларда вә китабда гејд олунмасы. Китабда гејд едилән индекс онун фонддакы јерини, карточкалара јазылан индексләр исә онларын системли каталогун һансы бөлмәләрдә экс етдирилмәсини көстәрир.

Тәснифләшдирмә просесиндә 3 нөв индекс јарадыла биләр: а) там индекс; б) каталог индекси; в) рәф индекси.

Там индекс әсәрин мәзмуну вә башга әламәтләрини һәртәрәфли ифадә едән, эксәр һалларда бир нечә индексин мүсбәт (+) ишарәси илә бирләшмәсиндән јараныр, бу индексләрин сајына мүвафиг әлавә карточкалар јазылыр. Там индекс бир нөв мә'лумат характери дашыјыр вә еһтијач олдугда мәһз там индексин көмәклији илә мүвафиг китабын бүтүн карточкаларыны тапмаг олур.

Каталог индекси васитәсилә мүвафиг карточканын системли каталогда јери мүәјјәнләшдирилир. Әкәр китабын мәзмуну бир индекслә ифадә едилибсә, бу заман там индекслә каталог индекси ејни олур.

Рәф индекси китабын фонддакы јерини көстәрир. Системли дүзүлүш заманы рәф индекси там индексә ујғун кәлә биләр.

Там индекс карточканын ашағы һиссәсиндә, каталог индекси карточканын сол тәрәфиндә ашағыда, рәф индекси исә карточканын јухары һиссәсиндә сол тәрәфдә јазылыр.

Индексләр һәмчинин садә вә мүрәккәб ола биләр. Садә индекс әсәрин јалныз мәзмун әламәтини, мүрәккәб индекс исә онун мәзмуну илә јанашы башга әламәтләрини (форма, үслуб вә с.) көстәрән тә'јинедичиләрин вә ја нүмунәви бөлкүләрин мәзмун индекси илә бирләшмәсиндән јараныр.

Тәснифләшдирмә просесиндә ашағыдакы 3 үмуми гајдаја риајәт етмәк бүтүн китабханалар үчүн вачибдир:

1. *Хүсуси әламәтә көрә тәснифләшдирмә.* Тәснифләшдирмә заманы әсәрин хүсуси әламәти, даһа доғрусу мәһз бу әсәрә мәхсус олан мәзмун әламәти әсас көтүрүлмәлидир. Мәсәлән, дәрман биткиләринә һәср олунмуш китабы тәснифләшдирәркән ону үмумијјәтлә биткичилијә аид етмәк олмаз, чүнки биткичилик бу әсәр үчүн үмуми әламәтдир.

Һәмин әсәрин үмуми әламәти дәрман биткиләри саһәси олдуғундан мәһз бу мәфһуму әсас көтүрәрәк мүвафиг индекси тапмаг лазымдыр.

2. *Тәтбиг објектинә көрә тәснифләшдирмә.* Әкәр чап әсәриндә мүвафиг методларын, ганунларын вә ја елми биликләрин башга саһәләрдә тәтбигиндән сөһбәт кедирсә, тәснифләшдирмә заманы тәтбиг објекти вә ја тәтбиг саһәси әсас көтүрүлмәлидир. Мәсәлән, китаб електрон һесаблајычы машынларын китабхана ишиндә тәтбиг едилмәси мәсәләләринә һәср олунубса, һәмин әсәр техникаја дејил, китабхана ишинә аид едилмәлидир. Чүнки тәтбиг објекти китабхана ишидир.

3. *Тә'сир објектинә көрә тәснифләшдирмә.* Әкәр чап әсәриндә мүәјјән проблемин вә ја ичтимаи һадисәнин башга проблем вә ја һадисәјә тә'сири изаһ едилирсә, бу заман тә'сир едилән проблем вә ја һадисә әсас көтүрүлмәлидир. Мәсәлән, китаб Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабынын Асија өлкәләриндә милли азадлыг һәрәкатына тә'сири проблемләринә һәср олунубса, о, Бөјүк Октјабр сосиалист ингилабы бөлмәсинә дејил, Асија өлкәләриндә милли азадлыг һәрәкаты бөлмәсинә аид едилмәлидир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, елмин бүтүн саһәләринә даир чап әсәрләринин тәснифатында зәрури олан һиссә үмуми, конкрет саһә әдәбијјаты үчүн хүсуси тәснифат методу мүәјјән едән һиссә исә хүсуси һиссә адланыр.

Лакин хүсуси методика үмуми методика илә сыхы су-

рәтдә бағлыдыр вә она әсасланыр. Һәм дә хүсуси методикада даһа чох конкрет тәснифат чәдвәлинә әсасланмаг вә шө'бәләр арасындакы гаршылыглы әлагәни билмәк тәләб олунур. Бунунла јанашы тәснифатын шө'бәләрини, нүмунәви бөлкүләри, ајры-ајры елм саһәләри үзрә әдәбијјатын тәснифләшдирилмәсинә даир тәснифат чәдвәлиндә верилмиш методик көстәришләри, әлифба-мөвзу көстәричисини дәриндән өјрәнмәк вә ишдә тәтбиг етмәји бачармаг хүсуси методиканын әсас тәләбләриндән һесаб олунур.

Нәтичә е'тибарилә гејд етмәк лазымдыр ки, јухарыда көстәрилән гајда вә үнсүрләр әсасән үмуми характер дашыјыр. Тәснифләшдирмә просесинин кејфијјәтинә бир сыра әлавә амилләр тә'сир көстәрә биләр. Тәснифләшдирмә китабханачынын һазырлығындан, тәснифат чәдвәлләринин кејфијјәтиндән, нәшрин конкрет хүсусијјәтләриндән вә бир сыра башга сәбәбләрдән дә асылыдыр. Үмумијјәтлә, китабханаларда тәснифләшдирмә просеси мүрәккәб олуб, китабханачы тәрәфиндән јарадычылыг иши тәләб едир.

5.4. КИТАБХАНА-БИБЛИОГРАФИЈА ТӘСНИФАТЫ (КБТ)

Совет китабхана-библиографија тәснифаты ССРИ-дә чап әсәрләринин тәснифләшдирилмәси нәзәријјәсинин вә тәчрүбәсинин инкишафында јени мәрһәлә тәшкил едир. КБТ-нин әсас маһијјәти ашағыдакылардан ибарәтдир: а) бу тәснифат елмләрин марксист-ленинчи тәснифаты принсипләринә әсасланыр; б) мүасир елм, техника вә мәдәнијјәтин ән јени наилијјәтләрини өзүндә әкс етдирир; в) тәснифләшдирмә објекти кими чап әсәрләринин спесифик хүсусијјәтләрини нәзәрә алыр. Әввәлки тәснифатлардан фәргли олараг КБТ ајры-ајры шәхсләр тәрәфиндән дејил, бөјүк алим вә мүтәхәссис ордусунун әмәјинин нәтичәсидир. Бу тәснифатын јарадычылары В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасы, М. Ј. Салтыков-Шедрин

адына Ленинграддакы Дөвләт Үмуми Китабханасы, ССРИ Елмләр Академијасынын Китабханасы вә Үмумиттифаг Дөвләт Китаб Палатасынын коллективләридир. Тәснифатын јарадылмасында 800 нәфәрдән артыг совет алими вә мүтәхәссиси елми мәсләһәтчи вә рә'јчи кими иштирак етмишдир. Тәсадүфи дејил ки, КБТ 1981-чи илдә ССРИ Дөвләт мүкафатына лајиг көрүлмүшдүр.

КБТ-нин мүхтәлиф типли китабханаларда истифадәсини тә'мин етмәк мәгсәдилә 4 вариант һазырланмышдыр:

1. КБТ. Там вариант. (Ири елми китабханалар үчүн) 25 бурахылышда 30 китабда.

2. КБТ. Вилајәт, республика (МССР) китабханалары үчүн гысалдылмыш чәдвәлләр—5 бурахылышда 6 китабда.

3. КБТ. Күтләви китабханалар үчүн чәдвәлләр—1 чилддә.

4. КБТ. Ушаг китабханалары үчүн чәдвәлләр—1 чилддә.

КБТ-нин там вариантынын бүтүн 25 бурахылышы 1960—1968-чи илләр арасында чап едилмишдир. Бу нәшрин үмуми һәчми 560 чап вәрәги олуб 100 минә јахын рубрикадан ибарәтдир. 25 бурахылышда: I-II марксизм-ленинизм, III-VI тәбиәт елмләри, VII-XIII тәтбиги елмләр, XIV-XVIII ичтимаи елмләр, XIX-XXIII мәдәнијјәт, елм, маариф, әдәбијјат, инчәсәнәт, атеизм, дин, фәлсәфә, XXIV бурахылышда исә универсал мәзмунлу әдәбијјат әһатә олунмушдур. XXV бурахылышда нүмунәви бөлкүләр әкс олунмушдур.

КБТ-нин там варианты 21 шө'бәдән ибарәтдир. Шө'бәләр рус әлифбасы илә ишарә едилмишдир. КБТ-нин там варианты әсас анлајышлар чәдвәлиндә елм саһәләри үзрә ашағыдакы гајдада груплашдырылмышдыр:

А Марксизм-ленинизм
Б Тәбиәт елмләри бүтөвлүкдә
В Физика-ријазијјат елмләри
Г Кимја елмләри

Д Јер һаггында елмләр
Е Биолокија елмләри
Ж/О Техника. Техника елмләри.
П Кәнд вә мешә тәсәррүфаты. Кәнд вә мешә тәсәррүфаты елмләри
Р Сәһијјә. Тибб елмләри
С Ичтимаи елмләр бүтөвлүкдә
Т Тарих. Тарих елмләри
У Игтисадијјат. Игтисад елмләри
Ф Сијасәт. Сијаси елмләр
Х Дөвләт вә һүгуг. Һүгуг елмләри
Ц Һәрби елм. Һәрби иш
Ч Мәдәнијјәт. Елм. Маариф
Ш Филолокија елмләри. Бәдии әдәбијјат
Щ Инчәсәнәт. Сәнәтшүнаслыг
Э Дин. Атеизм
Ю Фәлсәфә елмләри. Психолокија
Я Универсал мәзмунлу әдәбијјат

Беләликлә, КБТ-дә марксист-ленинчи елмләр тәснифатына ујғун олараг 3 үмумиләшдирилмиш елмләр силсиләси мејдана чыхыр:

1. Тәбиәт һаггында елмләр (Б—Ж)
2. Чәмијјәт һаггында елмләр (С—Э)
3. Тәфәккүр һаггында елмләр (Ю)

Тәбиәт вә чәмијјәт елмләри силсиләләри арасында тәтбиги елмләр групу верилмишдир. Бүтүн елмләр системи КБТ-дә марксизм-ленинизм шө'бәси илә башлајыр.

Марксизм-ленинизм шө'бәси демәк олар ки, илк дәфә олараг мәһз бу тәснифатда ишләнилмиш вә марксист-ленинчи нәзәријјәјә даир әдәбијјат вә онун тәркиб һиссәләри олан фәлсәфә, сијаси игтисад вә елми коммунизм бурада чәмләшдирилмишдир.

Тәбиәтшүнаслыг елмләри ичәрисиндә (Б, В, Г, Д, Е) әввәлчә чансыз, сонра исә чанлы тәбиәти өјрәнән елмләр групу верилир. Бурада материјанын нөвләринә, һәрәкәт

формаларына хүсуси фикир верилмишдир. Кимја елмләри илә биолокија елмләри арасында Јер һаггындакы елмләр групунун верилмәси чансыз тәбиәтдән чанлы тәбиәтә кечид функсијасы ролуну ојнајыр. Чүнки чансыз тәбиәтдән чанлы тәбиәтә кечид Јер күрәсиндә башлајыр.

Биолокија елмләри ичәрисиндә ардычыллыг чанлы аләмин тәкамүлү формасында верилмишдир. Әввәлчә микроблардан биткиләрә, сонра һејваната вә инсана кечид пилләләринә ујғун олараг, елми-мәнтиги, тарихи вә садәдән мүрәккәбә принсипи әсасында системләшдирмә апарылмышдыр.

Тәтбиги елмләр инсанын тәбиәтә тә'сир формаларыны өјрәндијинә көрә, КБТ дә бу елмләр тәбиәтшүнаслыг елмләри илә ичтимаи елмләрин арасында верилмишдир. Ж /О, П, Р тәтбиги елмләрин дахили дүзүлүш принсипи дә тәсадүфи дејилдир. Бурада әввәлчә инсанын чансыз тәбиәтә тә'сирини ифадә едән техника, сонра чанлы тәбиәтин (биткиләр вә һејванлар аләми) ганунларыны өјрәнән вә истифадә едән кәнд тәсәррүфаты, нәһајәт, биолокијанын үмуми ганунларынын инсана тәтбиги илә мәшғул олан тибб елми верилмишдир.

КБТ-дә ичтимаи елмләр групу базис вә үстгурум һаггындакы марксист тә'лиминә әсасән системләшдирилмишдир. Бурада тарихи материализм методолокијасына ујғун олараг базисдән үстгурума, ичтимаи мүнасибәтләрдән ичтимаи шүура вә даһа сонра мәдәнијјәтә кечид принсипи әсас көтүрүлмүшдүр. Одур ки, КБТ-дә ичтимаи елмләр групу 2 јарым бөлмәјә ајрылыр. а) базис—сосиал игтисади елмләр (Т, У, Х, Ц); б) үстгурум—мәдәнијјәт һаггында елмләр (Ч, Ш, Щ, Э, Ю).

Ичтимаи елмләрин әввәлиндә үмуми методоложи характер дашыјан елмләр—сосиолокија, статистика, демографија верилмишдир.

КБТ-нин сон шө'бәси гејри-елми характер дашыјыр. Бурада мәзмунча һеч бир шө'бәјә конкрет аид едилмәси

мүмкүн олмајан үмуми, даһа доғрусу универсал характерли нәшрләр әкс етдирилир.

ҠБТ-дә бүтүн шө'бәләр үчүн ваһид гурулуш ишләнмишдир. Белә ки, һәр бир шө'бә киришдән, әсас бөлкүләрдән, јардымчы нүмунәви бөлкүләрдән вә дүзүлүш планларындан, әсас анлајышлар чәдвәлиндән, истинад, гејдләр апаратындан вә әлифба-мөвзу көстәричисиндән ибарәтдир.

ҠБТ-дә әсас чәдвәлләрлә јанашы бир сыра јардымчы чәдвәлләр дә вардыр ки, бунлар јардымчы нүмунәви бөлкүләр чәдвәлләри адланыр. Јардымчы, нүмунәви бөлкүләр үмуми, әрази вә хүсуси бөлкүләр чәдвәлләриндән ибарәтдир. Үмуми нүмунәви бөлкүләр чап әсәрләринин мәзмун, форма вә методоложи хүсусијјәтләрини ачмаг мәгсәдилә истифадә едилир. Әрази нүмунәви бөлкүләр мүхтәлиф чоғрафи адлары (гитәләри, өлкәләри, океанлары, дәнизләри вә с.) ишарә етмәк үчүн истифадә едилир.

Хүсуси нүмунәви бөлкүләр јалныз онларын аид олдуғу шө'бәләр дахилиндә әсәрләрин мүхтәлиф хүсусијјәтләрини ифадә етмәк үчүн истифадә олунур.

ҠБТ-нин там вариантында әлифба ишарәләрилә јанашы, рәгәмләрдән дә истифадә едилмишдир. Одур ки, индексләр һәрфләрлә рәгәмләрин бирләшмәсиндән јараныр.

ҠБТ-нин күтләви китабханалар үчүн чәдвәлләри

ҠБТ-нин күтләви китабханалар үчүн тәртиб едилмиш варианты там вариантдан фәргли олараг 9 шө'бәдән ибарәтдир. Там вариантда мүстәгил шө'бә шәклиндә верилән бир сыра елм саһәләри бурада јарым шө'бәләрә чеврилмишдир. Бундан әлавә күтләви китабханаларын хүсусијјәтләрини нәзәрә алараг һәрфи ишарәләр рәгәмләрлә әвәз едилмишдир.

ҠБТ-нин күтләви китабханалар үчүн тәртиб едилмиш чәдвәлләринин әсас бөлкүләри беләдир:

1 Марксизм-ленинизм

2 Тәбиәтшүнаслыг елмләри
20 Тәбиәтшүнаслыг елмләри бүтөвлүкдә
22 Физика-ријазијјат елмләри
24 Ҡимја елмләри
26 Јер һаггында елмләр
28 Биолокија елмләри
3 Техника. Техника елмләри
4 Кәнд вә мешә тәсәррүфаты
5 Сәһијјә. Тибб елмләри
6/8 Ичтимаи вә һуманитар елмләр
60 Ичтимаи елмләр бүтөвлүкдә
63 Тарих. Тарих елмләри
65 Игтисадијјат. Игтисад елмләри
66 Сијасәт. Сијаси елмләр
67 Дөвләт вә һүгуг
68 Һәрби елм. Һәрби иш
71/79 Мәдәнијјәт. Елм. Маариф
80/84 Филолокија елмләри
85 Инчәсәнәт. Сәнәтшүнаслыг
86. Атеизм. Дин
87 Фәлсәфә елмләри (фәлсәфә тарихи, мәнтиг, етика, естетика)
88 Психолокија
9 Библиографик васитләр. Мә'лумат нәшрләри. Журналлар.

Беләликлә, ҠБТ-нин гысалдылмыш вариантынын гурулушу там вариантын үмуми гурулушуна ујғун гысалдылмышдыр. Үмуми, әрази вә хүсуси нүмунәви бөлкүләр ҠБТ-нин там вариантында олдуғу кими сахланылмышдыр. Бундан әлавә бурада әлифба-мөвзу көстәричиси, ҠБТ үзрә тәснифләшдирмәјә даир китабханачылара методик көстәришләр, марксизм-ленинизм классикләринин әсәрләринин ајрыча нәшрләринин там индексләри вә мүһүм журналларын сијаһысы верилмишдир.

5.5. КҮТЛӘВИ КИТАБХАНАЛАРДА СИСТЕМЛИ КАТАЛОГУН ВӘ КИТАБ ФОНДУНУН КБТ ЧӘДВӘЛЛӘРИ ҮЗРӘ ТӘШКИЛИ

ССРИ Мәдәнијјәт Назирлијинин «Совет китабхана-библиографија тәснифатынын (КБТ) күтләви вә ушаг китабханаларынын иш тәчрүбәсиндә тәтбиги һаггында» 29 сентјабр 1978-чи ил 735 №-ли әмринә мүвафиг олараг һазырда өлкәнин бүтүн күтләви вә ушаг китабханаларында КБТ тәтбиг едилмәкдәдир.

КБТ-нин системли каталог вә китаб фондуна тәтбиг едилмәси ашағыдакы мәрһәләләрә бөлүнүр:

1. Каталог вә фондун КБТ-јә кечирилмәсинә даир һазырлыг ишләри;
2. Системли каталогун КБТ үзрә јенидән тәшкили;
3. Фондун КБТ үзрә јенидән гурулмасы;
4. Јени әдәбијјатын КБТ үзрә тәснифләшдирилмәси.

Каталог вә китаб фондунун КБТ-јә кечирилмәси илә әлагәдар һазырлыг ишләри КБТ чәдвәлләринин өјрәнилмәси илә башланмалыдыр. Һәр бир китабхана ишчиси КБТ-нин гурулушуну, методик апаратыны, нүмунәви бөлкүләри, әлифба-мөвзу көстәричисини дәриндән мәнимсәмәлидир. Бунунла јанашы КБТ өјрәниләркән ону онлуг тәснифатла мүгајисә етмәк лазымдыр. Јә'ни һәр бир шө'бә ајрылыгда онлуг тәснифатын мүвафиг шө'бәсилә тутушдурулмалы, КБТ-дә дәјишикликләр вә јениликләр ашкара чыхарылыб гејд олунмалыдыр. Чәдвәлләрин өјрәнилмәсини һәм коллектив, һәм дә фәрди шәкилдә тәшкил етмәк олар. Методики әдәбијјатда КБТ-нин фәрди шәкилдә өјрәнилмәсинә 18—20 саат вахт ајрылмасы төвсијә олунур. Ахырда мүтләг тәчрүби мәшғәлә кечирилмәли вә мүхтәлиф елм саһәләри үзрә китаблардан нүмунәләр јени чәдвәлләр әсасында әјани вә тәчрүби шәкилдә тәснифләшдирилмәлидир.

Ишчи чәдвәлләри һазырланаркән һансы индексдән јалныз каталогда, һансындан исә китаб фондунун дүзүлүшүндә истифадә едиләчәји әввәлчәдән дәгиг мүәјјәнләшдирилмәлидир. Мәсәлән, китаб фондунда биолокија шө'бәсини ашағыдакы ики бөлкүләр әсасында груплашдырмаг лазымдыр:

28. О үмуми биолокија
28. 5 Ботаника
28. 6 Зоолокија

Каталогда исә ботаника бөлмәсини бу гајдада дәгиг бөлкүләрә ајырмаг олар:

28. 5г Ботаника тарихи
28. 52 Биткиләрин јаранмасы вә тәкамүлү
28. 53 Биткиләрин фәрди инкишафы
28. 54 Биткиләрин кенетикасы

вә с.

Рәф вә каталог индексләри мүәјјәнләшдирилдикдән сонра онлары бир-бириндән ајыран ишарәләр гојмаг лазымдыр. Ишарәләр едиләркән рәф вә каталог индексләриндә мүхтәлиф рәнкли карандашлардан истифадә етмәк олар.

Әкәр һәр һансы бир шө'бә дахилиндә јени рубрикалар јаратмаг лазым кәләрсә о заман әсас анлајышлар чәдвәлиндән вә нүмунәви бөлкүләрдән истифадә едиб јени индексләр јаратмалы вә онлары ишчи чәдвәлинә әлавә етмәк лазымдыр.

КБТ-нин ишчи чәдвәлләри мәркәзи китабхана тәрәфиндән һазырландыгдан сонра о мүвафиг нүсхәләрдә чохалдылыб бүтүн филиаллара көндәрилмәлидир. Һәр бир филиал өз фондунда вә каталогларында истифадә едәчәји рубрика вә индексләри хүсуси ишарә илә ајырмалыдыр.

КБТ-нин китаб фондларында вә каталогларда әмәли тәтбиги китаб рәфләриндә вә системли каталогда мөвчуд ајрычыларын ишчи чәдвәлләринә ујғун сурәтдә дәјишдирилмәси илә башлајыр. Әввәлчә јени вә тәкмилләшдирилмиш индексләрә мүвафиг һәм каталог вә һәм дә рәфләр үчүн ајрычылар һазырланмалыдыр.

Системли каталогун бүтүн ајрычыларында вә еләчә дә рубрика вә јарымрубрикаларында јени индексләр јазылмалыдыр.

Рәф ајрычыларында исә јухары һиссәдә ҚБТ үзрә мүәјјән едилмиш јени индекс, ашағы һиссәсиндә исә көһнә индекс јазылыр. Бу мүвафиг әдәбијјаты ахтармагда китабхана ишчиләринин ишини хејли асанлашдырыр.

Китабханаларда ҚБТ-нин тәтбигинин ән мүһүм вә мүрәккәб мәрһәләси системли каталогун јени тәснифата кечирилмәсидир.

Бу мәрһәлә системли каталогун гурулушунда мүвафиг дәјишикликләрин едилмәси илә башлајыр. Нәзәрдә тутмаг лазымдыр ки, онлуг тәснифаты илә ҚБТ чәдвәлләри бир-бириндән кәскин сурәтдә фәргләнир. Онлуг тәснифат рубрикаларыны ҚБТ рубрикалары илә тутушдурмаг үчүн М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасынын 1980[1] вә 1983[2]-чү илләрдә нәшр етдији методики төвсијәләрдән истифадә етмәк лазымдыр.

Системли каталогун карточкаларынын јенидән груплашдырылмасы үчүн бош гутулар ајрылмасы вә бу гутулара ҚБТ-нин ишчи чәдвәли әсасында тәртиб едилмиш јени ајрычылар, рубрика вә јарымрубрикалар дүзүлмәлидир. Әввәлчә каталог индексләри вә карточкалардакы шифрләрин индексләри дәјишдирилир.

Системли каталогун бөлмәләринин јенидән груплашдырылмасы просесиндә јени чәдвәлләрлә шө'бәләрин мәзмуну вә тәркиби ујғун кәлмәдикдә көһнә каталогун мүвафиг

---

[1] Күтләви китабханаларын фонд вә каталогларынын китабхана-библиографија тәснифат чәдвәлләринә кечирилмәси. Методик төвсијәләр, Бакы, 1980. 97 сәһ.

[2] Күтләви китабханаларда китабхана-библиографија тәснифатынын тәтбиги, Бакы, 1983. 47 сәһ.

бөлмәләри јени тәснифат әсасында бир јерә топланыла биләр. Мәсәлән, ҚБТ үзрә «Мәдәнијјәт. Елм. Маариф» (71/79) шө'бәси формалашдыгда бураја көһнә каталогдан 37-чи шө'бәдән әлавә «001 Елм», «002-Мәтбуат»; «01 Библиографија», «02 Китабхана иши», «Китабханашүнаслыг», «7А Бәдән тәрбијәси вә идман» вә с. рубрикалар да дахил едилмәлидир.

Каталог гутуларынын үзәриндәки јазыларын јени тәснифат әсасында дәјишдирилмәси вә карточкаларын јенидән груплашдырылмасы баша чатдырылдыгдан сонра едилир.

Системли каталогун үмуми гурулушу ҚБТ-јә ујғунлашдырылдыгдан сонра карточкалар һәрәси ајрылыгда јохланылмалы, онларын рубриканын мөвзусуна ујғунлуғу бир даһа нәзәрдән кечирилмәли, фондда шүбһә доғуран әдәбијјат диггәтлә өјрәнилмәли вә еһтијач олдугда јенидән индексләшдирилмәлидир.

Каталогун бүтүн бөлмәләри мәзмун е'тибарилә өјрәниләркән нәзәрә алмаг лазымдыр ки, һәр бир бөлмәдә тәгрибән 25—30 карточка олмалыдыр. Чүнки карточкалар һәддиндән артыг чох олдугда мүвафиг әдәбијјатын ахтарылмасы чәтинләшир. Демәли, карточкалар чохалдыгча бөлкүләр дә дәгигләшдирилмәлидир. Дикәр тәрәфдән системли каталогда чохлу кичик бөлкүләрин олмасы да дүзкүн дејилдир. Кичик рубрикалар јалныз олдугча актуал вә дијаршүнаслыг характерли материаллары әһатә едән рубрикалар ола биләр.

Системли каталогун бүтүн карточкалары јохланылыб дәгигләшдирилдикдән сонра китаб фондуну тәдричән јени тәснифата кечирмәк мәрһәләси башлајыр.

Әввәлчә бир нечә күн әрзиндә фонддакы китабларын тәзә чәдвәлләрлә јерләрини дәјишдирмәк лазымдыр. Бу мәгсәдлә јухары тәшкилатларын ичазәсилә фондун ајры-ајры һиссәләрини гыса мүддәтә бағламаг олар. Бундан сонра бүтүн фонд ҚБТ үзрә јенидән ишләнилмәлидир. Бу

гајда илә фонд јенидән тәснифләшдириләркән диггәт јетирмәк лазымдыр ки, фонда дахил олан јени әдәбијјат да КБТ үзрә ишләнсин.

Нәзәрдә тутмаг лазымдыр ки, китаб фонду КБТ үзрә јенидән тәснифләшдириләркән охучулар тәрәфиндән гајтарылан китаблар да јенидән тәснифләшдирилмәли вә сонра фондда дүзүлмәлидир. Бунун үчүн һәмин китаблары системли каталог илә јохламаг, мүвафиг карточкадакы индекси китаба гејд етмәк вә мүвафиг јарлыг јапышдырмаг лазымдыр.

Китаб фондунун јени тәснифата кечирилмәсини ашағыдакы гајдада һәјата кечирмәк олар: мүвафиг шө'бәдән бир күн әрзиндә јенидән индексләшдирилмәси мүмкүн олан мигдарда китаблар көтүрүб хүсуси стола вә китаб рәфинә дүзүлүр. Һәр бир китаб системли каталогдакы карточка илә тутушдурулур, карточкада олан јени шифр (рәф индекси вә мүәллиф ишарәси) китаба көчүрүлүр. Бу иш үчүн 1—2 нәфәр ишчи ајырмаг олар. Дикәр ишчи исә (1—2 нәфәр) техники иш көрүр, јә'ни китабын јарлығыны дәјишдирир, китаба вә формулјара јени индекс јазыр, әлифба каталогундакы карточкаларда индекси јени индекслә әвәз едир вә китаблары өз јеринә дүзүр.

Фонддакы китаблар ајрылыгда, каталоглар илә тутушдурулдугда ола биләр ки, һәр һансы бир китабын карточкасы јохдур вә ја әксинә карточка вар, китаб исә фондда јохдур.

Карточка тапылмајанда һәмин китабы јенидән тәсвир вә тәснифләшдирмәк лазымдыр. Карточка олуб, китаб тапылмајанда исә һәмин карточкалары каталогдан чыхарыб ајры дүзмәли вә китабларын тапылмасы сәбәбләрини ашкара чыхармаг лазымдыр.

Јени әдәбијјатын КБТ үзрә тәснифләшдирилмәси үмуми методикаја әсасланмалыдыр. Бу һагда фәслин мүвафиг бөлмәсиндә әтрафлы бәһс едилмишдир. Лакин КБТ-нин

спесифик хүсусијјәтләрини нәзәрә алараг әдәбијјатын тәснифләшдирилмәсиндә ашағыдакы мәсәләләрә хүсуси диггәт јетирилмәлидир:

— Һәр һансы елм саһәсинә даир үмуми характерли әсәрләрдә гоһум елм саһәләринә тохунулурса, онда әсәр јалныз әсас елм саһәсинә көрә индексләшдирилир. Мәсәлән, әсасән ботаника саһәсинә һәср олунмуш китабда физиолокија вә микробиолокијадан бәһс едилирсә, китаб јенә дә јалныз ботаника бөлмәсинә аид едилмәлидир.

— Бир нечә елм саһәсинин бирликдә тарихинә һәср олунмуш әдәбијјат «72.3 Елм тарихи» бөлмәсиндә, бир елм саһәсинин тарихинә һәср олунмуш китаблар исә мүвафиг елмин бөлмәсиндә әкс етдирилмәлидир. Мәсәлән, тибб тарихинә даир китаблар тибб бөлмәсиндә, китабханашүнаслыг елминин тарихинә даир материаллар исә мәһз китабханашүнаслыг бөлмәсиндә әкс етдирилмәлидир.

— Ајры-ајры елм, мәдәнијјәт вә дөвләт хадимләринин һәјат вә јарадычылығына һәср олунмуш китаблар һәмин шәхсин фәалијјәт көстәрдији саһәнин мүнасиб бөлмәсиндә өз әксини тапмалыдыр. Мәсәлән, Менделејевә һәср олунмуш китаб кимја бөлмәсиндә, Әзим Әзимзадәјә һәср олунмуш китаб исә тәсвири инчәсәнәт бөлмәсиндә әкс етдирилмәлидир.

— Бир нечә елм вә мәдәнијјәт саһәсиндә чалышан шәхсләрә һәср олунмуш китаблар «Елм тарихи» рубрикасы алтында индексләшдирилир.

— Партија вә дөвләт хадимләринә даир китаблар мүвафиг сурәтдә «Сов.ИКП тарихи» вә «ССРИ тарихи» бөлмәләриндә әкс етдирилмәлидир.

КБТ үзрә тәснифләшдирмә просесиндә дијаршүнаслыг (өлкәшүнаслыг) характерли материалларын тәснифләшдирилмәси хүсуси әһәмијјәт кәсб едир. Белә ки, мүвафиг әдәбијјат олдугда системли каталогун һәр бир шө'бә вә ја бөлмәсиндә эразијә даир әдәбијјаты мүстәгил бөлмә кими

вермәк лазымдыр. Мәсәлән, Азәрбајҹанын тарихинә даир китаблар әввәлҹә 63. 3 (2А) индекси илә системләшдирилмәли вә бунунла јанашы ССРИ тарихинин—63. 3 (2) мүвафиг бөлмәләриндә дә тәкрар әкс етдирилмәлидир.

Системли каталогун КБТ үзрә јенидән гурулмасынын һәјата кечирилмәси һеч дә бу каталогун тәшкилинин баша чатмасы дејилдир. Системли каталогун тәшкили даими просесдир вә бу иш һәмишә нәзарәт алтында олмалыдыр. Каталогун бүтүн бөлмә вә јарымбөлмәләри вахташыры јохланылмалы, еһтијаҹ олдугда јени бөлкүләр јарадылмалы, тәсвирләр вә индексләр мүнтәзәм сурәтдә дәгигләшдирилмәли вә редактә олунмалыдыр.

КБТ үзрә јенидән тәшкил олунмуш каталога паспорт тәртиб етмәк лазымдыр. Бурада каталогун тәшкили, әдәбијјатын әһатә принсипләри, тәснифләшдирмәнин әсас гајдалары вә с. изаһ олунмалыдыр. Системли каталогдан истифадәни асанлашдырмаг үчүн әлифба-мөвзу көстәричисинин тәртиби хүсуси әһәмијјәт кәсб едир. Бурада системли каталогда өз әксини тапмыш бүтүн анлајышлар карточка формасында әлифба сырасы илә дүзүлмәли вә һәр бир карточкада мүвафиг анлајышын системли каталогун һансы шө'бәсинә аид олдуғу вә мүвафиг гутунун нөмрәси дә көстәрилмәлидир. Мәсәлән, Голографија—22.343, 4 (гуту № 4).

Китабхана-библиографија тәснифаты ҹәдвәлләри охучулар үчүн тамамилә јени олдуғуна көрә системли каталогдан истифадә заманы мүәјјән чәтинликләр дә гаршыја чыха биләр. Одур ки, охучулара көмәк мәгсәдилә каталогун гурулушуна даир плакат вә башга әјани васитәләрин тәртиби дә китабхананын мүһүм вәзифәләриндән бири олмалыдыр.

5.6 МӘРКӘЗЛӘШДИРИЛМИШ КИТАБХАНА СИСТЕМЛӘРИНДӘ ӘДӘБИЈЈАТЫН КАТАЛОГЛАШДЫРЫЛМАСЫ

Мәркәзләшдирмә шәраитиндә чап әсәрләринин каталоглашдырылмасы илә әлагәдар бүтүн иш просесләри мәркәзи китабхананын комплектләшдирмә вә каталоглашдырма шө'бәсиндә һәјата кечирилир.

Мәркәзи китабханада ашағыдакы каталогларын олмасы ваҹибдир:

Мәркәзи әлифба каталогу.

Мәркәзи системли каталог.

Дөври нәшрләрин әлифба каталогу.

Системли дијаршүнаслыг каталогу.

Нот вә сәсјазыларынын әлифба каталогу.

Диафилм вә слајдларын әлифба каталогу.

Мәркәзи китабханада әсас каталогларла јанашы, көмәкчи фондларын да (абонемент, гираәт залы, сораг-мә'лумат фонду вә с.) әлифба вә системли каталоглары јарадылмалыдыр.

Кичик јашлылар үчүн әлифба, системли вә албом каталоглары мәркәзи китабхананын ушаг шө'бәсиндә вә ја ушаг китабхана-филиалда тәшкил едилир.

Мәркәзи әлифба вә мәркәзи системли каталоглар тәкҹә мәркәзи китабхананын фондуну дејил, бүтүн филиалларын фондларыны да әһатә едир.

Мәркәзи каталоглар јарадыларкән һәр бир филиал өз каталогуну мәркәзи каталог илә тутушдурур. Мүвафиг китабын карточкасы филиалда олдугда, карточканын архасында филиалын нөмрәси, китабын филиалда нечә нүсхәдә олдуғу гејд едилир. Карточка олмадыгда китаба карточкалар јазылыб мәркәзи әлифба вә системли каталоглара дахил едилир.

Дијаршүнаслыг каталогуна китабларла јанашы, дөври мәтбуат материаллары да дахил едилир.

Бүтүн филиалларда әлифба вә системли каталоглар тәшкил олунур.

Мәркәзи китабхана ваhид фонда дахил олан јени әдәбијјаты бүтүнлүклә филиаллар үчүн тәсвир етмәли, тәснифләшдирмәли вә hазыр карточкалары онлара китабларла бирликдә көндәрмәлидир.

Каталоглашдырма просесиндә Үмумиттифаг вә Республика Китаб Палаталарынын чап карточкаларындан истифадә етмәк лазымдыр.

Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә карточка формалы каталогларла јанашы, чап каталогларынын тәртиб едилмәси дә олдугча фајдалыдыр. Бу мәгсәдлә мәркәзи китабхана мәркәзи системли каталогу бир вә ја бир нечә китаб шәклиндә чап етдириб филиаллара көндәрмәлидир. Бунунла јанашы hәр ај јени дахил олан китаблар hаггында мә'лумат бүллетенләри тәртиб едилиб чап каталогларына әлавә едилдикдә бүтүн филиалларын охучулары МКС-дә ваhид фондун вәзијјәти вә системин бүтүн бөлмәләринә дахил олан јени әдәбијјат hаггында hәртәрәфли вә мүнтәзәм мә'лумат ала биләрләр. Белә каталоглар ротопринт үсулу илә даhа асан чап едилә биләр.

5.7. ССРИ-дә МӘРКӘЗЛӘШДИРИЛМИШ КАТАЛОГЛАШДЫРМА

ССРИ-дә мәркәзләшдирилмиш каталоглашдырманын мүhүм дөвләт тәдбири кими кениш системи јарадылмышдыр. Өлкәмиздә бу тәдбирин hәјата кечирилмәси бир сыра амилләрлә бағлыдыр. Белә ки, мәркәзләшдирилмиш каталоглашдырмадан истифадә едилмәси каталогларын идеја вә елми сәвијјәсинин јүксәлдилмәсинә, чап әсәрләринин тәсвири, системләшдирилмәси вә предметләшдирилмәсиндә ваhидлик јаратмаға, китабханачы әмәјини јүнкүлләшдирмәјә, вахта вә мадди вәсаитә гәнаәт етмәјә, әдәбијјатын каталогларда даhа дүзкүн, даhа долғун әкс олунмасына вә кениш тәблиғинә көмәк едир.

Мәркәзләшдирилмиш каталоглашдырма тәсвирин мәркәзләшдирилмәсиндән, мәркәзләшдирилмиш тәснифләшдирмә вә мәркәзләшдирилмиш предметләшдирмәдән ибарәтдир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, ССРИ-дә чыхан бүтүн китабларла јанашы, гәзет вә журналларын, дөври бүллетен вә мәчмуәләрин, арды давам едән нәшрләрин ајры-ајры нөмрәләриндә чап едилән мәгаләләр мәркәзләшдирилмиш гајдада тәсвир едилир.

Мәркәзләшдирилмиш тәснифләшдирмә дә кениш шәкил алмышдыр. Белә ки, китабларда, мәчмуәләрдә, арды давам едән нәшрләрдә кедән мәгаләләрдә вә чап карточкаларында тәснифат индексләри көстәрилир. Бунунла јанашы чап карточкаларында предмет рубрикалары да верилир.

Мәркәзләшдирилмиш каталоглашдырманын там вә комплекс формасы чап карточкаларыдыр. Бу ишлә әсасән ССРИ Дөвләт китаб палатасы вә мүттәфиг республикаларын китаб палаталары мәшғул олур.

Өлкәмиздә төвсијә характерли аннотасијалы чап карточкалары исә мәркәзи нәшријјатларын (Москва, Ленинград) јени чыхан китаблары үчүн тәртиб едилир. В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасынын чап етдији белә карточкалары, Үмумиттифаг Китаб Палатасынын карточкаларындан фәргләндирән башлыча чәhәт аннотасијалы олмасыдыр.

ССРИ-дә hәмчинин техники әдәбијјатын хүсуси нөвләри, нот вә картографик нәшрләр үзрә дә В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасы вә стандартнәшр тәрәфиндән чап карточкалары бурахылыр.

Техники китабханалар үчүн јени харичи китаблар вә харичи журналлардан көтүрүлмүш мәгаләләрә дә чап карточкалары hазырланыр. Бу вәзифәни Дөвләт Үмуми Елми-Техники Китабханасы вә Үмумиттифаг Елми вә Техники Мә'лумат Институту јеринә јетирир. Бејнәлхалг информасија мүбадиләсини сәмәрәли тәшкил етмәк мәгсәдилә онларда Универсал онлуг тәснифатын индексләриндән истифадә олунур.

5.8. КАТАЛОГЛАШДЫРЫЛМА ПРОСЕСЛӘРИНИН МЕХАНИКЛӘШДИРИЛМӘСИ ВӘ АВТОМАТЛАШДЫРЫЛМАСЫ

Мүасир шәраитдә әдәбијјатын каталоглашдырылмасынын инкишафы механикләшдирилмә вә автоматлашдырылма васитәләринин тәтбиги илә бағлыдыр. Әл әмәјинин техники васитәләрлә әвәз едилмәси каталоглашдырма просесләрини асанлашдырыр, сүр'әтләндирир, даһа сәмәрәли вә кејфијјәтли едир.

Каталоглашдырма шәраитиндә тәтбиг едилән техники вәсаитләр биринчи нөвбәдә сурәтчыхардан вә чохалдычы машынлардыр.

Мә'лум олдуғу кими мәркәзләшдирмә шәраитиндә тәтбиг едилән мәркәзләшдирилмиш каталоглашдырма бир карточканын 50—100 вә даһа чох нүсхәләрдә чохалдылмасыны тәләб едир. Ади макиналарла бу иши сәмәрәли тәшкил етмәк мәркәзи китабханалар үчүн хејли чәтинлик јарадыр. Карточкаларын чохалдылмасында «Ера», «Вега», «Електронфот», «Ксерокс» кими апаратлардан истифадә едилмәси бу иши хејли сүр'әтләндирир. Бу апаратлар карточкаларын фото сурәтини чыхарыр вә истәнилән гәдәр чохалтмаға имкан верир. Чохалтма просесиндә ротатор машынларындан да истифадә едилир. Сон вахтлар каталоглашдырма просесиндә електрон һесаблајычы машынларын тәтбиги хејли кенишләнмишдир.

Мә'лум олдуғу кими карточка вә һәтта чап каталогларынын һазырланмасы белә чох узун вә мүрәккәб просесдир. Електрон һесаблајычы машынларын тәтбиги бу иши хејли сәмәрәләшдирир. Һазырда өлкәнин бир сыра ири китабханаларында топлу (бирләшмиш) чап каталогларынын һазырланмасында бу машынлардан истифадә едилир.

В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасында, ССРИ Дөвләт Үмуми Елми-Техники Китабханасында, Үмумиттифаг Дөвләт Харичи Әдәбијјат Китабханасында бир сыра бирләшмиш чап каталогларынын һазырланмасында електрон һесаблајычы машынлар мүвәффәгијјәтлә тәтбиг едилир.

Техники васитәләр тәкчә мә'лумат-ахтарыш системләринин јарадылмасында дејил, онлардан истифадә просесиндә дә кениш истифадә олунур. Бу ишдә перфокартларын тәтбиги даһа әһәмијјәтлидир. Перфокартлар тәтбиг едилдикдә ири һәчмли каталог, картотекаларын тәртиби, тәшкили вә хүсусән материалларын ахтарыш просеси хејли асанлашыр. Әксәр һалларда перфокартлара рәнкли рејтерләр бирләшдирилир вә ахтарыш имканлары даһа да әлверишли олур. Китабханаларда перфокарт ахтарыш системләринин машын вә әл илә чешидләшдирмә үсулларындан истифадә едилир.

Материалларын ахтарыш просесиндә дә електрон һесаблајычы машынлардан истифадә олунур. Лакин електрон һесаблајычы машынларын тәтбиги баһа баша кәлдијиндән бу системин бир нечә ири китабханалар илә бирликдә вә интенсив истифадә едилмәси сәмәрәли ола биләр. Һазырда автоматлашдырма каталоглашдырма просесләринин бир нечә саһәсиндә (библиографик мә'луматын кодлашдырылмасында, машын јаддашында, мә'лумат күтләсинин јаранмасында, сорғу вә мә'луматын верилмәси просесләриндә вә с.) тәтбиг едилир.

Мүасир совет китабханашүнаслығында каталоглашдырма просесләриндә техники васитәләрдән даһа сәмәрәли истифадә едилмәси проблемләри саһәсиндә кениш тәдгигат ишләри апарылыр.

VI. ОХУЧУЛАРЛА ИШ

6. 1. ОХУЧУЛАРЛА ИШИН ПРИНСИПЛӘРИ, ВӘЗИФӘЛӘРИ ВӘ ӘСАС ИСТИГАМӘТЛӘРИ

Совет китабханаларында охучуларла иш кениш зәһмәткеш күтләләринин мүталиәсинин мәзмунуна вә харак-

теринә, мүталиә үчүн әдәбијјатын сечилмәсинә вә мәнимсәнилмәсинә фәал тә'сир көстәрән просесдир.

Сосиализмин тәкмилләшмәси шәраитиндә охучуларла ишин башлыча вәзифәси Коммунист Партијасынын вә Совет дөвләтинин сијасәтини фәал сурәтдә тәблиғ етмәкдән, јени инсанын тәhсили вә тәрбијәси үчүн, елми-техники тәрәггини сүр'әтләндирмәк үчүн зәнкин китаб хәзинәләриндән даhа сәмәрәли истифадә етмәкдән, елм вә техниканын наилијјәтләрини, габагчыл тәчрүбәни јајмаг, мүтәхәссисләри елми-техники мә'луматла тә'мин етмәк, охучуларын тәhсил сәвијјәсини, пешә марағыны вә јаш хүсусијјәтләрини нәзәрә алараг онлара фәрди јардым көстәрмәкдән ибарәтдир.

Китабханаларда охучуларла иш коммунист партијалылығы, елмилик, комплекс вә системли јанашмаг, китаба шүурлу вә фәал мүнасибәт тәрбијә етмәк, hабелә әдәбијјат тәблиғиндә әјанилик принсипләринә әсасланыр.

Совет китабханаларында охучуларла иш шәхсијјәтин hәртәрәфли инкишафына, коммунист дүнјакөрүшүнүн формалашмасына, үмумтәhсил вә үмуммәдәни hазырлығын инкишафына, пешә биликләринин артырылмасына, коммунист мә'нәвијјаты вә естетик тәрбијә кими конкрет вәзифәләрин јеринә јетирилмәсинә хидмәт едир. Бу просес китабханаларда ики истигамәтдә—охучуларын мүталиәсинә рәhбәрликдә вә онлара мә'лумат хидмәтиндә тәзаhүр едир.

Мүталиәјә рәhбәрлијин мәгсәди охучуларын тәфәккүрүнүн инкишафыны, әдәбијјаты мүстәгил сечмәк, јарадычы сурәтдә гијмәтләндирмәк вә мәнимсәмәклә онларда јүксәк мүталиә мәдәнијјәтини тәрбијә етмәкдән ибарәтдир. Башга сөзлә десәк, мүталиәјә рәhбәрлик китабханаларда оху просесинин идарә едилмәси демәкдир. Мүхтәлиф типли китабханаларда мүталиәјә рәhбәрлик мүхтәлиф формаларда тәзаhүр едир. Бу иш әсасән өзүнү күтләви китабханаларда көстәрир.

Китабханаларда информасија хидмәти охучуларын пешә мүталиәсинә көмәк етмәк мәгсәдилә hәјата кечирилир вә мүасир елми-техники тәрәгги дөврүндә охучуларла иш заманы хүсуси јер тутур. Бурада әсас мәгсәд охучулары марагландыран мәсәләләрә даир мөвчуд чап әсәрләри вә дикәр сәнәдләр hаггында ардычыл вә оператив мә'лумат вермәкдән ибарәтдир.

6.2. КИТАБХАНАЛАРДА ОХУЧУЛАРЫН ӨЈРӘНИЛМӘСИ

Охучуларын өјрәнилмәси чап әсәрләриндән истифадәнин ганунаујғунлугларыны ашкара чыхарыр. Бу иш мүталиәјә рәhбәрлијин елми әсасыны тәшкил едир.

Совет китабханаларында охучуларын өјрәнилмәси мүхтәлиф үсулларла hәјата кечирилир. Бу ишдә китабхананын типинә вә нөвүнә ујғун олараг мүхтәлиф форма вә үсуллар тәтбиг едилир.

Күтләви китабханаларда охучуларын өјрәнилмәси билаваситә иш просесиндә hәјата кечирилир. Бу саhәдә сөhбәт, мүшаhидә, мүсаhибә, анкет вә с. үмумнәзәри сосиоложи методлар мүhүм рол ојнајыр.

Елми китабханаларда исә охучуларын өјрәнилмәси онларын мә'лумат тәләбләринин өјрәнилмәси вә тәhлили илә әлагәдардыр.

Китабханаларда охучуларын өјрәнилмәсиндә ашағыдакы хүсуси методлар тәтбиг едилир:

Китабхана статистикасы материалларынын тәhлили: бурада китабхананын учот вә hесабатына даир мигдар көстәричиләри тәhлил едилир вә системләшдирилир. Охучуларын мигдары вә тәркибинә даир көстәричиләр, әдәбијјат верилишинин елм саhәләри үзрә груплашдырылмасы, үмуми китаб верилиши, мүхтәлиф охучу групларынын фонддан истифадә көстәричиләри, фондун үмуми, hабелә

тәркиб һиссәләри үзрә дөвријјәси вә дикәр просесләрә даир статистик материалларын тәһлили охучуларын өјрәнилмәсиндә кениш тәтбиг едилир.

Охучу формулјарларынын тәһлили охучуларын өјрәнилмәсиндә тәтбиг едилән башлыча васитәләрдән биридир. Чүнки бу вә ја дикәр охучунун мүталиә просесини өјрәнмәкдә охучу формулјары әсас сәнәд һесаб олунур. Доғрудур, формулјар охучунун мүталиә даирәси вә марағы һаггында там мә'лумат вермир. Чүнки охучу формулјары јалныз китабхананын фонду әсасында өдәнилмиш сорғуларын нәтичәсини әкс етдирир. Охучулара фондда олмајан әдәбијјат барәдә рәдд чаваблары формулјарда гејд олунмадығына көрә онлар охучунун мүталиә даирәсини вә марағыны там характеризә едә билмир. Одур ки, бир сыра габагчыл китабханаларда охучулары өјрәнмәк мәгсәдилә аналитик формулјарлар тәтбиг едилир. Белә формулјарларда китаб верилишинә даир гејдләр елм саһәләри вә мөвзулар үзрә груплашдырылыр, мүталиәсинин характерик хүсусијјәтләри, рәдд чаваблары, апарылан сөһбәт вә мүшаһидәдән чыхарылан нәтичәләр вә дикәр гејдләр өз әксини тапыр.

Китабханаларда охучу формулјарлары фәрди вә груп шәклиндә өјрәнилә биләр. Беләликлә, охучу формулјарларынын өјрәнилмәси ајры-ајры охучуларын вә ја охучу групларынын сорғу вә марагларыны ашкара чыхарыр, мүталиәјә рәһбәрлик просесини дүзкүн истигамәтләндирмәјә имкан јарадыр.

Китаб формулјарларынын тәһлили. Бу метод чап әсәрләринин дөвријјәсини мүәјјәнләшдирмәкдә мүһүм әһәмијјәтә маликдир. Она көрә ки, китаб формулјары мүвафиг чап әсәриндән истифадәнин сәмәрәлилијини көстәрән әсас сәнәд сајылыр. Ајдындыр ки, һәр бир китабын сәмәрәлилијини формулјары тәһлил етмәклә өјрәнмәк чәтиндир. Буна көрә дә китаб формулјарларынын тәһлили бир гајда

олараг сечмә үсулу илә апарылыр. Бу мәгсәдлә бир вә ја бир нечә әсәрин китабханада олан бүтүн нүсхәләринин формулјарлары топланылыр, һәмин нәшрләрин китабханаја дахил олдуғу вахтдан кечән мүддәт әрзиндә охучулар тәрәфиндән нечә истифадә едилмәси тәһлил едилир. Тәһлилин нәтичәләри фондун комплектләшдирилмәсинин планлашдырылмасында истифадә олунур.

Мә'лумат-библиографија хидмәтинә даир материалларын тәһлили. Охучуларын библиографик сорғулары онларын мүталиә хүсусијјәтләрини, бу вә ја дикәр саһәләрә даир марағыны әкс етдирән амилләрдән бири олдуғу үчүн мә'лумат-библиографија хидмәти илә әлагәдар материалларын тәһлили дә охучуларын өјрәнилмәсиндә олдугча әһәмијјәтлидир. Онларын јазылы вә шифаһи сорғуларынын өјрәнилмәсинин мөвзу вә нәшр типләри бахымындан тәһлил едилмәси китабханаларда мә'лумат-библиографија хидмәтинин мәгсәдјөнлү тәшкилиндә әсас иш үсулларындан биридир.

Охучу тәләбнамәләринин тәһлили. Бу методдан әсасән ири китабханаларда, даһа доғрусу тәләбнамә вәрәгләри тәтбиг едилән китабханаларда истифадә едилир. Бу мәгсәдлә өдәнилән вә өдәнилмәјән тәләбнамәләр ајрыча груплашдырылыр, онлар охучу груплары, елм саһәләри вә нәшр типләри үзрә системләшдирилир. Охучу тәләбнамәләринин өјрәнилмәси китабхана фондунун мүхтәлиф охучу групларынын сорғуларыны нә дәрәчәдә тә'мин етдијини ашкара чыхармаг үчүн мүһүм рол ојнајыр. Бу ишдә өдәнилмәмиш тәләбнамәләрин тәһлили диггәт мәркәзиндә дурмалы, сәбәбләри ашкар едилмәли вә фондун тәкмилләшдирилмәсиндә ондан истифадә олунмалыдыр.

6.3. ОХУЧУЛАРЛА ИШИН МЕТОД ВӘ ҮСУЛЛАРЫ

Охучуларла иш мәгсәдјөнлү вә идарәедичи просесдир. Одур ки, совет китабханаларында охучуларла ишдә мүхтә-

лиф метод вә үсуллардан истифадә едилир вә бунларын һәр биринин өзүнәмәхсус характерик чәһәтләри вардыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, охучуларла ишдә вә мүталиәјә рәһбәрликдә бир сыра методлардан истифадә едилир. Бу заман китабханачы охучуларын бир сыра шәхси кејфијјәтләрини, мүталиә мәдәнијјәтини, һазырлыг дәрәчәсини, марағыны вә с. өјрәнир.

Китабханаларда әдәбијјат тәблиғиндә шифаһи, әјани вә јазылы иш формаларындан кениш истифадә едилир.

Фәрди иш китабханаларын охучулар арасында фәалијјәтинин әсас истигамәтләриндән бири олуб мүхтәлиф үсулларла һәјата кечирилир. Бу үсуллардан ән башлычасы **сөһбәтдир.**

Охучуларла сөһбәт китабханаја јазылдыгда, әдәбијјат төвсијә едилдикдә вә нәһајәт, охунмуш китаб гајтарылдыгда апарыла биләр.

Охучуларла фәрди ишдә **сорғуларын өдәнилмәси** дә мүһүм иш просесидир.

Мә'лумдур ки, охучу сорғулары адәтән ики нөвә: мүәјјән вә гејри-мүәјјән сорғуја бөлүнүр.

Мүәјјән сорғу охучунун конкрет бир китаба вә ја мөвзуја даир тәләбидир. Гејри-мүәјјән сорғу исә әксинә, онларда мүхтәлиф чап әсәрләри вә мөвзулар һаггында һәлә формалашмамыш сорғулардыр.

Одур ки, һәр ики сорғунун өдәнилмәси китабханачынын һазырлығындан вә педагожи усталығындан асылыдыр.

Охучуларла иш просесиндә онларын **мүталиәсинә фәрди рәһбәрлик** китабханаларын фәалијјәтинин ән мүһүм саһәсидир. Бу иш онларда мүталиә мәдәнијјәтинин формалашмасы илә әлагәдардыр. Һәмин мәгсәдлә китабханалар фәрди мүталиә планлары тәртиб едир, мүталиә просесини истигамәтләндирир, онларда китабхана-библиографија вәрдишләрини ашылајыр, мүталиәјә јарадычы вә фәал

мүнасибәт һиссләри тәрбијә едир. Бу ишдә әсасән төвсијә көстәричиләриндән, һабелә башга мә'лумат мәнбәләриндән истифадә едилир.

Охучуларла күтләви иш. Китабханаларда охучуларла күтләви ишин шифаһи вә әјани формаларындан кениш истифадә олунур.

Шифаһи тәблиғат формасы чанлы сөһбәт әсасында гурулур, ејни заманда мүәјјән груп охучулар арасында гаршылыглы шәкилдә китабханачы вә охучунун тәблиғатчылыг фәалијјәти өзүнү көстәрир, китаблар вә онун мәзмуну һаггында охучулара мә'лумат верилир, һәмчинин онларда мүстәгил мүталиә вәрдишләри бачарығы ашыланыр.

Шифаһи тәблиғатын һәр бир формасы мә'лумат вә тәрбијәви функсија дашыјыр, мүталиәнин истигамәтләндирилмәсинә, совет адамларынын дүнјакөрүшүнүн һәртәрәфли инкишафына хидмәт едир.

Шифаһи тәблиғат формаларына китаб мүзакирәләри, әдәби-бәдии кечәләр, библиографик хүласәләр, шифаһи журналлар вә с. дахилдир. Бу тәдбирләрин һәр биринин өзүнәмәхсус характерик чәһәтләри вардыр.

Китаб мүзакирәләри охучу фәаллығынын артмасына, тәнгиди тәфәккүрүнүн вә естетик зөвгүнүн формалашмасына, китаб үзәриндә мүстәгил ишә јахындан көмәк едир.

Күтләви китабханаларда библиографик хүласәләр охучулара ихтисас, үмумтәһсил, үмуммәдәни сәвијјәләрини јүксәлтмәјә көмәк едән әдәбијјат һаггында мә'лумат верир.

Шифаһи тәблиғатын ән оператив формаларындан бири дә шифаһи журналлардыр. Бурада башлыча мәгсәд јени елми вә бәдии әдәбијјат, дөври нәшрләрин сон нөмрәләри һаггында, һабелә чапа һазырланан китаблар һаггында охучулара мә'лумат вермәкдир. Шифаһи журналлар әсасән тематик характер дашыјараг елм, мәдәнијјәт, идман мәсәләләринә һәср едилә биләр.

Әјани тәблиғат васитәләри охучулары мүталиәјә чәлб етмәкдә, онларда мүталиә мәдәнијјәти вәрдишләри ашыламагда, фонду охучулар гаршысында ачмагда мүһүм рол ојнајыр. Бураја китаб сәркиләри, китабхана плакатлары, албомлар, фото-стендләр вә с. дахилдир.

Әјани тәблиғатын ән күтләви формаларындан бири китаб сәркиләридир. Одур ки, китабханаларда китаб сәркиләринин мүхтәлиф формаларындан кениш истифадә едилир. Бу бахымдан јени китабларын сәркиси, күнүн ән вачиб мәсәләләринә, эламәтдар вә тарихи күнләрә һәср едилмиш мөвзу сәркиләри даһа чох диггәти чәлб едир.

Әјани тәблиғатын дикәр тә'сирли формаларындан бири дә **китабхана плакатыдыр.** Одур ки, мәркәзләшдирилмиш методик мәркәзләр вә нәшријјатлар тәрәфиндән тәблиғати вә тә'лимати-методик плакатлар бурахылыр.

Тәблиғати китабхана плакатында башлыча мәгсәд кениш охучу күтләси арасында актуал мөвзулара даир ән јахшы китаблары төвсијә етмәкдән, тә'лимати-методик плакатда исә охучулара китабхана фондундан истифадә етмәјә, мүталиә мәдәнијјәти вәрдишләринин формалашмасына көмәк көстәрмәкдән ибарәтдир.

Әдәбијјатын тәблиғиндә мәтбуат васитәләриндән, мөвчуд библиографик вә мә'лумат характерли материаллардан истифадә олунур, еләчә дә китабханалар тәрәфиндән сијаһылар, плакатлар, көстәричиләр, јаддашлар тәртиб едилир.

Күтләви китабханаларда охучуларла ишдә мә'лумат-библиографија хидмәти дә мүһүм јер тутур (бах: Библиографија. Китабханаларда библиографија иши).

Мүасир дөврдә китабханаларда **әдәбијјатын комплекс тәблиғинә** хүсуси диггәт јетирилир.

Әдәбијјатын комплекс тәблиғи мүталиәјә рәһбәрлијин әсас методудур. Бу метод һәр бир охучунун фәрди-психоложи кејфијјәтләрини, мүхтәлиф әмәк коллективләринин мүталиә хүсусијјәтләрини нәзәрә алараг идеја-сијаси, әмәк вә мә'нәви тәрбијәнин вәһдәтини ифадә едир, охучу марағына ујғун әсасландырылмыш шәкилдә фәрди мүталиә үчүн систем јарадыр.

6.4. МӘРКӘЗЛӘШДИРИЛМИШ КИТАБХАНА СИСТЕМЛӘРИНДӘ ОХУЧУЛАРА ХИДМӘТ ИШИНИН ТӘШКИЛИ

Китабханаларын мәркәзләшдирилмәси охучулара хидмәт ишини тәкмилләшдирмәк үчүн кениш имканлар јарадыр. МКС-дә мүһүм китабхана-библиографија просесләри мәркәзләшдирилмиш гајдада һәјата кечирилдијинә көрә, филиаллар бир сыра ишләрдән (комплексләшдирмә, учот, каталоглашдырма вә с.) азад олараг охучулара хидмәт ишини даһа мәзмунлу тәшкил етмәк имканы әлдә едирләр.

Мә'лум олдуғу кими МКС-нин әсаснамәсинә мүвафиг олараг охучу јашадығы вә ишләдији јердән асылы олмајараг мәркәзләшдирилмиш системин бүтүн бөлмәләриндән (филиаллардан) әдәбијјат алмаг һүгугуна малик олур. Бу гајда «Ваһид охучу билети»нин тәтбиг едилмәси јолу илә һәјата кечирилир.

Ишин үмуми методикасыны һазырламаг үчүн мәркәзи китабхана бүтүн филиаллардакы охучуларын үмуми сајынын вә бир ил әрзиндә артырылмасы планыны дәгигләшдирмәли, мәркәзләшмиш систем үчүн бүтүн охучуларын ваһид нөмрәләр сырасы илә гејдә алынмасыны тәшкил етмәлидир. Мәсәлән, МКС-нин бүтүн охучуларынын сајы нәзәрдә тутулан артым планы илә бирликдә тәгрибән 100 мин олурса, бу нөмрәләр систем дахилиндә филиаллар арасында онларын охучуларынын сајына мүвафиг олараг әввәлчәдән бөлүшдүрүлүр: дејәк ки, 1-дән 20 минә гә-

дәр олан нөмрәләр мәркәзи китабханаја, давамы исә башга филиаллара верилир, бунунла да мәркәзләшмиш системин бүтүн охучулары ваһид сыра нөмрәси илә гејдә алыныр. «Ваһид охучу билети»ндә охучунун фамилијасы, ады вә атасынын ады, МКС-ин бүтүн бөлмәләринин үнваны, иш күнү вә саатлары, китабханадан истифадә гајдалары гыса шәкилдә көстәрилмәлидир.

«Ваһид охучу билети» илә јанашы охучунун гејд карточкасы да тәртиб едилир.

Гејд карточкалары 2 нүсхәдә тәртиб едилир вә бир нүсхәси мәркәзи китабханаја верилир. Мәркәзи китабханада бу карточкалар әсасында баш охучу картотекасы јарадылыр.

Бөјүк јашлылар китабханаја паспорт вә ја ону әвәз едән дикәр сәнәд әсасында, кичик јашлылар исә валидејнләрин вә ја тәдрис мүәссисәсинин јазылы мүрачиәти әсасында охучу кими гәбул едилирләр.

МКС-дә охучулар һәр ил јенидән гејдә алынмалыдырлар. Гејд карточкалары илә јанашы, һәр бир охучу үчүн хүсуси формулјар да тәртиб едилир. Охучу формулјарлары әдәбијјат верилишинин учоту үчүн әсас сәнәд сајылыр. Евә верилән һәр бир китаб формулјара јазылыр. Формулјарда китабын гајтарылма мүддәти, инвентар нөмрәси, мүәллифи вә сәрлөвһәси көстәрилмәлидир.

Охучу формулјарлары китабын гајтарылма мүддәтинә көрә дүзүлмәлидир. Гајтарылма мүддәти дахилиндә исә формулјарлар охучуларын әлифба сырасы илә, өһдәсиндә китаб олмајан охучуларын формулјарлары исә әлифба вә ја охучу нөмрәләри илә дүзүлүр.

Истәр абонементдә вә истәрсә дә гираәт залында охучулара верилән рәдд чавабларынын хүсуси учот дәфтәри олмалыдыр. Һәр ајын ахырында рәдләр тәһлил едилмәли вә груплашдырылмалыдыр: «китабханада јохдур», «охучудадыр», «евә верилмир», «јериндә јохдур» вә с. Рәдд чавабларынын тәһлили мүнтәзәм сурәтдә мүдиријјәтин

ичласларында вә ја истеһсалат мүшавирәсиндә мүзакирә едилмәли, онларын сәбәбләри өјрәнилмәли вә мүвафиг тәдбирләр көрүлмәлидир.

МКС-ин бүтүн филиал вә бөлмәләри күндәликдә тәләб олунан бүтүн учот мә'луматларыны, охучулара хидмәт ишинин јекунларыны мәркәзи китабханаја тәгдим етмәлидирләр. Мәркәзи китабхана топланмыш мә'луматлары үмумиләшдирмәли вә нөвбәти истеһсалат мүшавирәсиндә мүзакирә етмәлидир.

6.4.1. Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә ваһид китаб фондундан истифадә едилмәси

МКС-ин һәр бир охучусу ваһид китаб фондундан истифадә етмәк һүгугуна маликдир.

Охучу тәрәфиндән тәләб едилән әдәбијјат мүвафиг филиалын фондунда олмадыгда, һәмин сорғу мәркәзи китабхананын ваһид китаб фондунун тәшкили вә истифадәси шө'бәсинин үнванына көндәрилир. Мәркәзи каталоглар васитәсилә һәмин әдәбијјатын МКС-ин һансы бөлмәсиндә олдуғу мүәјјәнләшдирилир. Мүвафиг әдәбијјат мәркәзи китабхананын фондунда дејил, башга филиалда олдугда, тәләбнамә ора көндәрилир.

Филиал охучунун тәләбини һәм өзүндә өдәјә биләр, һәм дә даими үзв олдуғу филиала көндәрә биләр.

Охучу сорғусу әсасында мәркәзи китабханадан филиала вә ја бир филиалдан башга филиала әдәбијјат верилдикдә китаб формулјарында вә әдәбијјат верилишинин гејд журналында учот апарылыр. Һәр филиалда МКС-ин башга бөлмәләриндән алынмыш вә ја һәмин бөлмәләрә верилмиш әдәбијјатын китаб формулјарларынын картотекасы олмалыдыр.

Охучуларын сорғуларыны өдәмәк мәгсәдилә һәр филиал ваһид китаб фондундан 3—4 ај мүддәтинә мүәјјән әдә-

бијјат ала биләр. Мүвәггәти алынан әдәбијјатын сајы 500-э... гәдәр ола биләр. Онлар фондда хүсуси нишанла ајрылма... лыдыр. Мүвәггәти истифадә үчүн алынмыш әдәбијјата је... ни формулјар јазылмалыдыр. Башга бөлмәләрдән мүвәг... гәти истифадә үчүн алынмыш әдәбијјат һаггында мүнтәзәм... олараг, ваһид китаб фондунун тәшкили вә истифадәси шө'... бәсинә мә'лумат верилмәлидир.

6.4.2. Абонемент вә гираәт залларында охучулара хидмәт

Охучулара хидмәт ишиндә абонемент вә гираәт залла... рынын хүсуси ролу вардыр. Мәркәзләшмә шәраитиндә һәр... ики бөлмә әлагәдар ишләмәли вә охучу сорғуларынын өј... рәнилмәсиндә бир-бирини тамамламалыдырлар. Онларын... әлагәли иши күтләви тәдбирләрин тәшкилиндә, мә'лумат... библиографија хидмәтиндә, охучу марағынын вә сорғула... рынын өјрәнилмәсиндә өз әксини тапмалыдыр. Бә'зи МКС... дә абонемент вә гираәт залынын ачыг рәф үсулу илә тәш... кил едилмиш ваһид фонду да олур.

Абонемент—охучуларын мүвафиг әдәбијјатдан истифа... дәси үчүн китабханадан кәнар шәраит јарадыр, китабын... истифадә даирәсини кенишләндирир.

Мәркәзләшмә шәраитиндә охучу абонемент васитәсилә... нәинки китаб вә журналлардан, еjни заманда аудиовизу... ал материаллардан да истифадә едир.

Абонемент васитәсилә верилмиш әдәбијјатын охучулар... тәрәфиндән вахтында гајтарылмасына нәзарәт охучуларла... китабхана китабынын сосиалист әмлакы кими мүһафизә... си һаггында сөһбәтләр кечирмәк, абонемент ишчиләринин... мүһүм вәзифәси олмалыдыр. Бу мәгсәдлә охучулар пешә... тәһсил, јаш вә башга хүсусијјәтләринә көрә груплашды... рылмалы, онларын мараг вә сорғуларына ујғун иш апа... рылмалыдыр. Кәнд китабхана филиалларында ушаг вә ки... чик јашлы мәктәблиләр үчүн хүсуси хидмәт саатлары ајыр... маг лазымдыр.

Сон вахтлар јени типли абонементләр-функсионал, груп вә саһәви абонементләр јарадылыр.

Функсионал абонементдә иш бөлкүсү әмәлијјатлар үзрә апарылыр вә һәр ишчи мүвафиг әмәлијјат үзрә ихтисаслашдырылыр. Мәсәлән, ишчиләрдән бири охучулары геј... дә алыр, дикәри әдәбијјатын сечилмәсинә даир мәсләһәтләр верир, китаб верилишини тәшкил едир.

Ири МКС-дә бир нечә гираәт залы олдугда, заллар ихтисаслашдырыла биләр. Гираәт заллары елм саһәләринә көрә (ичтимаи-сијаси, техники вә с.), охучу групларына көрә (елми ишчиләр, кәнчләр вә с.), әдәбијјатын нөвүнә көрә (дөври нәшрләр, нотлар вә с.) нәшр дилләринә көрә (харичи әдәбијјат, Азәрбајчан мәтбуаты вә с.) ихтисаслашдырыла биләр. Һәмчинин гираәт залларында вахташыры јени әдәбијјат вә мөвзулар үзрә китаб сәркиләри дә тәшкил едилмәлидир.

6.4.3. Китабханаларарасы абонемент (КАА)

Охучулара КАА јолу илә хидмәт китаб фондунда мүвафиг әдәбијјат олмадыгда һәјата кечирилир. Бунун үчүн мәркәзи китабхананын вә филиал китабхананын охучусу ... нүсхә ваһид бланк долдурмалыдыр. Филиалда долдурулмуш бланкда филиалын дәгиг ады вә үнваны көстәрилир, бланкын бир нүсхәси мәркәзи китабхананын КАА бөлмәсинә верилир, о бири нүсхә исә филиалда галыр.

Мәркәзи китабханада КАА бланкында көстәрилән мә'луматлар јохланыр, еһтијач олдугда әсәр һаггындакы мә'луматлар дәгигләшдирилир, сифаришин нөмрәси јазылыр, имзаланыб вә мөһүрләндикдән сонра мүвафиг китабханаја көндәрилир.

ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији тәрәфиндән 7 апрел 1969-у илдә гәбул едилмиш «ССРИ-дә ваһид үмумдөвләт китабханаларарасы абонемент системи һаггында Әсаснамә»-

ја көрә өлкәдә ҜАА үзрә Үмумиттифаг вә республика мигјасында универсал вә саһәви ҜАА мәркәзләри јарадылмышдыр.

ҜАА Үмумиттифаг Мәркәзләри ашағыдакылардыр:

а) Ичтимаи-сијаси, әдәбијјатшүнаслыг, сәнәтшүнаслыг вә дилчилик үзрә—В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасы, М. Ј. Салтыков-Шедрин адына Дөвләт Үмуми Китабханасы:

б) Тәбиәтшүнаслыг вә дәгиг елмләр үзрә—ССРИ ЕА Китабханасы (Ленинград), тәбиәтшүнаслыг елмләри үзрә ССРИ ЕА Китабханасы (Москва) вә ССРИ Дөвләт Елми-Техники Китабханасы;

в) Техника елмләри үзрә—ССРИ Дөвләт Үмуми Елми-Техники Китабханасы;

г) Кәнд тәсәрруфаты елмләри үзрә—Мәркәзи Елми Кәнд Тәсәррүфаты Китабханасы;

д) Тибб елмләри үзрә—Дөвләт Мәркәзи Елми-Тибб Китабханасы;

е) Ихтира сәнәдләри үзрә—Үмумиттифаг ССРИ Патент-Техники Китабханасы;

ж) Норматив-техники сәнәдләр үзрә—Стандарт вә Техники Шәртләр үзрә Үмумиттифаг Мә'лумат фонду;

з) Харичи әдәбијјат үзрә—Үмумиттифаг Дөвләт Харичи Әдәбијјат Китабханасы.

Азәрбајчан ССР-дә мүвафиг елм саһәләри үзрә ҜАА әрази мәркәзләри јарадылмышдыр. Белә ки, ичтимаи вә һуманитар елмләр үзрә М. Ф. Ахундов адына Республика Китабханасы, тәбиәтшүнаслыг вә дәгиг елмләр үзрә республика ЕА-нын Мәркәзи Елми Китабханасы, техники елмләр үзрә Республика Елми-Техники Китабханасы, кәнд тәсәррүфаты елмләри үзрә Республика Елми-Кәнд Тәсәррүфаты Китабханасы, тибб елмләри үзрә Республика Елми Тибб Китабханасы, патент вә стандартлар үзрә Республика Елми-Техники Китабханасыдыр.

ҜАА үзрә сифариш МКС-ин Мәркәзи китабханасы тә-

рәфиндән, биринчи нөвбәдә республиканын мүвафиг мәркәзинә көндәрилмәлидир. Үмумиттифаг ҜАА мәркәзләринә сифариш јалныз республикада мүвафиг әдәбијјат олмадыгда көндәрилә биләр.

ҜАА үзрә сифариш едилән әдәбијјат мәркәзи китабхананын вә ја билаваситә филиалын үнванына көндәрилир. Әдәбијјат билаваситә филиала көндәрилдикдә мәркәзи китабханаја дәрһал мә'лумат верилмәлидир. ҜАА јолу илә алынмыш әдәбијјат истифадә едилдикдән сонра мәркәзи китабхана васитәсилә гајтарылыр. ҜАА үзрә алынмыш әдәбијјат евә верилмир вә охучу тәрәфиндән јалныз гираәт залында истифадә едилир.

ҜАА үзрә ашғыдакы әдәбијјаты алмаг мүмкүндүр:
—бүтүн ССРИ вә харичи нәшрләри, о чүмләдән ваһид нүсхәләри;
— надир вә гијмәтли нәшрләрин јалныз фотосурәти вә ја микрофилм көндәрилир;
— бәдии әсәрләр вә тәдрис әдәбијјаты јалныз елми-тәдгигат вә истеһсалат ишләри илә әлагәдар көндәрилир;
— гәзет комплектләри ҜАА јолу илә көндәрилмир. Еһтијач олдугда ајры-ајры мәгаләләрин сурәти чыхарылараг көндәрилә биләр;
— әлјазма материаллары вә диссертасијалар, еләчә дә онларын фотосурәтләри ҜАА јолу илә көндәрилмир.

ҜАА јолу илә алынмыш әдәбијјатын мүһафизәси вә вахтында гајтарылмасына мәс'ул мәркәзи китабханадыр. Мүвафиг әдәбијјат итирилдикдә һәмин әдәбијјаты көндәрән китабхананын разылығына әсасән онун фотосурәти илә әвәз едилә биләр. ҜАА-нын гајдалары позулдугда гајданы позмуш китабхана бу хидмәт үсулундан мәһрум едилә биләр.

ҜАА үзрә китабларын көндәрилмә хәрчи әдәбијјаты көндәрән китабхананын һесабына олмалыдыр. 10 сәһифәјә гәдәр олан материалларын фотосурәти вә ја микрофилмләринин чыхарылмасы мүвафиг материаллары көндәрән

китабхананын, артыг олдугда исә сифаришчи китабхананын һесабына өдәнилир.

ҠАА хидмәтини дәгиг тәшкил етмәк вә бу иши лазыми нәзарәт алтына алмаг үчүн мәркәзи китабхананын мүвафиг бөлмәсиндә ашағыдакы картотекалар јарадылмалыдыр:

1. Мүхтәлиф китабханалара көндәрилән сифаришләр картотекасы;

2. ҠАА јолу илә көндәрилмиш әдәбијјатын картотекасы;

3. Истифадәдән сонра гајтарылмыш әдәбијјатын картотекасы.

Һәр илин сонунда ҠАА јолу илә алынмыш вә көндәрилмиш әдәбијјата даир мә'луматлар өјрәнилмәли, хүсусән сифариш едилән әдәбијјатын ваһид фондда олмамасы сәбәбләри тәһлил едилмәли вә фондун мүвафиг әдәбијјатла тамамланмасы үчүн тәдбирләр көрүлмәлидир.

6.4.4. Бејнәлхалг вә гијаби абонемент

ҠАА-нын хүсуси нөвү олан бејнәлхалг китабхана абонементи васитәсилә өлкәдә олмајан нәшрләр харичи китабханалардан мүвәггәти истифадә үчүн алыныр.

1976-чы илдә «Совет Иттифагы китабханаларынын бејнәлхалг абонементи һаггында Әсаснамә» тәсдиг едилмишдир. Бу Әсаснамәјә көрә өлкәнин 40-дан артыг китабханасына бејнәлхалг абонемент үзрә универсал вә саһәви мәркәз һүгугу верилмишдир. Бунлар үмумиттифаг вә республика әһәмијјәтли универсал вә саһәви китабханалардыр. Дикәр китабханалар исә бејнәлхалг абонементдән мәһз бу китабханалар васитәсилә истифадә едә биләр. Бејнәлхалг абонемент үзрә өлкәдә методик вә әлагәләндирмә мәркәзи В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасыдыр.

1980-чи илин мә'луматына көрә Бејнәлхалг абонемент системи үзрә совет охучулары үчүн 49 өлкәнин 700-дән артыг китабханасындан әдәбијјат алынмыш, 39 өлкәнин 635 китабханасына исә әдәбијјат көндәрилмишдир.

Орта һесабла Бејнәлхалг абонемент үзрә һәр ил совет китабханалары тәгрибән 10 мин адда мүхтәлиф нәшрләр алыр, 35 мин адда исә көндәрир.

Гијаби абонементин әсас маһијјәти ондан ибарәтдир ки, бу үсулла охучу мүхтәлиф китабханалардан әдәбијјаты почт васитәсилә ала биләр.

Гијаби абонементдән әсасән мүтәхәссисләр, онларын ишләдији мүәссисәдә вә јашадығы әразидә китабхана олмадыгда истифадә едә биләрләр.

Охучу илә китабхана арасында гијаби абонемент һаггындакы сазишин јарадылмасы вә истифадә гајдаларынын дәгигләшдирилмәси мәктублашма јолу илә һәјата кечирилир.

6.5. ОХУЧУЛАРА ХИДМӘТ ИШИНИН МЕХАНИКЛӘШДИРИЛМӘСИ ВӘ АВТОМАТЛАШДЫРЫЛМАСЫ

Китабханаларда охучулара хидмәт ишинин кејфијјәти хејли дәрәчәдә техники васитәләрдән истифадәдән асылыдыр.

Техники васитәләрин тәтбиги охучулара хидмәт ишинин бүтүн просесләрини, о чүмләдән тәләбләрин өдәнилмәси, каталоглардан истифадә, мә'лумат-библиографија хидмәти, ҠАА системи, еләчә дә хидмәт ишинин учот вә статистикасы илә әлагәдар әмәлијјатлары даһа кејфијјәтли вә оператив тәшкил етмәјә имкан јарадыр, китабханачы әмәјинин мәһсулдарлығыны артырыр, нәтичәдә бу ишләрә сәрф олунан дөвләт вәсаитинә гәнаәт едилир.

Мүасир дөврдә охучуларын гејдә алынмасы вә тәркибинин өјрәнилмәси, мүталиә просесинин мөвзу бахымындан тәһлил едилмәси үчүн перфо вә рејтер картотекаларындан истифадә едилир. Бу мәгсәдлә лазыми мә'луматлар

кодлар васитәсилә перфокартлара көчүрүлүр. Перфо вә рејтер картотекалары охучу вә мүталиә просесинә даир оператив вә кениш аспектли мә'лумат алмаг имканы јарадыр.

Охучулара хидмәт ишиндә сурәтчыхарма васитәләринин дә әһәмијјәти олдугча бөјүкдүр. Китабханаларда тәтбиг едилән репрографија үсулу (әдәбијјатын сурәтинин чыхарылмасы вә чохалдылмасы) охучу әмәјини хејли јүнкүлләшдирир. Белә ки, мүвафиг техники васитәләрин көмәјилә онлар материаллары конспектләшдирмәк, көчүрмәк ишләриндән азад олунур вә мүвафиг јазылардан (фотосурәтләри) евдә истифадә етмәк имканы әлдә едирләр.

1. Микрофилмләрин, микрокартларын вә електрографик сурәтләрин чыхарылмасы вә көндәрилмәси јолу илә китабханаларарасы абонемент сифаришләрини һәртәрәфли вә оператив өдәмәк олур. Бу мәгсәдлә сурәтләрин чыхарылмасында вә чохалдылмасында тәтбиг едилән техники васитәләр бөјүк сәмәрә верир.

Охучулара хидмәт ишинин оперативлијини тә'мин етмәк мәгсәдилә китабханаларда бир сыра нәглетмә вә рабитә техникасы васитәләриндән истифадә етмәк дә хејли сәмәрә верир. Бу ишдә хүсуси галдырычы вә лентли конвејерләрдән, мүһәндис Сухановун китабхана конвејериндән, гравитасија гурғуларындан, сифариш бланкларыны нәглетмә үчүн пневматик почт вә с. васитәләрдән истифадә едилә биләр.

2. Макина мәтнинин мәсафәјә верилмәси үчүн апаратлар, телетајплар, китабханаларарасы абонементдә охучулара мә'лумат-библиографија хидмәтиндә бөјүк рол ојнајыр.

Әдәбијјат тәблиғиндә вә хүсусән күтләви тәдбирләрин кечирилмәсиндә аудиовизуал материалларын да мүһүм ролу вардыр. Сәс јазылышы вә верилиши гурғулары, проjексија апаратлары, вәрәг вә лент типли електромагнит сәнәдләр, вахташыры ишыгландырма системи олан стендләр, фырланан китаб витринләри вә с. васитәләрин китабханаларда тәтбиги охучуларла ишин мәзмунуну, кејфијјәтини вә сәмәрәсини хејли артырыр.

Сон вахтлар охучулара хидмәт ишинин автоматлашдырылмасы, даһа доғрусу бу ишдә електрон һесаблајычы машынларын тәтбиги хејли инкишаф етмишдир. Белә ки, ССРИ Дөвләт Үмуми Елми-Техники Китабханасында «Минск-22» електрон машыны әсасында охучу сорғуларынын тәһлилинин автоматлашдырылмыш системи тәтбиг едилмишдир ки, онун васитәсилә һәр рүбдә охучу тәләбләринин тәһлилини вә ишләнмәсини, илин сонунда исә бу мә'луматларын топланылмасыны (кумулјасијасыны) тә'мин едир ки, бу да фондун комплектләшдирилмәси вә охучулара хидмәт ишинин тәкмилләшдирилмәсинә даир елми-методики чәһәтдән әсасландырылмыш төвсијәләр ирәли сүрмәјә имкан верир.

Һазырда В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасында охучулара хидмәт ишинин автоматлашдырылмыш системи јарадылыр. Бу систем китабхананын әсас китаб фондуна олан охучу сифаришләри, верилән вә гајтарылан әдәбијјатын учоту, сифаришләрин мүвафиг фондлар үзрә бөлүшдүрүлмәси вә онларын өдәнилмәсинә нәзарәтетмә әмәлијјатларынын автоматлашдырылмасыны тә'мин етмәлидир.

VII. БИБЛИОГРАФИЈА. КИТАБХАНАЛАРДА БИБЛИОГРАФИЈА ИШИ

7. 1. СОВЕТ БИБЛИОГРАФИЈАСЫНЫН ИЧТИМАИ РОЛУ, НӨВЛӘРИ ВӘ ПРИНСИПЛӘРИ

«Библиографија» сөзү тәгрибән 2 мин ил әввәл гәдим Јунаныстанда мејдана кәлмиш вә һәрфи мә'насы китаб јазмаг демәкдир. Китаб чапы кәшф олунана гәдәр онла-

рын әл илә көчүрүлмәсинә библиографија, көчүрәнләрә исә библиограф дејирдиләр. Тәдричән библиографија—китабларын сијаһысы, көстәричиси мә'насыны алмыш, нәтичәдә кениш вә мүрәккәб фәалијјәт саһәсинә чеврилмишдир.

Мүасир дөврдә библиографија елми-практики фәалијјәт саһәси олуб, чап әсәрләриндән чәмијјәтдә истифадә олунмасына тә'сир көстәрмәк мәгсәдилә, библиографик мә'луматын һазырланмасы вә охучулара чатдырылмасы кими мүрәккәб просесләрлә мәшғул олур.

Библиографик мә'лумат—библиографик фәалијјәтин нәтичәси олуб, өзүнү јазылы, шифаһи вә техники васитәләрлә охунмасы мүмкүн олан формаларда көстәрир.

Библиографик мә'лумат ваһиди библиографик јазы вә ја тәсвирдир.

Охучулара библиографик мә'лумат верилмәси мәгсәдилә мүхтәлиф библиографик вәсаитләр јарадылыр. Бу вәсаитләрдә чап әсәрләри һаггында библиографик јазылар (тәсвирләр) мүвафиг гајдада системләшдирилмиш шәкилдә әкс етдирилир.

Дикәр фәалијјәт саһәләри кими библиографијанын да елми-методики әсаслары вә инкишаф ганунаујғунлуглары вардыр. Библиографијанын нәзәријјәси, тарихи, методикасы вә тәшкили илә мәшғул олан елм саһәси библиографијашүнаслыг адланыр.

ССРИ-дә библиографија мәркәзләри Үмумиттифаг Китаб Палатасы, В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасы, М. Ј. Салтыков-Шедрин адына Дөвләт Үмуми Китабханасы, ССРИ Дөвләт Үмуми Елми-Техники Китабханасы вә үмумиттифаг әһәмијјәтли саһәви елми китабханалар сајылыр.

Совет библиографијасынын әсас принсипләри партијалылыг, објективлик, елмилик вә демократикликдир. Мә'лум олдуғу кими В. И. Ленин библиографијаја олдугча бөјүк гијмәт вермиш вә бир сыра әсәрләриндә библиографијанын

нәзәри вә методики мәсәләләринә тохунмушдур. Библиографијада партијалылыг принсипинин формалашмасы мәһз В. И. Ленинин ады илә бағлыдыр.

Библиографијанын бир фәалијјәт саһәси кими өзүнәмәхсус гурулушу вә нөвләри вардыр. Библиографијанын гурулушу вә нөвләри онун спесифик хүсусијјәтләриндән вә ичтимаи функсијаларындан ирәли кәлир.

Дөвләт библиографијасынын вәзифәси өлкәдә чыхан бүтүн чап әсәрләринин гејдә алынмасы вә бунун әсасында универсал библиографик мә'лумат мәнбәләринин (органларынын) һазырланмасындан ибарәтдир. Бу иш Үмумиттифаг Китаб Палатасы тәрәфиндән хүсуси салнамәләрин (летописләрин) бурахылмасы јолу илә һәјата кечирилир. Бу салнамәләрдә мүәјјән дөвр әрзиндә (һәфтә, ај, рүб, ил вә с.) ССРИ-дә нәшр олунан бүтүн чап әсәрләринин тәсвири хүсуси тәснифат әсасында верилир.

Үмумиттифаг Китаб Палатасы тәрәфиндән бурахылан салнамәләр бунлардыр:

Китаб салнамәси—һәфтәлик орган олуб, әсасы 1907-чи илдә гојулмушдур. 1926-чы илдән онун сәһифәләриндә китаб вә китабчалар һаггында гыса мә'луматлар әкс етдирилир. 1961-чи илдән ики бурахылышда (әсас вә әлавә) нәшр олунур. Әсас бурахылышда марксизм-ленинизм классикләринин әсәрләринин нәшрләри, ичтимаи-сијаси әдәбијјат, елми вә елми-күтләви нәшрләр, дәрсликләр вә дәрс вәсаитләри, сораг-мә'лумат китаблары, бәдии китаблар вә ушаг әдәбијјаты нәшрләри әкс етдирилир. Әлавә бурахылышда исә мәһдуд нүсхәләрдә бурахылан нәшрләр вә о чүмләдән диссертасија авторефератлары, тә'лимат-методики характерли материаллар дәрч олунур.

ССРИ китаб иллији—1927-чи илдән нәшр едилир вә мүвафиг ил әрзиндә өлкә әразисиндә чап едилмиш китабларын гыса библиографик тәсвири верилир. 1958-чи илдән исә 2 чилддә бурахылыр. Биринчи чилд ичтимаи вә һума-

нитар елмләр, икинчи чилд исә тәбиәтшүнаслыг вә дәгиг елмләрә һәср едилмишдир.

Дөври вә арды давам едән нәшрләрин салнамәси—1933-чү илдән нәшр едилир, өлкәдә чыхан журнал, гәзет, арды давам едән нәшрләр (әсәрләр, елми-әсәрләр, мәчмуәләр, алманахлар, бүллетенләр вә с.) һаггында библиографик мә'лумат верир. 1949-чу илә гәдәр илдә бир дәфә, 1950-чи илдән 5 илдә бир дәфә бурахылыр.

Журнал мәгаләләри салнамәси—һәфтәлик орган олуб, 1926-чы илдән нәшр едилир вә өлкәдә рус дилиндә чыхан мүһүм журнал вә арды давам едән нәшрләрдә дәрч едилән мәгаләләрин аналитик тәсвири верилир.

Гәзет мәгаләләри салнамәси—һәфтәлик орган олуб, 1936-чы илдән нәшр едилир. Бурада өлкәдә рус дилиндә нәшр едилән 20 мәркәзи, 16 республика вә 3 Москва шәһәр гәзетиндә дәрч едилән мүһүм мәгаләләрин аналитик тәсвири верилир.

Ресензијалар салнамәси—ајлыг орган олуб, 1935-чи илдән нәшр едилир. Бурада өлкәдә рус дилиндә нәшр едилән тәгрибән 2 мин журнал вә мәчмуәдә, 150 мәркәзи, республика вә вилајәт гәзетләриндә дәрч едилмиш ресензијалар, тәнгиди мәгаләләр, әдәбијјат ичмаллары вә с. тәнгиди материаллар әкс етдирилир.

Нот салнамәси—ајлыг орган олуб, 1931-чи илдән нәшр олунур. Бурада мусиги әсәрләри, мәчмуәләр, мусигијә даир тәдрис вә елми-тәдгигат характерли нәшрләр, еләчә дә рус дилиндә мүхтәлиф китаб, журнал вә мәчмуәләрдә дәрч едилән нот јазыларынын тәсвири верилир.

Тәсвири инчәсәнәт нәшрләри салнамәси—ајлыг орган олуб, 1934-чү илдән нәшр едилир. Бурада тәсвири инчәсәнәтә даир чап мәһсуллары—бәдии плакатлар, портретләр, репродуксијалар, бәдии почт карточкалары, албомлар, тәгвимләр вә с. материаллар әкс етдирилир.

Картографија салнамәси—1931-чи илдән нәшр едилир вә илдә ики дәфә чыхыр. Бурада тарихи. сијаси, игтисади, физики, еләчә дә дүнјанын ајры-ајры гитә вә өлкәләринин хәритәләри, һабелә мүхтәлиф атласлар һаггында мә'луматлар әкс етдирилир.

Совет библиографијасынын библиографијасы—1941-чи илдән нәшр едиләрәк өлкәдә бурахылан библиографик әдәбијјаты өзүндә әкс етдирир.

Үмумиттифаг китаб палатасы илә јанашы, мүттәфиг вә мухтар республикаларын китаб палаталары тәрәфиндән дә мүвафиг әразидә чап едилән нәшрләрин гејдини апаран мүхтәлиф салнамәләр бурахылыр.

7.1.1. Азәрбајчанда дөвләт библиографијасы

Азәрбајчан ССР-дә бу ишлә 1925-чи илдә јарадылмыш Республика Дөвләт Китаб Палатасы мәшғул олур. Республика Китаб Палатасы 1926-чы илдән башлајараг **«Китаб салнамәси»**, 1938-чи илдән исә **«Журнал мәгаләләри салнамәси»** вә **«Гәзет мәгаләләри салнамәси»** нәшр етмәјә башламышдыр.

1960-чы илдән башлајараг китаб, гәзет вә журнал мәгаләләри салнамәләри һәр ај **«Азәрбајчан мәтбуаты салнамәси»** ады илә бир китаб шәклиндә нәшр едилир. Ејни заманда 1960-чы илдән салнамәнин 12-чи нөмрәсиндә ил әрзиндә республика чап мәһсулу һаггында статистик мә'луматлар дәрч едилир.

1960-чы илдән башлајараг Азәрбајчан Дөвләт Китаб Палатасы **«Бириллик Азәрбајчан китабијјаты»** бурахмаға башлајыр. Бурада бир ил әрзиндә республикамызда нәшр едилән китаблар һаггында мә'луматлар әкс олунур.

1962-чи илдән **«Азәрбајчан мәтбуат салнамәси»** 3 ајда бир дәфә «Азәрбајчан ССР мәтбуатында» башлығы илә мүвафиг материаллар дәрч едир.

1966-чы илдән **«Азәрбајчан мәтбуат салнамәси»**нә **«Тәсвири инчәсәнәт»** вә **«Мусиги әдәбијјаты»** вә **«Ресензијалар»** салнамәләри дә әлавә олунмушдур.

Гејд етмәк лазымдыр ки, Азәрбајчан Дөвләт Китаб Палатасы республикамызда Совет һакимијјәти илләриндә нәшр олунан чап мәһсулунун дөвләт гејдини мүхтәлиф сәбәбләрә көрә там вә мүкәммәл апара билмәмиш вә нәтичәдә бир сыра дөврләрдә нәшр едилән чап мәһсулларынын дөвләт гејдиндә бошлуглар олмушдур. Бу бошлуглары арадан галдырмаг мәгсәдилә 1932-чи илдә Палата тәрәфиндән 1920—1930-чу илләри әһатә едән **«Журнал мәгаләләри күллијјаты»**; 1951-чи илдә 1942—1946-чы илләри әһатә едән **«Китаб салнамәси»**; 1962-чи илдә 1920—1925-чи илләри әһатә едән **«Китаб салнамәси»**, 1964-чү илдә 1931—1938 вә 1942—1946-чы илләри әһатә едән ики мүвафиг **«Журнал мәгаләләри салнамәси»** нәшр едилмишдир.

Республика Китаб Палатасы дөвләт библиографијасы органлары илә јанашы хејли елми-көмәкчи вә төвсијә характерли библиографик көстәричиләр, еләчә дә библиографијанын нәзәри вә тарихи мәсәләләринә даир бир сыра елми әсәрләр һазырламышдыр.

1959-чу илдән башлајараг Республика Китаб Палатасы Азәрбајчан китабынын мүкәммәл библиографијасыны јаратмаг кими мүрәккәб вә шәрәфли вәзифәнин јеринә јетирилмәси илә мәшғул олур. Бир нечә чилддән ибарәт олачаг бу әсаслы библиографик көстәричинин ингилаба гәдәрки Азәрбајчан китабларыны әһатә едән 1-чи чилди 1963-чү илдә, 1920—1940-чы илләрдә ичтимаи вә һуманитар елмләрә даир Азәрбајчан дилиндә нәшр олунмуш китабларын библиографик көстәричиси исә 1982-чи илдә бурахылмышдыр. Һазырда бу иш мүвәффәгијјәтлә давам етдирилир.

Библиографик вәсаитләрин тәртибилә јанашы Азәрбајчан Дөвләт Китаб Палатасы мә'лумат-библиографија ишләри, чап мәһсулларынын статистикасы вә еләчә дә китабханалар үчүн мәркәзләшдирилмиш гајдада чап каталог карточкалары һазырлајыр. Палатанын архив фондунда 1,5 милјон нүсхәјә јахын чап ваһиди мүһафизә олунур.

Елми-көмәкчи библиографија—елми-тәдгигат вә истеһсалат саһәсиндә фәалијјәт көстәрән алим вә мүтәхәссисләрә көмәклик үчүн тәртиб едилмиш библиографик вәсаитләрә дејилир.

Елми-көмәкчи библиографија ССРИ-дә елми вә техники мә'лумат системинин тәркиб һиссәси олуб, бу ишлә ири китабхана-библиографија мүәссисәләри, елми-техники мә'лумат институтлары вә с. мүәссисәләр мәшғул олур. Өлкәдә елм вә мәдәнијјәт саһәләринә хидмәт едән мүһүм елми-көмәкчи библиографија мәркәзләринә В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасы, ССРИ ЕА-нын Ичтимаи Елмләр үзрә Елми-Мә'лумат Мәркәзи, Сов.ИКП МК јанында Марксизм-Ленинизм Институту, Үмумиттифаг Елми вә Техники Мә'лумат Институту, ССРИ ЕА Китабханасы вә с. универсал вә саһәви китабханалар, дикәр елми мә'лумат мүәссисәләри дахилдир.

Азәрбајчанда елми-көмәкчи библиографик вәсаитләрин тәртиби илә М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасы, Республика Дөвләт Китаб Палатасы, Азәрбајчан ССР ЕА Мәркәзи Елми Китабханасы, Азәрбајчан Елми-Тәдгигат, Елми-Мә'лумат вә Техники-Игтисади Тәдгигатлар Институту, Республика Елми-Техники Китабханасы, Республика Елми-Тибб Китабханасы, Республика ЕА Ичтимаи Елмләр үзрә Елми-Мә'лумат Мәркәзи вә с. мүәссисәләр мәшғул олурлар.

Елми-көмәкчи библиографик вәсаитләр системинә чари, ретроспектив, о чүмләдән саһәви вә мөвзу, шәхси вә библиографик характерли вәсаитләр дахилдир.

Төвсијә библиографијасы—өзүндә идеја-сијаси вә бәдии чәһәтдән ән актуал әдәбијјаты әкс етдирән мүхтәлиф охучу групларынын тә'лим вә тәрбијәсинә көмәк мәгсәдилә тәртиб едилән библиографик вәсаитләрә дејилир. Төвсијә библиографијасы зәһмәткешләрин елми-материалист дүнјакөрүшүнүн формалашмасында, онларын атеистик, әмәк,

мә'нәви вә естетик тәрбијәсиндә фәал иштирак едән библиографија саһәсидир.

Төвсијә библиографик вәсаитләрин тәртиби илә В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасы, М. Ј. Салтыков-Шедрин адына Дөвләт Үмуми Китабханасы, елми вә саһәви китабханалар, мүттәфиг вә мухтар республикаларын дөвләт китабханалары, еләчә дә вилајәт, шәһәр китабханалары мәшғул олурлар. Өлкә үзрә төвсијә библиографијасынын елми-методик мәркәзи В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасыдыр.

Республикада төвсијә библиографијасы үзрә елми-методик мәркәз М. Ф. Ахундов адына Республика Китабханасыдыр.

ССРИ-дә мүхтәлиф охучу груплары үчүн тәртиб едилән төвсијә библиографик вәсаитләр системи формалашмышдыр. «Төвсијә библиографик вәсаитләр системинә даир Әсаснамә»јә көрә бу вәсаитләр мәктәблиләр, кәнчләр, фәһләләр, колхозчулар, елм, мәдәнијјәт вә халг тәсәррүфатынын бүтүн саһәләриндә чалышан мүтәхәссисләр үчүн тәртиб едилир. Төвсијә библиографик вәсаитләр универсал, комплекс, шәхси, мөвзу вә с. характердә ола биләрләр.

Азәрбајчанда төвсијә библиографијасынын тәртиби илә мүхтәлиф дөврләрдә Республика Дөвләт Китаб Палатасы, М. Ф. Ахундов адына Республика Китабханасы, В. И. Ленин адына Мәркәзи Шәһәр Китабханасы, М. Горки адына Мәркәзи Сәјјар Китаб Фонду вә с. мәшғул олмушлар.

Нәшријјат вә китаб тичарәти библиографик вәсаитләриндә—ајры-ајры нәшријјатларда нәшр едилмиш вә ја нәшр едилмәси нәзәрдә тутулан, еләчә дә китаб тичарәтиндә дөвријјәдә олан чап әсәрләри һаггында мә'лумат верилир.

Јухарыда көстәриләнләрә әлавә олараг гејд етмәк лазымдыр ки, библиографија өз ичтимаи мәгсәдинә көрә үмуми вә хүсуси, хроноложи әһатәлијинә көрә чари, ретроспектив вә перспектив, әһатә едилән материалларын мәзмунуна көрә универсал, саһәви, чохсаһәли, мөвзу, комплекс, шәхси, өлкәшүнаслыг вә дијаршүнаслыг кими нөвләрә ајрылыр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, библиографијанын структур гурулушунун тәснифләшдирилмәсинә даир узун илләрдән бәри елми мүбаһисәләр давам едир вә бу иши һәлә дә там һәлл едилмиш һесаб етмәк олмаз. Бә'зән библиографијашүнаслыг нәзәријјәси вә методикасында библиографик вәсаитләрин нөвләри библиографијанын нөвү кими гәбул едилир. Һалбуки, бунлары ејниләшдирмәк олмаз. Библиографик мәһсул дедикдә библиографик көстәричиләр, сијаһылар, ичмаллар, мүхтәлиф нәшрләрә даир јардымчы көстәричиләр, библиографик монографијалар, мәтбуат үзрә бәләдчиләр, библиографик лүғәтләр, мүталиә планлары, китаблар һаггында сөһбәт вә с. материаллар нәзәрдә тутулмалыдыр.

7.2. КИТАБХАНАЛАРДА БИБЛИОГРАФИЈА ИШИ

Библиографија иши китабханаларын фәалијјәтинин мүһүм тәркиб һиссәси олуб библиографик мә'луматын һазырланмасы вә охучулара (тәләбатчылара) чатдырылмасы илә әлагәдар просесләрдән ибарәтдир.

Китабханаларын фондларында олан чап әсәрләри вә мүхтәлиф сәнәдләр һаггында охучулар үчүн библиографик мә'луматларын һазырланмасы илә әлагәдар апарылан ишләр библиографијалашдырма адланыр. Бураја әсасән библиографик көстәричиләрин вә әдәбијјат ичмалларынын һазырланмасы дахилдир.

Охучулара библиографик мә'луматын чатдырылмасы илә әлагәдар апарылан ишләр исә библиографик хидмәт адланыр. Китабханаларда вә хүсусән күтләви китабханаларда библиографик хидмәт сораг-библиографија апараты әсасында ики истигамәтдә һәјата кечирилир: сораг-библиографија хидмәти вә мә'лумат-библиографија хидмәти.

7.2.1. Библиографијалашдырма

Күтләви китабханаларда библиографијалашдырма просесләринә библиографик ахтарыш, **библиографик сечмә,** материалларын библиографик характеризә едилмәси вә груплашдырылмасы кими ишләр дахилдир. Библиографик ахтарыш—чап әсәрләри вә ја онлар һаггында библиографик мә'луматларын ашкара чыхарылмасыдыр.

Библиографик сечмә—охучуларын сорғуларына ујғун олараг, мөвчуд әдәбијјатын ичәрисиндән библиографик мә'лумат мәгсәдилә мүвафиг материалларын сечилмәсидир.

Бу вә ја дикәр библиографик мә'лумат һазырладыгда вә хүсуси библиографик көстәричиләр тәртиб едиләркән мүвафиг мөвзуја даир (марксизм-ленинизм классикләри әсәрләринин, партија вә дөвләт сәнәдләринин, елм вә мәдәнијјәт хадимләри әсәрләринин) идеја-сијаси, бәдии вә тәчрүби бахымдан ән јени вә актуал материалларын сечилмәси әсас шәртдир.

Чап әсәрләринин библиографик үсулла характеризә едилмәси—онларын мәзмун вә формаларынын өјрәнилмәси әсасында библиографик јазыларын һазырланмасы демәкдир. Бураја библиографик тәсвир, мүлаһизә вә ја предметләшдирмә вә системләшдирмә кими әмәлијјатлар дахилдир.

Чап әсәрләри вә мүхтәлиф сәнәдләрин библиографик тәсвири мүвафиг Дөвләт Стандарты әсасында апарылмалыдыр (бах: мүвафиг бөлмәјә).

Әсәрләрә јазылан мүлаһизәләр мә'лумат вә төвсијә характерли ола биләр. Мә'лумат характерли мүлаһизәләрдә әсәрин мәзмуну вә дикәр хүсусијјәтләри һаггында гыса мә'лумат верилир.

Төвсијә характерли мүлаһизәләрдә әсас мәгсәд әсәрин мәзмуну вә башга әламәтләри һаггында мә'лумат вермәк, онун әһәмијјәтини ачыб көстәрмәк вә охучуларда мүвафиг

әсәрә мараг ојатмагдыр. Белә мүлаһизәләрдән әсасән төвсијә библиографик көстәричиләрдә истифадә едилир.

Төвсијә характерли мүлаһизәләрдә әсәр вә ја нәшр һаггында ашағыдакы мә'луматлар верилир:

— мүәллиф һаггында мә'лумат;
— әсәрин идеја-сијаси истигамәти;
— әсәрин гыса мәзмуну;
— нәшрин гурулушу вә материалын үслубу;
— әсәрин охучу групу һаггында мә'лумат;
— нәшрин полиграфик тәртиби һаггында мә'лумат;
— әсәрин мүталиәсинә даир охучулар үчүн мәсләһәт вә көстәришләр.

Библиографик предметләшдирмә—әксәр һалларда әсәрин әсас мәзмунуну ачан бир вә ја бир нечә сөзүн тәсвирә əлавә едилмәсиндән ибарәт олур. Предметләшдирмә әсасән чап карточкаларында тәтбиг едилир.

Библиографик груплашдырма—библиографик јазыларын мүәјјән принсип әсасында системләшдирилмәси демәкдир. Библиографик јазылар (тәсвирләр) әксәр һалларда әлифба, мөвзу, хроноложи гајдада груплашдырылыр.

Китабханаларда төвсијә библиографик васаитләрин тәртиби.

Төвсијә характерли библиографик васаитләрин тәртиби ашағыдакы мәрһәләләрә бөлүнүр:

1. *Мөвзунун сечилмәси вә өјрәнилмәси.* Бу мәрһәләдә башлыча шәрт мөвзунун актуаллығы, китабхананын хидмәт етдији әрази илә әлагәсинин олмасыдыр. Јә'ни төвсијә көстәричисинин мөвзусу сечиләркән китабханачы-библиограф һәмин мөвзунун охучулар үчүн нә гәдәр ваҹиб вә мараглы олмасыны, мүвафиг әдәбијјатын тәблиғини вә актуаллығыны нәзәрә алмалыдыр.

2. *Васаитин мәгсәд, вәзифә вә охучу групунун мүәјјәнләшдирилмәси.* Мүвафиг мәрһәләдә китабханачы-библиограф һәмин васаитин нә мәгсәдлә вә кимләр үчүн, даһа дог-

русу hансы охучу групу үчүн тәртиб едилдијини дәгигләшдирир.

3. *Әдәбијјатын ашкара чыхарылмасы.* Бу иш төвсијә көстәричисинин мөвзусу, мәгсәд, вәзифә вә охучу групуна ујғун олараг мүвафиг әдәбијјатын ахтарылмасы просесидир. Әдәбијјатын ашкара чыхарылмасында билавасите китабхана фонду, каталог, картотека вә мүвафиг мөвзудакы башга библиографик вәсаитләр, еләчә дә дөвләт библиографијасы материаллары диггәтлә нәзәрдән кечирилир. Материал ашкар едиләркән марксизм-ленинизм классикләринин әсәрләринә, партија вә дөвләт сәнәдләринә, Сов.ИКП вә Совет дөвләти рәhбәрләринин әсәрләринә хүсуси диггәт јетирмәк лазымдыр.

4. *Әдәбијјатын сечилмәси.* Ашкар едилмиш материалларын диггәтлә өјрәнилмәси нәтичәсиндә төвсијә вәсаитинә дахил едиләчәк әдәбијјат мүәјјәнләшдирилир. Бу мәрhәләдә китабхана ишчиси мүвафиг әдәбијјаты дәриндән өјрәнмәли, сечилән әдәбијјат hаггындакы мәгалә вә ресензијаларла таныш олмалы вә нәтичәдә мөвзу илә әлагәдар, ону билавасите вә hәртәрәфли әhатә едән јени китаб вә дөври мәтбуат материаллары сечмәлидир.

5. *Материалларын библиографик үсулла характеризә едилмәси.* Бу мәрhәләдә мүвафиг әдәбијјат тәсвир едилир. Көстәричинин мәгсәди, вәзифәси мүәјјәнләшдирилир вә охучу групуна ујғун олараг мүлаhизәләрлә тә'мин едилир.

6. *Әдәбијјатын груплашдырылмасы.* Сечилмиш әдәбијјат тәсвир едилиб мүлаhизәләрлә тә'мин едилдикдән сонра, онлар көстәричинин мөвзусуна ујғун олараг груплашдырылыр. Груплашдырма заманы мөвзунун ајры-ајры мәсәләләри, аспектләри әсас көтүрүлүр вә бунунла да вәсаитин гурулушу мүәјјәнләшдирилир. Ајры-ајры бөлмәләр дахилиндә исә материаллар әсасән әлифба вә ја хроноложи (әкс хроноложи) гајдада дүзүлә биләр. Бә'зән материалларын дүзүлүшүндә әдәбијјатын типләри вә нөвләри дә әсас көтүрүлә биләр.

7. *Вәсаитин редактәси вә тәртиби.* Бу әмәлијјат төвсијә библиографик вәсаитин тәртибиндә јекун мәрhәләси сајылыр вә бу заман вәсаитин гурулушу, тәсвирләр, груплашдырма бир даhа диггәтлә нәзәрдән кечирилир вә дәгигләшдирилир. Сонра исә вәсаитин титул вәрәгәси, кириши, јардымчы көстәричиләри, мүндәричаты вә башга нәшријјат-полиграфија үнсүрләри тәртиб едилир вә беләликлә дә вәсаит нәшрә hазыр вәзијјәтә дүшүр.

Китабханаларда библиографик ичмалларын hазырланмасы вә кечирилмәси

Библиографик ичмал, бир вә ја бир нечә чап әсәри hаггында мүәјјән план әсасында гурулмуш сөhбәт демәкдир. О, әдәбијјат тәблиғинин тә'сирли формаларындан бири олуб, китабхана тәчрүбәсиндә чох кениш јајылмышдыр. Мәгсәд вә вәзифәләринә көрә библиографик ичмаллар ики нөвдән: елми-көмәкчи вә төвсијә ичмалындан ибарәт олур.

Елми-көмәкчи ичмаллар әсасән мүтәхәссис охучулар үчүн тәшкил едилир, мәгсәд онлары мүвафиг саhәјә даир јени әдәбијјатла таныш етмәкдир.

Төвсијә ичмалларынын мәгсәди исә кениш охучу күтләләринин диггәтини бу вә ја дикәр саhәјә даир, хүсусән ичтимаи-сијаси, әдәбијјат вә инчәсәнәт саhәсиндә мејдана кәлмиш јени әсәрләрә чәлб етмәкдән ибарәтдир.

Библиографик ичмаллар охучуларын дүнјакөрүшүнүн кенишләнмәсиндә, онларын мәдәни, тәhсил вә пешә сәвијјәсинин јүксәлмәсиндә әhәмијјәтли рол ојнајыр. Истәр елми-көмәкчи вә истәрсә дә төвсијә ичмаллары универсал, саhәви, мөвзу вә шәхси (персонал) характер дашыја биләрләр.

Универсал вә саhәви ичмаллар әксәр hалларда китабханаја јени алынмыш бир груп китаба hәср едилә биләр. Белә ичмаллар вахташыры олараг гираәт залында тәшкил едилир вә 25—30 дәгигә әрзиндә китабхана ишчиси 15—25

16*

адда китаб һаггында данышa биләр. Јени китаблар һаггындакы ичмалларда бир гајда олараг ичтимаи-сијаси, елми-техники, әдәбијјат вә инчәсәнәт саһәсиндә мејдана кәлмиш әсәрләрдән сөһбәт ачылыр.

Мөвзу ичмалларында бир проблем вә ја актуал мәсәләјә һәср едилмиш әдәбијјат барәдә данышылыр.

Мөвзу ичмалларында мүвафиг мәсәлә илә әлагәдар сон илләрдә нәшр олунмуш мүхтәлиф типли китаблар (елми, елми-күтләви, дәрс вәсаити вә с.) характеризә едилә биләр. Мөвзу ичмаллары үчүн әдәбијјат сечиләркән китабханачы мүтәхәссисләрә мүрачиәт едиб онлардан мәсләһәт ала биләр. Ајры-ајры мүәссисәләрдә чалышан ихтисаслы фәһләләр вә колхозчу кәндлиләр үчүн тәшкил едилән мөвзу ичмаллары хүсусән сәмәрәли олур.

Шәхси ичмаллар бир гајда олараг бир мүәллифин әсәрләринә, онун һәјат вә јарадычылығына аид әсәрләри әһатә едир, ексәр һалларда јазычы вә шаирләрә һәср олунур.

Күтләви китабханаларда библиографик ичмаллар мүстәгил вә ја мүһазирә, тематик кечә, охучу конфрансларынын тәркиб һиссәси кими тәшкил едилә биләр.

Библиографик ичмал форма вә нөвүндән асылы олмајараг актуал әдәбијјаты әһатә етмәлидир. Ичмалчынын дили сәлис, ајдын вә мәнтигли олмалы вә охучуларда мүвафиг китаблара мараг вә һәвәс ојатмалыдыр. Һәр бир ичмалын сәмәрәлилик ме'јары ичмалда сөһбәт кедән әсәрләрин охучулар тәрәфиндән мүталиә едилмәсини характеризә едән көстәричиләрлә өлчүлүр.

7.2.2. Китабханаларда охучулара библиографик хидмәт

Сораг-библиографија апараты

Һәр бир китабханада сораг-библиографија апараты охучулара библиографик хидмәтин әсасыны тәшкил едир. Онун әсас мәгсәди китабхана фондунун һәртәрәфли вә мәгсәдјөнлү ачылмасындан, охучуларын сорғуларына мүвафиг материалларын ашкара чыхарылмасында көмәк көстәрмәкдән ибарәтдир.

Сораг-библиографија апаратынын һәчми, гурулушу китабхананын типиндән, нөвүндән, охучуларын тәркибиндән вә с. амилләрдән асылыдыр.

Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә мәркәзи китабхананын нәздиндә јарадылан сораг-библиографија апаратына ашағыдакылар дахил олур:

1. Каталоглар системи (бах: мүвафиг бөлмәјә).
2. Библиографик картотекалар. Картотекалар каталоглар системини тамамлајараг охучуларын истифадәсинә әсас журнал вә гәзетләрдә дәрч едилмиш материалларын кениш репертуарыны верир.

МКС-дә јарадылан мәркәзи сораг-библиографија апаратынын картотекалар системинә журнал вә гәзет мәгаләләринин үмуми картотекасы, мөвзу картотекалары, өлкәшүнаслыг (дијаршүнаслыг) картотекасы, библиографик нәшрләрин картотекасы, ресензијалар картотекасы вә с. хүсуси картотекалар дахил олур.

Үмуми картотекада журнал вә гәзет мәгаләләри КБТ әсасында системли гајдада груплашдырылыр. Бу картотеканын тәшкилиндә журнал вә гәзет мәгаләләринә аид чап карточкаларындан, салнамәләрдән истифадә етмәк лазымдыр.

Мөвзу картотекалары актуал проблемләрә һәср олунараг өзләриндә китаб, дөври мәтбуат вә с. материаллары да әһатә едә биләр.

Өлкәшүнаслыг (дијаршүнаслыг) картотекасы китабхананын јерләшдији әразинин тарихинә, мәдәнијјәтинә, игтисадијјатына, көркәмли шәхсләрин һәјатына даир материаллары экс етдирир.

Рајон мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә мәркәзи китабханаларын дијаршүнаслыг картотекасынын

гурулушу тәхминән ашағыдакы бөлмәләрдән ибарәт олмалыдыр:

— рајон үмумиликдә. Рајон һаггында партија вә һөкумәт гәрарлары;

— јерли партија вә совет тәшкилатлары. Рајонун ичтимаи-сијаси һәјаты;

— рајонун тәбии сәрвәтләри;

— рајонун халг тәсәррүфаты;

— сәһијјә. Тибб мүәссисәләри. Бәдән тәрбијәси вә идман;

— мәдәни гуручулуг. Халг маарифи. Мәтбуат;

— инчәсәнәт;

— рајонун әдәби һәјаты;

— рајонун тарихи;

— рајонда елми-атеизм тәблиғаты;

— рајонун көркәмли шәхсләри.

Мә'лумат вә библиографик нәшрләр фондуна биринчи нөвбәдә марксизм-ленинизм баниләринин әсәрләринин мүһүм нәшрләри, бу нәшрләрә даир мә'лумат китаблары, партија, дөвләт вә һөкумәт сәнәдләри мәчмуәләри, мә'лумат китаблары, библиографик нәшрләр вә с. материаллар дахил едилир.

Сораг-библиографија апаратынын тәркиб һиссәсинә өдәнилмиш библиографик сорғуларын архиви дә дахил олур. Бу архив дахили хидмәт характери дашыјыр, өдәнилмиш сорғуларын мөвзуларына ујғун вә ја онлара јахын мөвзуларда тәкрар сорғулар олдугда архивдәки һазыр материаллардан истифадә едилир.

Күтләви китабханаларда охучулара сораг-библиографија хидмәти

Сораг-библиографија хидмәти охучуларын сорғуларынын библиографик үсулла өдәнилмәси демәкдир. Бу иш охучуларын мүхтәлиф сорғуларына чаваб олараг арајышлар һазырламаг шәклиндә һәјата кечирилир.

Арајышлар характеринә көрә библиографик вә фактик, формасына көрә шифаһи вә јазылы ола биләрләр. Библиографик сораглар чап әсәрләри вә мүхтәлиф сәнәдләр һаггындакы мә'луматлардан ибарәтдир. Фактик сораглар исә бу вә ја дикәр мәсәлә, факт, һадисә, шәхс, мүәссисә вә с. һаггында мә'луматлардан ибарәт олур.

Шифаһи арајышлар бир гајда олараг оператив шәкилдә вә охучунун иштиракы илә јеринә јетирилир. Јазылы арајышлар исә мүрәккәб олдуғундан мүәјјән мүддәт әрзиндә һазырланыр.

Јазылы библиографик арајышларын һазырланмасы ашағыдакы мәрһәләләрә бөлүнүр:

— Сорғунун гәбулу. Сорғу гәбул едиләркән онун мөвзусу, мәгсәд вә вәзифәси, әһатә даирәси дәгигләшдирилмәли, бу мәгсәдлә гәбул едилмиш хүсуси учот дәфтәриндә гејд едилмәлидир;

— сорғу илә әлагәдар әсас мәнбәләрин ашкар едилмәси вә сечилмәси. Бу мәрһәләдә китабхана ишчиси сорғунун өдәнилмәси үчүн һансы мәнбәләрә мүрачиәт едәчәјини мүәјјәнләшдирир. Бу мәнбәләр салнамәләр, мә'лумат китаблары, библиографик вәсаитләр, мә'лумат нәшрләри, дәрсликләр вә с. ола биләр;

— әдәбијјатын ашкара чыхарылмасы вә сечилмәси. Бу заман китабханачы ахтарыш апардығы мәнбәләрдән актуал, сорғуја билаваситә мүвафиг әдәбијјаты сечмәлидир. Әдәбијјат сечиләркән марксизм-ленинизм классикләринин әсәрләринә, партија вә дөвләт сәнәдләринин ашкар едилмәсинә хүсуси диггәт јетирмәк лазымдыр;

— сорғунун тәртиби. Сорғу тәртиб едиләркән библиографик тәсвирләрин дәгиглијини, әдәбијјатын мүвафиг гајда әсасында дүзүлүшүнү тә'мин етмәк лазымдыр. Арајыш тәртиб едиләркән истифадә едилән мәнбәләрин көстәрилмәси унудулмамалыдыр.

Библиографик арајыш мүтләг 2 нүсхәдә һазырланма-

лы вә бир нүсхәси сораг-библиографија апаратынын өдәнилмиш сорғулар фондунда сахланылмалыдыр.

Күтләви китабханаларда охучулара мә'лумат-библиографија хидмәти

Мә'лумат-библиографија хидмәти китабханаларын библиографик фәалијјәтинин олдугча мүһүм истигамәтләриндәндир. Әввәлләр әсасән елми вә елми-техники китабханаларда, елми-техники мә'лумат органларында кениш тәтбиг едилән бу иш формасы сон вахтлар күтләви китабханаларда да өзүнәмәхсус јер тутур вә мүстәгил фәалијјәт саһәсини формалашыр.

Мүасир дөврдә китабханаларда охучулара мә'лумат-библиографија хидмәти әсасән ики истигамәтдә һәјата кечирилир:

1. Күтләви мә'лумат-библиографија хидмәти;
2. Фәрди мә'лумат-библиографија хидмәти.

Күтләви мә'лумат-библиографија хидмәтинә мә'лумат бүллетенләри, јени әдәбијјатын ичмаллары, мә'лумат күнләри вә мүтәхәссис күнләри аиддир.

Мәркәзләшмә шәраитиндә МКС-нә дахил олан јени әдәбијјат һаггында кениш охучу күтләләринә оператив мә'лумат вермәк әсасән вахташыры мә'лумат бүллетенләринин чапы илә һәјата кечирилмәлидир. Белә бүллетенләрдә ваһид китаб фондуна дахил олан јени әдәбијјат КБТ әсасында груплашдырылмагла вә һәр бир тәсвир мүвафиг нәшрин һансы филиалда олдуғу һагда гејдијјатла тә'мин едилмәлидир. Јени әдәбијјатын бүллетенләри ајлыг вә рүблүк ола биләрләр. Һәр илин сонунда бүллетенләрин ил әрзиндә чап олунмуш бүтүн нөмрәләринин бирләшмиш нәшринин чыхмасы олдугча фајдалы оларды.

Мә'лумат күнләри—мә'лумат-библиографија хидмәтинин сәмәрәли формаларындан олуб, истәр китабханада вә истәрсә дә мүәссисә вә тәшкилатларда кечирилә биләр. Мә'лумат күнләриндә халг тәсәррүфатынын мүәјјән саһәсиндә чалышан мүтәхәссисләр арасында јени актуал әдәбијјата бахыш тәшкил едилир.

Мүтәхәссис күнләри—комплекс тәдбир олуб, өзүндә күтләви мә'лумат-библиографија хидмәтинин бүтүн формаларыны бирләшдирир. Мүтәхәссис күнләриндә әдәбијјата ичтимаи бахышла јанашы, библиографик ичмаллар, мүтәхәссисләрин сөһбәти, мүхтәлиф мөвзуларда әдәбијјат сәркиләри вә кино-филмләрә бахыш тәшкил едилә биләр.

Мә'лумат вә мүтәхәссис күнләринә әввәлчәдән һазырлыг көрүлмәли, онларын кечирилмәси һаггында мәтбуатда вә радиода е'лан верилмәли, иштирак едән охучуларын учоту апарылмалы вә онларын рә'јләри өјрәнилмәлидир.

Фәрди мә'лумат-библиографија хидмәти илә ајры-ајры мүтәхәссис вә мүтәхәссис групары әһатә едилир.

МКС-дә фәрди мә'лумат-библиографија хидмәти илә партија вә совет органлары ишчиләри, идарә мүәссисәләри рәһбәрләри вә халг тәсәррүфатынын мүхтәлиф саһәләриндә чалышан мәс'ул шәхсләр әһатә едилә биләрләр.

Мүасир дөврдә охучулара фәрди мә'лумат-библиографија хидмәтинин ән мүтәрәгги формасы—мә'луматын сечилиб јајылмасы (МСЈ) системидир. Бу систем 60-чы илләрдә елми-техники мә'лумат органларында тәтбиг едилмәјә башланмыш, һазырда исә китабхана тәчрүбәсиндә кениш јајылмышдыр.

Күтләви китабханаларда МСЈ системини тәтбиг етмәк үчүн әввәлчә мүвафиг елм, техника вә мәдәнијјәт саһәләри үзрә (рубрикатор—мөвзуларын сијаһысы) һазырланмалыдыр. Охучулар бу рубрикаторларда онларын сорғуларына ујғун мөвзулары (рубрикалары) гејд етмәлидирләр. Һәр бир мөвзуја шәрти рәгәм коду (ишарәси) верилир.

Охучуларын һәмин мөвзуја даир сорғулары вә система

даҳил едилән материаллар мүвафиг код әсасында индексләшдирилир.

МСЈ системи әсасында охучулара көндәрилән мә'луматлар гопарма талону олан хүсуси карточкаларда көндәрилир ки, бу талон да охучуларла китабхана арасында экс әлагә васитәси ролуну ојнајыр. Әкс әлагә талонларында материалын охучу үчүн әһәмијјәтини көстәрән 0—5-ә гәдәр олан рәгәмләрдән истифадә едилир;

5— гијмәтлидир вә ишдә истифадә едиләчәк;
4— әһәмијјәтлидир;
3— мә'лумдур;
2—әһәмијјәти јохдур;
1—мөвзуја ујғун дејил;
0—сурәти лазымдыр.

Охучулар бу вә ја дикәр мә'луматы алдыгда гопарма талонунда мүвафиг рәгәмләри даирәјә алмалы вә китабханаја гајтармалыдыр. Китабханалар экс әлагә талонларыны мүнтәзәм сурәтдә тәһлил етмәклә мә'лумат системини даһа да тәкмилләшдирмәк имканына малик олур.

7. 3. БИБЛИОГРАФИК БИЛИКЛӘРИН ТӘБЛИҒИ

Библиографик фәалијјәтин тәркиб һиссәләриндән бири дә охучулар арасында библиографик биликләрин тәблиғидир. Библиографик биликләрин тәблиғи планлы сурәтдә һәјата кечирилмәли вә бу ишлә әсасән МКС-ин методики, мә'лумат-библиографија шө'бәләри мәшғул олмалыдыр.

Библиографик биликләрин тәблиғиндә әјани вә шифаһи тәблиғат формаларындан истифадә едилмәлидир.

Әјани тәблиғат формаларына библиографик вәсаитләрин сәркиси, каталог вә картотекалардан истифадә етмәк гајдаларына даир плакатлар, стендләр, албомлар дахилдир.

Библиографик биликләрин шифаһи тәблиғат формалары фәрди вә коллектив мәсләһәтләрдән, библиографијанын

әһәмијјәтинә даир мүһазирә, семинар, практики мәшғәләләрдән ибарәт олур. Бундан әлавә јерли радио вә гәзетләрдә библиографијанын әһәмијјәти, онун мүтәхәссисләрин елми вә әмәли фәалијјәтиндәки ролуна даир сөһбәтләр вә јазылар олдугча әһәмијјәтлидир.

Охучуларын библиографик биликләрә јијәләнмәси онларын дүнјакөрүшүнүн формалашмасында, јени актуал әдәбијјаты мүнтәзәм сурәтдә изләјиб мүталиә етмәсиндә олдугча бөјүк рол ојнајыр.

VIII. КИТАБХАНА ИШИНИН ТӘШКИЛИ ВӘ ИДАРӘ ЕДИЛМӘСИ

8.1. КИТАБХАНА ИШИНИН ТӘШКИЛИ ВӘ ИДАРӘ ЕДИЛМӘСИНИН ҮМУМИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

Китабханаларын гаршысында дуран вәзифәләрин јеринә јетирилмәси, китабхана ишинин тәшкили вә идарә олунмасындан хејли асылыдыр.

Һәр һансы бир китабхана өзүнүн чәмијјәтдә идеоложи, елми-мә'лумат вә мәдәни-маариф ролуну јалныз о заман сәмәрәли јеринә јетирә биләр ки, онун бүтүн фәалијјәти елми, методики вә тәчрүби бахымдан дүзкүн тәшкил едилсин.

Тәшкилетмә һәр һансы системин варлыг формасыдыр. Мәсәлән, китабхана фонду јалныз о заман фонд адлана биләр ки, орадакы әдәбијјат мүәјјән гајда илә ишләнсин, дүзүлсүн вә истифадә үчүн јарарлы һалда тәшкил едилсин.

Китабхана ишинин тәшкили дедикдә онун нормал фәалијјәтини тә'мин едән мүвафиг тәдбирләрин һәјата кечирилмәси нәзәрдә тутулур. Китабхана ишинин тәшкили китабхананын бир систем кими онун ајры-ајры үнсүрләри дахилиндә лазыми гајдаларын тәтбиг едилмәси, үнсүрләр арасында гаршылыглы әлагәнин јарадылмасы демәкдир.

Китабхана иши јалныз о заман системә чеврилә биләр ки, бу ишин бүтүн үнсүрләри мәгсәдјөнлү олсун вә китабхананын хидмәт етдији вәзифәләрә ујғун олараг фәалијјәт көстәрсин.

Китабхана ишинин бир систем кими тәшкили онун идарә олунмасы илә билаваситә бағлыдыр. Идарәолунма китабхана ишинә рәһбәрлијин формасы олуб, әсас мәгсәди китабхана сәрвәтләриндән сәмәрәли истифадәни тәшкил етмәк вә әһалијә китабхана хидмәтини елми вә планлы әсасларла һәјата кечирмәкдән ибарәтдир.

Китабхана ишинин идарә олунмасы ики јарым системә бөлүнүр; идарә едән вә идарә едилән, башга сөзлә десәк идарәетмә субјекти вә идарәетмә објекти.

Демәли, китабхана ишинин идарә олунмасы китабхананын идеоложи, елми-мә'лумат вә мәдәни-маариф функсијаларынын оптималлашдырылмасы үчүн һәјата кечирилән тәдбирләр системинә дејилир.

Сосиализм чәмијјәтиндә бу иш өзүнү китабхана ишинә партија вә дөвләт рәһбәрлијиндә, китабхана просесләринин әлагәләндирилмәсиндә, китабханалара методики көмәкликдә вә нәһајәт, китабхана ишиндә ичтимаи әсасларын тәтбигиндә көстәрир.

8. 2. КИТАБХАНА ТЕХНОЛОКИЈАСЫ

Китабхана технолокијасы китабхананын нормал ишләмәсини тә'мин едән просесләрин вә әмәлијјатларын мәчмусудур.

Китабхана технолокијасы үч һиссәјә: силсилә, просес вә әмәлијјатлара бөлүнүр.

Силсилә—китабханада үмуми мәгсәд дашыјан, бирбирилә гаршылыглы әлагәдә олан, вахташыры тәкрар олунан вә мүәјјән ардычыллыгла тәтбиг едилән иш просесләриндән ибарәтдир.

Китабхана ишиндә үч силсилә мејдана чыхыр: китабын ишләнмә просесиндә һәрәкәти («китабын јолу»), охучу тәләбнамәсинин һәрәкәти («тәләбнамәнин јолу»), библиографик арајышын һәрәкәти («арајыш јолу»).

Һәр бир силсилә ајрылыгда просесләрә бөлүнүр. Бу просесләр китабын, тәләбнамәнин вә арајышын китабханада һәрәкәтинә мүвафиг ишләрдән ибарәт олур. Мәсәлән, «китабын јолу» силсиләсинә китабларын гәбулу, онларын китабхана гајдасы илә ишләнмәси, каталоглашдырылмасы, системләшдирилмәси вә фондда дүзүлмәси кими просесләр дахилдир. «Тәләбнамәнин јолу» силсиләси охучу тәләбнамәсинин гәбулу вә јохланылмасы, онун китабхана фондуна көндәрилмәси, тәләбнамәјә ујғун әдәбијјатын сечилмәси, мүвафиг әдәбијјатын гираәт залына вә ја абонементә көндәрилмәси, нәһајәт мүвафиг әдәбијјатын охучуја верилмәси просесләридир. «Арајышын јолу» силсиләси исә сорғунун гәбул едилмәси, мәнбәләрин мүәјјәнләшдирилмәси, сечилмәси, системләшдирилмәси вә арајышын һазырланмасы кими просесләрдән ибарәтдир.

Китабханада тәтбиг едилән иш просесләри кичик әмәлијјатлара бөлүнүр вә әксәр һалларда бир ишчи тәрәфиндән һәјата кечирилир. Мәсәлән, китабларын гәбулу просеси өзлүјүндә гәбул едилмиш китабларын гошма сәнәдләрлә тутушдурулмасы, онларын штампланмасы, әдәбијјатын гәбулу һаггында мүвафиг сәнәдләрин тәртиби вә с. әмәлијјатлардан ибарәтдир.

Китабхана технолокијасы даими олмајыб дәјишдирилә вә ја тәкмилләшдирилә биләр.

Һәр бир китабханада силсилә, просес вә әмәлијјатларын дүзкүн мүәјјәнләшдирилмәси, планлашдырылмасы вә нормалашдырылмасы китабхана ишинин сәмәрәли тәшкилинә әһәмијјәтли дәрәчәдә тә'сир едир. Китабхана технолокијасы варианты мүәјјәнләшдириләркән әдәбијјатын иш-

ләнмәси вә охучуларын сорғуларынын өдәнилмәсинин оперативлији, просес вә әмәлијјатларын дәгиглији, әмәјин интенсивлији, игтисади сәмәрәлилији кими ме'јарлар әсас көтүрүлмәлидир. Ајры-ајры просес вә әмәлијјатларын лүзумсуз мүрәккәбләшдирилмәси мәгсәдәујғун дејилдир. Бу мәгсәдлә китабханаларда бүтүн технможи просес вә әмәлијјатлара даир әсаснамә вә тә'лиматларын олмасы вә бунлара риајәт едилмәси олдугча вачибдир.

Һәр бир силсиләнин оптималлығы һәмин силсиләјә дахил олан просес вә әмәлијјатларын дүзкүн мүәјјәнләшдирилмәсиндән асылыдыр. Просес вә әмәлијјатлар мүәјјәнләшдириләркән чалышмаг лазымдыр ки, мүрәккәб вә бир-бирини тәкрар едән үнсүрләр олмасын.

Китабхана технолокијасыны тәкмилләшдирмәк мәгсәдилә технможи хәритәләрин тәртиби мәгсәдәујғундур. Белә хәритәләрдә һәр силсилә дахилиндә тәтбиг едилән просес вә әмәлијјатлар мүвафиг ардычыллыгла өз әксини тапыр.

Китабхана технолокијасынын оптимал тәшкили иш просесиндә мүхтәлиф сәнәд вә формаларын мәгсәдәујғун шәкилдә азалдылмасыны нәзәрдә тутур. Мәсәлән, охучу тәләбнамәләри тәтбиг едилән китабханаларда китаб формулјарларынын олмасы артыгдыр, чүнки охучу тәләбнамәләри мүвафиг гајдада системләшдирилдикдә, онлар китаб формулјарларыны әвәз едә биләрләр. Вә ја китаб формулјары охучунун имзасы илә онун формулјарынын арасына гојулдугда, мүвафиг китабы јенидән охучунун формулјарына јазмаг артыгдыр вә с.

Китабхана технолокијасынын сәмәрәли фәалијјәти үчүн о, мүтләг идарә олунмалыдыр. Јә'ни китабханада тәтбиг едилән силсилә, просес вә әмәлијјатлар елми-методики вә тәшкилати бахымдан әсасландырылмыш шәкилдә планлашдырылмалы, мүнтәзәм сурәтдә өјрәнилмәли, тәһлил едилмәли вә тәкмилләшдирилмәлидир.

8.3. КИТАБХАНАЛАРДА ӘМӘЈИН ЕЛМИ ТӘШКИЛИ ВӘ НОРМАЛАШДЫРЫЛМАСЫ. ӘМӘК ИНТИЗАМЫ ВӘ СОСИАЛИЗМ ЈАРЫШЫ

8. 3. 1. Әмәјин тәшкили

Китабханаларда әмәјин сәмәрәлилијинин артырылмасы бир сыра тәдбирләрин һәјата кечирилмәси илә бағлыдыр. Бураја кадрларын дүзкүн јерләшдирилмәси, әмәјин дүзкүн бөлүшдүрүлмәси, нормалашдырылмасы, иш јеринин мүвафиг сурәтдә тәшкили, әмәјә коммунист мүнасибәтинин тәрбијә едилмәси, әмәк интизамы вә сосиализм јарышынын тәшкили вә с. дахилдир.

Китабханаларда әмәјин елми-тәшкили, китабханачы әмәјинин сәмәрәлилијинин артырылмасына јөнәлдилмиш комплекс шәкилли тәшкилати, педагожи, техники вә санитар-кикијена характерли тәдбирләрин һәјата кечирилмәси коллективдә јарадычы әһвали-руһијјә јарадыр, әмәк интизамы мөһкәмләнир, китабхана технолокијасы тәкмилләшдирилир.

Китабханачы әмәјинин сәмәрәли тәшкили хејли дәрәчәдә иш шәраитиндән асылыдыр.

Китабхананын бинасы китаб фондуну јерләшдирмәк, технможи просесләри тәтбиг етмәк вә китабхана ишчиләрини раһат јерләшдирмәк үчүн әлверишли олмалы, фондун мүһафизәсилә әлагәдар бүтүн тәләбләрә чаваб вермәлидир.

Китабхана фондунун јерләшдији отагда температур дахими олараг 18—20°, һаванын нәмлији исә 50—70 фаиз олмалыдыр.

Китабхана естетикасы биринчи нөвбәдә коллективин јүксәк әмәк мәдәнијјәти вә охучулара мәдәни хидмәтин тәшкили демәкдир. Охучуларла мүнасибәтдә етика нормаларына риајәт едилмәси, онлара гаршы диггәтли вә садә мүнасибәт, гираәт залы вә абонементдә тәмизлик, ваһид

бәдии план әсасында јеринә јетирилмиш портретләр, шүарлар, плакатлар, хүсуси китабхана мебели вә күлләр китабхананын естетик тәртибатынын әсас шәртләриндәндир.

Китабханада әмәјин сәмәрәли тәшкили коллективдә јүксәк әмәк интизамынын јарадылмасы илә сых сурәтдә бағлыдыр. Иш вахтыны сәмәрәли кечирмәк, тутдуғу вәзифәјә ујғун өһдәјә дүшән бүтүн ишләри вахтында јеринә јетирмәк, даими мүталиә етмәк вә өз пешә ихтисасыны артырмаг, рәһбәрлијин бүтүн көстәришләрини вахтында јеринә јетирмәк вә с. китабханачы әмәјини даһа мүтәшәккил, сәмәрәли вә кејфијјәтли едән амилләрдәндир.

8. 3. 2. Әмәјин нормалашдырылмасы

Китабханаларда әмәјин елми тәшкилинин әсас шәртләриндән бири китабханачыларын иш нормаларынын дүзкүн тәтбигидир. Мә'лумдур ки, һәр бир әмәјин нормасы, јә'ни мәһсул ваһидинин һазырланмасы үчүн сәрф олунан әмәјин өлчүсү олмалыдыр. Китабханаларда иш вахтындан сәмәрәли истифадә едилмәсиндә, әмәк мәһсулдарлығынын јүксәлдилмәсиндә вә ишчиләрин низам-интизамынын мөһкәмләндирилмәсиндә китабханадакы ајры-ајры просес вә әмәлијјатлара даир мүвафиг иш нормаларына риајәт едилмәсинин олдугча мүһүм әһәмијјәти вардыр.

Китабханаларда 2 нөв норма мүәјјән едилмишдир: вахт нормасы вә истеһсал нормасы.

Вахт нормасы мүхтәлиф әмәлијјатларын јеринә јетирилмәси үчүн нә гәдәр вахт сәрф олунмасыны мүәјјәнләшдирир. Мәсәлән, бир китабы нечә дәгигәјә тәсвир етмәли, тәснифләшдирмәли вә с.

Истеһсал нормасы исә мүәјјән едилмиш вахт әрзиндә нә гәдәр ишин көрүлмәси нормасыдыр. Мәсәлән бир саат әрзиндә 60 китабы рәфләрә дүзмәк, 20 охучуја китабын гајтарылмасы һаггында хәбәрдарлыг јазмаг вә с.

Күтләви китабханаларда вахт вә истеһсал нормалары ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији вә Мәдәнијјәт Ишчиләри һәмкарлар Иттифагы Мәркәзи Комитәсинин Рәјасәт Һеј'әти тәрәфиндән 1965-чи ил декабрын 20-дә тәсдиг едилмиш вә «Күтләви китабханалар үчүн китабхана ишинин әсас просесләри үзрә нормалар»*а әсасланыр.

В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасынын елми-методики шө'бәси тәрәфиндән ишләнмиш бу нормалар 2 нәфәрдән 20 нәфәрә гәдәр ишчиси олан күтләви китабханалар: шәһәр, рајон һәмкарлар иттифагы китабханалары үчүн төвсијә олунур. Бу нормалар һазырланаркән иш күнүнүн фотографијасы, хронометраж, иш күнүнүн шәхси учоту вә с. үсуллардан истифадә едилмишдир.

Нормалар үмумиләшдириләрәк ашағыдакы просесләр үзрә системләшдирилмишдир:

1. Комплектләшдирмә.
2. Китабхана фондунун учоту.
3. Китабларын тәснифләшдирилмәси вә мүәллиф ишарәләринин мүәјјәнләшдирилмәси.
4. Китабларын каталог тәсвирләринин һазырланмасы вә каталогларла иш. Чап карточкалары илә иш.
5. Китабларын китабхана гајдасы илә ишләнилмәси.
6. Фондла иш.
7. Охучулара хидмәт вә китаб верилишинә һазырлыг.
8. Библиографик иш.
9. Күтләви иш.

Һәр бир бөлмәнин дахилиндә мүвафиг иш просесинә даир әмәлијјатлар вә бу әмәлијјатларын јеринә јетирилмәсинә даир вахт вә истеһсал нормалары верилмишдир. Мәсәлән, 3-чү бөлмәнин дахилиндә китабханада китабларын тәснифләшдирилмәси вә мүәллиф ишарәләринин мүәјјән-

* Руководящие материалы по библиотечному делу. Справочник. М., Книга, 1982, с. 196—202.

744—17

ләшдирилмәси илә әлагәдар әмәлијјатлар вә нормалар беләә мүәјјәнләшдирилмишдир:

№	Китабхана просесләринин адлары	учот ваһиди	вахт норм.	1 саатда истеһсал нормасы
	3. Китабларын тәснифләшдирилмәси вә мүәллиф ишарәләринин мүәјјәнләшдирилмәси.			
15	Чап карточкасы олмадыгда китабын тәснифләшдирилмәси.	АД.	3 дәг.	20
16	Чап карточкасындан тәснифат индексинин, мүәллиф ишарәсинин вә ја китабдан шифрәнин истифадә едилмәси јолу илә китабын тәснифләшдирилмәси.	"	2 дәг.	30
17	Мүәллиф ишарәсинин мүәјјәнләшдирилмәси.	"	40 сан.	90
18	Мүрәккәб мәзмунлу китабларын тәснифләшдирилмәси	"	15 дәг.	4

Китабханаларда иш вахтынын вә әмәјин мәзмунунун өјрәнилмәси үчүн бир нечә методлардан истифадә едилир. Бу методлара иш күнүнүн экс етдирилмәси, хронометраж вә с. дахилдир.

Иш күнүнүн экс етдирилмәси методу, китабханачынын бир иш күнү әрзиндәки бүтүн фәалијјәтини гејд едир вә онун бүтүн әмәлијјатлара сәрф етдији вахты дәгигәләрә гәдәр өлчүр. Алынан мә'луматлар һесабланыр вә нәтичәдә китабханачынын иш күнү әрзиндә бу вә ја дикәр әмәлијјатларла әлагәдар мүтләг вахт балансы ашкара чыхарылыр.

Нәтичәдә китабханачы өз иш күнүнү дәгиг тәһлил етмәк вә сәмәрәли тәшкил етмәк үчүн лазыми мә'луматлар әлдә едир.

Хронометраж үсулу илә бу вә ја дикәр әмәлијјата бир вә ја бир груп ишчинин сәрф етдији вахт санијәјә гәдәр һесабланыр вә нәтичәдә мүвафиг әмәлијјат үчүн үмумиләшдирилмиш вахт вә истеһсал нормалары мүәјјәнләшдирилир.

Китабханаларда әмәјин сәмәрәли тәшкили әмәк бөлкүсүнүн дүзкүн апарылмасындан да хејли асылыдыр.

Китабханаларда әмәк бөлкүсү әсасән 2 формада һәјата кечирилир: 1) просес вә әмәлијјатларын шө'бә вә групплар арасында бөлүшдүрүлмәси; 2) просес вә әмәлијјатларын ајры-ајры ишчиләр арасында бөлүшдүрүлмәси.

Ири китабханаларда ајры-ајры ишчиләр китабхананын гурулушундан асылы олараг мүхтәлиф техноложи просесләр үзрә ихтисаслашдырылыр (комплектләшдирмә, каталоглашдырма, охучулара хидмәт вә с.). Бундан әлавә ихтисаслашма мүхтәлиф елм саһәләри үзрә дә апарыла биләр. Мәсәлән, ичтимаи-сијаси елмләр, тәбиәт елмләри үзрә вә с. Беләә ихтисаслашма әсасән библиографија вә каталоглашдырма шө'бәләриндә мүмкүндүр.

Күтләви китабханаларда китаб фондунун дахилиндә ајры-ајры ишчиләр фондун мүхтәлиф саһәләринә вә ја һиссәләринә (ичтимаи-сијаси, бәдии әдәбијјат вә с.) тәһким олуна биләрләр.

Әмәк бөлкүсү апарыларкән ишчиләрин тәһсили, иш стажы, тәчрүбәси вә онун бу вә ја дикәр саһәјә мејли вә һәвәсини дә нәзәрә алмаг лазымдыр.

8. 3. 3. Китабханаларда әмәк интизамы вә сосиализм јарышы

Сов.ИКП МК-нын апрел вә октјабр (1985) пленумларында, еләчә дә Мәркәзи Комитәнин, ССРИ Назирләр Советинин вә ҮИҺИМШ-ин «Сосиалист әмәк интизамыны мөһкәмләтмәк ишинин күчләндирилмәси» гәрарында (1983) өлкәнин бүтүн идарә вә мүәссисәләриндә әмәк интизамынын даһа да мөһкәмләндирилмәсинә хүсуси диггәт јетирилмишдир. Буну ејни илә китабханалара да аид етмәк олар. Беләә ки,

əhалинин китабхана хидмәти илә әһатә едилмәси, ишин кеј-фијјәтли тәшкили, охучулара китабхана-информасија хидмәтинин сәмәрәлилији һәмин мәсәлә илә сыхы сурәтдә бағлыдыр. Одур ки, ишчиләрин дахили интизам гајдаларына дүзкүн әмәл етмәси, мүәссисәнин нормал фәалијјәти үчүн һәлледичи әһәмијјәт кәсб едир.

Китабханада дахили интизам гајдалары мүдиријјәт вә јерли һәмкарлар тәшкилаты тәрәфиндән мүәјјәнләшдирилир. Һәр һансы ишчи вахтынын итирилмәсинә мане олан ҹәһәтләр: ишә кечикмәк вә ишдән тез кетмәк, абонемент вә гираәт залларынын график үзрә ишләмәмәси, иш заманы мүхтәлиф тәдбирләрин кечирилмәси вә с. јол верилмәз һал сајылмалыдыр.

Совет адамларынын әмәк фәаллығынын артмасына тә'сир едән ән мүһүм иш формасы сосиализм јарышыдыр. Бу заман әмәјә коммунист мүнасибәти, коллективчилик, јениликчилик, јарадычылыг ахтарышлары даһа да күчләнир.

Китабхана ишчиләринин сосиализм јарышы Ленин принсипләринә әсасланыр. Бура јарышын јекунлашдырылмасы, габагчыл иш тәҹрүбәсинин тәтбиги, гаршылыглы јардым вә јолдашлыг көмәји кими принсипләр дахилдир.

Муасир дөврдә китабханалар арасында сосиализм јарышы мүнтәзәм кечирилир. 1983-ҹү илин сентјабр ајында Сов.ИКП МК «Сосиализм јарышынын тәшкилини, она јекун вурулмасы вә галибләрин һәвәсләндирилмәси практикасыны тәкмилләшдирмәк һаггында» хүсуси гәрар гәбул етмишдир.

1968-чи илин ијун ајында Азәрбајҹан КП МК, Азәрбајҹан ССР Назирләр Совети, АҺИШ республика мәдәни-маариф очагларынын ишинә ичтимаи бахышларын јекунларына көрә ән јахшы нәтиҹәләрә наил олмуш республика шәһәрләринә вә рајонларына кечичи Гырмызы Бајраг вә пул мүкафатлары вермәк һаггында мәсәлә мүзакирә етмишдир. Бу тәдбирә мүвафиг олараг һәр ил рајон вә шәһәрләр үзрә

ичтимаи бахышын нәтиҹәси үмумиләшдирилир, габагчыллара пул мүкафаты вә кечичи Гырмызы Бајраглар верилир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, рајон јерләриндә јарышын нәтиҹәләринә рүбдә вә јарым илдә бир дәфә јекун вурулур. Јахшы иш көстәричиләринә наил олмуш китабханаја «Рајонун ән јахшы китабханасы» кечичи вымпели верилир. Бундан әлавә «Ә'ла ишләјән китабхана» ады да тә'сис едилмишдир. Бу ада лајиг көрүлән китабханалара диплом тәгдим едилир, онларын ишчиләринә вә фәалларына мәдәнијјәт идарәләринин вә һәмкарлар иттифагы тәшкилатларынын фәхри фәрманлары верилир. Инди республикамызда онларча китабхана бу фәхри ады дашыјыр, һабелә хејли мигдарда мүтәхәссис әмәкдар мәдәнијјәт ишчиси кими јүксәк ада лајиг көрүлмүшдүр.

8. 4. КИТАБХАНАЛАРЫН ТӘШКИЛАТИ ГУРУЛУШУ

Китабханаларын тәшкилати гурулушу дедикдә шө'бә вә бөлмәләрин мәҹмусу, онлар арасында табелик вә гаршылыглы әлагә, вәзифә бөлкүсү нәзәрдә тутулур. Китабханаларын гурулушу онун типиндән вә гаршысында дуран вәзифәдән, китаб фондунун бөјүклүјүндән, охучулара хидмәтин характериндән, һәҹминдән вә дикәр амилләрдән асылыдыр.

Күтләви китабханаларын мәркәзләшдирилмиш системи структур ҹәһәтдән мәркәзи китабханадан, филиал китабханадан, ушаг китабханасындан, китаб верилиши мәнтәгәләриндән вә сәјјар китабханалардан ибарәтдир.

МКС-ин баш мүәссисәси мәркәзи китабханадыр. Системә рәһбәрлик (планлашдырма, һесабат, нәзарәт вә идарәетмә), методик көмәк, ваһид фондун јарадылмасы (јени дахил олан нәшрләрин мәркәзләшдирилмиш комплектләшдирилмәси вә ишләнилмәси) вә ондан истифадәнин тәшкили (јени нәшрләрин филиаллар үзрә бөлүшдүрүлмәси, әсас

фонддан китаб верилиши, системдахили китаб мүбадиләси, ҠАА) мә'лумат-библиографија апаратынын вә информасија хидмәтинин формалашмасы, инзибати тәсәррүфат ишләри мәркәзи китабхананын вәзифәсинә дахилдир.

Мәркәзи китабхананын тәшкилати гурулушу мәркәзләшдирилмиш системә дахил олан китабханаларын вә әһалинин сајындан асылыдыр. Одур ки, МҠС-ләр 4 група ајрылыр[1].

Групплар	Шәһәр китабханалары		Рајон китабханалары	
	Әһалинин сајы	Китабханаларын сајы	Әһалинин сајы	Китабханаларын сајы
IV	100 минә гәдәр	10	40 минә гәдәр	25
III	101—250 мин	11—20	41—70 мин	25—50
II	251—500 мин	20-дән артыг	71—100 мин	50-дән арты
I	500 миндән артыг	30-дан артыг	100 миндән артыг	60-дан арты

МҠС-ин структур бөлмәсинә дахил олан вә јерләшдији әразидә һәмин системи тәмсил едән һәм инзибати, һәм д методик бахымдан мәркәзи китабханаја табе олан кән китабхана-филиаллар мүвафиг әразидә әһалинин бүтүн групларына китаб вә мә'луматла хидмәт едир. Белә фи лиаллар кичик јашајыш мәнтәгәләриндә, истеһсалат саһә ләриндә, мүәссисәләрдә исә китаб верилиши мәнтәгәләри сәјјар китабханалар тәшкил едилир. Һәмин китабхана ларда ја абонемент, гираәт залы, кәнчләр вә ушаг шө'бә ләри, ја да онлардан бирини тәшкил едә биләрләр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, мәркәзләшдирмә шәраитинд әсас мәсәлә бүтүн системин әлагәсини һәртәрәфли вә дина мик шәкилдә гурмагдан ибарәтдир.

[1] Централизованная библиотечная система. М., 1976, с. 23—24.

8.5. КИТАБХАНАЛАРЫН УЧОТ ВӘ ҺЕСАБАТЫ. КИТАБХАНА СТАТИСТИКАСЫ

Учот вә һесабат коммунизм гуручулуғуна рәһбәрлик вә планлашдырма үчүн базадыр. Тәсадүфи дејилдир ки, В. И. Ленин бу ишин әһәмијјәтини дәфәләрлә гејд едәрәк көстәрмишдир ки, сосиализм учот демәкдир. Бунунла јанашы даһи рәһбәр китабханаларда учот вә һесабат ишинин дүзкүн тәшкилинә дә бөјүк әһәмијјәт вермишдир.

Учот—китабханаларын фәалијјәтини характеризә едән мигдар көстәричиләринин гејдијјатыдыр. Һәр бир китабхана мүвафиг формаләр үзрә мүнтәзәм олараг учот иши апармалы вә табе олдуғу мүәссисә гаршысында вахташыры һесабат вермәлидир. Бурада китабхананын әсас иш көстәричиләри—охучуларын сајы, китаб верилиши, давамијјәт, китаб дөврижјәси вә с. өз әксини тапмалыдыр.

Учот, планын јеринә јетирилмәсинә, мадди сәрвәтин горунмасына, ишин кедишинә вә нәтичәсинә нәзарәт етмәјә имкан верир.

Китабханаларда бир-бири илә бағлы олан үч учот нөвү тәтбиг едилир: оператив (вә ја илкин) учот, статистик учот, мүһасибат учоту.

Оператив учотда китабхананын мүнтәзәм олараг апардығы күндәлик просесләр дәрһал гејд олунур. Бураја алынмыш әдәбијјатын инвентар вә үмуми учот китабына јазылмасы, чыхарылан китабларын гејди, охучу формулјарынын долдурулмасы, китабхана күндәлијинин мүнтәзәм апарылмасы вә с. дахилдир.

Китабханаларда статистик учот да апарылыр. Белә ки, һәр бир ајын, рүбүн вә илин сонунда китаб фонду, охучулара китаб верилиши вә дикәр ишләр барәдә кәмијјәт јекуну вурулур. Бунун нәтичәсиндә фондун һәчми, тәркиби вә һәрәкәти, охучуларын сајы вә тәркиби, китаб верилиши, үтләви, методик, библиографик иш, сәјјар фондун фәалиј-

јәти һаггында дәгиг мә'лумат әлдә едилир. Бу мә'луматлар исә китабхана күндәлијиндән, үмуми учот вә инвентар китабларындан әлдә едилир. Беләликлә, статистик учот оператив учота әсасланыр.

Мүһасибат учотунун мәгсәди мәдахил вә мәхарич хәрчләринин сәнәдләшдирилмиш гејдини апармагдан ибарәтдир.

Рајон китабханаларынын мүһасибат учоту рајон ичраијјә комитәсинин вә ја МКС-ин мүһасиблији тәрәфиндән апарылыр.

Өлкәнин бүтүн күтләви китабханалары статистик һесабат вә мә'лумат һесабаты (вә ја мәтн һесабаты) тәртиб едир.

Иллик статистик һесабат формасы ССРИ Мәркәзи Статистика Идарәси тәрәфиндән тәсдиг едилмиш хүсуси бланкдан ибарәтдир. Бураја китабхананын өзү вә фәалијјәти һаггында мүвафиг рәгәмләр көчүрүлүр, табе олдуғу мүәссисәјә верилир, бир нүсхәси дә өзүндә галыр.

Китабхананын фәалијјәтини һәртәрәфли характеризә етмәкдә мә'лумат һесабаты мүһүм рол ојнајыр. Күтләви китабханаларын мәркәзләшдирилмәси илә әлагәдар олараг мәтн (мә'лумат) һесабатынын вә иллик планын јени схеми һазырланмышдыр. Һәмин схем 10 бөлмәдән ибарәтдир:

I. ...илдә ишин әсас истигамәтләри, вәзифәләри вә онларын һәјата кечирилмәси.

II. Планын контрол көстәричиләри вә јеринә јетирилмәси.

III. Әһалијә китабхана хидмәтинин тәшкили, китабхана ишинин тәблиғ едилмәси.

IV. Охучуларла ишин мәзмуну вә тәшкили:

а) идеја-сијаси тәрбијә, елми дүнјакөрүшүнүн формалашдырылмасы;

б) әмәк тәрбијәсинә вә елми-техники тәрәггијә көмәк;

в) мә'нәви тәрбијә;

г) естетик тәрбијә вә тәһсил.

V. Сораг-библиографија вә мә'лумат ишләри.

VI. МКС-ин ваһид фондунун формалашдырылмасы вә тәшкили.

VII. Системин идарә едилмәси. Кадрларла иш.

VIII. Тәшкилати-методик ишләр.

IX. Фәалларла иш.

X. Мадди-техники базанын мөһкәмләндирилмәси[1].

Көрүндүјү кими, китабханаларын учот вә һесабаты онларын ишинин тәһлилиндә, планлашдырылмасында вә онлара рәһбәрликдә чох бөјүк әһәмијјәт кәсб едир. Одур ки, буна дөвләт әһәмијјәтли бир иш кими бахылыр.

Китабхана статистикасы—мәдәнијјәт статистикасынын үзви һиссәси олуб мигдар көстәричиләринин тәһлили әсасында китабхана ишинин инкишафыны вә вәзијјәтини характеризә едир, кениш охучу күтләләринин мәдәни вә сијаси сәвијјәсини даһа да јүксәлтмәк имканларыны ашкара чыхарыр, китаб фондунун формалашмасыны, охучуларын сајынын артмасыны, тәркибинин вә китаб верилишинин характеристикасыны, әһалинин мүталиәјә чәлб олунмасы дәрәчәсини көстәрир.

Китабхана статистикасынын практики әһәмијјәти дә вардыр. Китабханаларын иш көстәричиләринин тәһлили китабхана ишини даһа да инкишаф етдирмәк вә јахшылашдырмаг јолларыны мүәјјән етмәк имканы верир, китабхана ишинә рәһбәрлијин кејфијјәтини јүксәлдир. Китабхана статистикасы китабхана ишинин планлашдырылмасы үчүн дә зәруридир.

ССРИ-дә китабхана ишинин учоту дөвләт статистикасы системинә дахилдир вә бүтүн нөв китабханалары әһатә едир. ССРИ Мәркәзи Статистикасы Идарәсинин тәсдиг етдији иллик статистик һесабат формалары әсасында китаб-

[1] Әлавә мә'лумат үчүн бах: Китабханашүнаслыг, I һиссә, Бакы, Маариф, 1982, сәһ. 336—380.

ханалардан алынан статистик мә'луматлар табе олдуглары органлара вә статистика идарәләринә верилир. Бунунла да статистик мә'луматларын топланмасы вә груплашдырылмасы иши һәјата кечирилир вә ССРИ Мәркәзи Статистика Идарәсинин китабханалар үзрә бөлкү системинә (күтләви, хүсуси вә елми, јахуд табелик мәнсубијјәти үзрә) ујғун олараг статистик мә'луматлар, чәдвәлләр шәклиндә мүәјјән башлыглар үзрә вәсаитләрдә чап едилир.

Совет статистикасы китабхана ишинин инкишафыны вә мүасир вәзијјәтини харктеризә едән көстәричиләр системи ишләјиб һазырламышдыр. Ән мүһүмләри бунлардыр: китабханаларын сајы, китабхана фонду, охучу, китаб верилиши, күтләви вә библиографик иш, китабхана кадрлары.

Китабхана статистикасы мүтләг кәмијјәт көстәричиләриндән әлавә нисби вә орта кәмијјәт көстәричиләрини дә әһатә едир:

1. Бир охучунун, јахуд әһалинин һәр нәфәринә дүшән китабхана китабынын орта мигдары. Мөвчуд әразидәки китабханада, ја да бир груп китабханада олан китабларын мигдарыны охучуларын, јахуд китабхананын хидмәт әразисиндә јашајан әһалинин сајына бөлмәклә мүәјјән едилир.

2. Һәр һансы китабханада охучуларын орта мигдары. Буну охучуларын үмуми мигдарыны мүвафиг категоријадан олан китабханаларын мигдарына бөлмәклә һесаблајырлар.

3. Бир охучунун китабханаја кәлишинин орта сајыны (давамијјәти) тапмаг үчүн бир илдә үмуми кәлиши, бүтүн охучуларын үмуми сајына бөлмәк лазымдыр.

4. Ил әрзиндә китаб верилишинин чәмини, китабхананын фондунда олан китабларын мигдарына бөлмәклә китаб дөвријјәсини тапмаг мүмкүндүр.

5. Орта охунма—јә'ни бир охучуја верилмиш китабларын орта мигдарыны мүәјјәнләшдирмәк үчүн ил әрзиндә верилмиш китабларын мигдарыны китабхана охучуларынын сајына бөлмәк лазымдыр.

6. Әһалинин китабханалара чәлб олунмасы фаизини тапмаг үчүн мүвафиг әразидә јашајан әһалинин үмуми сајыны, һәмин әразидәки мүвафиг китабхана охучуларынын мигдарына бөлмәклә мүәјјәнләшдирилир вә с.

Бүтүн бу көстәричиләрин тәһлили нәтичәсиндә мүхтәлиф китабханаларын фәалијјәтини гијмәтләндирмәк, онларын ишини јахшылашдырмаг вә беләликлә өлкәдә китабхана иши вәзијјәтинин характеристикасы үчүн зәрури нәтичәләр чыхармаға имкан јараныр.

8. 6. КИТАБХАНАЛАРДА ИШИН ПЛАНЛАШДЫРЫЛМАСЫ

Өлкәмиздә бүтүн дөвләт гуручулуғу, халг тәсәррүфаты вә мәдәнијјәт мөвчуд план әсасында инкишаф едир. Һәлә вахтилә В. И. Ленин гејд етмишдир ки, узун мүддәт үчүн нәзәрдә тутулмуш план олмадан ишләмәк гејри-мүмкүндүр. Сосиализм гуручулуғунун ајры-ајры мәрһәләләриндә партија вә дөвләт даһи рәһбәрин бу мүддәасыны һәмишә әлдә рәһбәр тутмушдур.

Күтләви китабханаларда (рајон, шәһәр, кәнд, ушаг вә с.) иллик, рүблүк, ајлыг, елми вә хүсуси китабханаларда исә чари планларла јанашы, перспектив планлар да тәртиб олунур.

Иллик планларда ишин әсас көстәричиләри, охучулара хидмәт ишинин тәшкили вә әдәбијјатын тәблиғи, китаб фондунун вә каталогларын тәшкили, ичтимаијјәт вә фәалларла иш, китабхана ишчиләринин сијаси вә ихтисас сәвијјәләринин артырылмасы, методик иш, мадди-техники базанын мөһкәмләндирилмәси вә с. кениш әкс етдирилир.

Иллик план, јени илә ән азы ики ај галмыш тәртиб едилир. Бу заман чари илдә ишин јекунларынын тәһлилинә, идеоложи ишә, хүсусилә китабхана ишинә даир партија вә дөвләтин сон гәрар вә көстәришләринин өјрәнилмәсинә,

хидмәт едилән әразинин тәсәррүфат профилинин инкишаф перспективләринә, охучу сорғуларынын тәһлилинә вә с. хүсуси диггәт јетирилир.

Ашағыда кәнд китабхана-филиалын иллик иш планынын бөлмәләрини веририк:

I. Вәзифәләр вә ишин мәзмуну.

II. Контрол рәгәмләр.

III. Әһалијә китабхана хидмәтинин тәшкили.

IV. Охучуларла иш. Мә'лумат библиографија иши.

V. Комплектләшдирмә, мәркәзләшдирилмиш системин ваһид китаб фондундан истифадә.

VI. Фәалларын чәлб едилмәси вә онларла иш. Охучулар вә ичтимаијјәт гаршысында һесабат вермәк.

VII. Ихтисасын артырылмасы.

VIII. Мадди-техники базанын мөһкәмләндирилмәси.

Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләринин иш планынын тәртиби гајдасы бөјүк структур бөлмәләрә малик олан ири китабханаларда олдуғу кимидир. Фәрг ондан ибарәтдир ки, мәркәзләшдирилмиш китабхана системләринин китабхана-филиаллары ејни заманда өз хүсусисимасыны сахламалыдыр. Јени илә ән азы ики ај галмыш тәгдим едилән китабхана-филиалларын планы әсасында мәркәзләшдирилмиш системин үмуми планы тәртиб едилир. Белә ки, МКС-дә планлашдырма иши бүтүн филиалларын гаршысында дуран вәзифәләри мүәјјәнләшдирир. Мәркәзи китабхананын шө'бә мүдирләри вә филиал рәһбәрләри иллик, рүблүк, ајлыг планлары тәртиб едиб директора тәгдим едирләр. Директор мүавинләри исә рәһбәрлик етдикләри әлагәдар саһәләр үзрә планлары тәкмилләшдирир вә методик шө'бәнин мүдири илә бирликдә һәмин планлар әсасында систем үчүн ваһид план тәртиб едирләр.

Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләринин иллик планы планлашдырылан ил үчүн гаршыда дуран вәзифәләри вә әсас истигамәтләри, контрол рәгәмләри, әһалијә китабхана хидмәтинин тәшкили, китабларын тәблиғи, һабелә мәркәзләшдирилмиш систем үзрә ваһид фондун формалашмасы, системин идарә олунмасы, кадрларла иш, тәшкилати-методики иш вә с. өзүндә экс етдирир. Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләринин үмуми планы рајон (шәһәр) мәдәнијјәт шө'бәси тәрәфиндән тәсдиг олунур.

8. 7. КИТАБХАНАНЫН МАЛИЈЈӘ ИШЛӘРИ

Рајон вә кәнд китабхана-филиалларын малијјәләшдирилмәсиндә башлыча мәнбә дөвләт бүдчәсидир. Бә'зи һалларда кәнд китабхана-филиаллары колхозлардан, истеһлак кооперасијаларындан, һәмкарлар иттифагы тәшкилатларындан, еләчә дә јерли Советләрин әлдә етдикләри мәбләғдән мүәјјән мигдарда вәсаит алырлар.

Китабхана мүдири бүдчәдән вәсаит алмаг үчүн смета тәртиб едир. Смета малијјә планыдыр вә пул вәсаити алмаг үчүн әсас сәнәддир. Бурада тәләб олунан пулун дахил олмасы, һабелә ил әрзиндә хәрчләнмәси һесабланыр.

Смета үч һиссәдән ибарәтдир: а) хәрчләрин мигдары; б) китабхана вә онун иши һаггында үмуми мә'лумат; в) хәрчләрин һесабланмасы. Бүтүн хәрчләр бүдчә маддәләринин бөлмәләри үзрә груплашдырылыр. Рајон вә кәнд китабханаларынын бүдчәсиндә адәтән 7 маддә олур. Һәр бир маддәдә мүвафиг хәрчләр нәзәрдә тутулур.

Китабханалар бә'зи малијјә әмәлијјатларыны рајон мәдәнијјәт шө'бәси васитәсилә ичра едирләр. Әмәлијјат әсасән пулкөчүрмә јолу илә ичра едилир. МКС-ин кәнд китабхана-филиалларынын пул вәсаити мәркәзи китабхананын бүдчәсинә дахилдир.

8. 8. МӘРКӘЗЛӘШДИРИЛМИШ КИТАБХАНА СИСТЕМЛӘРИНИН ИДАРӘ ЕДИЛМӘСИ

Дөвләт күтләви китабханаларынын мәркәзләшдирилмәси илә әлагәдар олараг бир сыра идарәетмә проблемләри

мејдана чыхыр. Белә ки, малијјә васаитинин мәркәзләшдирилмәси нәтичәсиндә ишин һәчми артыр, кадрларын тәркиби вә функсијасы дәјишир, китабхана-библиографија просесләри јенидән гурулур. Она көрә дә мәркәзи китабхананын структур бөлмәләри илә кәнд китабхана-филиаллар арасында гаршылыглы әлагәни мәгсәдјөнлү тәшкил етмәк тәләб едилир.

Әввәлки идарәетмә системиндән фәргли олараг мүасир бахымдан МКС-дә ишин тәшкилиндә системин бүтүн фәалијјәтинә ваһид вә коллектив рәһбәрлик үзви сурәтдә әлагәләндирилмәли, мүәјјән пилләләр үзрә гурулмуш рәһбәрлик арасында мәгсәдјөнлү әлагә вә табечилик олмалы, паралелчилик арадан галдырылмалы, һабелә һәр бир идарәетмә пилләсиндә ишин һәчми вә әмәкдашлар арасында вәзифә бөлкүсү вә с. дүзкүн мүәјјәнләшдирилмәлидир.

МКС-ин директору системин бүтүн фәалијјәт саһәләринә рәһбәрлик едир. Бу ишдә директор мүавинләри, мәркәзи ушаг китабханасынын вә методик шө'бәнин мүдирләри системин идарә едилмәсиндә директора билаваситә көмәк едирләр.

МКС-дә китабхана-филиалын мүдири ишин идеја-сијаси истигамәтинин тәшкили вә кејфијјәти үчүн чавабдеһдир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, идарәетмәнин әлагәләндирилмәси иши директорлуг јанында тәшкил олунмуш хүсуси Китабхана Совети васитәсилә һәјата кечирилир. Тәшкилати вә методик мәсәләләр бурада мүзакирә едилир, гәбул олунмуш гәрарлар директор тәрәфиндән тәсдиг едилир. Директорлуғун тәркибинә мүавинләр, мәркәзи ушаг китабханасынын мүдирләри дахилдир.

Мәркәзи китабхананын директор мүавинләри вә шө'бә мүдирләри ајры-ајры фәалијјәт саһәләри үзрә мәс'улијјәт

дашыјырлар. Онларын да гәрарлары систем үчүн рәсми характер дашыјыр.

МКС-дә идарәетмә просесләринин сон мәрһәләсини нәзарәт функсијасы тәшкил едир.

8.9. МӘРКӘЗЛӘШДИРИЛМИШ КИТАБХАНА СИСТЕМЛӘРИНДӘ МЕТОДИК ИШ

Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә структур бөлмәләрә — китабхана-филиаллара методик рәһбәрлик етмәк мәгсәдилә методик, библиографик шө'бәләр јарадылмыш вә һәмин вәзифәнин јеринә јетирилмәси билаваситә бу шө'бәләрә һәвалә едилмишдир.

Мәркәзләшдирмә шәраитиндә методики рәһбәрлик системин бүтүн бөлмәләринин фәалијјәтини мәзмун, форма вә методик бахымдан әлагәләндирмәлидир. Бу әлагәләндирмә тәшкилати-методик шө'бәнин ашағыдакы әсас идарәетмә функсијаларыны һәјата кечирмәкдән ибарәтдир: **планлашдырма, тәшкилетмә, тәнзиметмә, әлагәләндирмә, стимуллашдырма, нәзарәт.**

Мәркәзләшдирмә шәраитиндә ваһид, әлагәли план тутулур. Буна көрә дә методик шө'бәләрин **илкин** вәзифәси мәркәзләшдирилмиш китабхана системинин рәһбәрлији илә бирликдә һәмин системин фәалијјәтинин чари вә перспектив планыны мүәјјәнләшдирмәкдән ибарәтдир.

Икинчи мүһүм вәзифә планын елми чәһәтдән әсасландырылмасы, китабхана-филиалларын вәзифәләринин дүзкүн мүәјјән олунмасы, иш вахтындан сәмәрәли истифадә едилмәсидир.

Бурадан да методик шө'бәнин **үчүнчү** вәзифәси—мәркәзләшдирилмиш китабхана системиндә иш нормаларынын јеринә јетирилмәсини өјрәнмәк вәзифәси мејдана чыхыр. Бу исә иш күнүнүн фотографијасыны, шәхси нормалашдыр-

маны тәтбиг етмәји, нәинки иш вахтыны, һәм дә ичра нормасыны мүәјјәнләшдирмәји, мүәјјән норманын јеринә јетирилмәсини ашкара чыхармағы, әмәјин тәшкилинин јени форма вә методларындан истифадәни тәләб едир.

Нәһајәт, методик шө'бәнин **дөрдүнчү** әсас вәзифәси китабхана-филиалларын планларыны тәһлил етмәк, онлары әлагәләндирмәк вә бу әсасда бүтүн системин ваһид планынын тәртибиндә директорлуға көмәк етмәкдән ибарәтдир.

Мәркәзләшдирилмиш китабхана системиндә методик шө'бәнин тәшкилати функсијасы кенишләнир вә даһа актуал әһәмијјәт кәсб едир. Методик шө'бә нәинки филиалларын, һәм дә мәркәзи китабхананын бүтүн шө'бә вә бөлмәләринин тәшкилатчысы вә әлагәләндиричиси ролуну ојнајыр. Бу функсијаны методик шө'бә мәркәзләшдирилмиш системин методики шурасы (групплары) илә әлагәдә јеринә јетирир.

Тәчрүбә көстәрир ки, методики ишдә мүвәффәгијјәт јалныз методистләрлә дејил, мәркәзи китабхана вә китабхана-филиалларын јүксәк ихтисаслы ишчиләринин иштиракы илә тә'мин едилә биләр.

Мәркәзләшдирилмиш китабхана системинин сәмәрәли фәалијјәт көстәрмәси үчүн ајры-ајры филиалларын керилијинә јол верилмәмәлидир, кери галан китабханалар габагчыллар сырасына чыхарылмалыдыр, габагчыл тәчрүбәләр мәркәзләшдирилмиш систем дахилиндә јајылмалыдыр. Китабхана нәзәријјәси вә тәчрүбәси саһәсиндәки наилијјәтләри китабхана ишчиләри арасында јајмаг чох вачибдир. Методик шө'бәләр китабхана ишинә даир мә'луматын сечилмиш јајылмасыны вә китабхана ишчиләри арасында социализм јарышыны тәшкил етмәлидир. Мәркәзләшдирилмиш системин вәһдәтини тә'мин етмәк мәгсәдилә тәтбиг едиләчәк мүтәрәгги форма вә методлар китабхана-филиаллар тәрәфиндән јүксәк кејфијјәтлә һәјата кечирилмәлидир.

Мәркәзләшдирмә шәраитиндә дә методик шө'бәнин әсас вәзифәси китабханачы кадрларын ихтисасыны артырмаг-

дан ибарәтдир. Тарихән истифадә едилән вә китабхана ишиндә хејли сынагдан чыхмыш методлар (семинарлар, практикумлар, габагчыл тәчрүбә мәктәбләри вә с.) мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә истифадә едилмәлидир. Ихтисасартырма тәдбирләри әсасән аз һазырлыглы вә јенича ишә башлајан китабханачылар арасында апарылмалыдыр. Мәркәзләшдирилмиш системин функсијасынын мүрәккәбләшмәси илә әлагәдар олараг јени вәзифәләр (методистләр, библиографлар, каталог тәртибатчылары, комплектаторлар вә с.) јаранмышдыр. Бу вәзифәләрдә ишләјән китабханачылар вахтилә китабхана ишинин дикәр саһәләриндә, хүсусилә охучулара хидмәт саһәсиндә фәалијјәт көстәрмишләр. Буна көрә дә јени вәзифәләрә ујғун олараг һәмин кадрларын ихтисасыны артырмаг зәруридир.

Шәһәр вә рајон мәркәзи китабханаларынын методик вә библиографик вәсаитләрлә тә'мин едилмәси дә вачибдир. Методик шө'бә јени ихтисас әдәбијјатына даир оператив информасија тәшкил етмәли, чохалтма техникасынын мөвчудлуғу зәмининдә вачиб нәшрләрин сурәтләрини чыхармалы вә өзүнүн структур бөлмәләриндә јајмалы, «даирәви почт» јолу илә китабханалары јени вәсаитләрлә таныш етмәлидир. Методик шө'бә һәм дә «әкс әлагә»ни, јә'ни китабханачыларын еһтијачы олан методик вәсаитләрин мөвзуларыны вә адларыны, вәсаитләрдән истифадәнин нәтичәләрини, учотуну тәшкил етмәлидир.

Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләри методик материаллар да һазырламалыдыр. Бу мәгсәдлә мәркәзи китабханаларын бурахдыглары методик вәсаитләрдән истифадә етмәк олар. Әкәр планда нәзәрдә тутулан әлагәдар тәдбирләр үзрә белә рәһбәр методик вәсаитләр олмазса, онлары мәркәзләшдирилмиш китабхана системинин өзү тәртиб етмәлидир.

Мәркәзләшдирилмиш китабхана системиндә әлагәләндирмә (координасија) функсијасы тәшкилетмә функсијасы илә сых бағлыдыр. Бу функсијаја мүәјјән мәсәләләрин бир-

1744—18

кә һәлли, рајон әразисиндә јерләшән дикәр китабханалара (һәмкарлар, мәктәб, пешә-техники мәктәбләри вә с.) методики көмәк, ваһид (әлагәли) планларын ишләнмәси вә с. дахилдир.

Методики рәһбәрлијин вачиб функсијаларындан бири дә стимуллашдырмадыр. Бу, габагчылларын иш тәчрүбәсинин ашкара чыхарылмасы вә тәблиғи, сәмәрәләшдирмәнин тәшкили вә мәркәзләшдирилмиш системин структур бөлмәләриндә јарышын тәшкилидир.

Мәркәзләшдирмә шәраитиндә бүтүн китабхана-филиалларын учот вә һесабат сәнәдләри методик шө'бәјә дахил олур, бурада статистик чәдвәлләр формасында үмумиләшдирилир вә тәһлил едилир. Учот-һесабат сәнәдләринин тәһлили әсасында истеһсалат мүшавирәләри тәшкил едилир, китабхана-филиалларын мүдирләринин һесабатлары динләнилир.

Китабхана-филиалларын ишләринә нәзарәт вә ја онларын бүтүнлүкдә ишләрини, ја да мүәјјән фәалијјәт саһәләрини мүнтәзәм олараг јохламағы тәләб едир. Бу ишдә нәинки методистләр, һәм дә китабхана филиалларын ән тәчрүбәли, јүксәк ихтисаслы мүтәхәссисләри иштирак едирләр. Јохлама ишләринин һәчми вә вахты методик шө'бә тәрәфиндән мүәјјәнләшдирилир, тәсдиг едилир.

8. 10. КИТАБХАНАЛАРЫН ЈОХЛАНЫЛМАСЫ

Һәлә вахтилә В. И. Ленин көстәрирди ки, адамлары јохламаг, ишин ичрасыны јохламаг зәруридир. Лакин бунунла кифајәтләнмәк олмаз. Јохламада гаршыја чыхан нөгсанлары вахтында арадан галдырмаға көмәк едилмәлидир. Даһи рәһбәрин бу фикрини ејни илә китабхана ишинә дә аид етмәк олар.

Китабханаларын јохланылмасы ССРИ Мәдәнијјәт Назирлијинин мүттәфиг вә мухтар республикаларын китабхана идарәләринин мүфәттишләри, вилајәт мәдәнијјәт шө'бәләринин, һабелә республика, вилајәт, мәркәзи шәһәр, јахуд рајон китабханаларынын методистләри тәрәфиндән кечирилир. Бу ишдә ичтимаи әсаслар үзрә мүфәттиш вә методистләр дә јахындан иштирак едирләр.

Ишин сәмәрәли тәшкили үчүн әввәлчә мүәјјән һазырлыг иши (конкрет фәалијјәт програмыны дәгигләшдирмәк, тәгриби план, ишин мүддәти вә мәрһәләләрини тәртиб етмәк, мувафиг материалларла вә әввәлки е'замијјә сәнәдләри илә таныш олмаг вә с.) көрүлмәлидир. Бунунла јанашы китабхананын конкрет еһтијачы да мүәјјән едилмәлидир.

План тәртиб едиләркән биринчи нөвбәдә нәји јохламаг мәсәләси һәлл олунмалыдыр. Әсас диггәт ишин идеја-сијаси сәвијјәсинә јөнәлдилмәлидир. Һәм дә јохланылан мәсәләләр үзрә јаддаш дүзәлдилмәлидир ки, иш планлы шәкилдә һәјата кечирилсин.

Јерләрә кедәркән биринчи нөвбәдә кәлишин мәгсәди барәдә мәдәнијјәт шө'бәсинә мә'лумат верилир, лазым кәлсә јохлама бригадасы тәшкил едилир, план гәтиләшдирилир. Гајдаја көрә китабхана илә үмуми танышлыгдан сонра ајры-ајры иш саһәләри јохланылыр, јекун јохлама сәнәди һазырланыр. Китабхананын ајры-ајры иш саһәләри (шө'бәләр) јохланаркән биринчи нөвбәдә мувафиг шө'бәләрин иш планлары вә јеринә јетирилмәси, әмәк бөлкүсү вә онун нормалашдырылмасы, учот, һесабат ишләри, елм саһәләри үзрә әдәбијјат тәблиғи, хидмәт мәдәнијјәти, охучу контингенти, китаб фонду, каталог вә картотекаларын тәшкили вәзијјәти вә с. диггәтлә нәзәрдән кечирилмәлидир. Сонра топланмыш материаллар тәһлил едилир вә үмумиләшдирилир. Бу заман кәмијјәт, кејфијјәт, библиографик вә график тәһлил методундан кениш истифадә едилир.

Кәмијјәт тәһлили статистик мә'луматлара әсасланараг мигдар көстәричиләрини, план вә нормаларын, сосиалист өһдәликләринин јеринә јетирилмәсини, елм саһәләри үзрә китаб верилиши вә охучу групларынын нисбәтини мүәјјәнләшдирмәјә көмәк едир. Һәмчинин кәмијјәт тәһлилиндән

18*

рәгәмләри тутушдурмаг вә мүгајисә етмәклә ишин кејфиј-јәти, һәчми барәдә үмумиләшмиш нәтичә чыхармагда да истифадә **едилир.**

Кејфијјәт тәһлили—китабханаларын үмуми фәалијјәтинин мәзмунуну өјрәнмәкдә мүһүм васитәдир.

Ајры-ајры иш саһәләринин кејфијјәт тәһлилиндә библиографик методдан да истифадә едилир. Мәсәлән, фондун ајры-ајры һиссәләрини әкс етдирән системли каталогун шө'бәләри, мүвафиг библиографик вәсаитләрлә тутушдурулур. Нәтичәдә фондун мәзмунуну өјрәнмәк имканы јараныр.

Һәр бир китабхананын иши јохланылдыгдан сонра фәалијјәти гијмәтләндирилир. Бу саһәдә иши идеја-сијаси сәвијјәсинә, хидмәтин һәчминә вә кенишлијинә, мә'лумат хидмәтинин оперативлијинә, охучу вахтына гәнаәт етмәјә, әмәјин елми тәшкилинә, охучулара хидмәт ишиндә мүтәрәгги иш үсулларынын тәтбигинә, китабхана ишиндә гәнаәтчилијә хүсуси диггәт јетирилир.

8. 11. КИТАБХАНА-БИБЛИОГРАФИЈА ПРОСЕСЛӘРИНИН АВТОМАТЛАШДЫРЫЛМАСЫ

Автоматлашдырма китабханаларын тәшкилиндә, идарә едилмәсиндә вә охучулара сәмәрәли хидмәт ишинин тәшкилиндә техники васитәләрин, хүсусилә һесаблама техникасы тәтбигинин нәзәри, методики вә тәчрүби чәһәтләрини әһатә едән фәалијјәт саһәсидир.

Сон илләрдә өлкәмиздә китабхана-библиографија просесләринин автоматлашдырылмасына чидди әһәмијјәт верилир.

Һазырда китабхана-библиографија просесләринин автоматлашдырылмасы објектинә (просесләрә) көрә ашағыдакы групларa **бөлүнүр:**

I. Физики әмәјин автоматлашдырылмасы;
1.1. Сәнәдләрин сурәтләринин чыхарылмасы;

1. 2. Полиграфик просесләр;
1. 3. Узаг мәсафәдән информасија рабитәси;
1. 4. Әдәбијјат вә тәләбнамәләрин нәгл едилмәси.
II. Әгли әмәјин формал (гејри-семантик) просесләри;
2. 1. Комплектләшдирмәнин көмәкчи әмәлијјатлары;
2. 2. Машын каталоглары (електрик каталоглары);
2. 3. Библиографик «информасија банкы»нын тәшкили;
2. 4. Чап каталогларынын һазырланмасы;
2. 5. Каталогларын автоматлашдырылмыш идарәетмә системләри;
2. 6. Дөвләт библиографијасы вәсаитләринин һазырланмасы;
2. 7. Елми-көмәкчи библиографијанын һазырланмасы;
2. 8. Библиографик нәшрләрә јардымчы көстәричиләрин һазырланмасы.
III. Әгли әмәјин гејри-формал (семантик) просесләри;
3. 1. Информасијанын сечилмиш јајылмасы;
3. 2. Сораг-библиографија хидмәти;
3. 3. Әдәбијјатын төвсијә системи;
3. 4. Индексләшдирмә вә тәснифләшдирмә;
3. 5. Рефератлашдырма;
3. 6. Семантик васитәләрин (информасија дилләринин) јарадылмасы вә тәтбиги.

Бүтүн көстәрилән групларда автоматлашдырылан просесләр интеграл китабхана-библиографија системләриндә бирликдә, ваһид мәнтиги әлагәдә һәлл олунур.

Көстәрилән просесләрин һәр биринин автоматлашдырма бахымындан спесифик ишләнмә технолокијасы, тәтбиг вә истисмар хүсусијјәтләри вардыр. Мәсәлән, «комплектләшдирмәнин көмәкчи әмәлијјатлары» (2. 1. јарымгруп) илк нөвбәдә магнит лентләриндә, јахуд дискләриндә сифариш верилмиш вә әввәлки илләрдә өдәнилмәмиш комплектләшдирмә сифаришләрини әкс етдирән сәнәд күтләсинин јарадылмасыны, үнван (нәшријјатлар үзрә) информасијасынын тәшкилини тәләб едир. Бурада алынмыш әдәбијјатын

тәкрар нүсхәләринин гејди, сифариш вә мәктубларын һазырланмасы, комплектләшдирмәнин көмәкчи вә гејд картотекаларынын тәшкили вә апарылмасы, малијјә хәрчләринин һесабланмасы, статистик учот ишләринин тәшкили вә с. просесләр автоматлашдырылыр.

Әһатә сәвијјәсинә көрә үч тип автоматлашдырылмыш китабхана-библиографија системләри фәргләндирилир: 1) ајры-ајры китабхана-библиографија просесләрини әһатә едән автоматлашдырылмыш системләр. Мәсәлән, комплектләшдирмәнин автоматлашдырылмасы, топлу чап каталоглары, китаб верилишинин учот вә һесабаты; 2) комплекс автоматлашдырылмыш системләр, јахуд китабханаларын автоматлашдырылмыш идарәетмә системләри. Белә системләрдә әсасән учот-тәһлил, идарәетмә вә малијјә ишләри комплекс һалда автоматлашдырылыр; 3) интеграл китабхана-библиографија системләри. Белә типли системләр автоматлашдырылмыш китабхана-библиографија системләринин ән инкишаф етмиш типидир вә һәләлик нәзәри-методики вә тәчрүби чәһәтдән аз ишләнмишдир.

Интеграл китабхана-библиографија системләри ваһид «информасија банкы»на әсасланыр. Белә информасија банклары сәнәд, абонент (охучу, мүәссисә, идарә) һаггында информасијалары, сораг ахтарыш күтләсини, информасија дилләрини, ријази-програм системини, техники гурғулары вә онларын идарә едилмәсинә даир әмәлијјат системләрини әһатә едир. Информасија банкы китабхана-библиографија просесләринә даир истәнилән сорғулара чаваб вермәјә, информасијанын дәфәләрлә, чохмәгсәдли истифадәсинә имкан јарадыр. Интеграл китабхана-библиографија системләри китабхана-библиографија просесләринә (мәсәлән, комплектләшдирмә, китабишләмә, библиографик хидмәт вә с.) ујғун олараг нисби-мүстәгил јарымсистемләрә бөлүнүр. Һәр бир јарымсистем «информасија банкы»ндан лазыми информасијалары алыр вә әлагәдар мәсәләләри һәлл едир. Китабхана-библиографија просесләринин автоматлашдырылмасы үчүн ашағыдакы әмәлијјатлар ичра олунмалыдыр:

1) Автоматлашдырылан објект (просес) һәртәрәфли тәһлил едилир, ишин технолокијасы автоматлашдырма шәртләринә ујғун олараг тәшкил едилир (дәјишдирилир);

2) Ишләнәчәк автоматлашдырылмыш системин «техники тапшырығы» һазырланыр. Бурада системин мәгсәди, гурулушу, һәлл едиләчәк мәсәләләр, истифадә едиләчәк техники васитәләрин типләри вә имканлары, информасија вә ријази програм тә'минаты вә с. мәсәләләр гысача тәсвир едилир;

3) Техники тапшырыг әсасында автоматлашдырылмыш системин ишчи вә техники лајиһәси һазырланыр, ријази тә'минаты һәјата кечирилир;

4) Автоматлашдырылмыш системин сынағы, тәчрүби тәтбиги, тәкмилләшдирилмәси вә сәнаје истисмары тәшкил едилир.

ССРИ-дә, еләчә дә дүнјада ири (комплекс) автоматлашдырылмыш китабхана-библиографија системләри јарадылыр. Мәсәлән, Үмумиттифаг Китаб Палатасы тәрәфиндән елми-техники мә'луматын вә библиографик просесләрин автоматлашдырылмыш системи јарадылмышдыр. Бу систем дөвләт библиографијасынын демәк олар ки, бүтүн просесләрини автоматлашдырмаға имкан верир. ССРИ Дөвләт Үмуми Елми-Техники Китабханасында вә ССРИ ЕА-нын Әсаслы Китабханасында да комплекс автоматлашдырылмыш системләр ишләнир.

Харичи өлкәләрдә дә ири автоматлашдырылмыш системләр ишләниб тәтбиг едилмишдир. Бунлардан бир нечәси шәбәкә режиминдә фәалијјәт көстәрир.

Азәрбајчан ССР-дә илк интеграл китабхана-библиографија системи 1980-чи илдән башлајараг Республика Елми-Техники Китабханасында ишләнир.

Һазырда автоматлашдырылмыш китабхана-библиографија системләриндә техники база кими кениш «јаддаша»

вә сүр'әтли һәллетмә габилијјәтинә малик олан «ЕС» серијалы електрик һесаблајычы машынлардан, мәһсулдар сурәтчыхарма-чохалтма автоматларындан, информасијанын вә сорғуларын мәсафәдән сүр'әтлә верилмәсини вә алынмасыны тә'мин едән екран гурғулардан (дисплејләрдән), офсет чап техникасындан вә микрофилмләшдирмә автоматларындан истифадә едилир.

Китабхана-библиографија просесләринин автоматлашдырылмасы әсасында тәтбиги характерли елми-тәдгигат ишләри апарылыр. Бу саһәдә М. Ј. Салтыков-Шедрин адына Ленинграддакы Дөвләт Үмуми Китабханасынын, В. И. Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасынын, ССРИ Дөвләт Үмуми Елми-Техники Китабханасынын вә дикәр совет китабханаларынын әһәмијјәтли тәдгигатлары вардыр.

Китабхана-библиографија просесләринин автоматлашдырылмасы китабханаларын елми-техники тәрәггидә ролуну, иштиракыны мүәјјән едән амилләрдән биридир.

8. 12. КИТАБХАНА ВӘ БИБЛИОГРАФИЈА ИШИНӘ ДАИР ДӨВЛӘТ СТАНДАРТЛАРЫ

Китабхана вә библиографија иши саһәсиндә стандартлашдырма—мүһүм китабхана-библиографија просесләринин низама салынмасы мәгсәдилә мәчбури гајдаларын, нормаларын вә башга тәләбләрин мүәјјән олунмасы вә тәтбиг едилмәсидир.

Китабхана вә библиографија иши саһәсиндә Дөвләт Стандарт Комитәси тәрәфиндән тәсдиг олунмуш һәр һансы стандарт Совет Иттифагынын бүтүн китабханалары үчүн мәчбури сајылыр.

Мүасир дөврдә китабхана вә библиографија просесләри елми-техники информасија вә нәшријјат иши илә сых әлагәдә олдуғу үчүн 1978-чи илдән өлкәдә информасија китабхана вә нәшријјат иши комплекс стандарт системи јарадылмышдыр.

Китабхана вә библиографија иши саһәсиндә стандартлашма үзрә баш тәшкилат Ленин адына ССРИ Дөвләт Китабханасыдыр.

1979-чу илдә Дөвләт Стандарт Комитәси 1985-чи илә гәдәр информасија китабхана вә нәшријјат иши саһәсиндә комплекс стандартлашма програмыны тәсдиг етмишдир.

Китабхана-библиографија саһәсиндә стандартлашма објектинә терминләр вә тә'рифләр, библиографик тәсвир гајдалары, библиографик көстәричиләрин, сијаһыларын, реферат вә хүласә характерли нәшрләрин һазырланмасы, техноложи просесләр (системләшдирмә, предметләшдирмә, фондун мүһафизәси), сәнәдләшдирмә, нормативләр вә с. дахилдир.

1985-чи илин сонуна гәдәр өлкәдә мүһүм китабхана-библиографија просесләри 33 дөвләт стандарты әсасында һәјата кечириләчәкдир. Бу дөвләт стандартларындан китабхана ишиндә тәтбиг едилән ән мүһүмләри ашағыдакылардыр:

1. Гост 7.1—84. Чап әсәрләринин библиографик тәсвири.
2. Гост 7.0—77. Библиографија. Терминләр вә тә'рифләр.
3. Гост 7.9—77. Реферат вә аннотасија.
4. Гост 7.12—77. Чап әсәрләринин библиографик тәсвириндә рус сөзләринин вә сөз бирләшмәләринин ихтисар едилмәси.
5. Гост 7.15—79. Дөвләт библиографик көстәричиләри. Гурулушу. Нәшријјат вә Полиграфик тәртибаты.
6. Гост 7.26—80. Китабхана иши. Әсас терминләр вә тә'рифләр.
7. Гост 7.27—80. Елми-информасија фәалијјәти. Әсас терминләр вә тә'рифләр.
8. Гост 7.31—81. Ваһид дөвләт китабханаларарасы абонемент системи.

9. Гост 7.35.—81 Китабхана сәнәдләри. Илкин учот сәнәдләри. Бланкларын тәртибинә даир тәләбләр.

10. Гост 7.39—82. Чап әсәрләринин системләшдирилмәси вә предметләшдирилмәси. Терминләр вә тә'рифләр.

11. Гост 7.40—82. Аудиовизуал материалларын библиографик тәсвири.

Гејд етмәк лазымдыр ки, китабхана-библиографија просесләринә даир стандартлашманын ән мәс'ул мәрһәләси онун тәчрүбәјә тәтбигидир.

Стандартларын китабхана ишинә тәтбиги һеч дә техники үсул дејил. Бу иш әксәр һалларда чохдан көк салмыш вәрдиш вә ән'әнәләри арадан галдырмаг кими новаторлуг фәалијјәтинә чеврилир.

Бу вә ја дикәр дөвләт стандартынын китабхана ишинә тәтбиги мүвафиг рәһбәр тәшкилат тәрәфиндән әмр вә план әсасында һәјата кечирилир. Планда бир гајда олараг стандартын әлдә едилмәси вә онун өјрәнилмәсинә даир тә'лимат, онун тәләбләринә мүвафиг олараг мөвчуд сәнәдләрин јенидән нәзәрдән кечирилмәси, лазыми учот формалары, бланк вә башга сәнәдләрин һазырланмасы вә с. тәдбирләр нәзәрдә тутулур.

Нәтичә е'тибарилә гејд етмәлијик ки, Дөвләт Стандартларынын тәтбиги вә онлара риајәт олунмасы стандартларын шамил едилдији бүтүн саһәләр үчүн мәчбури олдуғуна көрә ССРИ-дә бу ишә хүсуси нәзарәт системи јарадылмышдыр. Стандартларын тәтбигинә даир дөвләт нәзарәти Дөвләт Стандарт Комитәси тәрәфиндән, идарә нәзарәти исә мүвафиг назирликләр вә рәһбәр органлар тәрәфиндән мунтәзәм сурәтдә һәјата кечирилир.

Стандартларын тәтбигинә риајәт едилмәмәси мүвафиг тәшкилатларын ишиндә чидди нөгсан сајылыр.

Китабхана ишинә даир мөвчуд Дөвләт Стандартынын тәтбиги бүтүн китабханаларын борчу вә вәзифәсидир.

МҮНДӘРИЧАТ

Мүгәддимә 3

I. В. И. Ленин вә китабхана иши 7

II. Китабхана ишинин инкишафында Сов.ИКП-нин рәһбәр ролу . 28

III. ССРИ-дә ваһид китабхана системи 66

3.1. Ваһид китабхана системинин тәшкили вә идарә едилмәси 67
3.1.1. Китабхана ишинин планлашдырылмасы . . . 67
3.1.2. Китабхана ишинин прогнозлашдырылмасы . . . 68
3.1.3. Китабхана ишинин игтисадијјаты 69
3.1.4. Китабхана ишинин малијјәләшдирилмәси . . . 69
3.2. Китабханаларын типләри вә нөвләри 70
3.2.1. Китабханаларын типолокијасы 70
3.2.2. Күтләви китабханалар 71
3.2.3. Елми вә хүсуси китабханалар 72
3.2.4 Депозитар (мүһафизәчи) китабхана 73
3.2.5. Милли китабханалар 74
3.3. Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләри . . 75
3.4. Китабхана ишинин әлагәләндирилмәси. Китабхана комплексләри 76
3.4.1. Китабхана ишинин әлагәләндирилмәси 76
3.4.2. Китабхана-әрази комплексләри 77
3.5. ССРИ-дә әһалијә китабхана хидмәти системи. . . 78
3.5.1. Шәһәр әһалисинә хидмәт едән китабханалар . . 78
3.5.2. Кәнд әһалисинә хидмәт едән китабханалар . . . 79
3.5.3. Ушаглара вә кәнчләрә хидмәт едән китабханалар . 81
3.5.4. Сәнаје, иншаат вә нәглијјат саһәләринә хидмәт едән китабханалар 82
3.5.5. Кәнд тәсәррүфаты истеһсалатына хидмәт едән китабханалар 85

3.5.6. Тибб вә сәһијјә саһәләринә хидмәт едән китабханалар . . . 87
3.5.7. Елми тәдгигат ишинә вә кадр һазырлығына китабхана хидмәти . . . 89
Академија китабханалары . . . 89
Али мәктәб китабханалары . . . 91
3.6. ССРИ-дә китабхана ишинин идарә едилмәси . . 93
3.6.1. Китабхана ишинә дөвләт рәһбәрлији . . . 93
3.6.2. ССРИ Мәдәнијјәт Назирлији нәздиндә дөвләт идарәләрарасы китабхана комиссијасы . . . 94
3.6.3. Китабханалара методик рәһбәрлик . . . 95
3.7. Китабхана иши вә ичтимаијјәт . . . 97
3.7.1. Китабхана ишиндә ичтимаи әсаслар . . . 97
3.7.2. Китабханаларын ичтимаи шуралары . . . 98
3.8. Китабхана кадрлары . . . 98
3.8.1. ССРИ-дә китабханачылыг тәһсили . . . 98
3.8.2. Азәрбајчанда китабханачылыг тәһсили . . . 100
3.9. Үмумиттифаг әһәмијјәтли универсал елми китабханалар . . . 101
3.9.1. В. И. Ленин адына Ленин орденли ССРИ Дөвләт Китабханасы . . . 101
3.9.2. М. Ј. Салтыков-Шедрин адына Гырмызы Әмәк Бајрағы орденли Дөвләт Үмуми китабханасы . . . 103
3.10. Республика әһәмијјәтли универсал елми китабханалар 104
3.10.1. М. Ф. Ахундов адына Республика Дөвләт Китабханасы . . . 104
3.10.2. Ч. Чаббарлы адына Республика Дөвләт Кәнчләр Китабханасы . . . 106
3.10.3. Ф. Б. Көчәрли адына Республика Дөвләт Ушаг Китабханасы . . . 107
3.11. Китабханашүнаслыг . . . 108
3.11.1. ССРИ-дә китабханашүнаслығын инкишафы . . 108
3.11.2. Азәрбајчанда китабханашүнаслығын инкишафы . 114
3.11.3. Китабханашүнаслыг вә библиографијаја даир дөври нәшрләр . . . 116
Үмумиттифаг нәшрләри . . . 116
Республика нәшрләри . . . 119

IV. Китабхана фонду . . . 120

4.1. Китабхана фондунун тәркиби вә гурулушу һаггында үмуми мә'лумат . . . 120
4.2. Мәркәзләшдирилмиш китабхана системиндә ваһид китаб фондунун тәшкили вә формалашмасы . . . 122

4.2.1. Ваһид китаб фондунун комплектләшдирилмәси . . 122
Комплектләшдирмәнин принсипләри . . . 122
Китабхана фондунун өјрәнилмәси вә тәһлили . . 123
Китабхана фондунун комплектләшдирилмәсинин әсас мәнбәләри . . . 130
Мүтләг нүсхә . . . 130
Комплектләшдирмәнин планлашдырылмасы . . . 134
Тематик тиположи план . . . 134
Комплектләшдирмәнин нөвләри вә методлары . 139
Комплектләшдирмәнин тәшкили . . . 142
Комплектләшдирмәнин әлагәләндирилмәси . . . 146
4.2.2. Китабхана фондунун учоту вә әдәбијјатын ишләнмәси . . . 149
Фондун учоту . . .
Үмуми учот . . .
Фәрди учот . . .
Дөври нәшрләрин учоту . . .
Чап әсәрләринин китабхана гајдасы илә ишләнилмәси . . . 152
МКС-дә әдәбијјатын учоту вә ишләнилмәсинә даир әсас иш просесләринин ардычыллығы . . . 153
4.2.3 Китабхана фондунун јохланылмасы . . . 155
4.2.4. Китабхана фондундан әдәбијјатын чыхарылмасы . 157
4.2.5. Китабхана фондунун дүзүлүшү . . . 164
4.2.6. Китабхана фондунун мүһафизәси . . . 166

V. Китабхана каталоглары. . . . 167

5.1. Китабхана каталогларынын әһәмијјәти, әсас нөвләри мәгсәд вә вәзифәләри . . . 167
5.2. Чап әсәрләринин тәсвири. Әлифба каталогу . . 169
5.2.1. Чап әсәрләринин вә дикәр сәнәдләрин библиографик тәсвири . . . 169
5.2.2. Әлифба каталогу . . . 186
5.3 Чап әсәрләринин тәснифләшдирилмәсинин әһәмијјәти вә үмуми методикасы . . . 190
5.4. Китабхана-библиографија тәснифаты (КБТ) . . 196
5.5. Күтләви китабханаларда системли каталогун вә китаб фондунун КБТ чәдвәлләри үзрә тәшкили . . 202
5.6. Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә әдәбијјатын каталоглашдырылмасы . . . 209
5.7. ССРИ-дә мәркәзләшдирилмиш каталоглашдырма . 210
5.8. Каталоглашдырылма просесләринин механикләшдирилмәси вә автоматлашдырылмасы . . . 212

VI. Охучуларла иш. 213

6.1. Охучуларла ишин принсипләри, вәзифәләри вә әсас истигамәтләри 213
6.2. Китабханаларда охучуларын өјрәнилмәси 215
6.3. Охучуларла ишин метод вә үсуллары 217
6.4. Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә охучулара хидмәт ишинин тәшкили 221
6.4.1. Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә ваһид китаб фондундан истифадә едилмәси 223
6.4.2. Абонемент вә гираәт залларында охучулара хидмәт . 224
6.4.3. Китабханаларарасы абонемент (КАА) 225
6.4.4. Бејнәлхалг вә гијаби абонемент 228
6.5. Охучулара хидмәт ишинин механикләшдирилмәси вә автоматлашдырылмасы 229

VII. Библиографија. Китабханаларда библиографија иши . . 231

7.1. Совет библиографијасынын ичтимаи ролу, нөвләри вә принсипләри 231
7.1.1. Азәрбајчанда дөвләт библиографијасы 235
7.2. Китабханаларда библиографија иши 239
7.2.1. Библиографијалашдырма 240
Китабханаларда төвсијә библиографик вәсаитләрин тәртиби 241
Китабханаларда библиографик ичмалларын һазырланмасы вә кечирилмәси 243
7.2.2. Китабханаларда охучулара библиографик хидмәт. Сораг-библиографија апараты 244
Күтләви китабханаларда охучулара сораг-библиографија хидмәти 246
Күтләви китабханаларда охучулара мә'лумат-библиографија хидмәти 248
7.3. Библиографик биликләрин тәблиғи 250

VIII. Китабхана ишинин тәшкили вә идарә едилмәси . . . 251

8.1. Китабхана ишинин тәшкили вә идарә едилмәсинин үмуми мәсәләләри 251
8.2. Китабхана технолокијасы 252
8.3. Китабханаларда әмәјин елми тәшкили вә нормалашдырылмасы. Әмәк интизамы вә сосиализм јарышы . 255
8.3.1. Әмәјин тәшкили 255
8.3.2. Әмәјин нормалашдырылмасы 256
8.3.3. Китабханаларда әмәк интизамы вә сосиализм јарышы 259
8.4. Китабханаларын тәшкилати гурулушу 261
8.5. Китабханаларын учот һесабаты. Китабхана статистикасы 263
8.6. Китабханаларда ишин планлашдырылмасы . . 267
8.7. Китабхананын малијјә ишләри 269
8.8. Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләринин идарә едилмәси 269
8.9. Мәркәзләшдирилмиш китабхана системләриндә методик иш 271
8.10. Китабханаларын јохланылмасы 274
8.11. Китабхана-библиографија просесләринин автоматлашдырылмасы 276
8.12. Китабхана вә библиографија ишинә даир дөвләт стандартлары 280

Абузар Алы оглы Халафов,
Расим Ахмед оглы Кязимов,
Эльман Махмуд оглы Бадалов

Справочник библиотечного работника

(на азербайджанском языке)

Редактору *И. Абдуллајева*, Рәссамы *Н. Рәһимов*,
Бәдии редактору *В. Мартынов*, Техники редактору *С. Амбарсумова*,
Корректорлары *И. Һәсәнова*, *Б. Ајвазлы*.

ИБ № 2053

Јығылмаға верилмиш 06. 06. 85. Чапа имзаланмыш 09. 06. 86. ФГ 08733. Форматы $70\times108^{1}/_{32}$. Мәт. кағызы № 2. Әдәби гарнитур. Јүксәк чап үсулу илә. Шәрти чап вәрәги 12,6. Шәрти рәнкли сурәти 12,78. Учот нәшр вәрәги 12,5. Тиражы 10 000. Сифариш 1744. Гијмәти 75 гәп.

Азәрбајчан ССР Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси.

Халглар Достлуғу орденли Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты, Бакы—370005, Һүсү Һачыјев күчәси, № 4.

„Гызыл Шәрг" мәтбәәси, Бакы, Һәзи Асланов күчәси, № 80.

Государственный комитет Азербайджанской ССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли.

Азербайджанское ордена Дружбы народов государственное издательство „Азернешр". Баку—370005, ул. Гуси Гаджиева, 4

Типография „Красный Восток". Баку, ул. Ази Асланова, 80

1986
374

75 гэп.

269